

Arbeids- og sosialdepartementet

GRUNNLAGET FOR INNTEKTSOPPGJØRENE 2018

Foreløpig hovedrapport

fra

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene

Oslo, 26. februar 2018

Forord

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene legger her fram en foreløpig rapport foran inntektsoppgjørene i 2018. Rapporten i endelig utgave vil foreligge i slutten av mars.

Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere årene i lønninger, inntekter, priser, makroøkonomi og konkurransevne. Utvalget presenterer dessuten en prognose for konsumprisveksten fra 2017 til 2018. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal og norsk økonomi.

Rapporten bygger delvis på foreløpig statistikk og anslag for 2017. Derfor oppdaterer utvalget rapporten mot slutten av mars. Den endelige rapporten vil også inneholde nytt materiale. Den endelige rapporten blir trykket i NOU-serien.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjør i 2018. Dette materialet offentliggjøres som en nettversjon i juni, og tas inn i utvalgets rapport foran inntektsoppgjørene til neste år.

Beregningsutvalget ble ved kongelig resolusjon av 25. september 2015 gjenoppnevnt for en ny periode inntil 30. september 2019 med følgende mandat:

«Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeids- og sosialdepartementet».

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Nini Barth, Kristian Gimming, Ella Tenmann Melsom og Jeanett Øynes, Statistisk sentralbyrå, Ranjit Kaur, Arbeidsgiverforeningen Spekter, Pia Skare Rønnevik, Næringslivets Hovedorganisasjon, Grethe Lunde, Akademikerne, Pål Skarsbak, Landsorganisasjonen i Norge, Rolf Stangeland, Unio, Gunnar Owren og Eirik Solberg, KS, Tore Leirfall, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Bård Westbye, Virke og Ragnar Ihle Bøhn, Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Oslo, 26. februar 2018

Ådne Cappelen
leder
Statistisk sentralbyrå

Roger Bjørnstad Landsorganisasjonen i Norge	Ann Lisbet Brathaug Statistisk sentralbyrå	Øystein Dørum Næringslivets Hovedorganisasjon
Torbjørn Eika KS	Stein Gjerding Arbeidsgiverforeningen Spekter	Ellen Horneland Landsorganisasjonen i Norge
Lars Haartveit Hovedorganisasjonen Virke	Grete A. Jarnæs Kommunal- og moderniseringsdepartementet	Hanne Jordell Akademikerne
Frank Emil Jøssund Finansdepartementet	Torill Lødemel Næringslivets Hovedorganisasjon	Synnøve Nymo Arbeids- og sosialdepartementet
Erik Orskaug Unio	Ørnulf Kastet for Helle Stensbak Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund	

Morten S. Henningsen, Arbeids- og sosialdepartementet, sekretariatsleder
Ragnhild Nersten, Arbeids- og sosialdepartementet
Runar Aksnes, Finansdepartementet
Alma Kajtaz, Finansdepartementet
Kirsti Mellbye, Finansdepartementet
Thomas von Brasch, Statistisk sentralbyrå
Knut Håkon Grini, Statistisk sentralbyrå
Harald Lunde, Statistisk sentralbyrå
Victoria Sparrman, Statistisk sentralbyrå

Innhold

1	LØNNSUTVIKLINGEN I FORHANDLINGSOMRÅDENE	7
1.1	Innledning	7
1.2	Lønnsutviklingen for hovedgrupper	7
1.3	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	13
1.3.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området	13
1.3.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området	16
1.3.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter	17
1.3.4	Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett	17
1.3.5	Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	18
1.3.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor	18
1.3.7	Lønnsutviklingen i Spekter-området	19
1.3.8	Lønnsutviklingen for kvinner og menn i tariffområder	20
1.4	Lønnsoverhenget	22
2	LØNNSUTVIKLINGEN SAMLET OG ETTER KJENNETEGN	24
2.1	Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer	24
2.2	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	25
2.3	Lønn etter yrke	29
2.4	Lønn etter utdanning	30
2.5	Lønnsutviklingen for deltidsansatte	34
2.6	Lønnsutviklingen for ledere	36
2.7	Lønnsfordelingen	38
3	KONSUMPRISUTVIKLINGEN I NORGE	43
3.1	Prisutviklingen i senere år	43
3.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	43
3.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	48
3.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2018	50

3.2.1	Forutsetninger for modellberegningene	50
3.2.2	Modellresultater	52
3.2.3	Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2018	54
4	MAKROØKONOMISK UTVIKLING	55
4.1	Internasjonal økonomi	56
4.2	Norsk økonomi	66
4.2.1	Den senere tids makroøkonomiske utvikling	66
4.2.2	Nærmere om arbeidsmarkedet	73
4.2.3	Utsiktene for 2018	79
5	UTVIKLINGEN I KONKURRANSEEVNEN	82
5.1	Innledning	83
5.2	Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer	85
5.2.1	Frontfagsmodellen	86
5.2.2	Lønnsomheten i norsk industri	88
5.3	Indikatorer for kostnadsutviklingen	90
5.3.1	Vekst i timelønnskostnader	90
5.3.2	Vekst i lønnskostnader per produsert enhet	92
5.3.3	Vekst i lønnskostnader per ansatt i hele økonomien	93
5.3.4	Lønnskostnadsnivåer i industrien	93
5.3.5	Sammensetningen av lønnskostnadene i industrien	95
5.3.6	Elektrisitetspriser	98
5.4	Produktivitetsutviklingen	98
5.4.1	Utviklingen i produktiviteten målt ved bruttoprodukt per timeverk	98
5.4.2	Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter	101
6	DEN SAMLEDE INNTEKTSUTVIKLINGEN FOR LANDET OG HUSHOLDNINGENE	103
6.1	Disponibel inntekt for Norge	103
6.2	Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling	105
6.3	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	108

7	INNETKTSUTVIKLINGEN FOR UTVALGTE INNETKSTAKERGRUPPER	113
7.1	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger	113
7.1.1	Reallønn etter skatt fra 2015 til 2017	113
7.1.2	Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2017 til 2018	116
7.2	Inntektsutviklingen for pensjonister og trygdede	117
7.2.1	Utviklingen i pensjons- og trygdeytelser	118
7.2.2	Realvekst etter skatt	126
7.2.3	Endringer i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2015 til 2018	129
7.3	Fordeling av inntekt	130
7.3.1	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede	130
7.3.2	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede	133
7.3.3	Utviklingen i inntektsfordelingen	135
7.3.4	Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn	140
1	LØNNSOPPGJØR I 2017	144
2	DEFINISJONER AV EN DEL LØNNSBEGREPER M.M.	155
3	KURSUTVIKLINGEN FOR NORSKE KRONER	161
4	TABELLVEDLEGG	165
5	INSTITUSJONELLE TREKK VED LØNNSDANNELSEN I NORGE	189
6	FASTLANDSBASERTE KONKURRANSEUTSATTE NÆRINGER	205
7	LØNN OG LØNSSKOSTNADER	210

Kapittel 1

1 Lønnsutviklingen i forhandlingsområdene

- I de største forhandlingsområdene har Beregningsutvalget foreløpig beregnet *årslønnsveksten* fra 2016 til 2017 til 2½ prosent i gjennomsnitt.
- Årslønnsveksten fra 2016 til 2017 er foreløpig beregnet til 2½ prosent for industriarbeidere og til 2½ prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Lønnsveksten i industrien samlet i NHO-området er foreløpig beregnet til 2½ prosent. NHO anslo, i forståelse med LO, årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området til 2,4 prosent ved mellomoppgjøret i 2017.
- Årslønnsveksten fra 2016 til 2017 i Virke-bedrifter i varehandelen er anslått til 3 prosent. Strukturendringer, herunder nye medlemsforetak, trakk lønnsveksten klart opp i 2017. I finanstjenester er årslønnsveksten beregnet til 3,8 prosent. For ansatte i kommunene er årslønnsveksten beregnet til 2,5 prosent. I Spekter-bedrifter utenom helseforetakene er årslønnsveksten anslått til 2,5 prosent og i helseforetakene til 3,6 prosent. Forskjøvet virkningstidspunkt for lønnstillegg i helseforetakene for ansatte i konflikt i 2016 dro opp årslønnsveksten i 2017 med 0,4 prosentpoeng. For ansatte i staten er årslønnsveksten anslått til 2,3 prosent.
- Utvalget har foreløpig beregnet *lønnsoverhenget* til 2018 til 1,1 prosent for industrien samlet i NHO-området. For ansatte i Virke-bedrifter i varehandelen er overhenget anslått til 0,8 prosent, og for ansatte i finanstjenester til 1,0 prosent. For ansatte i kommunene er overhenget beregnet til 1,4 prosent. For ansatte i staten er overhenget anslått til 0,7 prosent. I Spekter-området er overhenget anslått til 0,6 prosent i virksomheter utenom helseforetakene og til 0,9 prosent i helseforetakene.
- Fra 2016 til 2017 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for de forhandlingsområdene utvalget har tall for, redusert blant ansatte i varehandel og ansatte i kommunene, mens det for andre områder var noe økte lønnsforskjeller.

1.1 Innledning

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger over lønnsutviklingen fra 2016 til 2017 for store forhandlingsområder. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2018. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2017 i en del tariffområder. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjør i 2017 gis i vedlegg 1.

1.2 Lønnsutviklingen for hovedgrupper

Tabell 1.1 viser at veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2016 til 2017 er foreløpig beregnet til 2½ prosent for industriarbeidere og 2½ prosent for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter. Lønnsveksten samlet i industrien i NHO-bedrifter er foreløpig beregnet til 2½ prosent. På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, ble årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området anslått til 2,4 prosent ved mellomoppgjøret i 2017.

Årslønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandelen er anslått til 3 prosent. Strukturendringer, herunder nye medlemsforetak, trakk lønnsveksten klart opp i 2017. I finanstjenester er

lønnsveksten beregnet til 3,8 prosent. For ansatte i kommunene er lønnsveksten beregnet til 2,5 prosent.

Årslønnsveksten i helseforetakene i Spekter-bedrifter er anslått til 3,6 prosent. Som en følge av konflikten i helseforetakene i 2016 ble virkningstidspunktet for lønnstillegg for ansatte i konflikt forskjøvet. Dette trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 med 0,4 prosentpoeng og trakk opp anslaget i 2017 med 0,4 prosentpoeng. Deler av lønnsoppjøret i 2016 ble også først utbetalt i 2017, noe som ytterligere trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 og ytterligere trakk opp anslaget i 2017. Strukturendringer knyttet i hovedsak til økende andel leger trakk i samme retning. For øvrige Spekter-bedrifter er årslønnsveksten i 2017 anslått til 2,5 prosent. For ansatte i staten er årslønnsveksten anslått til 2,3 prosent.

I de største forhandlingsområdene har Beregningsutvalget foreløpig beregnet årslønnsveksten fra 2016 til 2017 til om lag 2½ prosent, basert på årslønnsnivå og antall årsverk (eller heltidsansatte) i 2016 og 2017 innen hvert område i tabell 1.1.¹ Til sammen utgjør ansatte i disse gruppene om lag 40 prosent av alle lønnstakerårsverk i 2017. Beregningene av årslønn og lønnsvekst i tabell 1.1 bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år, se vedlegg 2 for nærmere beskrivelse av lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget for lønnsstatistikken basert på a-meldingen, se vedlegg 2.

Årslønnsveksten falt i alle områder etter 2008 mens den tok seg noe opp igjen i 2011, jf. tabell 1.1. I årene 2012 til 2016 falt lønnsveksten igjen. I 2017 var årslønnsveksten i de fleste forhandlingsområdene høyere enn i 2016. Nominell lønnsvekst og reallønnsvekst for Norge siden 1970 vises i vedlegg 5.

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f.eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i sysselsatte og timeverk mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f.eks. endringer i sysselsettingen etter aldersgrupper, endret omfang av arbeidsinnvandring og endringer i andelen menn/kvinner). Utvalget vil peke på at forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer kan skyldes ulik grad av slike strukturendringer. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1. Strukturendringer er omtalt nærmere i boks 1.1.

¹ For Spekter-bedrifter utenom helseforetakene foreligger ennå ikke tall for årslønn og årsverk i 2017. Det er her tatt utgangspunkt i veksten i årslønn fra 2016 til 2017 sammen med årslønn og årsverk for 2016, som de framgikk av NOU 2017: 10 Grunnlaget for inntektsoppjørene 2017.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien						Kommuneansatte			Spekter-bedrifter		
	Industri i alt	Industri-arbeidere	Industri-funksjonærer	Virkebedrifter i varehandel ¹	Finans-tjenester ²	Offentlig forvaltning ³	Stats-ansatte ⁴	Kommune-ansatte i alt ⁵	Undervisnings-ansatte	Øvrige ansatte	Helseforetakene ⁷	Øvrige bedrifter
2008	6,1	5,7	6,3	4,4	7,7	6,7	6,7	6,7	5,7	7,1	6,5	6,2
2009	4,2 ⁸	3,9 ⁸	4,5 ⁸	1,8 ⁸	0,5 ⁸	4,6	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	4,1	3,6	4,3	3,6	5,5	3,7	4,5	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,6	4,4	4,7	3,6	4,8	4,2	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	4,2	4,1	4,1	3,3	3,4	4,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2013	3,9	3,5	4,3	4,0	6,1	3,7	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6
2014	3,3	3,0	3,2	3,5	3,2	3,3	3,4	3,2 ⁶	2,3 ⁶	3,7 ⁶	3,4	3,3
2015	2,5	2,5	2,5	3,3	4,3	3,1	2,8	3,3 ⁶	3,9 ⁶	3,2 ⁶	2,7	2,7
2016	1,9	2,0	2,2	2,5	2,5	2,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,0 ¹⁰	2,4
2017 ¹²	2½	2½	2½	3	3,8	2,5	2,3	2,5	2,3	2,6	3,6 ¹⁰	2,5
Samlet vekst 2007-2012	25,4	23,7	26,3	17,8	23,7	25,4	26,3	25,7	24,0	26,3	24,9	24,0
Gj. sn. per år ¹¹	4,6	4,3	4,8	3,3	4,4	4,6	4,8	4,7	4,4	4,8	4,6	4,4
Samlet vekst 2012-2017	14,9	14,2	15,6	17,4	21,5	15,8	15,2	16,1	15,0	16,9	16,5	15,4
Gj. sn. per år ¹¹	2,8	2,7	2,9	3,3	4,0	3,0	2,9	3,0	2,8	3,2	3,1	2,9
Årslønn 2017, per årsverk	596 600	463 800	746 000			530 500	574 500	501 800	552 600	486 400	575 000	
Årslønn 2017, heltidsansatte				510 000	654 800							
Antall årsverk 2017	157 800	86 500	71 300	54 300	24 100	637 700	145 800	386 600	90 000	296 600	105 300	

¹ Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

² Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Endringer i bonusutbetalinger påvirker lønnsveksten i enkelte år.

³ Totalt for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Til og med 2016: prosentvis vekst vektet med årsverk. Fra 2017: Gjennomsnitt for året er beregnet på lønnsnivå og årsverk for samme år og året før.

⁴ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.

⁵ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

⁶ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunkter forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 0,2 prosentpoeng i hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningsansatte. Konflikten har trukket opp årslønnsveksten i 2015 for kommuneansatte med 0,2 prosentpoeng og for undervisningsansatte med 0,9 prosentpoeng. For øvrige ansatte ble ikke årslønnsveksten påvirket.

⁷ Beregnet på Spekters tallmateriale fram til og med 2009, og fra 2010 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

⁸ Lønnsveksten fra og med 2008 er etter ny næringsstandard, se vedlegg 2 NOU 2015: 6. Sammenliknet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁹ Heltidsansatte.

¹⁰ For ansatte i konflikt i 2016 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 med 0,4 prosentpoeng og trakk opp anslaget i 2017 med 0,4 prosentpoeng. Deler av lønnsoppkjøret i 2016 ble også først utbetalt i 2017, noe som ytterligere trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 og ytterligere trakk opp anslaget i 2017. Strukturendringer trakk i samme retning.

¹¹ Geometrisk gjennomsnitt.

¹² Foreløpig beregning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget, Beregningsutvalget og KS.

Boks 1.1 Strukturendringer i forhandlingsområder

Årslønnsveksten slik den fremkommer i statistikken inkluderer struktureffekter. Struktureffekter oppstår når veksten i gjennomsnittslønnen påvirkes av særlige forhold som ikke har å gjøre med tradisjonelle faktorer i lønnsdannelsen. Dette kompliserer en sammenligning av lønnsutviklingen på tvers av områder.

Utvalget omtaler i denne boksen struktureffekter i store forhandlingsområdet de seneste ti årene, med særlig vekt på forholdet mellom frontfag og følgefag. Utvalget understreker samtidig at det er struktureffekter i alle områder i alle år, i større eller mindre omfang.

Generelt kan endringer i sammensetningen av en gruppe fra ett år til det neste føre til at den registrerte lønnsveksten avviker noe fra gjennomsnittet av den individuelle lønnsveksten. Det kan for eksempel skyldes forskyvninger mellom næringer eller delområder med forskjellig lønnsnivå og endringer i sammensetning etter alder og kompetanse og dermed forskjellig lønnsnivå. I andre tilfeller kan forhold som virkningstidspunkter for overenskomster og endringer i lønssystemer påvirke den registrerte lønnsveksten. For noen grupper kan også endringer i utbetalinger av variabel lønn (bonus, provisjon, uregelmessige tillegg, mv.) påvirke lønnsveksten.

For industrifunksjonærer i NHO-bedrifter har endringer i sammensetningen av gruppen påvirket lønnsveksten både opp og ned i enkelte år. I 2013 og 2014 var denne virkningen positiv med rundt 0,3 prosentenheter. Bonusutbetalinger bidro til å dra ned årslønnsveksten med 0,4 prosentenheter i 2012 og i noe mindre grad i 2013. Endringer i næringsfordelingen mellom gruppene dro veksten ned med 0,1 prosentpoeng i 2016.

For industriarbeidere i NHO-bedrifter bidro endret sammensetning til å øke lønnsveksten med om lag 0,2 prosentenheter i gjennomsnitt per år i årene 2009-2012. Endringer i fordelingen mellom tariffavtaleområdene dro veksten ned med 0,1 prosentpoeng i 2016.

Strukturendringer kan forklare at den vektede lønnsveksten for industrien samlet i NHO ble lavere enn lønnsveksten for industriarbeidere og industrifunksjonærer hver for seg i 2016. Det var langt flere industrifunksjonærer med høy lønn som sluttet i 2016 enn industriarbeidere med lav lønn.

Frem til 2014 utgjorde den oljerelaterte virksomheten en stor andel av Industrioverenskomstens verksteddel, men fra 2015 til 2016 var det redusert sysselsetting spesielt i den oljerelaterte delen. For både de som sluttet samt nyansatte var lønnsnivået relativt lavere enn gjennomsnittet. Det var flere som sluttet enn det var nyansettelser. I sum har dette økt lønnsveksten med i størrelsesorden 0,25 prosentenheter fra 2015 til 2016.

Årslønnsveksten for arbeidere innen oljevirksomheten (offshore) i NHO-området steg med 1,8 prosent fra 2015 til 2016, mot 3,5 prosent året før. Om lag 2 prosentenheter av veksten fra 2014 til 2015 kan tilskrives til dels store strukturendringer. Lønnsveksten fra 2015 til 2016 ble trukket opp av gjennomsnittlig bonus og uregelmessige tillegg, noe som sannsynlig kan tilskrives endringene i sysselsettingen i bransjen.

Lønnsveksten i byggevirksomhet i NHO-området har fulgt lønnsveksten for industriarbeidere i NHO-området det siste tiåret. Det har vært en økning i arbeidede timer innenfor sektoren for NHO-bedrifter, uten at dette påvirker lønnsveksten i særlig grad. Endringer i næringsfordelingen mellom gruppene dro veksten opp med 0,2 prosentpoeng i 2016.

Både i 2008 og 2009 var det uvanlig store variasjoner i varehandelen mht. omsetning, lønnsomhet og sysselsetting. Flere faghandelsbransjer med relativt høyt lønnsnivå ble hardt rammet av finanskrisen fra vår/sommer 2008, mens dagligvarehandel og andre bransjer med et lavere lønnsnivå viste god vekst. Dette bidro etter alt å dømme til å trekke registrert lønnsvekst ned i disse årene. I perioden 2010 til 2013 bidro endret alderssammensetning med flere unge arbeidstakere til å trekke lønnsveksten ned, mens en motsatt bevegelse har trukket lønnsveksten i Virke-bedrifter i varehandel opp fra og med 2014, mest markert i årene 2015 og 2016.

I tabell 1.2 er årslønnsveksten i årene 2013 til 2017 for hovedgruppene i tabell 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.2 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i beregningsåret påvirker størrelsen på overhenget til neste år. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene. Lønnsoverhenget til 2018 er omtalt nærmere i avsnitt 1.4.

For ansatte i staten og i kommunene har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden 0,3 til 0,7 prosentpoeng i året. For ansatte i Spekter-området har lønnsglidningen vært noe lavere, med unntak av for helseforetakene i 2017. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 0,6 og 2,8 prosentpoeng, unntatt for ansatte i finanstjenester i 2013 på grunn av store bonusutbetalinger. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, slik at lønnsveksten kan defineres som lønnsglidning.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert¹ i overheng, tariff tillegg og lønnsglidning

	2013	2014	2015	2016	2017 ⁵	2018 ⁵	Gj.sn. 2013-17 ⁴
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>							
Årslønnsvekst	3,5	3,0	2,5	2,0	2½		
Herav:							
- Overheng	1,2	1,2	1,0	1,0	1,1	1,1	
- Tariff tillegg	0,4	0,7	0,2	0,4	0,4		
- Lønnsglidning	1,9	1,1	1,3	0,6	1		1,2
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>							
Årslønnsvekst	4,3	3,2	2,5	2,2	2½		
Herav:							
- Overheng	2,1	1,4	1,3	1,5	1,1	1,2	
- Lønnsglidning	2,2	1,8	1,2	0,7	1,4		1,5
<i>Virke-bedrifter i varehandel:</i>							
Årslønnsvekst	4,0	3,5	3,3	2,5	3		
Herav:							
- Overheng	0,7	1,0	1,0	0,7	0,9	0,8	
- Tariff tillegg	1,1	0,5	0,4	0,2	0,0		
- Garantit tillegg	0,2	0,6	0,4	0,5	0,5		
- Lønnsglidning	2,0	1,4	1,5	1,1	1,6		1,5
<i>Finanstjenester:</i>							

	2013	2014	2015	2016	2017 ⁵	2018 ⁵	Gj.sn. 2013-17 ⁴
Årslønnsvekst	6,1	3,2	4,3	2,5	3,8		
Herav:							
- Overheng	1,1	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0	
- Tariff tillegg	0,4	1,0	0,4	0,2	0,5		
- Lønns glidning	4,6	0,9	2,8	1,2	2,4		2,4
<i>Statsansatte:</i>							
Årslønnsvekst	3,5	3,4	2,8	2,4	2,3		
Herav:							
- Overheng	2,2	0,8	2,0	0,4	1,5	0,7	
- Tariff tillegg	0,7	2,0	0,1	1,6	0,5		
- Lønns glidning	0,6	0,5	0,7	0,4	0,3		0,5
<i>Kommuneansatte²:</i>							
Årslønnsvekst	3,7	3,2 ²	3,3 ²	2,5	2,5		
Herav:							
- Overheng	2,4	0,6	1,8	0,7	0,9	1,4	
- Tariff tillegg	0,7	2,1	0,9	1,4	1,2		
- Lønns glidning	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4		0,5
<i>Undervisningsansatte i kommunene:</i>							
Årslønnsvekst	3,2	2,3 ²	3,9 ²	2,5	2,3		
Herav:							
- Overheng	2,5	0,3	2,6	0,6	0,9	1,3	
- Tariff tillegg	0,6	2,0	1,0	1,5	1,3		
- Lønns glidning	0,1	0	0,3	0,4	0,1		0,2
<i>Kommuneansatte eksklusiv undervisningsansatte:</i>							
Årslønnsvekst	3,9	3,7 ²	3,2 ²	2,5	2,6		
Herav:							
- Overheng	2,3	0,6	1,6	0,7	0,9	1,4	
- Tariff tillegg	0,7	2,1	1,1	1,5	1,1		
- Lønns glidning	0,9	1,0	0,5	0,3	0,6		0,7
<i>Spekter, helseforetakene:</i>							
Årslønnsvekst	3,8	3,4	2,7	2,0 ³	3,6 ³		
Herav:							
- Overheng	1,0	0,7	1,2	0,4	1,6	0,9	
- Tariff tillegg	2,3	2,5	1,4	1,5 ³	1,1		
- Lønns glidning	0,5	0,2	0,1	0,1	0,9 ³		0,4
<i>Spekter, øvrige virksomheter:</i>							
Årslønnsvekst	3,6	3,3	2,7	2,4	2,5		
Herav:							
- Overheng	1,2	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6	
- Tariff tillegg	2,2	2,4	1,8	1,7	1,8		
- Lønns glidning	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1		0,1

¹ Pga. strukturendringer eller avrunding vil ikke alltid summen av tariff tillegg, overheng og glidning summere seg til det tallet som er oppgitt som samlet årslønnsvekst.

² Kommuneansatte omfatter også undervisningsansatte. For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunkter forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 0,2 prosentpoeng i hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningsansatte. Konflikten har trukket opp årslønnsveksten i 2015 for

kommuneansatte med 0,2 prosentpoeng og for undervisningsansatte med 0,9 prosentpoeng. For øvrige ansatte er ikke årslønnsveksten i 2015 påvirket.

³ For ansatte i konflikt i 2016 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 med 0,4 prosentpoeng og trakk opp anslaget i 2017 med 0,4 prosentpoeng. Deler av lønnsoppgjøret i 2016 ble også først utbetalt i 2017, noe som ytterligere trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 og ytterligere trakk opp anslaget i 2017. Strukturendringer trakk i samme retning.

⁴ I gjennomsnittet inngår tall som er beregnet på forskjellig grunnlag som en følge av innføringen av A-ordningen. Geometrisk gjennomsnitt.

⁵ Foreløpig beregning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS, Spekter, NHO og Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

1.3 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

I dette avsnittet beskrives lønnsutviklingen i tariffområder fra 2016 til 2017. Vedlegg 1 gir en mer detaljert beskrivelse av mellomoppgjørene i 2017.

1.3.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO-NHO-området

For *industriarbeidere* i NHO-bedrifter er årslønnsveksten (både heltid og deltid) foreløpig beregnet til 2½ prosent fra 2016 til 2017, mot 2,0 prosent året før. I 2017 ser det ut til at bonusutbetalinger og uregelmessige tillegg foreløpig trekker lønnsveksten opp med 0,1 prosentpoeng hver. Endringer i fordelingen mellom tariffavtaleområdene dro veksten ned med 0,1 prosentpoeng i 2016, og opp med 0,2 prosentpoeng i 2017 ifølge foreløpige tall.

På nytt omfattende datamateriale (jf. boks 2.1 i vedlegg 2 i NOU 2017: 10) gjennom hele året, beregnes årslønn for NHO-bedrifter nå på bakgrunn av faktiske utbetalte månedlige lønnssummer gjennom hele 2016 og 2017². Lønnsveksten er bygd opp av en rekke lønns-elementer med ulik periodisering som kan bevege seg ulikt mellom måneder og år. For industriarbeidere i NHO-bedrifter blir hvert tariffavtaleområde (ca. 40) vektet sammen til et gjennomsnittstall.

De sentrale forhandlingene mellom LO og NHO ved mellomoppgjøret 2017 resulterte i et generelt lønnstillegg til alle på kr 0,50 per time fra 1. april 2017 og ytterligere kr 1,50 per time til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av industriarbeiderlønn i 2016 (kr 407 265). For industriarbeidere ble det da beregnet at avtalt tariff tillegg ville bidra med 0,3 prosentenheter til årslønnsveksten fra 2016 til 2017. Sammen med et overheng på 1,1 prosent ble årslønnsveksten for industriarbeidere fra 2016 til 2017 beregnet til 1,4 prosentpoeng før bidraget fra lønnsglidningen i 2017.

Det var stor usikkerhet i beregning av overhengen inn i 2017 pga. etterbetalinger knyttet til september måned, og man foretok derfor justering av etterbetalinger etc. ved bruk av oktobertall. Overhengen for industriarbeidere inn i 2017 ble beregnet til 1,1 prosent. I beregning av overheng inn i 2018 ser man at etterbetalinger kan komme i både september, oktober og november. Det er derfor justert for etterbetalinger der dette er kjent ved glatting av nivåene noe tilbake i tid. Overhengen inn i 2018 er beregnet ved lønnsnivå 4. kvartal i forhold til årslønnsnivået, og er foreløpig beregnet til 1,1 for industriarbeidere.

Tariff tillegg for industriarbeidere er nå beregnet til å bidra med 0,4 prosentenheter til årslønnsveksten fra 2016 til 2017. Sammen med overhengen på 1,1 prosent i 2017 er lønnsglidningen anslått til 1,0 prosent for industriarbeidere, mot 0,6 prosent året før (se

² I det foreløpig materiale foreligger ikke lønnsdata for desember 2017, og derfor er dette lønnsnivået foreløpig anslått slik at lønnsveksten fra 2016 til 2017 omfatter alle 24 månedene over de to årene.

tabell 1.2). Historisk bidrag av lønnsglidningen dekomponert på en litt annen måte vises i tabell 1.4.

Tabell 1.3 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art) per. dato

Våren 2006 ¹ :	207 øre/time	1,3 prosent
Per 1. april 2007:	273 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2008:	289 øre/time	1,7 prosent
Per 1. april 2009:	112 øre/time	0,6 prosent
Våren 2010 ¹ :	282 øre/time	1,5 prosent
Per 1. april 2011:	219 øre/time	1,1 prosent
Våren 2012 ¹ :	292 øre/time	1,4 prosent
Per 1. april 2013:	114 øre/time	0,5 prosent
Våren 2014 ¹ :	221 øre/time	1,0 prosent
Per 1. april 2015:	45 øre/time	0,2 prosent
Våren 2016 ¹	120 øre/time	0,5 prosent
Per 1. april 2017	88 øre/time	0,4 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønns tillegg, fagarbeidert tillegg, ansiennitet tillegg, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulike virkningstidspunkt mellom 1. april og 1. juli.

Kilder: NHO og Statistisk sentralbyrå.

Ved hovedoppgjøret i 2016 forhandlet først Fellesforbundet (LO) og Norsk Industri (NHO) Industriooverenskomsten (omfatter de tidligere Verksted-, Teko-, Teknologi og data- og Nexans (kabelmontører) overenskomstene). Det ble ikke gitt generelle tillegg unntatt i Tekodelen, hvor det ble gitt et lavtlønns tillegg til alle på kr 2 per time. I 2017 var industriooverenskomsten en del av mellomoppgjøret for LO-NHO-området.

Industriooverenskomsten utgjør om lag 40 prosent av årsverkene for industriarbeidere totalt.

Verksteddelen utgjør over 90 prosent av Industriooverenskomsten. Gjennomsnittlig årslønnsvekst for Verksteddelen er foreløpig beregnet til 2¼ prosent fra 2016 til 2017, mot 1,8 prosent fra 2015 til 2016. Tariff tillegg i lønnsoppgjøret 2017 er beregnet å bidra med 0,3 prosentenheter til årslønnsveksten for denne overenskomsten. Tilleggene består av økte minstelønns satser, skift tillegg og offshoresatser etc. Fra 2015 til 2016 var det redusert sysselsetting spesielt i den oljerelaterte delen av overenskomsten.

Om lag ⅔ av årsverkene for industriarbeidere utenom Industriooverenskomsten, dekkes av nesten 40 tariffområder innenfor næringsmiddelindustri, kjemisk industri, treindustri og noen mindre områder innenfor annen type industri.

Tabell 1.4 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjeneste¹, omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

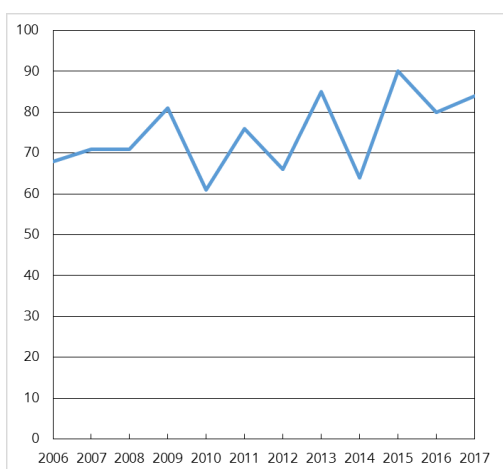
	Lønnsøkning pr. time	Herav:		Lønnsglidning i prosent av total lønnsvekst
		Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	
2007	5,5	1,7	3,8	69
01.okt	5,9	1,7	4,2	71
2008	5,7	1,7	4	70
01.okt	5,8	1,7	4,1	71
2009	3,9	0,5	3,4	87
01.okt	3,2	0,6	2,6	81
2010	3,6	1,2	2,4	67
01.okt	3,9	1,5	2,4	61
2011	4,4	1,3	3,1	70
01.okt	4,5	1,1	3,4	76
2012	4,1	1,3	2,8	68
01.okt	4,1	1,4	2,7	66
2013	3,5	0,8	2,7	77
01.okt	3,3	0,5	2,8	85
2014	3	0,7	2,3	77
01.okt	2,8	1	1,8	64
2015	2,5	0,2	2,3	90
2016 ³	2	0,4	1,6	80
2017	2½	0,4	2,1	84

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.2 hvor årslønnsveksten er dekomponert i lønnoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til årslønnsveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

³ Brudd i materialet fra 2016 (se boks 2.1 i vedlegg 2 i NOU 2017: 10).

Kilder: Statistisk sentralbyrå og NHO.

Figur 1.1 Lønnsglidningen som andel av total lønnsvekst for industriarbeidere i NHO-bedrifter

1.3.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i *byggevirksomhet* er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 2½ prosent fra 2016 til 2017, mot 2,6 prosent fra 2015 til 2016.

Byggevirksomhet består av to hovedgrupper, arbeidere innen elektrofag (om lag ⅓) og andre byggfag (om lag ⅔) som tømrere, murere, grunnarbeid innen stein-, jord- og sementarbeid, bygge- og tømmermestere, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere etc. En mindre gruppe innenfor byggevirksomhet er heisfirmaer og deler av verkstedoverenskomsten, offshore.

Det har vært en økning i arbeidede timer innenfor sektoren for NHO-bedrifter, uten at dette påvirker lønnsveksten i særlig grad.

I byggevirksomhet bidro tariff tillegg med 0,7 prosentenheter til lønnsveksten fra 2016 til 2017, mot 0,8 prosentenheter til lønnsveksten fra 2015 til 2016. Tariff tilleggene omfatter justeringer av akkordsatser, tilpasning av minstelønnsatser både for fagarbeidere og andre, skift tillegg, samt spesielle tillegg innenfor elektrofagene.

For *hotell og restaurantvirksomhet* er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 2½ prosent fra 2016 til 2017, mot 1,5 prosent året før.

Overgang til ny lønnsstatistikk basert på innberetningene av lønn til den sentrale A-ordningen, får særlig stor effekt i dette området, fordi sysselsettingen er sesongpreget og arbeidsforhold og arbeidstid kan skifte mye gjennom året. Turnover i området er som vanlig høy med en utskiftning av arbeidstakere på rundt 1/3 fra et år til det neste.

For Riksavtalen - Hotell og restaurant, ga mellomoppgjøret mellom LO og NHO et lønnstillegg på kr 2,00 per time fra 1. april 2017. Sammen med et garantitillegg på 2,28 kr/time fra samme tidspunkt bidrar dette med om lag 1,7 prosentenheter til årslønnsveksten fra 2016 til 2017.

For arbeidere i *transportsektoren i NHO-området samlet* er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 2½ prosent fra 2016 til 2017, mot 1,6 prosent året før.

Transportbedrifter(arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, avisbudavtalen og i noe mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper mv.

Om lag 50 prosent av årsverkene i transportsektoren er avtaler med lokal forhandlingsrett. Noen områder (for eksempel innenriks sjøfart og spedisjonsfirmaer) har lokale forhandlinger, mens bussbransjen ikke har lokale forhandlinger. For bussbransjen, som utgjør i underkant av 50 prosent av transportsektoren totalt, er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 2¾ prosent fra 2016 til 2017, mot 2,8 prosent fra 2015 til 2016.

I bussbransjen ble det i tariffoppgjøret 2016 avtalt et tillegg på 3 kr/t fra 1. april 2017. Sammen med det generelle tillegget på kr 0,50 per time fra samme tidspunkt gir dette en foreløpig årslønnsvekst fra 2016 til 2017 på om lag 1¼ prosentenheter før overheng og glidning. For en del mindre avtaler i transportsektoren (f.eks. speditører, grossister etc.) ble det gitt garantitillegg fra 1. februar 2017. Sammen med tilleggene i det sentrale oppgjøret i 2017 utgjør kjente tillegg i hele transportsektoren i størrelsesorden 3 kr/t i lønnsøkning, og dette bidrar til årslønnsveksten fra 2016 til 2017 med om lag 1 prosentenheter før overheng og glidning.

For arbeidere innen *oljevirksomhet i NHO-området* er årslønnsveksten foreløpig beregnet til 3¼ prosent fra 2016 til 2017, mot 1,8 prosent året før. Lønnsveksten fra 2015 til 2016 ble trukket opp av gjennomsnittlig bonus og uregelmessige tillegg, noe som sannsynlig

kan tilskrives endringene innenfor bransjen. I 2017 ser det foreløpig ut til at minkende bonusutbetalinger trekker årslønnsveksten ned med ca. $\frac{3}{4}$ prosentenheter.

1.3.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

Industrifunksjonærene i NHO-bedrifter utgjør om lag 30 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter. Årslønnsvekst for industrifunksjonærer er foreløpig beregnet til $2\frac{1}{2}$ prosent fra 2016 til 2017, mot 2,2 prosent året før. I 2017 ser det foreløpig ut til at bonusutbetalinger trekker lønnsveksten opp med 0,3 prosentpoeng, og at uregelmessig tillegg bidrar i motsatt retning og trekker veksten ned med 0,2 prosentpoeng. Endringer i næringsfordelingen mellom gruppene dro veksten ned med 0,1 prosentpoeng i 2016, og ifølge foreløpige tall opp med 0,2 prosentpoeng i 2017.

Gruppen industrifunksjonærer totalt består av fem ulike bransjeområder (næringsmiddel, treindustri, kjemisk, verksted- og metallindustri og annen industri) som er vektet sammen.

Klassifiseringen av NHO-bedrifter i tariffsammenheng og i utvalgets rapportering, vil avvike noe fra SSBs offisielle klassifisering, som omtalt i vedlegg 2. Virkningene blir også omtalt i fotnotene i tabellene.

Overhenget for industrifunksjonærer inn i 2018 er foreløpig beregnet til 1,2 prosent, mens overhenget inn i 2017 ble beregnet til 1,1 prosent.

Funksjonærer ellers i NHO-området er ansatte innen bergverk, jordbruk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell- og restaurant, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, handel, informasjonssektoren etc. Samlet utgjør funksjonærene utenfor industri over 70 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Gjennomsnittlig lønnsvekst for *alle funksjonærgrupper i NHO-området* er foreløpig beregnet til $2\frac{3}{4}$ prosent fra 2016 til 2017, mot 2,1 prosent året før. Tallene ovenfor inkluderer både faglige, vitenskapelige, tekniske og andre funksjonærstillinger inklusive lederstillinger. Lønn for administrerende direktører er også med og en stor andel kontorstillinger på alle nivå.

I tillegg er det grupper innen håndverk, helse, organisasjoner og bemanningsbedrifter som ikke tas med i lønnsstatistikken hverken for funksjonærer eller arbeidere. Samlet utgjør disse gruppene om lag 10 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter.

1.3.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett

Lønnsveksten for arbeidere og funksjonærer i NHOs industribedrifter samlet er beregnet til $2\frac{1}{2}$ prosent fra 2016 til 2017, hvor både årslønnsveksten for industriarbeidere og industrifunksjonærer også foreløpig er beregnet til $2\frac{1}{2}$ prosent. Året før steg årslønnsveksten samlet i industrien for NHO-bedrifter med 1,9 prosent, mens lønnsveksten for industriarbeidere og industrifunksjonærer steg med henholdsvis 2,0 prosent og 2,2 prosent. NHO anslo, i forståelse med LO, årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området til 2,4 prosent ved mellomoppgjøret i 2017.

1.3.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I *finansnæringen* ble det i mellomoppgjøret for 2017 mellom Finansforbundet og Finans Norge og mellom LO/ HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge gitt et tillegg på lønnsregulativets trinn på 0,65 prosent, minimum kr 3 200 per år med virkning fra 1. mai 2017. Tillegget anslås å bidra med 0,5 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2016 til 2017.

Ifølge Finans Norge ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokale tillegg per 1. januar 2017 på 0,38 prosent og per 1. juli 2017 på 1,28 prosent. Disse tilleggene gjelder regulativlønnede.

Ifølge lønnsstatistikk for 2017 økte den gjennomsnittlige månedslønnen i finanstjenester med 4,0 prosent for heltidsansatte fra september 2016 til september 2017. Avtalt lønn steg også med 4,0 prosent i det samme tidsrommet.

For finanstjenester har utvalget, på grunnlag av lønnsstatistikk for 2017 og lønnstilleggene i 2017, beregnet årslønnsveksten fra 2016 til 2017 til 3,8 prosent.

I *varehandelen* ble det i mellomoppgjøret for 2017 mellom Virke og LO og mellom Virke og YS i oppgjørene for handel, service og tjenesteytende næringer ikke gitt generelle tillegg, men et tillegg på kr 0,50 per time per 1. april 2017 til ansatte på enkelte tariffavtaler. Det ble gitt et lønnstillegg på kr 2,00 per time til arbeidstakere på andre overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2016 (407 265 kroner). Garantiordningen på landsoverenskomsten mellom HK og Virke resulterte i at minstelønnsattsene fikk et tillegg fra 1. februar 2017 på kr 2,75 per time. For tillegg på andre overenskomster i Virke-området vises det til vedlegg 1.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2017 og lønnstilleggene i 2017, har utvalget anslått årslønnsveksten fra 2016 til 2017 for alle heltidsansatte i Virke-bedrifter i varehandelen til 3 prosent. Strukturendringer, herunder nye medlemsforetak, trakk lønnsveksten klart opp i 2017.

1.3.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I mellomoppgjøret i det statlige tariffområdet i 2017 ble det i avtalen med LO Stat, Unio og YS Stat gitt et generelt tillegg på 0,33 prosent på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2017 og lønnstrinnene i lønnsramme 02, 03 og 04 ble løftet med ett lønnstrinn. Med virkning fra 1. juli 2017 ble det avsatt 0,8 prosent av lønnsmassen til lokale forhandlinger. I avtalen med Akademikerne ble det avsatt 0,85 prosent av lønnsmassen til lokale forhandlinger med virkning fra 1. oktober 2017. På grunnlag av lønnsstatistikk for 2017 og tariff tilleggene i 2017, er årslønnsveksten fra 2016 til 2017 i det statlige tariffområdet anslått til 2,3 prosent.

Kommunesektoren/KS-området

For 2017 ble det ved hovedoppgjøret i 2016 avtalt sentrale tillegg per 1. august og det ble lagt til grunn at det i mellomoppgjøret 2017 skulle settes av 0,9 prosent i midler til lokale forhandlinger med virkning per 1. september 2017.

I mellomoppgjøret for 2017 ble det avtalt at de sentrale tilleggene for 2017 til ansatte med stilling i hovedtariffavtalen kapittel 4 som ble avtalt i 2016, skulle flyttes en måned fram

og gis fra 1. juli 2017. Videre avtalte partene i 2016 at det skulle settes av 0,9 prosent til lokale forhandlinger med virkning fra 1. september 2017. I 2017-oppgjøret ble det enighet om å flytte virkningstidspunktet en måned fram til 1. august. Til ansatte med stilling i hovedtariffavtalen kapittel 4 ble det gitt sentrale lønnstillegg som vist i tabell 1.1 i vedlegg 1. Ledere, fagledere og arbeidsledere i kapittel 4 fikk et sentralt tillegg på 2 prosent av grunnlønn.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2017 og tariff tilleggene i 2017, er årslønnsveksten fra 2016 til 2017 i KS-området beregnet til 2,5 prosent.

I mellomoppgjøret for 2017 i *Oslo kommune* ble det avtalt et prosentvis tillegg på lønnstabellen på 2,15 prosent, minimum kr 9 000, med virkning fra 1. mai 2017.

For en del grupper i KS-området (kapittel 3 og 5) fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai med mindre annen dato er avtalt.

Kommuneansatte i alt

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2017 og tariff tilleggene i 2017, er årslønnsveksten fra 2016 til 2017 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer³, beregnet til 2,5 prosent.

Kommuneansatte eksklusive undervisningsansatte

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2017 og tariff tilleggene i 2017, er årslønnsveksten fra 2016 til 2017 for kommuneansatte eksklusive undervisningsansatte beregnet til 2,6 prosent.

Undervisningsansatte

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2017 og tariff tilleggene i 2017, er årslønnsveksten fra 2016 til 2017 for undervisningsansatte i hele kommunesektoren beregnet til 2,3 prosent.

1.3.7 Lønnsutviklingen i Spekter-området

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet og hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For Spekter-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den norske legeforening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom Spekter-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I mellomoppgjøret 2017 i *Spekter-området ekskl. helseforetakene* ble det på A-nivå for LO og YS (med unntak av Nettbuss og helseforetakene) og Spekter avtalt et generelt tillegg på

³ Dette omfatter blant annet ansatte i e-verk, revisjon, vann- og avløp etc.

kr 975 per år. Ansatte med en årslønn på kr 407 265 eller lavere, fikk et lavlønnstillegg på kr 2 925 pr. år. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. april 2017. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om eventuelle ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2017 og avtalte tillegg i 2017, er årslønnsveksten fra 2016 til 2017 i Spekter-området ekskl. helseforetakene beregnet til 2,5 prosent.

I mellomoppgjøret 2017 i *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A2). Det ble enighet om et generelt tillegg fra 1. juli 2017 på kr 4 000 per år til alle medlemmer. Minstelønnsatsene ble hevet med minst 4 000 kr for alle stillingsgrupper fra 1. august 2017, se tabell 1.2 i vedlegg 1. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2017.

For helseforetakene kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvisse forhandlingene (A2). Medlemmer av Norsk Fysioterapeutforbund og Norsk Ergoterapeutforbund fikk et generelt tillegg på 1,2 prosent med virkning fra 1. juli 2017. Medlemmer av Utdanningsforbundet fikk et generelt tillegg på 1,4 prosent med virkning fra 1. juli 2017. Medlemmer av Norsk Sykepleierforbund fikk et generelt tillegg på 1,2 prosent med virkning fra 1. august 2017. Minstelønnsatsene ble hevet med 5 000 til 13 000 kr med virkning fra 1. juli, se tabell 1.3 i vedlegg 1. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2017.

Det ble gitt generelle tillegg for leger i spesialisering, turnusleger og medisinerstudenter med virkning fra 1. januar 2017. Tilleggene varierte fra kr 10 000 til kr 15 500 pr. år. De sentralt avtalte minimumssatsene ble økt med tilsvarende beløp. Partene var enige om at det skulle forhandles lokalt i de enkelte helseforetak for blant andre overleger, forskere og stipendiater.

På grunnlag av lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå for 2017 og avtalte tillegg i 2017, er årslønnsveksten fra 2016 til 2017 i helseforetakene beregnet til 3,6 prosent. For ansatte i konflikt i 2016 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 med 0,4 prosentpoeng og trakk opp anslaget i 2017 med 0,4 prosentpoeng. Deler av lønnsoppgjøret i 2016 ble også først utbetalt i 2017, noe som ytterligere trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 og ytterligere trakk opp anslaget i 2017. Strukturendringer knyttet i hovedsak til økende andel leger trakk i samme retning.

1.3.8 Lønnsutviklingen for kvinner og menn i tariffområder

Tabell 1.5 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn i enkelte tariffområder.

Fra 2016 til 2017 ble lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for de forhandlingsområdene utvalget har tall for redusert blant ansatte i varehandel og ansatte i kommunene, mens det for andre områder var noe økte lønnsforskjeller.

I hovedgruppene i tabellen er det forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning da noen områder har mer ensartete stillingsstrukturer enn andre. For eksempel er stillingsstrukturen blant industriarbeidere relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finanstjenester og i helseforetakene. Tabellen egner seg dermed mest til å følge utviklingen i de enkelte områdene over tid.

Tabell 1.5 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner i forhold til gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder

	2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015								Årslønn Menn			Årslønn Kvinner		Kvinneandel ²
	2015	2016	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017		
Industriarbeidere i NHO-bedrifter	88,5	88,3 ³	88,4	89,2	88,8	89,2	89,5	90,2	92,3	92,4	-	-	-	-
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter	78,2	78,9 ³	79,4	79,5	80,4	81,2	81,6	81,6	80,9	82,2	-	-	-	-
Virke-bedrifter i varehandel ⁴	85,6	85,3	85,9	84,9	84,0	83,7	83,7	82,9	85,5	85,2	85,5	542 200	463 700	41
Ansatte i hotell og restaurant i NHO-bedrifter ⁹	94,4	94,1 ³	94,4	94,6	95,6	95,7	95,7	96,5	96,4	96,3				
Finanstjenester ⁵	75,7	79,4	79,3	80,3	79,7	80,2	80,0	77,9	79,9	80,2	79,9	730 200	583 700	51
Statsansatte ^{4,7}	90,3	89,8	89,8	90,1	90,7	90,7	90,9	89,9	89,9	90,2	89,7	606 400	544 200	48
Ansatte i kommunene ⁸	91,3	91,4	91,8	91,5	92,2	92,5	92,5	92,6	92,6	93,1	93,6	528 900	494 900	74
Herav:														
Undervisningspersonell ⁸	96,7	96,8	96,9	97,0	97,1	97,7	97,8	97,9	97,9	97,9	97,9	560 500	548 900	69
Øvrige ansatte ⁸	91,2	91,2	91,5	91,0	91,9	91,2	91,2	91,8	91,8	92,5	92,8	514 400	477 600	76
Statlige eide helseforetak i Spekter-området ⁶	80,8	81,7	81,5	82,2	82,2	83,0	83,6	83,6	80,6	81,9	81,4	671 200	546 100	75
Spekter-området ekskl. statlige eide helseforetak	93,6	94,2	95,1	96,0	96,3	96,8	96,8	96,9	93,9	94,5	-	-	-	-

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andel heltidsansatte kvinner/årsverk kvinner innenfor det enkelte området. Prosent.

³ Tallene er beregnet etter ny næringsstandard fra og med 2009. Sammenliknet med tidligere år vil det være et brudd i tidsserien.

⁴ Gjelder heltidsansatte.

⁵ Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere.

⁶ Månedslønn per september*12 (heltidsekvivalenter), kilde: SSB. Fra og med 2015 gjelder tallene næringen «Helsetjenester» under Statlig forvaltning

⁷ Månedslønn per oktober*12.

⁸ Månedslønn per 1. desember *12.

⁹ Tallene for hotell- og restaurant gjelder for «funksjonsområder som dekkes av Riksavtalen for hotell- og restaurant».

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og KS.

Likelønnsstrekk ved oppgjørene i 2017

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

- Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller kronetillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper mv. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig prosentvis lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom det ofte er flere kvinner enn menn i lavlønnslagene.
- Fordelingen av de lokale tilleggene.
- De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

Et lavlønnstillegg på 1,50 kr til arbeidstakere på overenskomster med lønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, var del av forhandlingsløsningen for

mellomoppgjøret i 2017 mellom LO og NHO. Dette har likelønnsprofil siden halvparten som får tillegget er kvinner mens kvinner utgjør nær en fjerdedel av de ansatte i området i alt.

Mellom *Handel og Kontor (LO)* og *Virke* på *Landsoverenskomsten* og tilhørende bransjeavtaler ble alle minstelønnssetene økt med kr 2,75 per time per 1. februar. Dette har en likelønnsprofil, ettersom kvinner i større grad enn menn befinner seg på minstelønnssetene.

I *finansnæringen* ble det i 2017 både mellom Finansforbundet og Finans Norge og mellom LO/HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge enighet om et generelt tillegg på 0,65 prosent og minimum kr 3 200 pr. år. Kronesikringen tilgodeser særlig kvinner.

1.4 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor årslønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Utvalget har foreløpig beregnet lønnsoverhenget til 2018 til 1,1 prosent i gjennomsnitt i de største forhandlingsområdene. Lønnsoverhenget i industrien samlet i NHO-området er foreløpig beregnet til 1,1 prosent. For områdene i tabell 1.6 varierer lønnsoverhenget til 2018 fra 0,6 til 1,4 prosent.

I tillegg til lønnsoverhenget kan lønnsveksten til året etter i enkelte områder også bli påvirket enten av allerede avtalte tariff tillegg eller av garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser.

Prinsipielt står allerede avtalte lønnstillegg for neste år i en noe annen stilling enn lønnsoverhenget. Ved å avtale lønnstillegg i et tariffoppgjør for neste år, legger en føringer for årslønnsveksten året etter. På denne bakgrunn bør beregninger av lønnsoverheng til ett år suppleres med opplysninger om eventuelle allerede avtalte tillegg for det samme året.

Garantiordninger og satsreguleringsbestemmelser sikrer områder en (automatisk) lønnsvekst, gjerne i forhold til en fastlagt referansegruppes lønn. Fra 2011 er nye ordninger kommet til, blant annet for regulering av minstelønnsseter i LO - NHO-området. Virkninger av alle avtalte tillegg inklusive slike ordninger, defineres som tariff tillegg når de er kjent. En del av disse tilleggene vil ikke være klare før endelig statistikk foreligger.

Tabell 1.6 Lønnsoverhenget fra året før i prosent. 2013-2018

Område/gruppe:	2013	2014	2015	2016	2017	2018 ⁶
NHO-bedrifter i industrien i alt ¹ :	1,6	1,3	1,3	1,1	1,1	1,1
Industriarbeidere	1,2	1,2	1,0	1,0	1,1	1,1
Industrifunksjonærer	2,1	1,4	1,3	1,5	1,1	1,2
Virke-bedrifter i varehandel	0,7	1,0	1,0	0,7	0,9	0,8
Finanstjenester ²	1,1	1,3	1,1	1,1	0,9	1,0
Staten	2,2	0,8	2,0	0,4	1,5	0,7
Kommunene i alt :	2,4	0,6	1,8 ⁴	0,7	0,9	1,4
Undervisningsansatte	2,5	0,3	2,6 ⁴	0,6	0,9	1,3
Øvrige ansatte	2,3	0,6	1,6 ⁴	0,7	0,9	1,4
Ansatte i Spekter-bedrifter:						
Helseforetakene	1,0	0,7	1,2	0,4	1,6 ⁵	0,9
Øvrige bedrifter	1,2	0,8	0,8	0,6	0,6	0,6
Veid gjennomsnitt ³	1,8	0,8	1,5	0,7	1,1	1,1

¹ Arbeidere og funksjonærer i industrien er vektet sammen med lønssummen i hver gruppe som vekt.

² Heltidsansatte i medlemsvirksomheter i Finans Norge (arbeidsgivermedlemmer) utenom ledere.

³ Antall årsverk i hver gruppe fra tabell 1.1 er brukt som vekter.

⁴ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunkter forskjøvet. Dette trakk overhenget til 2015 opp med 0,2 prosentpoeng for hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningsansatte. For øvrige ansatte i kommunesektoren ble overhenget ikke påvirket.

⁵ For ansatte i konflikt i 2016 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk overhenget til 2017 opp med 0,5 prosentpoeng.

⁶ Foreløpig beregning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget, Beregningsutvalget og KS.

Kapittel 2

2 Lønnsutviklingen samlet og etter kjennetegn

- For lønnstakere under ett viser foreløpige tall fra nasjonalregnskapet at veksten i gjennomsnittlig årslønn fra 2016 til 2017 var 2,3 prosent.
- *Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn* ble redusert fra 2016 til 2017, ifølge lønnsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå. I 2017 utgjorde den gjennomsnittlige lønnen for kvinner 88,1 prosent av den gjennomsnittlige lønnen for menn for alle heltidsansatte per september. For heltids- og deltidsansatte samlet var kvinners lønn 86,7 prosent av menns lønn.
- Gjennomsnittslønn for *administrerende direktører* i næringsvirksomhet økte med 2,4 prosent fra september 2016 til samme tidspunkt i 2017. Gjennomsnittslønnen falt med 2,7 prosent for administrerende direktører i utvinning av råolje og naturgass inkl. tjenesteyting, og økte med 5,8 prosent for administrerende direktører i finansierings- og forsikringsvirksomhet.
- *Lønnsspredningen* målt ved Gini-koeffisienten er tilnærmet uendret etter 2015, mens lønnsforskjellene økte over tiårsperioden 2006 til 2015.

2.1 Lønnsutviklingen samlet og i enkelte næringer

Dette og de følgende avsnittene presenterer utviklingstrekk i lønn i hovedsak basert på statistikk fra Statistisk sentralbyrå klassifisert etter kjønn og andre kjennetegn.

Tabell 2.1 viser gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle grupper etter nasjonalregnskapet og lønnsstatistikken. Lønnsstatistikken er basert på inndeling etter næring og institusjonell sektorgruppering. Dette er en annen gruppering av virksomheter enn inndeling etter forhandlingsområder. Det er også andre forskjeller i avgrensning, i tillegg til forskjeller i beregningsmetoder. Forskjellene mellom årslønnsberegningene i dette kapitlet og kapittel 1 er omtalt i vedlegg 2.

For lønnstakere under ett var årslønnsveksten 2,3 prosent fra 2016 til 2017, ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet.

Det foreligger ennå ikke tall for årslønnsvekst ifølge lønnsstatistikken for 2017, men dette vil inngå i utvalgets endelige rapport i mars. Samlet fra 2007 til 2016 var årslønnsveksten i industrien i alt noe høyere enn i varehandel totalt, men ikke i 2015 og 2016. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i denne perioden vært om lag den samme som for NHO-bedrifter i industrien, jf. tabell 1.1. Imidlertid har lønnsveksten for disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år.

Tabell 2.1 Årslønnsvekst¹ fra året før i prosent for alle grupper og for tre hovedsektorer i økonomien

	Nasjonalregnskapet	Lønnsstatistikken			Offentlig forvaltning ⁴
		Alle grupper	Industrien	Varehandel	
2008	6,3	-	6,6	4,3	-
2009	4,2	-	4,2 ²	3,0 ²	-
2010	3,7	3,6 ³	2,9 ³	2,9 ³	-
2011	4,2	4,1	4,6	3,6	4,5
2012	4,0	4,0	4,6	3,2	4,2
2013	3,9	3,9	3,7	3,4	3,8
2014	3,1	3,0	2,8	1,6	3,5
2015	2,8	2,8	2,5	3,2	2,9
2016	1,7	1,7	1,5	2,8	2,2
2017	2,3	-	-	-	-
Samlet vekst 2007-2012	24,5	-	25,1	18,2	-
Gj. sn. per år ⁵	4,5	-	4,6	3,4	-
Samlet vekst 2012-2017	14,6	-	-	-	-
Gj. sn. per år ⁵	2,8	-	-	-	-
Årslønn 2017, per årsverk	540 800	-	-	-	-
Årslønn 2017, heltidsansatte		-	-	-	-
Antall årsverk 2017	2 315 200	-	-	-	-

¹ Populasjonen og beregningsmetoder er forskjellig fra det som brukes i tabell 1.1. Lønnsveksten er per årsverk etter nasjonalregnskapet og for "Alle grupper". For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte fram til og med 2009, men per årsverk i årene etterpå.

² Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenliknet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien. Omtale av ny næringsstandard er gitt i vedlegg 2 i NOU 2015: 6.

³ Lønnsveksten er fra og med 2010 beregnet av Statistisk sentralbyrå på grunnlag av lønnsstatistikk (strukturstatistikk) og informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til og med 2014.

⁴ Populasjonen og beregningsmetoder er forskjellig fra det som brukes i tabell 1.1, som er basert på forhandlingsområder. Fra 2016 basert på SSBs sektorgruppering. Omfatter statlig forvaltning (inkl. helseforetakene) og kommunal og fylkeskommunal forvaltning.

⁵ Geometrisk gjennomsnitt.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

2.2 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

I dette avsnittet presenteres tall for utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell mellom kvinner og menn målt for heltidsansatte eller per årsverk der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Lønnsbegrepet er månedslønn per september.

Forskjeller i kvinners og menns yrkesdeltakelse, bransje/sektortilknytning, utdanning, arbeidserfaring og kompetanse er fortsatt viktige faktorer bak lønnsforskjellene. Det samme er kjønnsdelingen i arbeidsmarkedet. Kvinner og menn arbeider i næringer og bransjer med ulik lønnsevne og avtaledekning, og de har ulike stillinger på arbeidsplassene. Både endret antall ansatte kvinner og menn og endring i ulikhetene mellom dem over tid, kan dermed påvirke lønnsforskjellene slik de måles her. Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Kvantifisering av ulike bidrag til utviklingen i gjennomsnittlig lønnsforskjell krever egne analyser. Statistisk sentralbyrå utvikler nå en slik dekomponering av lønnsforskjellen etter blant annet næring og yrke. Utvalget vil følge opp dette når resultatene foreligger.

Som en følge av overgang til nytt datagrunnlag (se vedlegg 2) er nivåfall og relative lønninger endret for 2015. Dette skyldes i hovedsak at statistikken nå omfatter nær alle arbeidstakere, mens den tidligere var basert på utvalg. Lønnsbegrepene er uendret.

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle grupper sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i Norge. I tabell 2.2 presenteres tre ulike måter å beregne dette på: Gjennomsnittslønn for heltidsansatte, gjennomsnittlig lønn per årsverk og medianlønn for heltidsansatte. Medianlønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse på lønnen og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten. Ved en slik beregningsmetode vil de høyeste og laveste lønnsnivåene være uten betydning.

Fra 2016 til 2017 minket lønnsforskjellen mellom heltidsansatte kvinner og menn med 0,5 prosentpoeng. Kvinnene tjente i gjennomsnitt 88,1 prosent av menns lønn i 2017. Også når deltid inkluderes, ble lønnsforskjellen mindre i 2017. Samlet er lønnsforskjellene mellom kvinner og menn større når deltid inkluderes.

Tabell 2.2 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns for hhv. heltidsansatte, per årsverk og medianlønn²

										Månedslønn per dato ¹ *12			
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 ⁴	2016	2017	Menn 2017	Kvinner 2017
Gjennomsnittslønn per dato ¹ for heltidsansatte	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	87,7	86,9	87,6	88,1	590 760	520 440
Gjennomsnittslønn per dato ¹ per årsverk ³	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	86,2	86,1	85,3	86,1	86,7	565 680	490 320
Median lønn ² per dato ¹ for heltidsansatte	91,2	91,8	92,9	92,9	94,2	93,4	94,3	92,9	93,0	93,6	93,9	521 520	489 960

¹ Månedslønn per september.

² Median lønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakere etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Heltids- og deltidsansatte hvor deltidsansatte er omgjort til heltidsekvivalenter.

⁴ Tallene er basert på hele datamaterialet i A-ordningen fra og med 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Målt ved medianlønn falt de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn med 0,3 prosentpoeng fra 2016 til 2017. Ved å sammenlikne medianlønn i stedet for gjennomsnittslønn, er forskjellene mellom kvinner og menn mindre. Hovedårsakene til at vi har mindre lønnsforskjeller målt på denne måten, er at menn i større grad enn kvinner er å finne blant de med høyt lønnsnivå og at flere kvinner enn menn er å finne blant de med lavt lønnsnivå. I beregningene av gjennomsnittslønn betyr høye enkeltlønninger blant menn mer enn lave enkeltlønninger blant kvinner.

Sett over en lengre tidsperiode, var det for heltidsansatte en tilnærming fra 2008 til 2015 hvor forskjellen ble redusert med 1,4 prosentpoeng. Fra 2015 er det brudd i serien på grunn av innføringen av A-ordningen, men også etter 2015 har forskjellene blitt videre redusert. Når vi inkluderer deltidsansatte, ble forskjellen fra 2008 til 2015 redusert med 2,2 prosentpoeng. Her også har forskjellene blitt redusert etter 2015. Ser vi på forskjellen i medianlønn mellom kvinner og menn, ble lønnsforskjellene redusert fra 2008 til 2015 med 1,7 prosentpoeng og forskjellene ytterligere redusert etter 2015.

Kvinner og menn fordeler seg ulikt på næringer med ulikt lønnsnivå, og dette bidrar til forskjellen i lønnsnivå mellom kvinner og menn under ett. I tillegg er det forskjeller i gjennomsnittslønnen for kvinner og menn innen næringer. For utviklingen av lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter næring (2008-2017) vises det til tabell 4.11 (heltidsansatte) og tabell 4.12 (heltids- og deltidsansatte) i vedlegg 4.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning

Tabell 2.3 viser kvinners lønn som andel av menns etter utdanningslengde for heltidsansatte. Fra 2016 til 2017 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn målt etter utdanningslengde blitt redusert for utdanningslengder utover grunnskole.

Det er minst lønnsforskjell for de som har kortest utdanning, dvs. grunnskoleutdanning eller videregående skoleutdanning. Størst lønnsforskjell er det for ansatte med universitets- eller høyskoleutdanning til og med 4 år, men dette varierer mellom næringene, se vedleggstabell 4.13. For utviklingen i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn fordelt etter utdanningslengde (2008-2017) og hvor deltid er inkludert, vises det til tabell 4.14 i vedlegg 4.

Tabell 2.3 viser også at kvinner står for om lag 4 av 10 arbeidsforhold med heltid. Deltidsarbeid er langt mer utbredt blant kvinner enn blant menn, og kvinner står for nær halvdelen av heltids- og deltidsarbeidsforhold under ett.

Tabell 2.3 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter lengste utdanning. Heltidsansatte

	2008	2009	2010	2011	2012 ³	2013	2014	2015	2015 ⁴	2016	2017	Månedslønn per dato ¹ *12		Andel kvinner ²
												Menn	Kvinner	
Utdanning på grunnskolenivå	90,1	89,7	90,6	90,9	90,9	90,9	90,8	90,3	89,6	89,1	89,1	448 560	399 480	30
Utdanning på videregående skolenivå	83,1	83,1	83,6	83,8	84,7	84,1	83,9	83,4	83,2	83,5	83,8	557 040	466 560	30
Universitets- eller høyskoleutdanning, t.o.m. 4 år	78,7	79,5	79,8	79,6	80,5	80,0	80,4	79,4	78,5	78,9	79,3	679 800	538 920	56
Universitets- eller høyskoleutdanning lengre enn 4 år	80,8	81,4	81,8	81,4	81,5	81,7	81,4	80,8	80,1	80,8	81,2	813 480	660 720	46
Alle heltidsansatte	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	87,7	86,9	87,6	88,1	590 760	520 440	39

¹ Månedslønn per september.

² I prosent av antall arbeidsforhold med heltid.

³ Fra og med 2012 er det inkludert utdanningskoder fra spørreundersøkelsen om utdanningsnivå blant innvandrere.

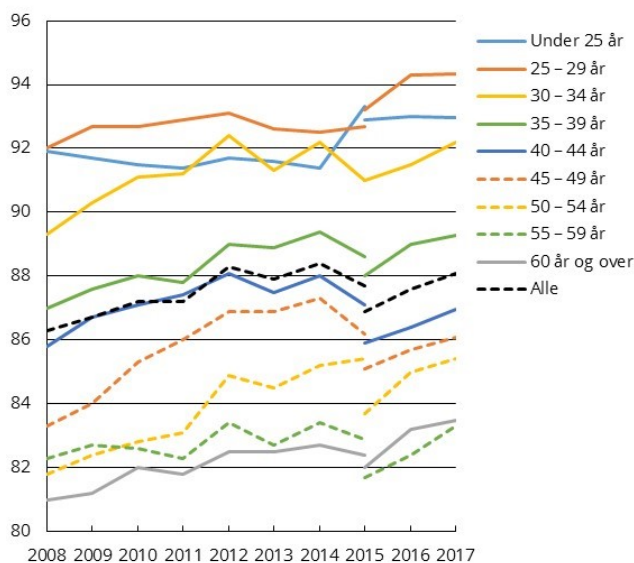
⁴ Tallene er basert på hele datamaterialet i A-ordningen fra og med 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Figur 2.1 viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns i gjennomsnitt etter alder, se også tabell 4.15 i vedlegg 4. Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn er større enn gjennomsnittlig for dem over 40 år. Figur 2.2 viser gjennomsnittslønn for kvinner og menn etter alder i 2017. Dette er et tverrsnitt over alle fødselskohorter, og det kan ikke uten nærmere analyse slås fast om bildet av økende forskjeller med økende alder speiler mindre forskjeller i yngre generasjoner eller at forskjeller øker gjennom kvinners og menns

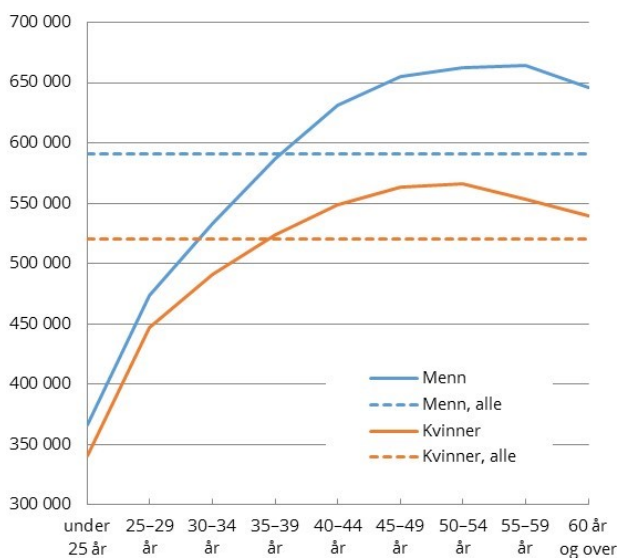
yrkesløp. Fra 2016 til 2017 ble lønnsforskjellene redusert for alle aldersgrupper over 30 år, men var uendret for yngre grupper.

Figur 2.1 Kvinnens gjennomsnittslønn i forhold til menns etter alder. Heltidsansatte. Månedslønn per september

Note: Brudd i 2015. Basert på hele datamaterialet i A-ordningen fra og med 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 2.2 Gjennomsnittslønn for kvinner og menn etter alder. Heltidsansatte. Månedslønn i kroner per september 2017.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Lønnsforskjeller/inntektsforskjeller mellom kvinner og menn ellers i rapporten

Lønnsforskjeller og inntektsforskjeller mellom kvinner og menn er også omtalt i forbindelse med lønnsforskjeller i ulike forhandlingsområder (kapittel 1.3.8),

lønnsutviklingen etter yrke (kapittel 2.3), lønnsutviklingen for ledere (kapittel 2.6), og lønnsfordeling og andel lavlønte (kapittel 2.7). I kapittel 7 vises fordeling av kapitalinntekter mellom kvinner og menn.

2.3 Lønn etter yrke

Yrkeskodene er basert på yrkesstandarden STYRK-08. Standarden bygger på de to klassifikasjonsprinsippene kompetansenivå og grad av spesialisering. Hvilken yrkeskode en stilling skal ha, bestemmes av arbeidsoppgavenes krav til kompetanse. Hovedregelen er at ansatte som utfører samme arbeidsoppgaver, skal ha samme yrkeskode.

I tabell 2.4 er det tatt utgangspunkt i heltidsansatte etter firesifret yrkeskode. For å begrense datamengden er det her kun sett på de yrker hvor det er minst 15 000 heltidsansatte, dvs. 15 000 arbeidsforhold.

Veksten i gjennomsnittslønn fra september 2016 til september 2017 var 2,4 prosent. Høyest lønnsvekst hadde elektrikere (3,2 prosent), tømrere og snekkere (3,0 prosent) og høyere saksbehandlere (3,0 prosent). Lønnsveksten var lavest blant grunnskolelærere (1,4 prosent) og universitets- og høyskolelektorer/-lærere (1,5 prosent). Tilgang til og avgang fra et yrke gjennom året kan påvirke gjennomsnittslønnen i yrket.

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn er små i yrker innen undervisning, mens forskjellene er størst for varehandelssjefer og administrerende direktører.

Tabell 2.4 Gjennomsnittslønn per september for heltidsansatte etter yrke¹. Vekst fra september året før

	Lønnsvekst fra		Månedslønn*12 2017	Antall arbeidsforhold med heltid 2017	Kvinnerns lønn som andel av menns, pst. 2017	Andel kvinner pst. 2017
	2016	2017				
Høyere saksbehandlere i offentlig og privat virksomhet	1,8	3,0	567 120	58 973	88,7	62
Grunnskolelærere	2,6	1,4	522 240	58 512	98,0	74
Butikkmedarbeidere	3,1	2,3	402 600	42 536	90,6	47
Kontorarbeidere	1,9	2,5	457 560	39 748	91,6	76
Selgere (engros)	2,5	2,9	607 560	38 718	89,2	27
Barnehage- og skolefritidsassistenter mv.	2,4	2,7	372 240	36 194	100,1	84
Tømrere og snekkere	3,0	3,0	422 640	35 391	88,9	1
Administrerende direktører	2,0	2,5	918 720	34 608	82,7	20
Varehandelssjefer	2,4	2,3	565 920	26 952	77,8	44
Sykepleiere	2,5	2,6	502 200	26 900	94,2	89
Helsefagarbeidere	1,5	2,2	428 160	25 990	97,2	81
Lagermedarbeidere og material-forvaltere	2,5	2,6	449 280	24 825	95,8	13
Førskolelærere	1,9	2,9	461 880	24 519	101,1	91
Elektrikere	2,9	3,2	486 840	23 664	81,3	2
Andre administrative ledere	2,1	2,4	777 840	21 887	83,4	47
Renholdere i virksomheter	1,9	2,4	388 440	21 831	98,4	73
Universitets- og høyskolelektorer/-lærere	1,5	1,5	592 200	21 693	92,3	49
Andre ingeniører	1,4	2,1	641 880	21 307	94,9	18

	Lønnsvekst fra året før, prosent		Måneds- lønn*12	Antall arbeids- forhold med heltid	Kvinnerns lønn som andel av menns, pst.	Andel kvinner pst.
Systemanalytikere/ arkitekter	2,5	2,7	716 160	20 045	93,1	21
Lektorer mv. (videregående skole)	2,2	1,9	561 120	20 020	98,9	52
Lastebil- og trailersjåfører	2,3	2,0	428 280	19 811	95,8	2
Sivilingeniører (bygg og anlegg)	2,2	2,4	737 040	19 413	90,7	17
Spesialsykepleiere	2,3	2,8	553 920	17 896	93,7	87
Bilmekanikere	3,0	2,7	429 000	17 332	83,0	2
Anleggsmaskin- og industrimekanikere	1,0	2,7	477 000	16 178	84,3	3
Anleggsmaskinførere	2,7	2,2	460 920	16 049	90,9	2
Bygningsingeniører	2,4	2,6	621 720	15 727	90,7	17
I alt ²	1,8	2,4	562 920	1 686 224	88,1	39

¹ Gjelder yrker på firesifret nivå etter Standard for yrkesklassifisering (STYRK-08) med minst 15 000 arbeidsforhold på heltid. Disse yrkene omfattet i 2017 44 prosent av alle heltidsansatte. I tabellen er yrkene sortert etter antall arbeidsforhold.

² Inkluderer også heltidsansatte i yrker hvor det er mindre enn 15 000 arbeidsforhold.

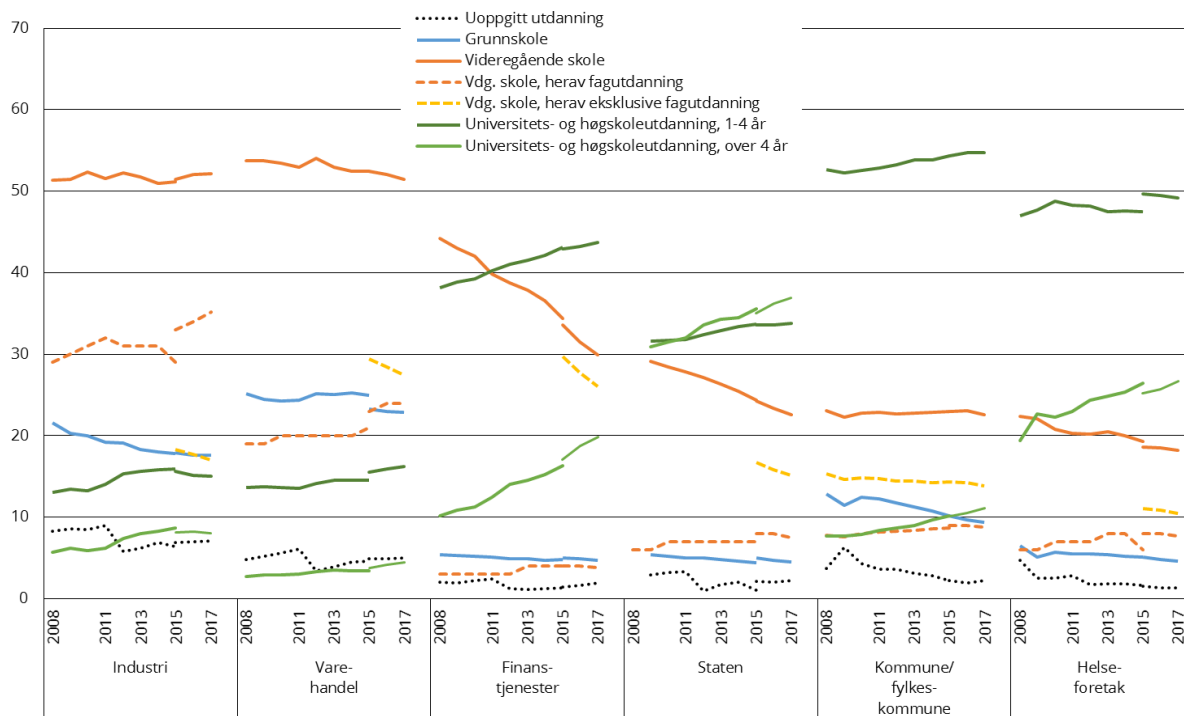
Kilder: Lønnsstatikken, SSB og Beregningsutvalget.

2.4 Lønn etter utdanning

Det er store forskjeller på hvor mange ansatte som har henholdsvis lengre/ kortere utdanning i de forskjellige næringene, jf. figur 2.3 og vedleggstabell 4.16. For eksempel i industrien er det 8 prosent av de ansatte som har universitets- eller høyskoleutdanning utover 4 år, mens det i staten er 37 prosent. Andelen med universitets- eller høyskoleutdanning til og med 4 år er over 55 prosent i kommune/fylkeskommune mens den er 15 prosent i industrien. Mens andelen med fagutdanning er 41 prosent i bygge- og anleggsvirksomhet, 35 prosent i industrien og 24 prosent i varehandel, er andelen under 10 prosent i både staten, kommuner og fylkeskommuner og i helseforetakene.

I enkelte næringer er andelen personer i noen av utdanningslengdene ganske liten. For eksempel innenfor skoleverket er det kun 3 prosent av de ansatte som har grunnskoleutdanning. I bygg og anlegg og i varehandel er det kun 3 prosent som har universitets- eller høyskoleutdanning lenger enn 4 år. Det er i tillegg en ikke ubetydelig andel lønnstakere med uoppgitt utdanning, og denne andelen er særlig høy i bygge- og anleggsvirksomhet. Det er viktig å poengtere at statistikk for lønn etter næring og utdanningslengde ikke tar hensyn til yrkenes kompetansekrav.

Ansatte med universitets- og høyskoleutdanning over 4 år har økt mest som andel av de ansatte siden 2008, jf. figur 2.3. Andelen med videregående skole eksklusive fagutdanning og andelen med grunnskole som høyeste utdanning er redusert i samme periode. Figuren viser kun utviklingen for heltidsansatte i noen næringer. Hadde vi inkludert deltidsansatte og tatt med flere næringer ville fordelingen mellom de ulike utdanningslengdene kunne blitt noe annerledes.

Figur 2.3 Ansatte fordelt på utdanningslengde. Heltidsansatte. 2008-2017.¹
Prosent

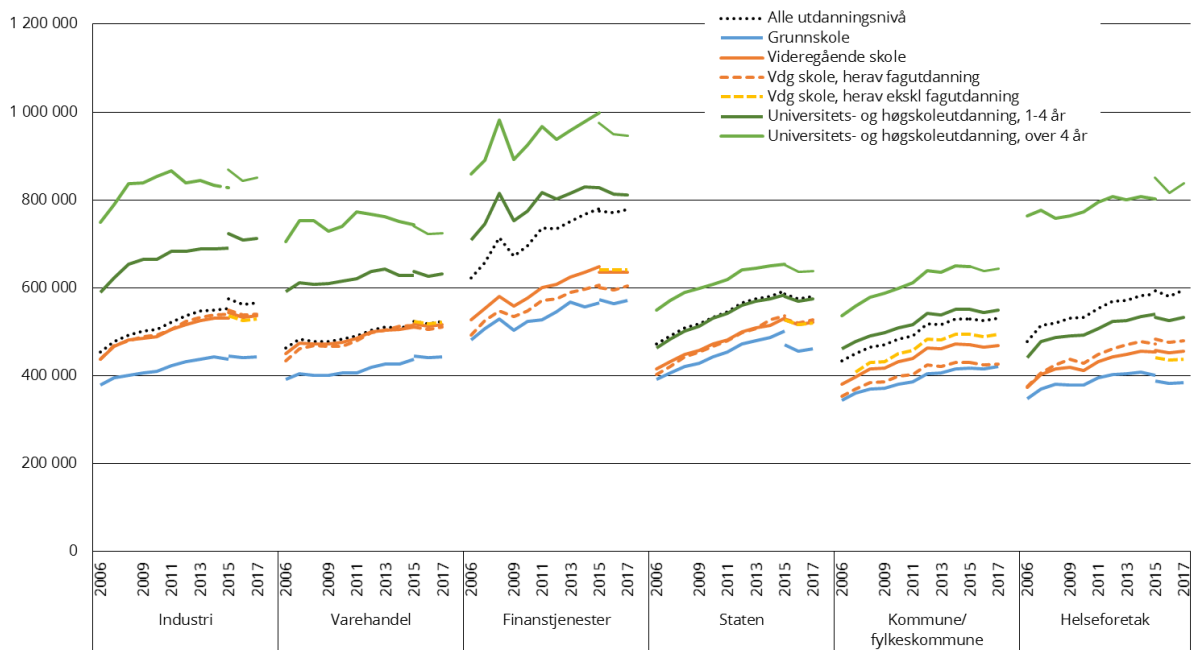
¹Brudd i statistikken i 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og KS.

Lønnstakere med lang utdanning har i gjennomsnitt høyere lønnsnivå enn lønnstakere med kort utdanning. Antall år med utdanning er imidlertid ikke i seg selv bestemmende for lønn, som avhenger av en rekke faktorer. Figur 2.4 viser lønnsnivåer (målt i faste 2017 kroner) for perioden 2006–2017 etter utdanningslengder innen enkelte næringer.

Lønnsforskjellene mellom de ulike utdanningslengdene er større i privat enn i statlig og kommunal sektor, ved at grupper med lang utdanning har lavere gjennomsnittslønn i offentlig forvaltning enn i privat sektor. I helseforetakene og i industrien er lønnsnivå for fagutdannede høyere enn for lønnstakere med videregående skole eksklusive fagutdanning, mens det motsatte er tilfelle i varehandel, finanstjenester og kommune/fylkeskommune.

Fra 2006 til 2015 ble den relative lønnsforskjellen mellom lengste og korteste utdanningslengde redusert eller var uendret innen de seks næringene i figuren. Forskjellene mellom ansatte med universitets- og høyskoleutdanning over 4 år og videregående skole ble redusert, og dette gjaldt også mellom ansatte med kortere universitets- og høyskoleutdanning og fagutdannede. Mellom ansatte med videregående skole og grunnskole økte forskjellen eller var uendret i de samme næringene.

Figur 2.4 Lønsspredning etter utdanning^{1,3,4,5}. Lønn (månedslønn*12) for heltidsansatte i faste 2017-kroner². 2006-2017

¹ Fra og med 2012 er opplysninger fra SSBs spørreundersøkelse om innvandrernes utdanningsnivå inkludert.

² Deflatert med konsumprisindeksen.

³ Personer med fagutdanning og eksklusive fagutdanning er inkludert i gruppen videregående skole.

⁴ For kommune/fylkeskommune er tallene fra KS.

⁵ For 2015 presenteres to tall - før og etter innføring av A-ordningen.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS og Beregningsutvalget.

Tabell 2.5 viser lønnsnivå i 2017 og samlet lønnsvekst de seneste fem årene etter næring og utdanningsnivå. Som nevnt over er noen av gruppene forholdsvis små, jf. figur 2.3 og vedleggstabell 4.16. For små grupper vil veksten i gjennomsnittslønnen lett påvirkes av endringer i gruppen, og veksttallene for uoppgitt utdanning viser stor variasjon mellom de ulike næringene. Disse tallene må tolkes med forsiktighet. Tabell 4.16 i vedlegg 4 viser også årlig lønnsvekst 2008-2017.

Tabell 2.5 Gjennomsnittslønn¹ i 2017 og samlet vekst 2012-2017 for heltidsansatte etter næring og utdanningslengde

	I alt	Utdanning på grunn-skolenivå	Utdanning på videregående skolenivå	Av dette: Fag-utdanning ²	Universitets- eller høyskole-utdanning, til og med 4 år	Universitets- eller høyskole-utdanning, lengre enn 4 år	Uoppgitt eller ingen fullført utdanning
<i>Industri</i>							
Vekst, pst.	13,6	13,3	13,5	13,6	12,1	9,0	11,1
Nivå, kr	565 080	442 800	535 560	539 160	713 040	851 160	447 960
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>							
Vekst, pst.	16,2	15,1	16,1	16,7	16,7	9,8	17,9
Nivå, kr	519 960	426 480	536 280	542 400	695 760	858 120	428 040
<i>Varehandel</i>							
Vekst, pst.	14,6	16,6	15,0	16,1	9,8	6,2	18,5
Nivå, kr	523 080	442 560	516 720	510 120	631 680	723 600	430 200
<i>Finanstjenester³</i>							
Vekst, pst.	20,2	16,2	20,0	19,3	13,9	16,2	66,1
Nivå, kr	778 080	571 080	635 760	604 800	811 680	945 840	1 009 200
<i>Statsansatte</i>							
Vekst, pst.	14,9	14,9	15,8	17,7	13,8	11,6	17,0
Nivå, kr	580 440	460 440	522 360	526 680	574 320	638 880	541 080
<i>Kommune og fylkeskommune⁴</i>							
Vekst, pst.	15,2	16,7	13,7	13,0	13,8	13,0	19,8
Nivå, kr	530 600	420 000	468 500	427 100	549 400	643 200	579 60
<i>- herav skoleverket⁴</i>							
Vekst, pst.	13,8	14,8	15,4	13,9	13,1	12,2	15,2
Nivå, kr	557 600	413 600	455 400	431 100	558 600	617 900	593 200
<i>Kommune og fylkeskommune ekskl. skoleverket⁴</i>							
Vekst, pst.	16,4	16,9	13,5	12,9	15,0	13,6	20,9
Nivå, kr	514 900	420 800	470 200	426 300	540 700	674 400	602 200
<i>Helseforetak</i>							
Vekst, pst.	15,3	10,7	15,5	14,6	15,7	9,0	18,3
Nivå, kr	594 100	384 700	455 800	480 200	532 600	838 600	594 500

¹Månedslønn per september/desember *12.

²Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

³Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

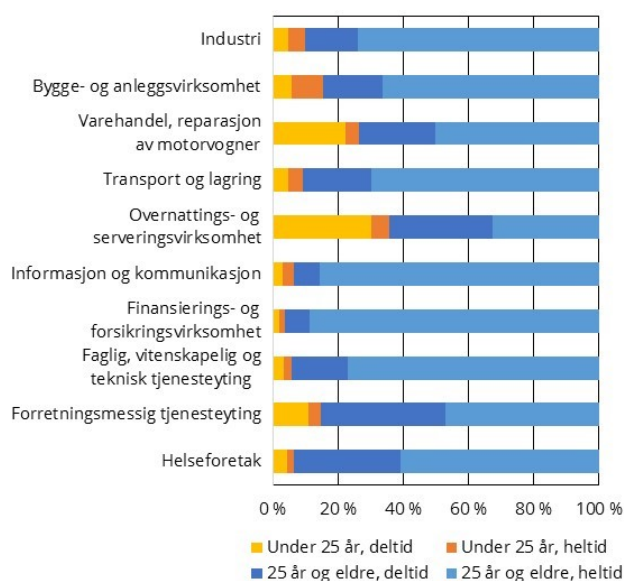
⁴Kilde: KS.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og KS.

2.5 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Tabell 2.6 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekvivalent etter næringshovedområde fra 2016 til 2017. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte, og andel arbeidsforhold med deltid i lønnsstatistikken⁴. Tallene i tabellen er med unntak av kommunene/fylkeskommunene basert fullt ut på tall for A-ordningen.

Forskjellen i lønn mellom deltidsansatte og heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. Disse sammenhengene kan variere mellom bransjer. For eksempel er det mange unge deltidsansatte i varehandel (figur 2.5), og stor aldersforskjell kan bidra til forskjellen i gjennomsnittslønn mellom heltids- og deltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder, og i utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte næringer har høyere gjennomstrømmning enn heltidsansatte og dermed lavere ansiennitet.

Figur 2.5 Fordeling av arbeidsforhold etter alder og arbeidstid i utvalgte næringer. September 2017

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årlig lønn (månedslønn*12) per heltidsekvivalent i 3. kvartal 2017 (september/desember) på kr 430 800, en vekst på 2,3 prosent fra 3. kvartal 2016. Per 3. kvartal 2017 hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årlig lønn på kr 562 920, en vekst på 2,4 prosent fra 3. kvartal 2016.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekvivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2017 fra 70,2 prosent for ansatte i varehandel til 89 prosent for ansatte kommuner og fylkeskommuner og i helseforetakene, med et gjennomsnitt for alle på 76,5 prosent.

⁴ Dette må ikke forveksles med sysselsatte ifølge sysselsettingsstatistikken.

Tabell 2.6 Lønn per heltidsekvivalent¹ for deltidsansatte etter næring², 2017.
Vekst i prosent fra samme måned året før

	Vekst 2016- 2017	Månedslønn*12 per 3. kvartal 2017	Deltidsansattes lønn regnet om til heltidsekvivalenter, i prosent av heltidsansattes lønn 2017	Antall deltidsansatte i prosent av alle arbeidsforhold
Industri	3,0	431 400	76,3	21
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,2	432 720	83,1	24
Varehandel, reparasjon av motorvogner	2,4	367 320	70,2	45
Transport og lagring	1,4	439 320	80,6	26
Overnattings- og serveringsvirksomhet	2,3	320 400	80,7	62
Informasjon og kommunikasjon	3,7	540 120	77,0	11
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	4,4	579 960	74,5	9
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	2,2	550 560	81,7	20
Forretningsmessig tjenesteyting	2,7	394 200	81,1	49
<i>Offentlig forvaltning:</i>				
Kommuner og fylkeskommuner ³	2,9	474 500	89,0	48
herav undervisning ³	2,2	471 600	86,7	40
Statlig forvaltning herav helsetjenester (helseforetak)	3,8	529 440	89,1	37
Statlig forvaltning eksklusive helsetjenester (staten)	2,4	507 720	87,5	13
Alle næringer	2,3	430 800	76,5	37

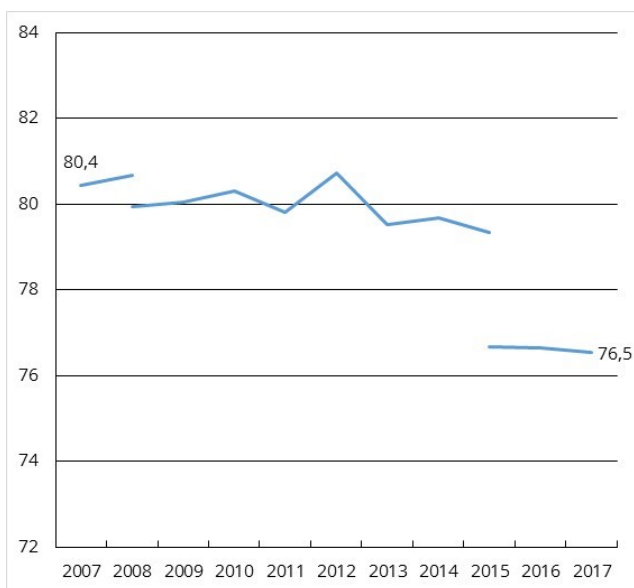
¹ Månedslønnen per heltidsekvivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. arbeidsforhold med stillingsprosent på 100 % eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekvivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekvivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

² Standard for næringsgruppering (SN2007).

³ Tall fra KS.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikken.

I figur 2.6 presenteres deltidsansattes lønn i prosent av heltidsansatte for årene 2007 til 2017. På grunn av innføringen av A-ordningen er det et brudd i 2015. Det var sannsynligvis tidligere en over-rapportering av vanlig arbeidstid på 37,5 timer per uke, og i tillegg fanger man nå bedre opp deltid enn det som var tilfellet i den utvalgsbaserte statistikken før 2015. Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes har vært omtrent uendret fra 2015 til 2017.

Figur 2.6 Deltidsansattes lønn (i heltidsekvivalenter), i prosent av heltidsansattes lønn. 2007-2017¹

¹ På grunn av ny næringsklassifisering i 2008 og innføring av A-ordningen i 2015 er det brudd i serien.
Kilde: Statistisk sentralbyrå, lønnsstatistikk.

2.6 Lønnsutviklingen for ledere

Dette delkapittelet omhandler lønnsstatistikk for heltidsansatte administrerende direktører i privat sektor inklusive offentlig eide foretak. Administrerende direktører er ansatte med yrkeskode 1120 Administrerende direktør, iht. STYRK-08, og statistikken kan omfatte flere personer med lederfunksjoner i hvert foretak. Det benyttes samme lønnsbegrep som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn med faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonus.

Den endelige rapporten i mars 2018 vil omfatte ytterligere to avsnitt med materiale som ennå ikke er tilgjengelig. I avsnittet Lønnsutviklingen for administrerende direktører inklusive opsjons- og naturalytelser benyttes et utvidet lønnsbegrep der opsjons- og naturalytelser og overtidsbetaling er inkludert. I avsnittet Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig forvaltning er lønnsbegrepet fast avtalt lønn (grunnlønn/regulativlønn) og faste og variable tillegg.

Lønnsveksten er regnet som endring fra september/desember det ene året til samme tidspunktet året etter, og kan i det enkelte år ikke direkte sammenliknes med veksten i gjennomsnittlig årslønn fra det ene året til det andre slik den framkommer i tabell 1.1. Over tid vil det likevel bli stor grad av samsvar mellom disse to måtene å beregne lønnsveksten på.

Lønnsutviklingen eksklusive opsjons- og naturalytelser

Tabell 2.7 viser at lønnsveksten regnet som endring i gjennomsnittslønn fra september 2016 til september 2017 var 2,4 prosent for administrerende direktører. Endringen i gjennomsnittslønn varierte fra nedgang på 2,7 prosent i utvinning av råolje og naturgass inkl. tjenesteyting til en vekst på 5,8 prosent i finansierings- og forsikringsvirksomhet.

Blant administrerende direktører i privat sektor i 2017 utgjorde gjennomsnittslønnen for kvinner 81,4 prosent av gjennomsnittslønnen for menn. Det var 1,4 prosentpoeng høyere enn året før. Lønnsforskjellen var størst i finansierings- og forsikringsvirksomhet og i

varehandel mv. I industrien og bygge- og anleggsvirksomhet var gjennomsnittslønnen tilnærmet lik, og i og transport og lagring var den høyere for kvinner enn for menn. I disse næringene er imidlertid andelen og antallet kvinnelige administrerende direktører lave. For alle næringer samlet var litt under hver femte administrerende direktør en kvinne. Andelen kvinner var lavest i bygge- og anleggsvirksomhet og høyest i overnattings- og serveringsvirksomhet, blant næringene i tabellen.

Tabell 2.7 Gjennomsnittslønn¹ per september 2016 og 2017 for heltidsansatte administrerende direktører i enkelte næringer i privat sektor inklusive offentlig eide foretak. Eksklusive opsjons- og naturalytelser. Lønnsvekst fra september året før i prosent

	Lønnsvekst		Lønnsnivå 2017	Kvinner gjennomsnittslønn i prosent av menns		Antall 2017	Andel kvinner, pst. 2017
	2016	2017		2016	2017		
Utvinning av råolje og naturgass inkl. tjenesteyting	÷8,7	÷2,7	2 211 480	-	-	191	12,6
Industri	2,0	0,9	1 073 760	91,5	96,8	3 404	10,5
Bygge- og anleggsvirksomhet	3,7	4,2	812 760	102,8	99,9	4 452	3,9
Varehandel, reparasjon av motorvogner	4,4	2,2	843 480	78,1	77,1	5 627	15,2
Transport og lagring	1,8	3,3	1 222 560	105,5	110,5	1 478	9,2
Overnattings- og serveringsvirksomhet	3,6	2,5	570 840	93,5	94,8	2 471	36,4
Informasjon og kommunikasjon	2,9	1,5	1 193 280	98,5	90,7	1 938	15,2
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	2,7	5,8	1 950 480	77,5	77,3	856	21,1
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	÷2,4	2,7	883 680	82,9	87,5	4 244	20,2
Forretningsmessig tjenesteyting	2,3	0,8	844 320	86,5	93,2	2 034	21,4
Alle næringer ³	2,1	2,4	915 840	80,0	81,4	33 339	19,3

¹ Månedslønn ekskl. overtid*12. Lønnsbegrepet omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnsutviklingen inklusive opsjons- og naturalytelser

Utvalget kommer tilbake til dette i den endelige rapporten i mars 2018.

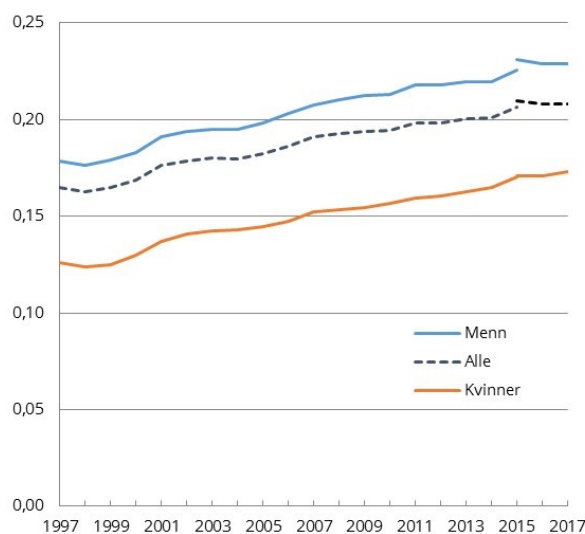
Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig forvaltning

Utvalget kommer tilbake til dette i den endelige rapporten i mars 2018.

2.7 Lønnsfordelingen

Tallene som presenteres i dette avsnittet omfatter en sammenveiling av lønnen for alle⁵ lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell 1.1, dvs. fast avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid. Det gis et bilde av lønnsfordelingen på et gitt tidspunkt, mens lønn for den enkelte varierer over yrkesløpet.

Tabell 2.8 og figur 2.7 viser fordelingen av samlet lønn for alle ansatte. Tabellen viser hvor stor del av samlet lønnssum de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2017 mottok de 10 prosentene med lavest lønn (desil 1) 5,2 prosent av samlet lønnssum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (desil 10) mottok 20,0 prosent.

Figur 2.7 Utviklingen i Gini-koeffisienten for lønnstakere 1997-2017

Note: Brudd i 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

På grunn av omlegging av statistikken i 2015 er tallene for år etter 2015 ikke direkte sammenliknbare med årene før. Tall for 2015 beregnet etter den tidligere metoden viser en forskyvning i lønnsfordelingen mot høyere andeler av samlet lønn til gruppene (desilene) med de høyeste lønningene fra 2006 til 2015. Se også tabell 4.20 i vedlegg 4 og omtalen i NOU 2016: 6 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2016.

Gini-koeffisienten er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1. Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt. Etter den nye statistikken er Gini-koeffisienten 0,208 i 2017. Figur 2.7 viser utviklingen i Gini-koeffisienten over tid. Figuren viser at lønnsfordelingen gjennomgående har økt på 2000-tallet, mens det er små endringer etter 2015.

⁵ I datamaterialet er lønnen til deltidsansatte omregnet til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte.

Tabell 2.8 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte

	2008	2015 ³		2016	2017	
	Andel ²	Andel ²	Lønnsnivå ¹	Andel ²	Andel ²	Lønnsnivå ¹
Alle	100,0	100,0	511 200	100,0	100	531 720
Desil 1	5,6	5,3	268 800	5,3	5,2	278 040
Desil 2	7,0	6,7	342 000	6,7	6,7	356 640
Desil 3	7,6	7,4	379 200	7,4	7,4	395 880
Desil 4	8,2	8,0	410 400	8,1	8,0	427 800
Desil 5	8,8	8,7	444 000	8,7	8,7	463 680
Desil 6	9,4	9,4	477 600	9,4	9,4	499 320
Desil 7	10,1	10,2	517 200	10,2	10,2	540 600
Desil 8	11,1	11,1	571 200	11,1	11,2	595 200
Desil 9	12,8	13,1	667 200	13,0	13,1	694 440
Desil 10	19,4	20,2	1 033 200	20,1	20,0	1 065 600
Ginikoeffisient	0,193	0,210		0,208	0,208	
Persentil 91	1,5	1,5	759 600	1,5	1,5	789 960
Persentil 92	1,5	1,5	786 000	1,5	1,5	815 520
Persentil 93	1,6	1,6	814 800	1,6	1,6	845 040
Persentil 94	1,6	1,7	849 600	1,7	1,7	880 080
Persentil 95	1,7	1,7	890 400	1,7	1,7	920 400
Persentil 96	1,8	1,8	940 800	1,8	1,8	971 880
Persentil 97	1,9	2,0	1 006 800	2,0	2,0	1 037 880
Persentil 98	2,1	2,2	1 099 200	2,1	2,1	1 134 120
Persentil 99	2,3	2,5	1 256 400	2,4	2,4	1 288 800
Persentil 100	3,5	3,8	1 927 200	3,7	3,7	1 972 440
Menn	100,0	100,0	547 200	100,0	100,0	565 680
Desil 1	5,3	4,9	270 000	5,1	4,9	279 480
Desil 2	6,7	6,4	349 200	6,3	6,4	363 720
Desil 3	7,4	7,1	387 600	7,1	7,1	403 920
Desil 4	8,0	7,7	423 600	7,8	7,8	440 040
Desil 5	8,6	8,5	462 000	8,5	8,5	478 800
Desil 6	9,2	9,1	502 800	9,2	9,2	521 280
Desil 7	10,1	10,1	552 000	10,1	10,1	572 760
Desil 8	11,2	11,4	622 800	11,4	11,4	643 560
Desil 9	13,3	13,5	740 400	13,5	13,5	764 880
Desil 10	20,2	21,2	1 160 400	21,1	21,0	1 189 320
Ginikoeffisient	0,210	0,231		0,229	0,229	
Kvinner	100,0	100,0	466 800	100,0	100,0	490 320
Desil 1	6,2	5,7	267 600	5,7	5,7	277 320
Desil 2	7,5	7,1	333 600	7,1	7,1	348 480
Desil 3	8,1	7,9	370 800	8,0	7,9	388 560
Desil 4	8,6	8,5	396 000	8,5	8,5	414 960
Desil 5	9,2	9,2	427 200	9,1	9,2	448 200
Desil 6	9,8	9,8	457 200	9,8	9,8	480 480
Desil 7	10,4	10,4	487 200	10,5	10,5	513 120
Desil 8	11,2	11,2	524 400	11,3	11,3	552 600
Desil 9	12,3	12,5	582 000	12,5	12,5	613 440
Desil 10	16,9	17,6	820 800	17,6	17,7	865 680
Ginikoeffisient	0,155	0,171		0,171	0,173	

¹ Gjennomsnittlig årlig lønn (månedslønn*12) per september. Per heltidsekvivalent.

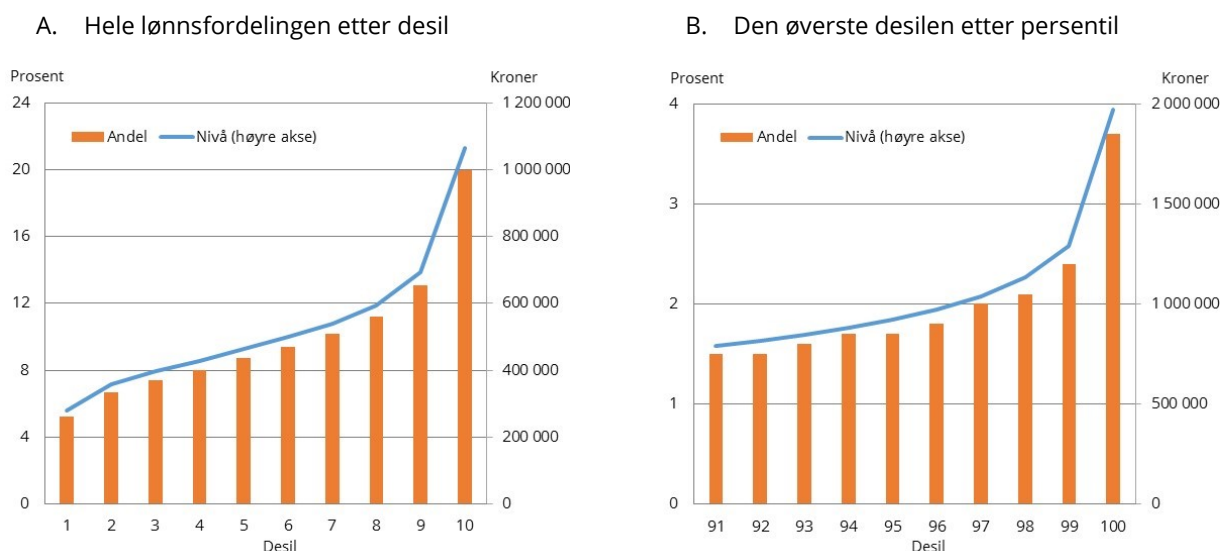
² Andel av samlet lønnssum i prosent.

³ Brudd i statistikken i 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnsfordelingen har endret seg lite det siste året. Når vi ser på alle lønnstakere under ett var Gini-koeffisienten uendret fra 2016 til 2017. Siden personer vil kunne bevege seg mellom lønnsgrupper i perioden, kan ikke utviklingen i lønnsfordelingen si noe direkte om lønnsutviklingen for den enkelte.

Tabell 2.8 viser også en oppsplitting av desil 10 i persentiler. Persentil 100 (prosenten med høyest lønn) hadde en gjennomsnittslønn på 1 972 440 kroner og mottok 3,7 prosent av samlet lønn i 2017. Andelen av samlet lønn som persentilene i øverste desil mottar har økt svakt eller er stort sett uendret 2006-2015 (beregnet med den gamle metoden), jf. også at veksten i gjennomsnittslønn fra 2006 til 2015 varierer lite mellom persentilene.

Figur 2.8 Lønnsnivå¹ og andel av samlet lønnssum² per desil og for de øverste persentilene i lønnsfordelingen, heltidsekvivalenter, alle ansatte. 2017

¹ Gjennomsnittlig årlig lønn (månedslønn*12) per september. Per heltidsekvivalent.

² Andel av samlet lønnssum i prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.8 viser også fordelingen av lønn blant kvinner og menn, og figur 2.7 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for kvinner og menn. Spredningen i lønn målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,229 for menn og 0,173 for kvinner i 2017. På den annen side har spredningen, målt som prosentvis økning i Gini-koeffisienten, økt mer blant kvinner enn for menn i perioden 1997 til 2015. Etter 2015 er det små endringer for både kvinner og menn.

Tabell 2.9 viser fordelingen av lønn blant ansatte i privat sektor og i offentlig forvaltning. Gjennomsnittlig er lønnsnivået for de lavest lønte høyere i det offentlige enn i privat sektor, og de høyest lønte har høyest lønnsnivå i privat sektor. I offentlig forvaltning mottok i 2017 de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 5,9 prosent av samlet lønnssum, mens de 10 prosentene med høyest lønn (desil 10) mottok 16,6 prosent. I privat sektor mottok de 10 prosentene med lavest lønn 5,0 prosent av samlet lønnssum, mens de 10 prosentene med høyest lønn mottok 21,3 prosent. Lønnsspredningen er større i privat sektor enn i offentlig forvaltning, dette ses blant annet ved at Gini-koeffisienten er 0,232 i privat sektor og 0,152 i offentlig forvaltning i 2017. Lønnsspredningen økte fra 2008 til 2015 i både privat og offentlig sektor, målt ved Gini-koeffisienten. I offentlig forvaltning

økte andelen lønn til de øverste to desilene, mens andel av lønnsmassen i privat sektor økte for de fire øverste desilene. Det er små endringer etter 2015.

Tabell 2.9 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte, fordelt etter sektor. Per september 2008, 2015, 2016 og 2017.

	2008	2015 ³		2016	2017	
	Andel ²	Andel ²	Lønnsnivå ¹	Andel ²	Andel ²	Lønnsnivå ¹
Offentlig forvaltning						
Alle	100	100,0	495 900	100	100	519 300
Desil 1	6,9	6,0	298 800	6,0	5,9	308 300
Desil 2	7,8	7,6	375 800	7,6	7,6	392 200
Desil 3	8,4	8,2	407 000	8,2	8,2	424 500
Desil 4	8,9	8,8	438 400	8,8	8,8	457 800
Desil 5	9,4	9,3	463 500	9,4	9,3	485 400
Desil 6	9,9	9,9	488 800	9,9	9,9	512 600
Desil 7	10,4	10,4	516 500	10,4	10,4	541 500
Desil 8	11,0	11,1	549 600	11,1	11,1	575 900
Desil 9	11,9	12,2	603 300	12,2	12,2	632 400
Desil 10	15,4	16,5	817 400	16,4	16,6	862 600
Gini-koeffisient	0,125	0,149		0,149	0,152	
Privat sektor						
Alle	100	100,0	518 000	100	100	537 700
Desil 1	5,3	5,0	258 700	5,0	5,0	267 900
Desil 2	6,6	6,4	329 900	6,4	6,4	344 800
Desil 3	7,3	7,1	365 200	7,1	7,1	381 700
Desil 4	7,9	7,6	396 100	7,7	7,7	413 300
Desil 5	8,5	8,3	430 000	8,3	8,3	448 300
Desil 6	9,2	9,1	469 600	9,1	9,1	489 100
Desil 7	10,0	10,0	518 400	10,0	10,0	539 800
Desil 8	11,3	11,4	589 100	11,4	11,4	612 600
Desil 9	13,4	13,7	707 800	13,6	13,6	733 700
Desil 10	20,5	21,5	1 115 100	21,4	21,3	1 146 200
Gini-koeffisient	0,216	0,235		0,233	0,232	

¹ Gjennomsnittlig årlig lønn (månedslønn*12) per september.

² Andel av samlet lønnssum i prosent.

³ Brudd i statistikken i 2015. Gini-koeffisienten i 2015 beregnet etter gammel metode var 0,140 for offentlig forvaltning og 0,231 for privat sektor.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene av lønnsfordelingen, se tabell 2.10. Her er fordelingen først beregnet for heltidsekvivalenter for kvinner og menn under ett, og deretter er det telt opp hvordan henholdsvis kvinner og menn fordeler seg på desilene. I 2017 var 59,9 prosent av kvinnene og 49,1 prosent av mennene i desilene 1-5. Samtidig var 11,0 prosent av kvinnene og 24,3 prosent av mennene i de to øverste desilene. Fra 2006 til 2015 gikk andelen kvinner i de laveste desilene ned, mens andelen i de høyeste desilene var om lag uendret. Det er brudd i statistikken i 2015. Etter 2015 har andelen kvinner i de øvre desilene økt, mens andelen har gått ned for menn.

Tabell 2.10 Andelen av kvinner og menn i hver desil. Lønnstakere 2015-2017, heltidsekvivalenter. Prosent

Desil	Kvinner			Menn		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017
1	15,1	15,2	15,3	11,2	11,3	11,5
2	12,3	12,0	12,2	10,1	10,6	10,5
3	12,6	12,6	12,4	8,6	8,7	8,9
4	10,2	10,1	10,0	9,2	9,3	9,3
5	10,4	10,4	9,9	8,5	8,6	8,9
6	10,6	10,4	10,5	8,5	8,5	8,4
7	9,8	9,9	9,9	8,9	8,7	8,6
8	8,5	8,7	8,7	9,9	9,7	9,6
9	6,2	6,4	6,5	11,7	11,5	11,3
10	4,2	4,3	4,5	13,4	13,2	13,0
Alle	100	100	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønnstillegg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for omfanget av de lavlønnstillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdet gjennomsnitt vært avgjørende, ved andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En mye benyttet lavlønnsgrense har vært 85 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i tariffområdet LO – NHO-området. En slik definisjon av lavlønnsgrensen ville tilsvare kr 394 200 for et fullt årsverk uten overtid i 2017.

Med denne definisjonen av lavlønn var 18 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavlønte i 2017, jf. tabell 2.11. For kvinner er andelen 19 prosent og for menn 17 prosent. Lavlønsandelen for begge kjønn er uendret fra 2015.

Tabell 2.11 Andel lavtlønte¹, beregnet lavlønnnivå¹, gjennomsnittlig og median² årlig lønn³ for heltidsansatte. 2007-2017. Prosent og kroner

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 ⁴	2016	2017
I alt	17	18	17	17	17	17	17	17	18	18	18
Menn	15	16	15	15	16	16	16	16	17	17	17
Kvinner	21	21	21	20	19	19	20	19	19	19	19
Lavlønnnivå ¹	301 200	312 300	321 800	332 900	345 400	356 800	366 400	376 000	377 100	384 600	394 200
Gjennomsnitt	424 800	439 000	456 800	474 900	491 700	510 200	525 200	540 200	540 500	549 600	562 950
Median ²	381 500	394 300	410 400	425 000	442 000	457 300	472 200	485 400	483 400	493 900	506 130

¹ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO-NHO-området.

² Medianlønn er lønnen for lønnstakeren i midten av fordelingen, når lønnstakerne er sortert etter lønn.

³ Månedslønnen per september *12.

⁴ Brudd i statistikken i 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 3

3 Konsumprisutviklingen i Norge

- Beregningsutvalget anslår foreløpig at konsumprisindeksen (KPI) som årgjennomsnitt vil øke med om lag 2 prosent i 2018. Fra 2016 til 2017 økte prisene med 1,8 prosent. Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2018 er spesielt knyttet til utviklingen i kronekursen og energiprisene fremover.
- Den underliggende prisveksten, målt ved endringer i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), endte på 1,4 prosent i 2017, ned fra en vekst på 3,0 prosent i 2016. Nedgangen i den underliggende prisveksten har sammenheng med at svekkelsen av kronen etter oljeprisfallet ikke lenger bidrar like mye til å trekke opp prisene på importerte konsum- og innsatsvarer.

3.1 Prisutviklingen i senere år

3.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisindeksen (KPI) økte med 1,8 prosent i 2017, en halvering av veksten i forhold til 2016. Den underliggende prisveksten, målt ved endringer i konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), endte på 1,4 prosent i 2017, ned fra en vekst på 3,0 prosent i 2016. Nedgangen i den underliggende prisveksten må ses i sammenheng med at svekkelsen av kronen etter oljeprisfallet ikke lenger bidrar like mye til å trekke opp prisene på importerte konsum- og innsatsvarer. Økte bensin- og elektrisitetspriser bidro begge til å trekke opp årsveksten i KPI i fjor.

Etter å ha tatt seg jevnt opp siden 2011, gikk årsveksten i KPI-JAE ned fra 2016 til 2017. Årsveksten i KPI og KPI-JAE er ikke blitt målt lavere siden 2012. Den høyeste veksten i både KPI-JAE og KPI de siste fem årene var i 2016, med en vekst på hhv. 3,0 prosent og 3,6 prosent. Virkningen av avgiftsendringer ut over inflasjonsjustering fremgår i tabell 3.1 som forskjellen mellom veksten i KPI og KPI-JA.

Tabell 3.1 Konsumprisindeksen (KPI)

	Endring i prosent fra samme periode året før					
	2013	2014	2015	2016	2017	jan. 2018
KPI	2,1	2,0	2,1	3,6	1,8	1,6
KPI justert for avgiftsendringer (KPI-JA)	2,1	2,1	2,1	3,5	1,8	1,3
KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE)	1,6	2,4	2,7	3,0	1,4	1,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

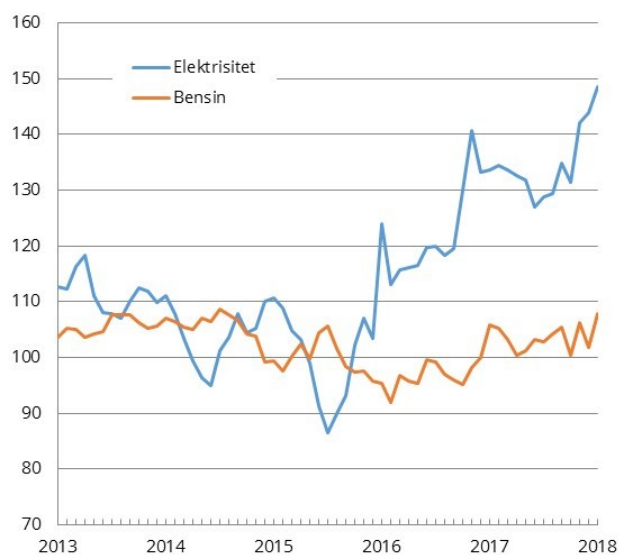
Tolvmånedersveksten i KPI-JAE gikk ned fra 3,7 prosent i juli 2016 til 1,0 prosent i november 2017, før den tok seg opp til 1,4 prosent i desember. I januar 2018 var tolv månedersveksten i KPI-JAE 1,1 prosent. Tolvmånedersveksten i prisene på importerte konsumvarer (utenom jordbruksvarer) avtok fra 4,7 prosent i juli 2016 til -0,4 prosent i juli 2017, da den var negativ for første gang siden oktober 2013. Utviklingen må ses i sammenheng med at effekten på prisveksten av kronesvekkelsen fra begynnelsen av 2013

til utgangen av 2015 er i ferd med å tømmes ut og de prisdempende effektene av den moderate kronestyrkingen gjennom 2016. Utviklingen i kronkursen har også påvirket prisveksten for norskproduserte varer og tjenester gjennom 2017, ettersom det brukes importert produktinnsats i produksjonen. Tolvmånedersveksten i norskproduserte varer utenom jordbruksvarer gikk ned fra 2,0 prosent i 1. kvartal i fjor til -0,7 prosent i 4. kvartal.

Figur 3.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.2 Energivarer i KPI. Indeks 2015=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Oljeprisen, målt i USD, tok seg opp gjennom siste halvdel av 2017 og var som årsgjennomsnitt 21 prosent høyere i 2017 enn i 2016, etter å ha falt med 16 prosent fra 2015 til 2016 og med nesten 50 prosent fra 2014 til 2015. Målt i kroner var oljeprisen mer enn dobbelt så høy ved utgangen av 2017 som prisbunnen ved inngangen til 2016 og rundt 20 prosent lavere enn pristoppen sommeren 2014. Råolje er den viktigste

produksjonsfaktoren for drivstoff. Utviklingen i drivstoffprisene vil likevel ikke alltid følge utviklingen i råoljeprisen, ettersom den også påvirkes av utviklingen i marginene i raffineringsnæringen, avgiftene og bruttoavansen, inklusive kostnader, til bensinstasjonene. Tolvmånedersveksten i prisene på drivstoff og smøremidler var positiv gjennom hele 2017, men avtok noe gjennom året. Som årsgjennomsnitt var disse prisene 6,8 prosent høyere i 2017 enn i 2016, etter å ha falt med 3,3 prosent fra 2015 til 2016 og med 5,4 prosent fra 2014 til 2015.

Svingninger i elektrisitetsprisene, som inkluderer nettleie og avgifter, er en viktig kilde til variasjon i den samlede prisstigningen. Forskjellen mellom den laveste og høyeste månedsprisen de siste fem årene var nesten 70 prosent, se figur 3.2. Fordi prissvingningene her er store, er utviklingen i elektrisitetsprisene en viktig faktor bak utviklingen i KPI til tross for den relativt beskjedne vekten. Målt fra samme måned året før har prisveksten på elektrisitet beveget seg fra 0,9 til 18,9 prosent i 2017. Med en vekt på nesten 4 prosent innebærer det en forskjell i vekstbidrag til KPI på 0,5 prosentpoeng. Årsgjennomsnittet av elektrisitetsprisene i 2017 var 9,3 prosent høyere enn i 2016.

Tabell 3.2 og 3.3 viser utviklingen i veksten i KPI-JAE etter leveringssektor. En svakere krone har bidratt til at prisveksten på importerte varer har økt betydelig de siste årene, etter en lengre periode med svak prisvekst som følge av moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret mot økt import fra lavkostland. Prisene på importerte varer påvirkes også av bruttoavansen, inklusive kostnader, hos detaljister og grossister i Norge. Det siste året er prisen på importerte varer kommet ned. I 2017 steg prisene på importerte konsumvarer (utenom jordbruksvarer) med 0,6 prosent, etter en oppgang på 4,1 prosent året før. Kronens verdi, målt ved den importveide kursindeksen, varierte betydelig gjennom året. Kronen svekket seg gjennom første halvdel av 2017, styrket seg deretter gjennom sensommeren før den igjen svekket seg mot slutten av året, se figur 3.3. Kronens verdi var 6 prosent lavere i desember 2017 enn i januar 2017. Som årsgjennomsnitt var den importveide verdien av kronen likevel 0,8 prosent høyere i 2017 enn i 2016, etter et fall på 1,8 prosent i 2016 og 10,4 prosent i 2015. Se vedlegg 3 for en nærmere omtale av utviklingen i den importveide kursindeksen.

Tabell 3.2 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor¹. Gammel inndeling

	Vekt ²	Endring i prosent fra samme periode året før		
		2013	2014	2015
Totalt	1000	1,6	2,4	2,7
Jordbruksvarer	59,9	0,6	2,7	2,4
Fiskevarer	6,9	0,5	5,2	4,6
Andre norskproduserte konsumvarer	104,8	3,1	3,3	3,6
Importerte konsumvarer	318,1	-0,2	1,4	3,0
Husleie inkl. fritidsbolig	206,5	3,0	2,8	2,4
Andre tjenester	303,7	2,3	2,8	2,4
- med arbeidslønn som dominerende prisfaktor	69,5	3,4	3,6	3,0
- også med andre viktige priskomponenter	234,2	2,0	2,6	2,2

¹ Statistisk sentralbyrå publiserte i januar 2016 en ny inndeling av KPI etter leveringssektor med tall tilbake til 2015. Den nye inndelingen er vist i tabell 3.3.

² Vektene gjelder fra januar 2015 til desember 2015.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.3 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor. Ny inndeling¹

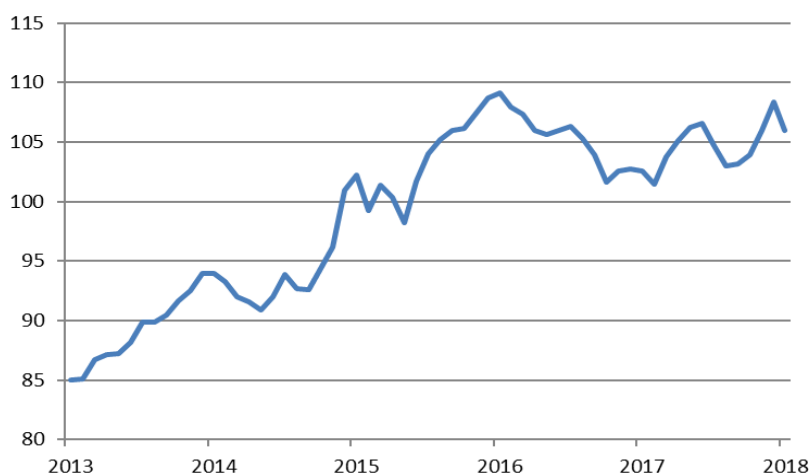
	Vekt ²	Endring i prosent fra samme periode året før		
		2016	2017	jan. 2018
Totalt	1000	3,0	1,4	1,1
Varer	468,6	3,8	0,5	0,3
-norske varer	142,3	3,6	0,3	0,3
--norske jordbruksvarer	35,0	2,1	-0,1	0,6
--norske varer uten jordbruksvarer	107,3	4,1	0,4	0,2
-importerte varer	326,3	3,8	0,7	0,2
--importerte jordbruksvarer	22,6	-0,2	0,8	6,5
--importerte varer uten jordbruksvarer	303,7	4,1	0,6	-0,3
Tjenester	531,4	2,5	2,2	1,6
-husleie	216,2	1,8	1,9	1,7
-tjenester uten husleie	315,1	3,0	2,4	1,8
--hvor arbeidskraft dominerer	96,0	2,8	2,8	3,0
--med andre viktige priskomponenter	219,1	3,0	2,3	1,2

¹Den nye inndelingen skiller jordbruksvarene mellom importerte og norskproduserte og har ingen undergruppe for fiskevarer. Ellers kan leveringssektorene i den gamle inndelingen finnes igjen i den nye inndelingen, men enkelte produktgrupper kan ha endret leveringsstatus.

²Vektene gjelder fra januar 2018 til desember 2018.

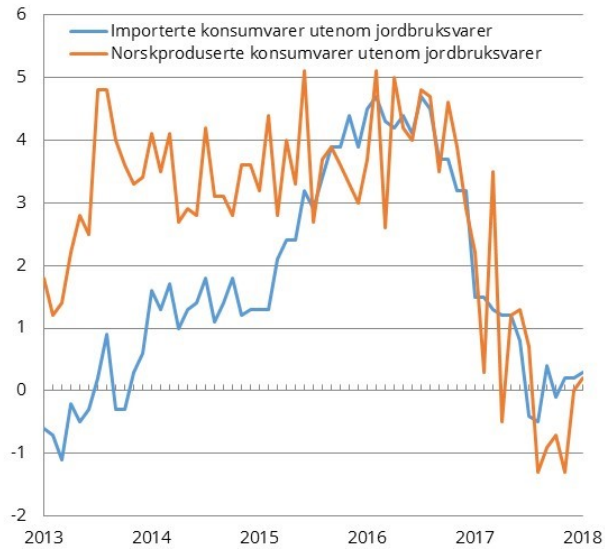
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tolv månedersveksten i prisene på norskproduserte konsumvarer (utenom jordbruksvarer) varierte betydelig gjennom 2017, og veksten var høyest i mars på 3,5 prosent og lavest i august og desember på -1,3 prosent, se figur 3.3. Som årsgjennomsnitt økte prisene på norskproduserte konsumvarer med 0,4 prosent i 2017, etter en vekst på 4,1 prosent i 2016 og 3,6 prosent i 2015, se tabell 3.2 og 3.3.

Figur 3.3 Importveid kronekursindeks (I-44)

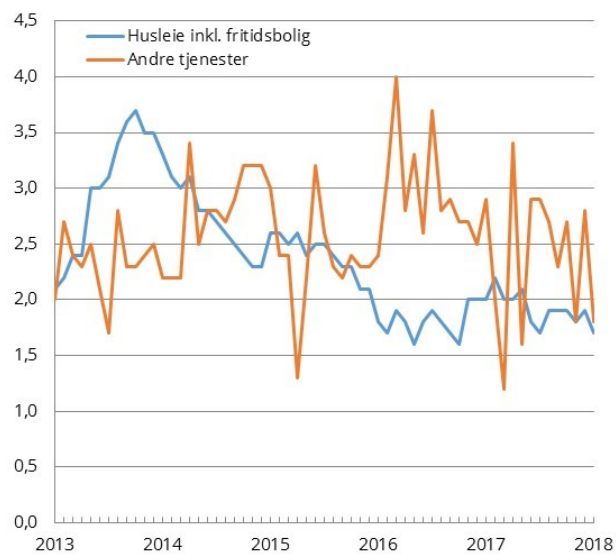
Kilde: Norges Bank.

Figur 3.4 KPI-JAE etter leveringssektor.¹ Importerte konsumvarer og norskproduserte konsumvarer. Utenom jordbruksvarer. Prosentvis vekst fra samme måned året før

¹ Brudd i serien i januar 2016 grunnet omlegging av KPI-statistikken, se fotnotene i tabell 3.2 og 3.3.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 3.5 KPI-JAE etter leveringssektor.¹ Andre tjenester og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme måned året før

¹ Brudd i serien i januar 2016 grunnet omlegging av KPI-statistikken, se fotnotene i tabell 3.2 og 3.3.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Husleieindeksen i KPI består av betalt husleie og beregnet husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien av tjenesten selveiere og andelseiere får av boligen sin. Prisen på denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemarkedet. Figur 3.5 viser utviklingen i hhv. husleiene inkludert fritidsbolig og prisene på andre tjenester, begge justert for avgiftsendringer. Fra 2016 til 2017 steg husleiene med 1,9 prosent, opp fra en vekst på 1,8 prosent i 2016. Tolvmånedersveksten i husleiene holdt seg ganske stabil på litt under 2 prosent gjennom fjoråret, se figur 3.4. Prisene på andre tjenester steg med 2,4 prosent i 2017, etter en økning på 3,0 prosent i 2016. Tolvmånedersveksten varierte betydelig gjennom året, fra 1,2 prosent i mars til 3,4 prosent i april, deretter ned til 1,6 prosent i mai og opp til 2,9 prosent i juni. Mye av disse bevegelsene kan spores tilbake til den volatile utviklingen i prisene på flyreiser.

3.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 3.4 er konsumprisindeksen inndelt etter *konsumgrupper*, og inkluderer *energivarer og avgifter*. Prisene på hovedgruppen klær og skotøy, som er typiske importvarer, falt med 0,6 prosent i 2017. Med unntak av 2015 og 2016, har prisene på denne varegruppen falt fra ett år til det neste helt siden 1996. Prisnedgangen var sterkere for skotøy enn klær. Mens prisene på skotøy gikk ned med 2,2 prosent i 2017, falt klesprisene med 0,4 prosent. Ettersom vekten er langt større for klær enn skotøy, bidro de to varene til å trekke ned den samlede prisveksten om lag like mye.

Prisene på *matvarer og alkoholfrie drikkevarer* var om lag uendret fra 2016 til 2017, etter gjennomgående å ha økt de siste årene. Matvareprisene har de siste årene hatt et tydelig sesongmønster med prisoppgang om våren og frem til sommeren, med unntak av nedgang i påskemåned, og prisnedgang fra august og ut året. I fjor var det en uvanlig stor nedgang i august på 3,4 prosent, men den samlede prisnedgangen fra juli til desember var om lag den samme som i 2016. Prisnedgang før jul og i påskemåned skyldes tilbudsaktivitet, mens sesongmønsteret ellers nok delvis kan tilskrives en kombinasjon av sesongmønster i matproduksjonen både i Norge og internasjonalt og delvis sesongbestemte norske tollbarrierer på frukt og grønt. Prisene på norskproduserte jordbruksvarer gikk ned med 0,1 prosent fra 2016 til 2017, etter en oppgang på 2,1 prosent fra 2015 til 2016.

På årsbasis falt *matvareprisene* med -0,1 prosent i 2017. Fall i prisene på kjøtt var den viktigste årsaken til at matvareprisene ikke økte fra 2016 til 2017, men også flere andre varegrupper hadde negativ årsvekst, herunder sjokolade, potetgull og frukt. I motsatt retning trakk prisene på fisk og sjømat, som økte med 9,1 prosent fra 2016 til 2017, etter en oppgang på 7,4 prosent fra 2015 til 2016. For laks og ørret, fersk eller fryst, var prisoppgangen på hele 30 prosent i 2017. Utviklingen kan skyldes reforhandling av lange kontrakter mellom grossister og dagligvarebransjen, som først nå har kunnet ta innover seg den markerte økningen i eksportprisen på laks og ørret de siste årene. Matvareprisene økte med 2,4 prosent fra desember 2017 til januar 2018. Oppgangen var klart større enn hva som har vært vanlig for denne varegruppen i tilsvarende periode de siste tiårene og må ses i sammenheng med økningen i sukkeravgiften ved årsskiftet. For eksempel økte prisen på sjokolade med om lag 20 prosent fra desember 2017 til januar 2018.

Prisene på *alkohol og tobakk* steg med 2,0 prosent fra 2016 til 2017, ned fra en prisvekst på 3,3 prosent i 2016. Prisoppgangen var klart høyere for tobakk enn for alkohol. Prisveksten for denne varegruppen var høyere enn veksten i totalindeksen og bidro dermed til å trekke den samlede prisveksten opp.

Prisene på konsumgruppen *bolig, lys og brensel* steg med 3,0 prosent i 2017, etter en oppgang på 4,5 prosent i 2016. Nedgangen i prisveksten fra 2016 til 2017 skyldes nedgang i prisveksten på elektrisitet. Litt høyere prisvekst for husleiene trakk opp.

Prisene på *møbler og husholdningsartikler* falt med 1,2 prosent i 2017, etter en vekst på 5,4 prosent i 2016. Det er første gang siden 2011 at prisene på denne varegruppen faller. Møbler er i stor grad importert og at effekten av en svakere krone begynner å tømmes ut har bidratt til at prisveksten på denne varegruppen er kommet ned.

For konsumgruppen *transport* økte prisene med 2,5 prosent i 2017, etter tilsvarende vekst i 2016. Oppgangen i transportprisene skyldes særlig økte priser på båtreiser, mens fall i prisene på flyreiser trakk i motsatt retning. Prisene på flyreiser falt med 4,9 prosent i 2017, etter en oppgang med 14,1 prosent i 2016. Hvilke uker prisene på flyreiser samles inn er av stor betydning i måneder med varierende ferieaktivitet. Det kan bidra til stor variasjon i flyprisene fra en måned til neste og påvirke den samlede inflasjonen betydelig. Tolvmånedersveksten i flyprisene gikk fra -24,4 prosent i mars 2017 til en oppgang på 13,9 prosent i april. Med en vekt på 1,2 prosent i konsumprisindeksen tilsvarer det en forskjell i bidraget til den samlede inflasjonen på om lag 0,5 prosentenheter.

Prisene på *post- og teletjenester* steg med 1,1 prosent i 2017, etter en oppgang på 4,1 prosent i 2016. Det er tredje året på rad med oppgang i prisene på denne varegruppen. Mens prisene på posttjenester økte med 11 prosent, var økningen for teletjenester på 1,3 prosent. Ettersom teletjenester utgjør 80 prosent av denne konsumgruppen og posttjenester kun 3 prosent, ga oppgangen i prisene på teletjenester et større vekstbidrag enn posttjenester, selv om sistnevnte hadde en klart høyere årsvekst. Prisene på teleutstyr falt med 2,3 prosent fra 2016 til 2017, etter en oppgang på 13 prosent i 2016 og 16,3 prosent i 2015. Teleutstyr er i stor grad importert, og nedgangen i prisveksten må ses i sammenheng med at effekten på prisveksten av en svakere krone er i ferd med å tømmes ut.

Prisene på konsumgruppen *kultur og fritid* økte med 2,8 prosent i 2017, etter en vekst på 4,5 prosent året før. Prisene på kulturtjenester, som inneholder blant annet kino- og teaterbesøk, steg med 2,6 prosent i 2017, etter en økning på 6,5 prosent i 2016 og bidro med det til å trekke prisveksten ned fra 2016 til 2017. Redusert prisvekst på bøker, aviser og tidsskrifter trakk i samme retning. I 2017 steg prisene på audiovisuelt utstyr for tredje året på rad. Før dette hadde ikke årsveksten i denne varegruppen vært positiv siden 1993.

Tabell 3.4 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før					
		2013	2014	2015	2016	2017	jan. 2018
Totalt	1000	2,1	2,0	2,1	3,6	1,8	1,6
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	124,9	1,1	3,0	2,9	2,6	0,0	2,6
02 Alkoholdrikker og tobakk	40,6	4,3	3,4	3,0	3,3	2,0	2,1
03 Klær og skotøy	50,9	-2,0	-0,6	0,4	5,0	-0,6	-4,4
04 Bolig, lys og brensel	240,2	5,3	1,3	1,3	4,5	3,0	2,8
<i>Herav: Betalt husleie</i>	46,1	3,1	2,7	2,8	2,0	2,2	1,7
<i>Beregnet husleie</i>	135,5	2,9	2,7	2,3	1,7	1,8	1,6
<i>Elektrisitet, fyringsoljer oa. brensel</i>	40,4	14,7	-5,7	-3,4	19,3	8,2	9,6
05 Møbler og husholdningsartikler	64,0	0,4	3,2	5,2	5,4	-1,2	-1,0
06 Helsepleie	32,1	2,6	2,5	1,7	2,0	2,0	0,8
07 Transport	155,6	1,4	2,3	1,3	2,5	2,5	1,6
<i>Herav: Kjøp av egne transportmidler</i>	57,5	-0,3	1,4	1,4	2,2	1,7	3,3
<i>Drift og vedlikehold av transportmidler</i>	60,5	2,2	2,4	-0,7	0,7	4,2	2,3
<i>Transporttjenester</i>	37,6	2,7	3,2	5,3	6,6	0,7	-1,8
08 Post- og teletjenester	23,2	-2,1	-0,8	1,1	4,1	1,1	0,4
09 Kultur og fritid	114,7	0,9	2,1	3,4	4,5	2,8	1,5
10 Utdanning	4,6	7,5	3,3	2,1	3,4	4,9	6,0
11 Hotell- og restauranttjenester	61,7	2,9	2,5	2,4	3,3	3,6	2,4
12 Andre varer og tjenester	87,4	1,9	2,5	1,9	1,9	2,2	2,2

¹ Vektene gjelder fra januar 2018 til desember 2018.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2018

For å anslå prisutviklingen framover har Beregningsutvalget som vanlig gjennomført beregninger med Statistisk sentralbyrås makroøkonomiske modell Kvarts. Resultatene er vist i tabell 3.7.

3.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen og som anslaget for KPI bygger på, er summert opp i tabell 3.5. Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer rundt 30 prosent av produktene som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder imidlertid også betydelige hjemmekostnadselementer i form av varehandelens bruttoavanser og avgifter. Samtidig er det direkte og indirekte import knyttet til produktinnsatsen i produksjonen av varer og tjenester som leveres fra norske næringer, slik at priser på importert produktinnsats også har betydning for norske konsumpriser.

Importprisforløpet påvirkes blant annet av utviklingen i kronekursen, verdensmarkedsprisene på råvarer, prisstigningen hos handelspartnere, vridninger i

importen i retning lavkostland og trendmessig nedgang i prisene på enkelte varegrupper (audiovisuelt utstyr).

Tabell 3.5 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregningen av konsumprisvekst fra 2017 til 2018. Prosentvis vekst fra året før

	2017	2018
Importveid valutakurs ¹	-0,8	0,0
Konsumprisvekst i euroområdet	1,6	1,6
Prisvekst på bearbejdede eksportvarer hos handelspartnerne ²	1,9	0,8
Råolje i NOK	15,4	10,0
Elektrisitetspris ³	9,3	6,0

¹ Positiv endring betyr depresiering av norske kroner.

² Eksportpriser, i utenlandsk valuta. veiet sammen med vektorer beregnet på grunnlag av import fra Norges 24 viktigste handelspartnere.

³ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler ifølge KPI.

Kilde: Beregningsutvalget.

Usikkerheten om utviklingen i valutakursen er stor. Målt ved den importveide kursindeksen svekket kronen seg mot slutten av 2017 og var ved inngangen til 2018 nesten 4 prosent svakere enn gjennomsnittet for 2017. Deretter styrket kronen seg gjennom januar, før den svekket seg noe i begynnelsen av februar. De sju første ukene i 2018 var kronen nesten 1½ prosent svakere enn gjennomsnittet for 2017. Det legges til grunn for beregningene at kronen, målt ved den importveide kronekursen, på årsbasis vil være uendret fra 2017 til 2018. I modellberegningene er gjennomsnittlig oppgang i importprisene på konsumrelaterte varer (regnet i norske kroner) på 1,7 prosent fra 2017 til 2018, jf. tabell 3.6. Dersom den importveide kronekursen blir 4 prosent sterkere eller svakere i hvert kvartal enn det som er lagt til grunn, vil det bidra til å endre samlet prisvekst med 0,5 prosentpoeng i 2018, jf. tabell 3.7.

Endringer i kronekursen påvirker prisene på importerte konsumvarer med et tidsetterslep. Det må blant annet ses i lys av at det er kostnader forbundet med å justere prisene, at langvarige kontrakter og valutasikring bidrar til at bedriftenes innkjøpspriser holder seg fast selv om kronekursen endrer seg, og at forventninger til kronekursen fremover kan avvike fra den historiske utviklingen. Først når endringen i kronekursen er stor og forventet å være langvarig, vil gevinstene ved en prisjustering overstige kostnadene. Konkurransesituasjonen vil også påvirke bedriftenes prisadferd. For eksempel kan hard konkurranse om kundene bidra til at importører, i håp om å beholde markedsandeler, ikke endrer prisene sine fullt ut når innkjøpsprisene øker som følge av svakere krone.

Utviklingen i prisene på importerte konsumvarer påvirkes også av prisutviklingen i utlandet. Økte priser i utlandet betyr høyere kostnader for norske importører selv om kronekursen ikke endrer seg. Den importerte prisveksten, som i Kvarts er representert ved konsumprisveksten i euroområdet og veksten i eksportprisene hos våre viktigste handelspartnere, er i gjennomsnitt ventet å gå ned fra 2017 til 2018, se tabell 3.5.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) har tatt seg opp gjennom 2017 og endte som årgjennomsnitt på 452 kroner pr. fat i 2017, nesten 75 kroner høyere enn i 2016. Oljeprisen tok seg opp i januar og var ved utgangen av måneden på rundt 70 dollar pr. fat. Siden har oljeprisen gått ned og ble 20. februar notert til 65 dollar eller om lag 510 kroner

pr. fat. Markedet for fremtidspriser indikerer at oljeprisen skal falle litt i tiden framover. Utvalget har i modellberegningene lagt til grunn en oppgang i oljeprisen på 10 prosent fra 2017 til 2018, noe som tilsvarer en gjennomsnittlig oljepris i 2018 på om lag 500 kroner pr. fat. Oljeprisforutsetningen er for eksempel forenelig med en oljepris på 65 USD pr. fat og en dollarkurs på 7,70 kroner. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisene på fyringsolje. Økte bensinpriser øker også produksjonskostnadene i annen norsk vare- og tjenesteproduksjon, noe som isolert sett bidrar til høyere priser generelt. Dersom oljeprisen pr. fat blir 20 prosent høyere eller lavere enn lagt til grunn, viser beregninger at det vil endre den samlede prisstigningen med 0,2 prosentpoeng, jf. tabell. 3.7. Utviklingen i andre råvarepriser er nærmere omtalt i avsnitt 4.1 om internasjonal økonomi.

Som årgjennomsnitt økte *elektrisitetsprisene inkludert nettleie* ifølge KPI med 9,3 prosent fra 2016 til 2017. Den daglige systemprisen på Nord Pool (spot) har fra årsskiftet og fram til 20. februar variert mellom 25 og 48 øre pr. KWh. Systemprisene hittil i år sammen med terminprisene for elektrisitet i 2017 pr. 20. februar, gir en gjennomsnittlig systempris på nesten 30 øre pr. KWh, mot en gjennomsnittlig systempris på 29,8 øre pr. KWh i fjor. To tredjedeler av husholdningene har kraftpriskontrakter knyttet til spotpris, mens de resterende er fordelt på fastpriskontrakter og såkalte variabelpriskontrakter som endres langsommere enn spotprisen. Gjennomsnittlig (veid) nettleie inkludert avgifter økte 1. januar 2018 med om lag 3,5 prosent, ifølge tall fra Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE). Det legges til grunn at nettleien ikke endres gjennom året. På denne bakgrunn legger utvalget til grunn at elektrisitetsprisene inkludert nettleie vil stige med 6 prosent fra 2017 til 2018. Usikkerheten knyttet til utviklingen framover er imidlertid betydelig. I tabell 3.7 er det gjengitt modellberegninger som viser at dersom elektrisitetsprisene blir 10 prosent høyere enn lagt til grunn, vil det endre den samlede prisveksten med 0,4 prosentpoeng i forhold til referansebanen. Det innebærer en direkte effekt på om lag 0,36 prosentpoeng og en indirekte effekt, ved at elektrisitet er en innsatsfaktor i mye produksjon, på om lag 0,05 prosentpoeng.

Prisene på varer til konsum påvirkes av *avgiftsopplegget* som Stortinget vedtar. Avgiftsopplegget for 2018 er ventet å bidra til å trekke opp KPI-veksten med 0,2 prosentpoeng i 2018.

3.2.2 Modellresultater

I Kvarts antas bedriftene å sette prisene som et påslag på sine marginalkostnader. Beregningene som ble gjennomført med Kvarts i februar 2018 viser at kostnadsveksten vil avta fra 2017 til 2018, både som følge av lavere vekst i lønnskostnader per produserte enhet og lavere vekst i importpriser målt i norske kroner, se tabell 3.6. Det trekkes isolert sett i retning av at den underliggende prisveksten, målt ved endringer i KPI-JAE, vil gå ned fra 2017 til 2018. Om lag stabil vekst i husleiene, som har en vekt på nærmere 20 prosent i KPI, trekker i motsatt retning. Modellberegningen gir en vekst i KPI-JAE på 1,6 prosent og en vekst i KPI på 2,0 prosent i 2018. Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at den underliggende prisveksten, målt ved KPI-JAE, vil øke jevnt gjennom året, fra 1,3 prosent i 1. kvartal til 1,9 prosent i 4. kvartal. Også prisveksten målt ved KPI antas å tilta gjennom året, fra 1,9 prosent i 1. kvartal til 2,1 prosent i 3. og 4. kvartal.

Et anslag på KPI-veksten på 2,0 prosent er 0,4 prosentpoeng høyere enn Finansdepartementets anslag fra oktober i fjor og 0,1 prosentpoeng høyere enn hhv. Statistisk sentralbyrås anslag fra november i fjor og Norges Banks anslag fra desember i

fjor, jf. tabell 4.7 i kapittel 4. Forskjellene kan i noen grad føres tilbake til forutsetningene om oljepris, elektrisitetspris og valutakurs.

Tabell 3.6 Modellresultater. Beregnet vekst i viktige kostnadskomponenter

	2017	2018
Lønnskostnader per produsert enhet ¹	1,6	1,2
Importpriser, tradisjonelle varer	3,7	2,6
- Konsumrelaterte importvarer ²	2,1	1,7

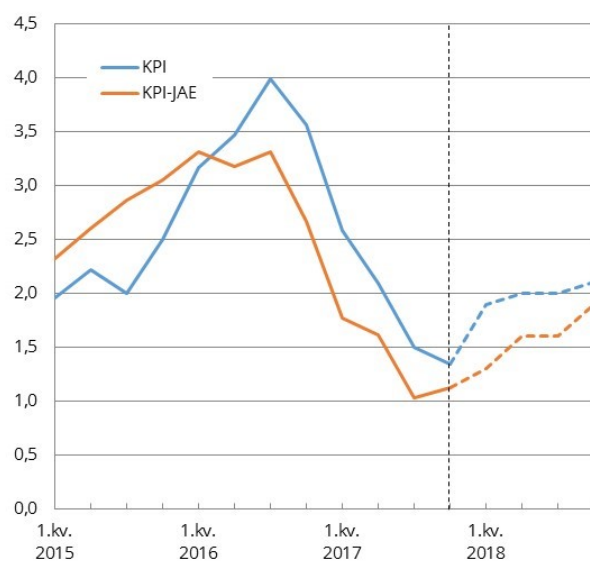
¹ I næringsvirksomhet i Fastlands-Norge.

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, verkstedprodukter, biler mv. og matvarer og råvarer målt i norske priser.

Tabell 3.7 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE i 2018 og virkninger av enkelte endringer i noen sentrale forutsetninger. Vekst i prosent fra samme periode året før og virkninger i prosent av prognosebanen¹

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	1,9	2,0	2,0	2,1	2,0
KPI-JAE	1,3	1,6	1,6	1,9	1,6
<i>Virkninger på KPI av:</i>					
10 prosent høyere/lavere elektrisitetspris	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,4	+/- 0,4
4 prosent svakere/sterkere krone	+/- 0,4	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,5
20 prosent høyere/lavere oljepris	+/-0,2	+/-0,3	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2

¹ Resultatene avhenger av marginer i varehandelen. Uendrede marginer i varehandelen fra 2017 til 2018 gir en vekst i hhv. KPI og KPI-JAE på 1,8 og 1,4 prosent i 2018. Antagelse om at marginene skal tilbake til normalinvær fra og med 1. kvartal 2018 gir en vekst i hhv. KPI og KPI-JAE på 2,0 og 1,6 prosent.

Figur 3.6 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplet linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

3.2.3 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2018

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, gir beregningen på Kwarts-modellen en vekst i KPI på 2,0 prosent fra 2017 til 2018. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være usikre. Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2018 er spesielt knyttet til utviklingen i kronkursen og energiprisene fremover. Tabell 3.7 gjengir modellberegninger som viser hvordan endrede forutsetninger for disse størrelsene påvirker den samlede prisveksten i forhold til referansebanen. Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en vekst i KPI på om lag 2 prosent i 2018.

Kapittel 4

4 Makroøkonomisk utvikling

Internasjonal økonomi

- Oppsvinget i *verdensøkonomien* har tiltatt i styrke. Oppgangen er bredt basert, med høyere vekst i både tradisjonelle industriland og i framvoksende økonomier. Veksten i fjor var høyere enn det mange anslo for ett år siden. Særlig i euroområdet og Japan har veksten tatt seg raskere opp enn ventet.
- IMF anslår veksten i 2018 til 3,9 prosent for *verdensøkonomien* sett under ett, opp fra 3,7 prosent i 2017. Høyere vekst i framvoksende økonomier trekker opp den samlede veksten. Veksten hos *Norges 25 viktigste handelspartnere* anslås til 2,6 prosent i 2018, om lag som i 2017, basert på siste anslag fra IMF og OECD.
- Oppsvinget i *euroområdet* styrket seg i fjor. Veksten i BNP var ifølge foreløpige estimater fra Eurostat 2,5 prosent i 2017, opp fra 1,8 prosent i 2016. Arbeidsledigheten er fortsatt høy, men den har falt kontinuerlig siden sommeren 2013. Sysselsettingsraten i euroområdet har gått opp de siste årene og var i 2016 nesten tilbake på nivået fra 2008 for aldersgruppen 15-64 år. IMF anslår veksten i Euroområdet i 2018 til 2,2 prosent.
- I *Sverige* har den økonomiske veksten dempet seg litt, men den er fortsatt høy. OECD anslår at BNP økte med 2,5 prosent i 2017, mot 3,2 prosent året før. Arbeidsledigheten har falt videre. OECD anslår veksten i Sverige til 2,8 prosent i år.
- I *USA* fortsetter det økonomiske oppsvinget. Veksten i BNP økte fra 1,6 prosent i 2016 til 2,3 prosent i 2017. Også i USA bidrar pengepolitikken fortsatt til vekst, men den amerikanske sentralbanken har tatt steg i retning av en normalisering av pengepolitikken. Arbeidsledigheten falt videre i 2017, og er på det laveste nivået siden 2000. Sysselsettingen stiger, men andelen av befolkningen som er i arbeidsstyrken er lavere enn før finanskrisen. IMF anslår veksten i BNP til 2,7 prosent i år.
- Flere *råvarepriser* har tatt seg opp det siste året. Oljeprisen var i begynnelsen av februar 65 dollar per fat, opp fra rundt 55 dollar per fat på samme tid i fjor. Høyere vekst i verdensøkonomien har også bidratt til høyere priser på bl.a. metaller.
- IMF mener at risikobildet er nokså balansert på kort sikt. Oppsvinget kan bli sterkere enn ventet, og det er særlig usikkerhet om bedriftsinvesteringene som i tidligere oppgangskonjunkturer har steget raskt. Samtidig er det risiko for at finansielle ubalanser kan gi negative utslag når rentene etter hvert kommer opp. På mellomlang sikt kan økt proteksjonisme og mer innadvendt politikk i flere land trekke ned veksten, dersom de tendensene en kan se til dette manifesterer seg.

Norsk økonomi

- Virkningen av lavere etterspørsel fra petroleumsnæringen på norsk økonomi har blitt motvirket av lavere lønnsvekst, svakere krone, lavere rente og ekspansiv finanspolitikk. Veksten i BNP Fastlands-Norge tok seg klart opp gjennom 2017. Veksten i de fire foregående kvartaler har ligget over trendveksten og norsk

økonomi er nå i en moderat konjunkturoppgang. Gjennomsnittet for BNP Fastlands-Norge var 1,8 prosent høyere i 2017 enn året før, regnet som årgjennomsnitt.

- Næringsinvesteringene på fastlandet økte med 5,1 prosent, boliginvesteringene økte med 7,1 prosent, offentlig investeringer og konsum økte med henholdsvis 5,8 prosent og 2,0 prosent i 2017. Både sysselsettingsveksten og reallønnen tok seg opp og bidro til økte inntekter. Økt inntektsvekst bidro til at konsumveksten tok seg opp til 2,3 prosent. Bedringen i den kostnadmessige konkurransevnen har gitt seg utslag i økt eksport av tradisjonelle varer.
- Etter en beskjeden sysselsettingsvekst i både 2015 og 2016 økte sysselsettingen med 1,1 prosent i 2017. Arbeidsledigheten ifølge AKU ble redusert fra det høyeste nivået på 20 år (4,7 prosent) til 4,1 prosent mot slutten av 2017. Gjennomsnittlig arbeidsledighet for perioden november 2017 til januar 2018 var også 4,1 prosent. Bruttoledigheten (registrerte arbeidsledige og personer på tiltak) gikk også ned gjennom 2017 og var i januar 2018 lik 3,0 prosent av arbeidsstyrken. Arbeidsledigheten gikk ned eller holdt seg uendret i alle fylker. Sysselsettingsraten målt med AKU gikk imidlertid noe ned.
- Sysselsettingen vokste særlig mye innen bygge- og anleggsvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting samt overnattings- og serveringsvirksomhet. I 2017 gikk sysselsettingen ned i utvinning av råolje og naturgass inklusive tjenester, innen verfts- og verkstedindustri samt metallvarer. I næringer ellers i privat sektor var det små eller ingen endringer i antall sysselsatte i forhold til 2016.
- Oljeprisen har tatt seg markert opp i det siste året, og var i starten av 2018 mer enn dobbelt så høy som bunnoteringen på under 30 dollar fatet i begynnelsen av 2016. Oljeprisen er ventet å holde seg på om lag dagens nivå og sammen med reduserte utbyggingskostnader bidrar det til at mange potensielle petroleumsprosjekter vil være lønnsomme å gjennomføre. Petroleumsinvesteringene vil trolig stige gjennom 2018.
- Som årgjennomsnitt for 2018 peker mange prognoser i retning av en vekst i BNP Fastlands-Norge mellom 2 og 2,5 prosent. Sysselsettingsveksten ventes å være om lag på nivået i 2017 mens arbeidsledigheten ventes å gå litt ned.

4.1 Internasjonal økonomi

Oppsvinget i verdensøkonomien har tiltatt i styrke, se figur 4.1. IMF anslår nå at veksten blir 0,3 prosentpoeng høyere i både 2017 og 2018 enn de anslo for ett år siden. Veksten har økt i både tradisjonelle industriland og i framvoksende økonomier. I den første gruppen er det særlig utviklingen i euroområdet og Japan som har vært bedre enn ventet. Samtidig har prisene på olje og andre råvarer økt markert, noe som bidrar til bedring i råvareeksporterende land som de siste årene har opplevd inntektsbortfall og økonomiske tilbakeslag. Pengepolitikken er fortsatt svært ekspansiv i mange land, men det er utsikter til en gradvis normalisering. I USA har Federal Reserve (FED) hevet renten fem ganger siden desember 2016. I euroområdet er derimot styringsrenten fortsatt null prosent, som den har vært siden mars 2016.

Veksten i de tradisjonelle industrilandene er klart lavere enn i gruppen av framvoksende økonomier, noe som både gjenspeiler ulik produktivitets- og befolkningsutvikling. Veksten hos Norges 25 viktigste handelspartnere, der industriland utgjør rundt 90 prosent av aggregatet, anslås til 2,8 prosent i 2017 og 2,6 prosent i 2018, se tabell 4.1 og tabell 4.2.

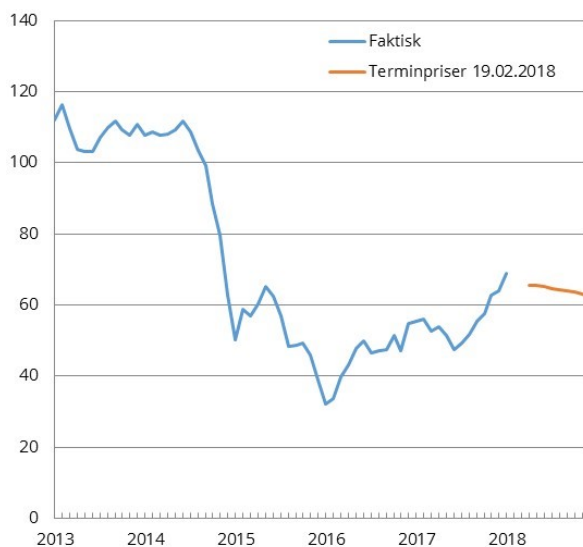

Figur 4.1 Vekst i BNP for verden og Norges 25 viktigste handelspartnere

Kilder: IMF, OECD og Beregningsutvalget.

Høyere priser på råvarer og mat

Flere råvarepriser har tatt seg opp det siste året. Oljeprisen var i begynnelsen av februar 65 dollar per fat, opp fra rundt 55 dollar per fat på samme tid i fjor, se figur 4.2. Høyere oljepris kan bidra til økt etterspørsel mot norsk leverandørindustri. Flere forhold har bidratt til høyere oljepris, herunder oppgang i verdensøkonomien, økt politisk uro i deler av Midtøsten og at OPEC har vedtatt å forlenge tidligere avtalte produksjonskutt. Oppgangen i oljeprisen i siste halvdel av 2017 gikk sammen med lavere lagerbeholdning av olje både i OECD og i Kina. IEA anslår at produksjonen i land utenfor OPEC vil øke i løpet av 2018. Energibyrådet venter også at etterspørselen vil øke. Markedet for fremtidige leveranser av olje tilsier at oljeprisen vil gå litt ned fremover, se figur 4.2. Usikkerheten om utviklingen fremover er stor. Høyere vekst i verdensøkonomien trekker også isolert sett opp prisene på metaller. Bl.a. ble kobber og aluminium i desember i fjor omsatt til rundt 20 prosent høyere priser enn ett år tidligere på London Metal Exchange.

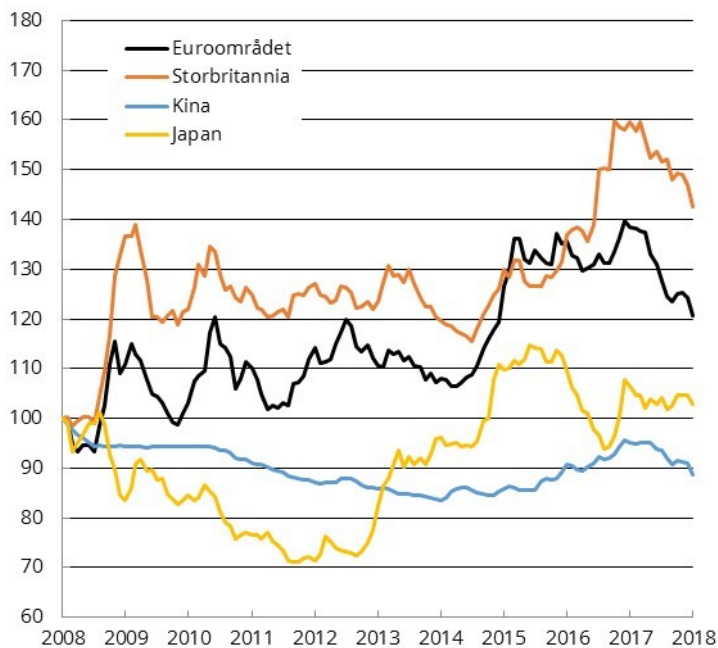
Figur 4.2 Utviklingen i oljepris og terminpriser framover. Brent Blend, USD/fat

Kilder: Macrobond og ICE.

Internasjonale *priser på matvarer* økte i fjor. FNs matvareorganisasjons (FAO) prisindeks for matvarer var 8 prosent høyere i 2017 enn i 2016. Prisindeksen var med det reelt sett nesten tilbake på nivået fra 2014. Veksten i fjor kom særlig som følge av høyere priser på kjøtt og meieriprodukter, mens lavere priser på sukker trakk ned. Prisene på fårekjøtt hadde ifølge FAO høyest vekst blant kjøttvarene. Oppgangen avtok i løpet av året, og i desember i fjor var matvareindeksen om lag uendret fra desember 2016.

Fortsatt ekspansiv pengepolitikk, men utsikter til gradvis normalisering

Pengepolitikken er fortsatt svært ekspansiv i de tradisjonelle industrilandene, men det er tegn til en gradvis normalisering. I USA har sentralbanken hevet styringsrenten fem ganger siden desember 2016. På rentemøtet i desember i fjor annonserte FED at styringsrenten settes opp med 0,25 prosentenheter, til et intervall fra 1¼ til 1½ prosent. Renteanslagene til komitemedlemmene i FED innebærer at renten vil bli satt opp til vel 2 prosent ved utgangen av 2018. Bank of England økte i november styringsrenten for første gang etter den internasjonale finanskrisen, med 0,25 prosentenheter til 0,5 prosent. I euroområdet har styringsrenten derimot vært holdt uendret på null prosent siden mars 2016, og ifølge ECB vil renten bli værende på dette nivået i en lengre periode. I Sverige og Japan er styringsrentene negative. Flere sentralbanker har de siste årene kjøpt verdipapirer i markedet for å bringe ned de lange rentene (kvantitative lettelser). Som et ledd i normaliseringen av pengepolitikken har FED startet med å gradvis redusere sin beholdning av verdipapirer. ECB har begynt å redusere de månedlige kjøpene av verdipapirer.

Figur 4.3 Nasjonal valuta mot USD i utvalgte land. Indeks, januar 2008 = 100. Stigende kurve betyr svekket valuta

Kilde: Macrobond.

Fall i råvarepriser bidro til at valutaene til råvareproduserende land, som Russland og Brasil, har svekket seg betydelig mot dollar siden sommeren 2014. I samme periode var den økonomiske utviklingen i USA sterkere enn i Europa, og dollaren har styrket seg mot Euro og britiske pund. Denne utviklingen må også ses i sammenheng med at Federal

Reserve har startet på en normalisering av pengepolitikken, og at det britiske pundet svekket seg etter at Storbritannia besluttet å trekke seg ut av EU. I løpet av det siste året har den økonomiske veksten i Europa tatt seg opp, og både Euro og britiske pund har styrket seg noe mot dollar. Den kinesiske valutaen var også noe sterkere målt mot dollar i desember i fjor enn ett år tidligere. Vekst i råvarepriser har ført til at russiske rubel og andre råvarevalutaer har styrket seg noe i samme periode.

Utviklingen i valutakursene siden 2014 har bidratt til å bedre den kostnadmessige konkurranseevnen i råvareproduserende land, i euroområdet og Storbritannia, målt mot eksporttallet næringsliv i USA, se figur 4.3. Samtidig har styrkingen av dollaren bedret den internasjonale kjøpekraften til lønnsinntakere og næringsliv i USA.

Veksten hos Norges handelspartnere tok seg klart opp i 2017

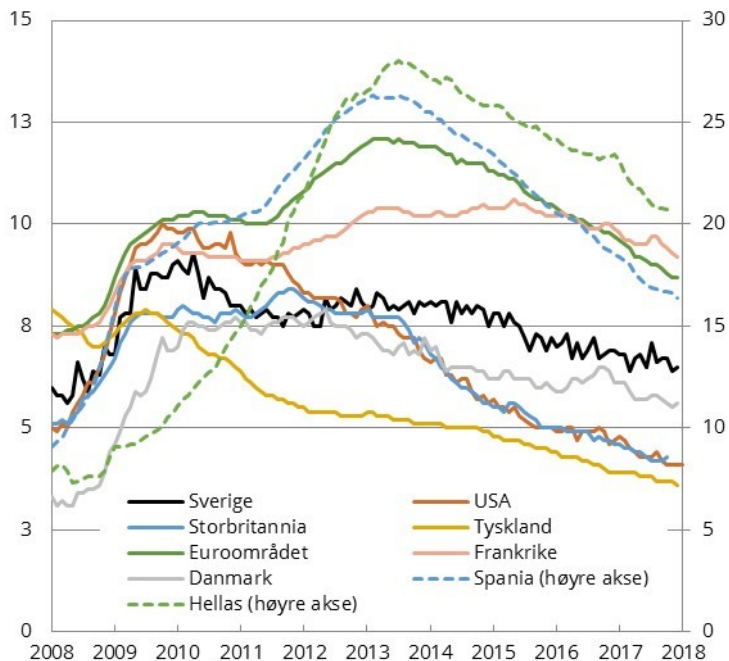
BNP-veksten hos Norges 25 viktigste handelspartnere økte i fjor, fra 2,2 prosent i 2016 til anslagsvis 2,8 prosent i 2017⁶. Høyere vekst i euroområdet og i USA bidrar til å trekke opp veksten i handelspartneraggregatet i 2017. Oppgang i Brasil og høyere vekst i Tyrkia bidrar også til å trekke opp veksten, mens noe mer avdempet vekst i Sverige isolert sett trekker ned veksten hos handelspartnerne.

Landene i euroområdet utgjør sett under ett et viktig marked for tradisjonelle norske eksportvarer. Oppsvinget i valutaområdet styrket seg i fjor. Veksten i BNP var ifølge foreløpige estimater fra Eurostat 2,5 prosent i 2017, opp fra 1,8 prosent i 2016. I de siste fire kvartalene har veksten i BNP ligget mellom 2,4 og 2,8 prosent, regnet om til årlige vekstrater. Tall for de tre første kvartalene i fjor indikerer at vekst i privat konsum og investeringer sammen med høyere nettoeksport bidro til veksten. Oppgangen understøttes av ekspansiv pengepolitikk og økt etterspørsel fra eksportmarkedene. Anslag fra OECD for endringer i strukturelle budsjettbalanser tyder på at finanspolitikken i valutaområdet ikke lenger trekker ned veksten, etter flere år med innstramminger. Den gjennomsnittlige arbeidsledigheten er fortsatt høy, men den har falt kontinuerlig siden sommeren 2013, se figur 4.4. Veksten i sysselsettingen øker, og i 3. kvartal i fjor var sysselsettingen 1,3 prosent høyere enn ett år tidligere. Sysselsettingsraten i euroområdet har gått opp de siste årene og var i 2016 nesten tilbake på nivået fra 2008 for aldersgruppen 15-64 år. Den økonomiske situasjonen er dels svært forskjellig i de ulike landene, og arbeidsledigheten er fortsatt svært høy bl.a. i Spania og Hellas. Arbeidsledigheten har gått ned i de fleste landene i valutaområdet det siste året, se figur 4.4. Den ekspansive pengepolitikken i euroområdet må ses i sammenheng med at inflasjonen fortsatt er lav. Inflasjonen i januar var 1,3 prosent, mot 1,8 prosent i januar 2017. Den underliggende inflasjonen, målt ved tolv månedersveksten i konsumprisindeksen utenom mat, energi, alkohol og tobakk, var 1,0 prosent i januar i år, mot 0,9 prosent i januar i fjor. Lav lønnsvekst bidrar til å holde nede prisstigningen.

I Tyskland, den største økonomien i euroområdet, gikk veksten i BNP opp fra 1,9 prosent i 2016 til 2,2 prosent i 2017. Arbeidsledigheten er på det laveste nivået noensinne i tallene vi har for Tyskland tilbake til desember 1991. Bedringen i arbeidsmarkedet har, sammen med vekst i reallønningene, bidratt til høy vekst i privat konsum. I de tre første kvartalene av 2017 bidro økt vekst i investeringene sammen med høyere eksport til å trekke opp

⁶ BNP-veksten hos Norges 25 viktigste handelspartnere er beregnet med vekter som er basert på tall for eksport av tradisjonelle varer, se tabell 4.2.

veksten i BNP fra året før. Anslag fra OECD tyder på at finanspolitikken virket svakt ekspansivt på økonomien i fjor.

Figur 4.4 Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken

Kilde: OECD.

Veksten i *Storbritannia* avtok fra 1,9 prosent i 2016 til 1,8 prosent i 2017. Mens lavere vekst i husholdningenes konsum trakk veksten ned, bidro høyere nettoeksport til å trekke opp veksten i verdiskapingen, ifølge tall til og med 3. kvartal 2017. Det er knyttet stor usikkerhet til konsekvensene av *Storbritannias* utmeldelse av EU. Konsumenttilliten har falt fra de høye nivåene mot slutten av 2015, mens innkjøpsjefsindeksen for industri, service og bygg og anlegg tok seg noe opp igjen i fjor. Oppgangen i *Storbritannia* er understøttet av en ekspansiv pengepolitikk. Renten er fortsatt lav, selv om Bank of England i fjor satte opp styringsrenten med 0,25 prosentenheter. Sentralbanken har også tatt i bruk blant annet kvantitative lettelser i årene etter finanskrisen. Ifølge anslag fra OECD virket finanspolitikken kontraktivt på økonomien i fjor. Arbeidsmarkedet viser fortsatt tegn til bedring, og arbeidsledigheten var i oktober i fjor på det laveste nivået siden 1970-tallet, se figur 4.4. Konsumprisveksten tok seg opp i fjor, noe som må ses i sammenheng med at det britiske pundet gjennomgående har svekket seg mot andre valutaer de siste to årene. Veksten i konsumprisindeksen var 2,9 prosent i desember i fjor, mot 1,6 prosent ett år tidligere.

I *Sverige* har den økonomiske veksten dempet seg litt, men den er fortsatt høy. Sverige er det enkeltlandet som importerer mest av vår tradisjonelle vareeksport. OECD anslår at BNP økte med 2,5 prosent i 2017, mot 3,2 prosent året før. Sett fra etterspørselssiden var særlig oppgangen i offentlig konsum lavere i de tre første kvartalene av 2017 enn i 2016. Også litt lavere bidrag fra nettoeksporten trakk ned veksten. Etter flere år med høy vekst i boligprisene, falt prisene mot slutten av fjoråret. Veksten i svensk økonomi understøttes av en ekspansiv pengepolitikk. Riksbanken har holdt styringsrenten på -0,5 prosent siden februar 2016, og kjøper også statsobligasjoner i markedet for å holde nede de lange rentene. Innretningen av pengepolitikken må ses i sammenheng med at inflasjonen lenge

har vært lav, men den har tatt seg opp i løpet av 2016 og 2017, og var i desember i fjor på 1,7 prosent. Arbeidsledigheten har falt videre, se figur 4.4.

I *Danmark* økte BNP med 2,0 prosent i fjor, det samme som året før. Tall til og med 3. kvartal i fjor indikerer at oppgangen dels er drevet av vekst i det private forbruket. I tillegg har høy vekst i andre europeiske land bidratt til å trekke opp eksporten av varer og tjenester. Også investeringene øker. Veksten understøttes av en ekspansiv pengepolitikk. Styringsrenten til den danske sentralbanken er nær null. Arbeidsledigheten fortsatte ned i løpet av fjoråret, se figur 4.4, og sysselsettingen økte. Selv om kapasitetsutnyttelsen har økt, er den underliggende inflasjonen lav. Målt ved konsumprisindeksen utenom energi og uforedlet mat økte prisene med 1,2 prosent i de tolv månedene fram til desember 2017, opp fra en tolv månedersvekst på 0,1 prosent i desember 2016.

I *USA* fortsetter det økonomiske oppsvinget. Veksten i BNP økte fra 1,6 prosent i 2016 til 2,3 prosent i 2017. Privat konsum og investeringer i privat sektor er viktige drivere for veksten. Det var særlig høyere vekst i næringsinvesteringene som trakk veksten opp fra 2016 til 2017. Høyere oljepris har bidratt til økt aktivitet i oljesektoren, og produksjonen av olje gikk kraftig opp i 2. halvår i fjor. Pengepolitikken bidrar fortsatt til vekst, men den amerikanske sentralbanken har tatt steg i retning av en normalisering av pengepolitikken, se omtale ovenfor. Rentene på amerikanske statspapirer med lang løpetid har økt betydelig de siste månedene. I arbeidsmarkedet gikk sysselsettingen videre opp i fjor, men i et litt lavere tempo enn i de foregående årene. Arbeidsledigheten falt videre i 2017, og er på det laveste nivået siden 2000, se figur 4.4. Andelen av befolkningen som er i arbeidsstyrken er fortsatt lavere sammenliknet med før finanskrisen. Noe av nedgangen skyldes demografiske forhold. Inflasjonen, målt ved tolv månedersendringen i konsumprisene, har svingt rundt 2 prosent det siste året. Høyere drivstoffpriser bidro til å trekke opp inflasjonen i 2. halvår i fjor, og den underliggende inflasjonen falt noe igjennom året.

BNP-veksten i *Japan* gikk opp fra 0,9 prosent i 2016 til 1,6 prosent i 2017. Høyere etterspørsel fra eksportmarkedene har trukket opp nettoeksporten de siste to årene. Det har ført med seg høyere vekst i bedriftsinvesteringene, og økt sysselsetting har bidratt til vekst i det private forbruket. Finanspolitikken var ekspansiv i 2016 og 2017, noe som har trukket opp den allerede høye offentlige gjelden. Arbeidsledigheten har gjennomgående falt siden 2009, og utgjorde 2,8 prosent av arbeidsstyrken i desember i fjor. Vi må tilbake til 1994 for å finne en like lav ledighetsrate i Japan. Til tross for et stadig strammere arbeidsmarked er lønns- og prisstigningen lav. Den underliggende inflasjonen, målt ved konsumprisindeksen utenom mat, alkoholholdig drikk og energi, var 0,1 prosent i desember i fjor. Høyere energipriser trakk veksten i den totale konsumprisindeksen opp, og tolv månedersveksten var oppe i 1 prosent i desember i fjor. Lav prisvekst er en viktig grunn til at pengepolitikken er svært ekspansiv, med negativ rente på nye innskudd i sentralbanken samtidig som sentralbanken kjøper verdipapirer i markedet for å holde nede de lange rentene.

BNP-veksten i *framvoksende økonomier* var ifølge IMF på 4,7 prosent i 2017, opp fra 4,4 prosent i 2016. Flere av disse økonomiene er blant Norges 25 viktigste handelspartnere målt ved eksportvekter. Den økte veksten skyldes bl.a. at det går bedre i flere råvareproduserende økonomier, som Brasil og Russland, etter dype tilbakeslag i etterkant av oljeprisfallet i 2014.

I *Russland* øker det private konsumet igjen etter betydelige fall de siste årene, og med økte olje- og gasspriser er det ikke lenger underskudd i offentlige finanser. IMF anslår at den økonomiske veksten tok seg opp fra -0,2 prosent i 2016 til 1,8 prosent i 2017. Arbeidsledigheten falt i fjor, og var nede i rundt 5 prosent av arbeidsstyrken mot slutten av

fjoråret, som historisk sett er et lavt nivå. Rubelen har styrket seg noe igjen etter den store svekkelsen etter oljeprisfallet. Det har bidratt til å trekke ned inflasjonen i landet, og i november i fjor var inflasjonen kommet ned i 2,5 prosent. Renten er blitt satt gradvis ned det siste året. Økonomiske sanksjoner fra USA og europeiske land påvirker fortsatt økonomien.

Økonomien i *Brasil* er på vei ut av et dypt tilbakeslag. IMF anslår at BNP økte med 1,1 prosent i fjor, etter et fall på 3,5 prosent i 2016. Den økonomiske aktiviteten i landet falt i 8 kvartaler på rad, før den begynte å stige igjen i 1. kvartal 2017. Oppgangen var ifølge OECD først drevet av høyere vekst i landbrukssektoren, men er etter hvert blitt sterkere og bredere fordelt på sektorer. Lavere inflasjon har understøttet kjøpekraften, og det private konsumet har gått fra fall til vekst. Økt optimisme i foretakssektoren ser ut til å ha gått sammen med en gryende oppgang i investeringene. Arbeidsledigheten i landet har begynt å falle, og var i desember i fjor 11,8 prosent. Styringsrenten er kommet ned det siste året, etter at renten ble satt opp for å motvirke økt prisstigning. Finanspolitikken var ifølge OECD om lag nøytral i 2017.

Veksten i *fremvoksende økonomier i Asia* var fortsatt høy i 2017. I *Kina* gikk veksten opp fra 6,7 prosent i 2016 til 6,9 prosent i 2017. Ifølge OECD gikk veksten i innenlandsk etterspørsel noe ned, mens nettoeksporten økte. Overskuddene i næringslivet er gått opp som følge av høyere produsentpriser og store investeringer i infrastruktur. Produksjonskapasiteten er blitt redusert blant annet innenfor kull-, stål- og aluminiumsindustrien som følge av overkapasitet. Den sterke veksten i boligprisene avtok igjennom fjoråret. Arbeidsledigheten er lav. Veksten i den underliggende inflasjonen, målt ved konsumprisene utenom matvarepriser, svingte mellom 2 og 2,5 prosent i fjor. Mens pengepolitikken ser ut til å være litt strammere enn før, med økt fokus på finansiell stabilitet, er finanspolitikken fortsatt ekspansiv. Kinesiske myndigheter har et mål om økt vekt på innenlandsk konsum, og mindre vekt på investeringer som driver for veksten.

India er ikke blant Norges 25 største handelspartnere, men er en stor og raskt voksende økonomi. IMF anslår at veksten i India avtok fra 7,1 prosent i 2016 til 6,7 pst. i 2017. Veksten er blant annet blitt trukket ned av den store utskiftingen av sedler mot slutten av 2016, som var et tiltak for å redusere korrupsjon og skatteunndragelse. Også omstillingskostnader ved en reform av indirekte skatter bidro til å trekke ned veksten i fjor, men ventes å bidra til høyere økonomisk vekst på lengre sikt.

Utsikter til at oppgangen hos Norges handelspartnere fortsetter i 2018

Veksten hos *Norges 25 viktigste handelspartnere* i 2018 kan på bakgrunn av prognoser fra IMF og OECD anslås til 2,6 prosent, 0,2 prosentpoeng lavere enn i 2017. Til sammenlikning var den gjennomsnittlige veksten i årene 2007-2016 på 1,8 prosent.

Under omtales kort anslagene for 2018 i en del viktige handelspartnerland og store økonomier, se også tabell 4.1 for tall.

- Veksten i *eurområdet* er anslått å gå litt ned i 2018. Det ventes lavere vekst i de fleste landene i valutaområdet som inngår i handelspartneraggregatet, se tabell 4.2. Unntak er Frankrike, der veksten er ventet å gå litt opp, og Belgia, der veksten er ventet å holde seg uendret. Veksten i valutaområdet understøttes av en fortsatt ekspansiv pengepolitikk, og ifølge anslag fra OECD kan finanspolitikken komme til å virke mildt ekspansivt på økonomien i år. Arbeidsledigheten er anslått å falle videre.

- I *USA* ventes det høyere vekst i år. Vekstanslaget for 2018 ble justert opp av IMF i januar i år, bl.a. som følge av at skattereformen som ble vedtatt i desember i fjor, vil bidra til en mer ekspansiv finanspolitikk i år. Også høyere vekst i 2017 og sterkere utvikling i andre deler av verdensøkonomien bidro til oppjusteringen. Arbeidsledigheten er anslått å falle videre.
- I *Storbritannia* anslås veksten å gå litt ned i 2018. Det er i tråd med utviklingen i stemningsindikatorer, bl.a. PMI-indeksen, som peker i retning av noe lavere vekst fremover. En sammenvekting av anslag fra ulike prognosemakere (Concensus forecasts) tilsier at arbeidsledigheten vil holde seg uendret fra 2017 til 2018.
- Veksten i *Sverige* har gått litt ned, etter flere år med svært høy vekst. I 2018 kan veksten ta seg litt opp igjen, se tabell 4.1. Arbeidsledigheten er ventet å gå videre ned fremover. I *Danmark* ventes den økonomiske veksten å holde seg på 2 prosent i år.
- IMF anslår at veksten i *Japan* vil gå litt ned i år, etter høy vekst i 2017. Konsolidering av offentlige finanser er ventet å trekke ned veksten. Arbeidsledigheten er anslått å holde seg uendret eller bli litt lavere, fra 2017 til 2018.
- I *fremvoksende økonomier* anslår IMF at veksten vil øke fra 4,7 prosent i 2017 til 4,9 prosent i 2018. Veksten trekkes opp av bedre utvikling i Sør-Amerika, Midt-Østen og deler av Afrika. I Russland anslås veksten i 2018 til 1,7 prosent, ned fra 1,8 prosent i 2017. Den økonomiske veksten i Brasil er ventet å gå opp fra 1,1 prosent i 2017 til 1,9 prosent i 2018. I Kina anslår valutafondet at veksten vil dempe seg noe. I India anslås veksten å øke til 7,4 prosent ettersom de negative effektene av strukturtiltakene i 2016 og 2017 ebber ut, se omtale lenger opp.

Usikkerheten i anslagene

Det videre forløpet for internasjonal økonomi er usikkert. Siden TBU-rapporten i fjor er vekstutsiktene blitt betydelig justert opp. I tillegg fremstår nå risikobildet på kort sikt ifølge IMF som nokså balansert, mens det for ett år siden var en overvekt av nedsiderisiko. På litt lenger sikt er bildet mer usikkert, og de negative usikkerhetsmomentene flere.

Her følger noen forhold det er knyttet usikkerhet til:

- På kort sikt kan veksten bli høyere enn anslått. Blant annet tilsier erfaringer fra tidligere konjunkturoppganger at bedriftsinvesteringene kan øke mer enn lagt til grunn. Budsjettrammen som Kongressen vedtok i februar, kan bety at finanspolitikken i USA blir mer ekspansiv enn antatt.
- På den annen side har den lange perioden vi har bak oss med lave renter og kvantitative tiltak i pengepolitikken bidratt til høyt gjeldsopptak og økte aktiva- og eiendomspriser. Det gjør at det er fare for at finansielle ubalanser kan svekke veksten når rentene kommer opp. Uroen i finansmarkedene den senere tid kan være et tegn på at det er usikkerhet om hvordan normaliseringen av pengepolitikken vil forløpe. I første omgang gjelder dette særlig USA.
- Det fremtidige avtalemessige forholdet mellom Storbritannia og EU er ikke kjent, og det er uklart hvordan Storbritannias utmeldelse av EU vil påvirke den økonomiske utviklingen.
- Dersom utsiktene til økt proteksjonisme og mer innadvendt politikk i flere land materialiserer seg, vil det isolert sett trekke ned den økonomiske veksten.
- Kredittkanalen er fortsatt svak i flere land, herunder i enkeltland i euroområdet. Til tross for at det er blitt gjort tiltak for å bedre balansene til europeiske banker, er det

fortsatt en stor andel såkalte «non performing loans» på balansene til banker i enkelte land. Det kan hemme veksten frem i tid.

- Det er fortsatt tegn til ubalanser i flere fremvoksende økonomier. Selv om boligprisveksten i Kina avtok igjennom fjoråret, så har landet en lang periode med høy vekst i gjeld og eiendomspriser bak seg. Et eventuelt økonomisk tilbakeslag i Kina vil redusere veksten i verdensøkonomien og kan gi fall i råvarepriser og uro i finansmarkedene.
- Geopolitisk uro og konflikter fører til usikkerhet og kan også fremover påvirke den økonomiske aktiviteten negativt. Konflikter i Afghanistan, Irak, Jemen, Syria og andre deler av Afrika varer ved. Urolighetene i Ukraina er ikke over, til tross for våpenhvilen som ble undertegnet i begynnelsen av 2017.

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før

	Bruttonasjonalprodukt					Konsumprisindeksen				Arbeidsledighet (nivå)			
	2016	2017**	2018			2016	2017	2018		2016	2017	2018	
			OECD ¹	IMF ²	CF ³			EU ⁴	CF			EU	CF
Euroområdet	1,7	2,5	2,1	2,2	2,2	0,3	1,5	1,7	1,6	10,1	9,1	8,5	8,5
Tyskland	1,8	2,2	2,3	2,3	2,3	0,5	1,7	1,9	1,8	4,2	3,8	3,5	-
Frankrike	1,3	1,7	1,8	1,8	1,8	0,2	1,2	1,5	1,4	10,0	9,5	9,3	9,0
Italia	0,9	1,5	1,5	1,4	1,5	-0,1	1,3	1,4	1,3	11,7	11,3	10,9	10,7
Spania	3,2	3,1	2,3	2,4	2,5	-0,3	2,0	1,9	2,3	19,6	17,3	15,6	-
Sverige	3,3	2,5	2,8	-	2,7	1,4	2,0	-	1,8	6,9	6,7	6,4	-
Storbritannia	1,9	1,8	1,2	1,5	1,4	0,7	2,7	2,5	2,6	4,9	4,4	4,7	4,4
USA	1,6	2,3	2,5	2,7	2,7	1,3	2,1	2,4	2,5	4,9	4,4	4,3	3,9
Japan	0,9	1,6	1,2	1,2	1,4	-0,2	0,4	0,4	0,7	3,1	2,8	2,8	2,7
Kina	6,7	6,9	6,6	6,6	6,5	2,0	1,6	-	2,3	-	-	-	-
Norges handelspartnere	2,2	2,8	2,6	2,6***	2,6*	1,1	1,9	-	2,0	6,4	5,8	-	-

*Consensus Forecasts gir ikke anslag for alle handelspartnere. For Brasil er det brukt siste anslag fra IMF.

**Estimater basert på tilgjengelige tall så langt.

*** IMF's January Update gir ikke anslag for alle handelspartnere. For tall det ikke gis anslag for her, er tall fra OECD Economic Outlook, november 2017 brukt.

¹ OECD Economic Outlook, november 2017

² IMF World Economic Outlook Update, januar 2018.

³ Consensus Forecasts, januar 2018.

⁴ Europakommisjonens høstprognoser, november 2017.

Kilder: IMF, OECD, Consensus Forecasts, Europakommisjonen og Finansdepartementet.

Tabell 4.2 Norges 25 viktigste handelspartnere målt ved eksportvekter⁷
(tradisjonell vareeksport). Prosent

	Vekt
Sverige	12,2
Nederland	11,7
Storbritannia	9,9
Tyskland	8,9
USA	8,7
Danmark	6,9
Polen	5,0
Kina	4,8
Belgia	4,2
Frankrike	4,1
Spania	3,0
Japan	2,8
Italia	2,5
Singapore	2,5
Sør-Korea	2,2
Finland	2,1
Tyrkia	1,7
Canada	1,2
Brasil	1,2
Irland	1,1
Sveits	0,9
Russland	0,6
Østerrike	0,6
Tsjekkia	0,6
Taiwan	0,5

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

⁷ BNP-veksten hos Norges handelspartnere er vektet sammen med eksportvekter, som er basert på handelsstatistikk fra SSB for eksport av tradisjonelle varer til ulike land. Det avviker fra konkurransevektene som brukes i kapittel 5, der både omfanget av eksport og import inngår i vektgrunlaget, se omtale i boks 5.1. Forskjellen skyldes at utvalget i dette kapittelet ønsker å fange opp utviklingen i de norske eksportmarkedene, mens kapittel 5 presenterer tall som skal reflektere utviklingen i konkurranseflaten til norsk næringsliv i eksport- og hjemmemarkedet.

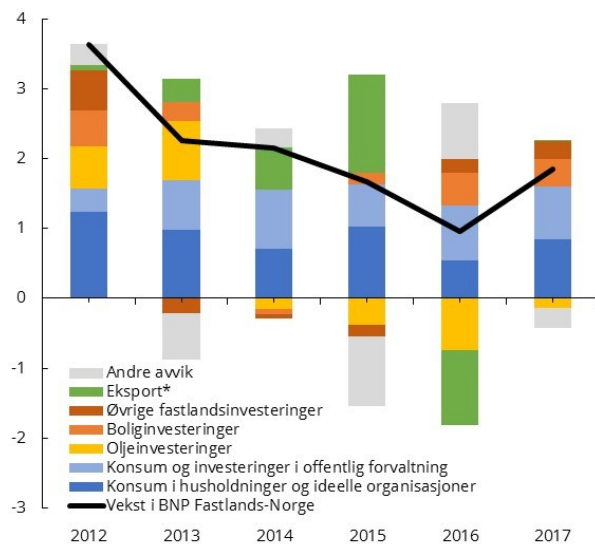
4.2 Norsk økonomi

Internasjonale impulser påvirker utviklingen i norsk økonomi gjennom en rekke kanaler. Aktivitetsutviklingen ute er sammen med norske kostnadsforhold og valutakursen viktige faktorer bak forløpet til norsk eksport. Verdensmarkedsprisene på en rekke råvarer, aller viktigst råolje og gass, har konsekvenser for lønnsomhet og investeringer i de tilhørende næringer, og det kan igjen ha ringvirkninger til andre næringer. Valutakurs og renter bestemmes i et samspill mellom norske og utenlandske faktorer. Arbeidsmarkedet i EØS-området har innflytelse på det norske arbeidsmarkedet gjennom å påvirke arbeidsinnvandring og utvandring. Historisk har også påvirkningen fra petroleumsvirksomhetene vært spesielt viktig, både konjunkturtelt og strukturelt.

4.2.1 Den senere tids makroøkonomiske utvikling

Norsk økonomi er inne i en moderat oppgangskonjunktur som startet rundt forrige årsskifte. Oppgangen kommer etter en konjunkturbunn som ikke har vært dyp i historisk sammenheng. Ifølge de foreløpige sesongjusterte tallene fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR) har veksten i BNP Fastlands-Norge vært høyere enn SSBs anslåtte trendvekst, på knappe 2 prosent årlig, i fire påfølgende kvartaler. I motsetning til i mange andre oppganger har veksten i inneværende oppgangsperiode kun vært litt høyere enn den anslåtte trendveksten.

Nedgangen i petroleumsinvesteringene har avtatt. Oljeprisen har steget i rykk og napp siden årsskiftet 2015/2016, da den var under 30 dollar, til dagens nivå som er i overkant av 60 dollar. Mens oljeinvesteringene gikk ned med vel 15 prosent fra 2015 til 2016 var fallet bare 4 prosent fra 2016 til 2017. Figur 4.5 viser veksten i BNP Fastlands-Norge og bidrag fra ulike etterspørselskomponenter fra 2012 til 2017.

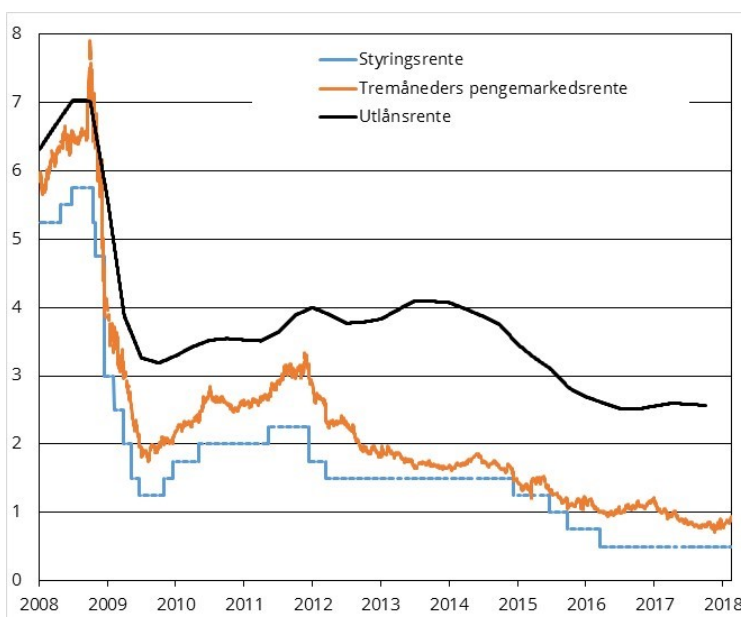

Figur 4.5 Vekst i BNP Fastlands-Norge og bidrag fra etterspørselskomponenter. Prosentpoeng årlig rate⁸

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

⁸ Etterspørselsbidragene er regnet ut ved å finne endringen i hver variabel, trekke ut den direkte og indirekte importandelen, og deretter dele på nivået til BNP Fastlands-Norge i perioden før. Importandelene som brukes er dokumentert i Økonomiske analyser 1/2017. Eksportvariabelen er samlet eksport minus eksport av råolje, gass og utenriks sjøfart. Andre avvik er definert residualt slik at det fanger opp alle andre faktorer samt lagerendring og statistiske avvik.

Siden 2012 er det blitt ført en ekspansiv finanspolitikk, og den var særlig markert fra 2014 til 2016. I nysalderingen av statsbudsjettet ble det strukturelle oljekorrigerte budsjettunderskuddet (SOBU) anslått til 217 milliarder kroner i 2017 som tilsvarer 7,6 prosent av trenden til BNP Fastlands-Norge og 2,9 prosent av pensjonsfondet ved inngangen til budsjettåret. Budsjettimpulsen, økningen i SOBU som andel av trenden til BNP Fastlands-Norge, er beregnet til 0,3 prosentpoeng i 2017, og 0,7 prosentpoeng året før. I 2017 økte konsumet i offentlig forvaltning med 2,0 prosent og investeringene med 5,8 prosent. Realveksten i stønadene til husholdningene kan anslås å ha økt med om lag 1,5 prosent.

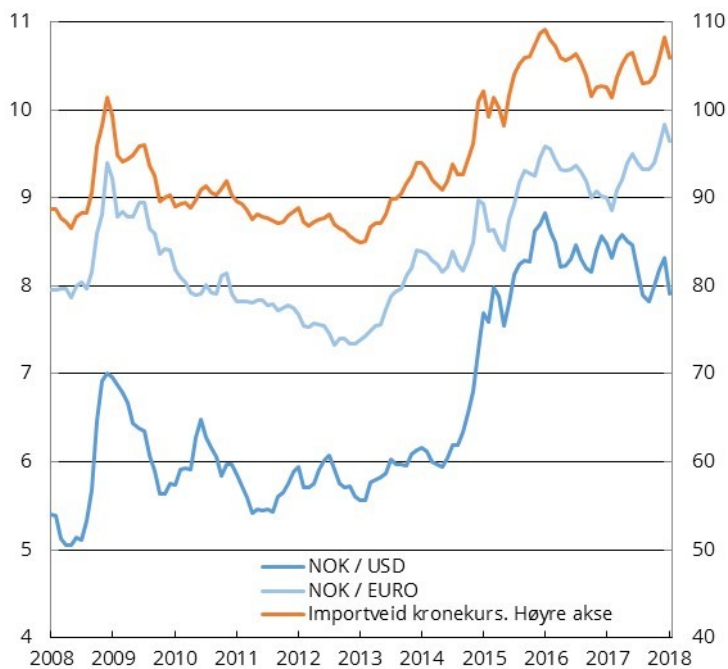
Figur 4.6 Norske renter

¹ Utlånsrenten viser rammelånsrente med pant i bolig.

Kilder: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Fra et allerede lavt nivå i 2014 ble styringsrenten satt ytterligere ned og nådde 0,5 prosent i mars 2016. Siden da har styringsrenten vært uendret. Pengemarkedsrenten fulgte ikke utviklingen i styringsrenten i 2016 og forskjellen mellom de to rentene var høy i begynnelsen av 2017. Gjennom 2017 har derimot forskjellen mellom de to rentene normalisert seg ved at pengemarkedsrenten falt med nesten et kvart prosentpoeng. Gjennomsnittlig rammelånsrente med pant i bolig, en typisk boliglånsrente, har holdt seg relativt stabilt rundt 2,5 prosent de siste to årene. Figur 4.6 viser utviklingen i styringsrenten, pengemarkedsrenten og rammelånsrenten med pant i bolig ti år tilbake i tid.

Kronekursen er på et historisk svakt nivå. Figur 4.7 viser at kronekursen har svingt betydelig de siste ti årene og at kursen svekket seg kraftig fra tidlig i 2013 og fram til januar 2016. Selv om kursen styrket seg noe gjennom 2016 har den svekket seg nesten tilsvarende mye igjennom 2017. Ved inngangen til 2018 var den importveide kronekursen mer enn 10 prosent svakere sammenlignet med gjennomsnittet siste ti år. Bevegelsene i oljeprisen er en viktig faktor bak utviklingen ved at krona gjerne svekkes når oljeprisen går ned og vice versa. Kronesvekkelsen gjennom 2017 må også sees på bakgrunn bedrede konjunkturer internasjonalt. I vedlegg 3 omtales kursutviklingen for norske kroner nærmere.

Figur 4.7 Kroner kurser

Kilde: Norges Bank.

Svak kronkurs innebærer en stimulans til den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet, men bidrar til økt inflasjon, noe som isolert sett trekker den realdisponible inntekten i husholdningene ned og demper husholdningenes etterspørsel. Ifølge SSB viser modellberegninger imidlertid at BNP Fastlands-Norge samlet sett øker og arbeidsledigheten faller som følge av en kronesvekkelse.

Disponibel realinntekt i husholdningene kan anslås å ha økt med 2 prosent i 2017. Økt reallønn og økt sysselsettingsvekst er viktige faktorer bak utviklingen. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 7.

Konsumet i husholdningene økte med 2,3 prosent i 2017, som er 0,8 prosentpoeng høyere enn året før. Utviklingen i konsumet følger normalt i stor grad utviklingen i husholdningenes inntekter og formue. Aksjeutbytter, spesielt når de er skattemotiverte, regnes å være lite konsummotiverende. I tillegg vil husholdningene også forsøke å glatte konsumet i forhold til tilfeldige endringer i inntekt og formue. Lave renter og avtakende usikkerhet rundt landets økonomiske utvikling har bidratt til å stimulere konsumet i 2017.

De samlede investeringene i realkapital økte med 3,5 prosent fra 2016 til 2017, etter to år med om lag uendret nivå. Fallet i investeringene i utvinning og rørtransport har bremsert opp samtidig som investeringene på fastlandet fortsetter å øke klart.

Næringsinvesteringene (bedrifter) på fastlandet steg med 5,1 prosent i 2017, i hovedsak grunnet høye investeringer i varehandel, transport og kraftforsyning og omsetning og drift av fast eiendom. Boliginvesteringene rettet mot husholdningene økte i fjor med 7,1 prosent. Stor etterspørsel etter boliger, som i stor grad kan føres tilbake til lave renter og utsikter til at rentene skal holde seg lave lenge, har gitt høy boligprisvekst og en betydelig økning i boligbyggingen de siste årene. Gjennom det meste av 2017 har boligprisene imidlertid vist en nedgang. Lavere boligpriser gjør boligbygging mindre lønnsomt og i 4. kvartal 2017 falt boliginvesteringene med 4,5 prosent sesongjustert. Investeringene i offentlig forvaltning økte med 5,8 prosent og økningen i kjøp av importerte kampfly bidro med om lag halvparten av veksten.

Den kraftige bedringen av den kostnadmessige konkurranseevnen som følger av kronesvekkelsen fra 2013 har isolert sett økt lønnsomheten og aktiviteten i konkurranseutsatt norsk virksomhet. Volumet av tradisjonell vareeksport økte ifølge foreløpige tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap med 2,2 prosent i 2017, etter et fall på vel 8 prosent året før. Dette oppsvinget må sees på bakgrunn av at veksten hos Norges handelspartnere tok seg klart opp i 2017, og da spesielt i eurområdet som samlet sett er det største markedet for tradisjonelle norske eksportvarer (jf. kapittel 4.1). I tillegg tar det tid før konkurranseevneforbedringer for alvor slår ut i eksportvolumer. Konkurranseevnebedring stimulerer for øvrig også norsk tjenesteeksport som turisme og norsk produksjon generelt gjennom å dempe importen. På grunn av globalisering og spesialisering øker eksport og import normalt mer enn BNP. Importen i alt økte med 2,2 prosent i 2017.

Overskuddet på driftsbalansen overfor utlandet endres i stor grad i takt med oljeprisen. Oljeprisfallet har bidratt til at overskuddet på driftsbalansen gradvis gikk ned fra 315 milliarder kroner i 2013 til 118 milliarder kroner i 2016. Økningen i oljeprisen fra 2016 har medført at overskuddet på driftsbalansen har økt til 150 milliarder kroner i 2017, basert på foreløpige anslag, noe som tilsvarer om lag 5 prosent av BNP.

Norsk økonomi er altså inne i en moderat konjunkturoppgang som kommer etter en periode med konjunkturedgang som i stor grad skyldtes redusert etterspørsel fra petroleumsvirksomheten. Ringvirkningene fra dette etterspørselsfallet rammet store deler av norsk økonomi, selv om det gikk verst ut over industrien hvor bruttoproduktet falt med over 10 prosent fra 3. kvartal 2014 til midten av 2016. Aller kraftigst gikk det utover leverandørindustrien. Deretter har utviklingen snudd og årsveksten i 2017 for industrien ble 0,3 prosent. I annen vareproduksjon økte bruttoproduktet med 3,0 prosent. Det var høy vekst i både bygg og anlegg og i fiske og akvakultur. I offentlig forvaltning var veksten noe høyere enn veksten i BNP Fastlands-Norge. Brutttoproduktet i øvrig fastlandsbasert tjenesteyting økte med 1,5 prosent i 2017. Mens BNP Fastlands-Norge økte med 1,8 prosent i 2017 økte BNP Fastlands-Norge per innbygger, målt ved middelfolkemengden, kun med 1,1 prosent. Dette er likevel høyere enn i 2016 da BNP Fastlands-Norge per innbygger var om lag uendret fra året før.

Den moderate konjunkturoppgangen bidrar til at sysselsettingen øker og arbeidsledigheten går ned. Sysselsettingen har vokst særlig innen bygge- og anleggsvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting samt overnattings- og serveringsvirksomhet. En noe høyere aktivitet i petroleumsnæringen sammenlignet med de siste to årene i 2. halvår av 2017 har også bidratt til å stoppe fallet i sysselsettingen i oljerelatert virksomhet. Samlet gikk sysselsettingen i 2017 ned i utvinning av råolje og naturgass inklusive tjenester, innen verfts- og verkstedindustri samt metallvarer. I næringer ellers i privat sektor var det små eller ingen endringer i antall sysselsatte i forhold til 2016. I gjennomsnitt vokste sysselsettingen med 1,1 prosent i 2017 etter en beskjeden økning på mindre enn 0,5 prosent i de to årene forut for 2017. Arbeidsledigheten, som gjennomsnitt for oktober til desember, har falt fra toppen sommeren 2016 på 5,0 prosent til 4,1 prosent.

Også økningen i antall *ledige stillinger*⁹ og reduksjon i antall permitteringer indikerer økt vekst i etterspørselen etter arbeidskraft. Ifølge SSB, økte antall ledige stillinger

⁹ Statistikken baserer seg på en utvalgsundersøkelse som gjennomføres hvert kvartal. Statistikken viser nivået og utviklingen på etterspørselen etter arbeidskraft totalt og fordelt på næring. Statistikken er sammenliknbar med tilsvarende statistikk i europeiske land. Nivået fra Statistisk sentralbyrås statistikk for ledige stillinger er høyere

sesongjustert med om lag 2 prosent per kvartal i 2017. Vi må tilbake til oppgangskonjunkturen for ti år siden for å finne en like vedvarende økning i ledige stillinger. Når antallet utlyste stillinger øker, kan det betraktes som at jobbsiktene til de arbeidsledige bedrer seg.

Arbeidsledigheten målt med AKU holdt seg nokså stabil gjennom første halvår av 2017 og har deretter falt. Ifølge NAV gikk sesongjustert antall helt ledige og summen av helt ledige og personer på tiltak ned gjennom perioden januar til oktober i fjor. I januar 2018 var 2,4 prosent av arbeidsstyrken helt arbeidsledige og summen av disse og personer på tiltak utgjorde 3,0 prosent. Fylkesfordelte tall viser at nedgangen i antall helt ledige gjennom 2017 gjelder for nesten alle fylker og alle yrker. Siden april til desember 2017 var det også en nedgang i antallet langtidsledige, det vil si personer som har vært helt ledige i mer enn et halvt år. Som årsgjennomsnitt for 2017 økte imidlertid arbeidsledige fra 53 uker og mer, og i desember 2017 samt i januar 2018 økte antall arbeidsledige i den lengste varighetsgruppen (fra 104 uker og mer) noe.

Sysselsetningsveksten var i 2017 litt lavere i AKU sammenlignet med NR slik at sysselsetningsraten gikk ytterligere ned i 2017, se boks 4.1. Den er nå på det laveste nivået siden 1995. De siste kvartalstallene tyder imidlertid på at nedgangen i sysselsetningsraten har stoppet opp. Beregninger gjort av SSB tyder på at den eldre befolkningen har bidratt til at sysselsetningsraten ble 0,2 prosentpoeng lavere enn dersom befolknings sammensetningen hadde vært som i 2016.¹⁰ Ved å benytte befolkningsframskrivingene viser også denne analysen at det ikke vil være store sammensetningseffekter av befolkningen framover. Over tid viser de samme beregningene at også andre forhold enn en eldre befolkning, som konjunktursituasjonen og andre strukturelle forhold, betyr mye for utviklingen, se nærmere omtale i avsnittet under.

4.2.2 Nærmere om arbeidsmarkedet

Sysselsetningsrate og befolkning

Sysselsetningsraten (sysselsatte som andel av befolkningen mellom 15 og 74 år) påvirkes av demografiske forhold som beskrevet i boks 4.2, av atferdsendringer og av konjunktursituasjonen. Perioder med økende arbeidsledighet kan også føre til at personer trekker seg mer permanent ut av arbeidsmarkedet. I 2017 ble 5 000 flere personer sysselsatt, mens det ble 15 000 færre arbeidsledige personer. Det er imidlertid store bruttostrømmer mellom disse gruppene gjennom året. I gjennomsnitt per kvartal i 2017 gikk 31 000 personer fra arbeidsledighet til sysselsetting, 46 000 personer gikk ut av arbeidsstyrken etter at de hadde vært arbeidsledige, mens 127 000 personer kom inn i arbeidsstyrken hvor henholdsvis 77 000 ble sysselsatte og 50 000 personer ble arbeidsledige.

sammenliknet med NAVs månedlige statistikk, da Statistisk sentralbyrås statistikk bl.a. også inneholder ledige stillinger som utelukkende er utlyst på bedrifters egne hjemmesider.

¹⁰ Fra 2003 til 2017 har flere eldre trukket ned sysselsettingsandelen for aldersgruppen 20-74 år med 2,7 prosentpoeng, jf. rapport SSB Analyse 2018/02.

Boks 4.1 Beregninger av sysselsatte fra SSB

Det finnes fire statistikker fra SSB for antall lønnstakere (ansatte) samlet for hele landet. I denne boksen beskrives populasjonen for de ulike kildene og måten nasjonalregnskapet (NR) beregner sysselsettingen på før og etter a-ordningen. De fire kildene for sysselsetting er:

- Statistikken Antall arbeidsforhold (ARBLONN)
- Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)
- Årlig registrert sysselsettingsstatistikk
- Nasjonalregnskapet (NR)

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) og den årlige registerbaserte sysselsettingsstatistikken (residens prinsippet) ser på befolkningens deltakelse i arbeidsmarkedet. I denne statistikken avgrenses populasjonen til personer i alderen 15–74 år og som er registrert som bosatt i Norge.

NR og ARBLONN ser på virksomhetenes bruk av arbeidskraft i produksjonen av varer og tjenester, og inkluderer alle sysselsatte som har sitt arbeidssted i virksomheter hjemmehørende i Norge, uavhengig av alder og om den sysselsatte er registrert bosatt i Norge eller ikke. Ved denne tilnærmingen inkluderes dermed også utenlandske lønnstakere på korttidsopphold (ikke-bosatte) som jobber i en virksomhet hjemmehørende i Norge. Virksomheter hjemmehørende i Norge er virksomheter som forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder. Personer som er innleide fra utenlandske virksomheter, inngår ikke. Personer som kommer sammen med sin utenlandske virksomhet på oppdrag som varer under 12 måneder, omtales som tjenesteytere og inngår heller ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet. Produksjonen som disse virksomhetene utfører i Norge, regnes i nasjonalregnskapet som import.

Sysselsatte personer i nasjonalregnskapet før og etter innføring av a-ordningen

Nasjonalregnskapet skiller mellom antall arbeidsforhold og antall sysselsatte, og personer som har mer enn én jobb teller kun som én sysselsatt person.

Nivået for antall sysselsatte personer i 2017 er i stor grad bestemt ved nivået som ble etablert for året 2012 som del av den siste hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet publisert november 2014. Metodene og kildebruken fra denne årgangen er videreført for endelige regnskaper fram til og med 2015-årgangen. Fastsettingen av nivåtallene for lønnstakere for disse årene kan sies være resultatet av at en i beregningene søkte å skape et avstemt og helhetlig bilde av antall lønnstakere, antall årsverk, lønnssum og årslønn i tråd med de relevante statistikkilder som forelå, som blant annet AKU, registeret over arbeidsgivere og arbeidstakere (AA-registeret), statistikk over sysselsatte på korttidsopphold, detaljert lønnsstatistikk og statistikk over lønnsummer fra lønn- og trekkoppgaveregisteret (LTO), de næringsvise strukturstatistikkene og statistikk over fravær og overtid. Teknisk sett ble årsverk for lønnstakerjobber produsert ved å dividere lønnssummer med den beregnede størrelsen for lønn per årsverk. Sysselsatte lønnstakere ble så beregnet ved å benytte forholdstallet mellom lønnstakere og årsverk fra AA-registeret. Nivået for antall selvstendige ble knyttet opp til nivået for selvstendige i AKU.

Fram til a-ordningen var etablert 1. januar 2015 ble foreløpige årstall for sysselsatte lønnstakere i markedsrettet virksomhet produsert ved å fremskrive nivåene fra siste endelige årlige nasjonalregnskap med utviklingen i AA-registeret. Lønnstakertallene for offentlig forvaltningsvirksomhet fulgte veksten i lønnssumtall basert på regnskaper for offentlig forvaltning dividert med beregnede tall for lønn per årsverk. Som til endelige regnskaper ble tallene vurdert opp mot AKU og foreløpig statistikk over sysselsatte på korttidsopphold.

Beregningen av foreløpige lønnstakertall gjennom 2015 og et stykke inn i 2016 bar preg av parallell bruk av både a-ordningen og AKU. De foreløpige årstallene for 2016 og 2017 som foreligger per i dag er fremkommet ved å fremskrive nivåene fra endelig regnskap 2015 med veksten i antall hovedarbeidsforhold (sysselsatte lønnstakere) i a-ordningen blant såkalte maritime og ordinære arbeidstakerforhold. Hovedarbeidsforhold (primærjobben) blant oppdragstaker- og frilanserjobber er altså utelatt i framskrivningsgrunnlaget. Dette er gjort som følge av at utviklingen i tallene for denne type arbeidsforhold per dags dato er vurdert som for usikker til å inngå i framskrivningsgrunnlaget. Ved framskrivningen av selvstendige legges det vekt på utviklingen for denne gruppa i AKU og utviklingen for antallet registrerte enkeltmannsforetak og andre personlige foretak i SSBs statistikk over foretaksdemografi.

Boks 4.2 Innvandringens betydning for befolkningsutviklingen

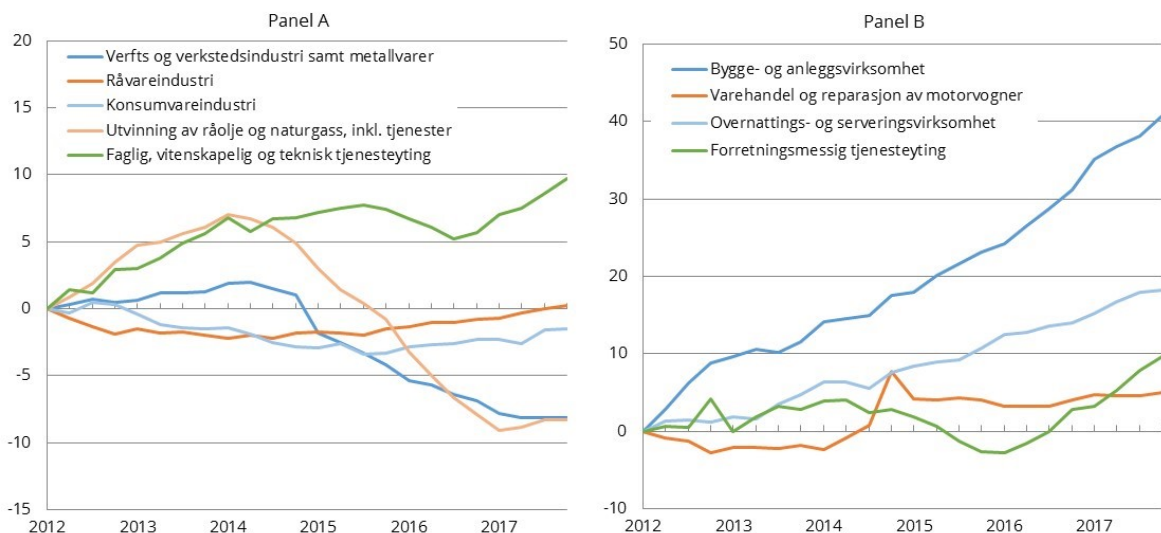
Befolkningsutviklingen, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), har stor betydning for sysselsettingsutviklingen da ulike aldersgrupper og innvandrere tilbyr arbeidskraft i ulikt omfang.

Innvandrerbakgrunn og årsak kan også medføre at personer i ulik grad tilbyr arbeidskraft, se en nærmere omtale av hvordan innvandrere fanges opp av statistikken i Boks 3.1 i NOU 2017: 10 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2017.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 førte til økt arbeidsinnvandring til Norge. Om lag $\frac{2}{3}$ av sysselsettingsveksten siden 2004 har kommet blant innvandrere. Dette har hatt stor virkning for arbeidsmarkedet, men avspeiles i varierende og noe usikker grad i offisiell statistikk. I en analyse fra SSB vises det at tilstrømmingen av arbeidskraft etter utvidelsen av EU, påvirkes av den økonomiske utviklingen, både i Norge og i innvandrerens hjemland, og at det er spesielt tydelig for dem som jobber her kortere enn seks måneder (SSB analyse 2018/03). Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken gjelder kun personer som er registrert bosatt, det vil si at de ifølge folkeregisteret som hovedregel forventes å oppholde seg her i landet i minst seks måneder.

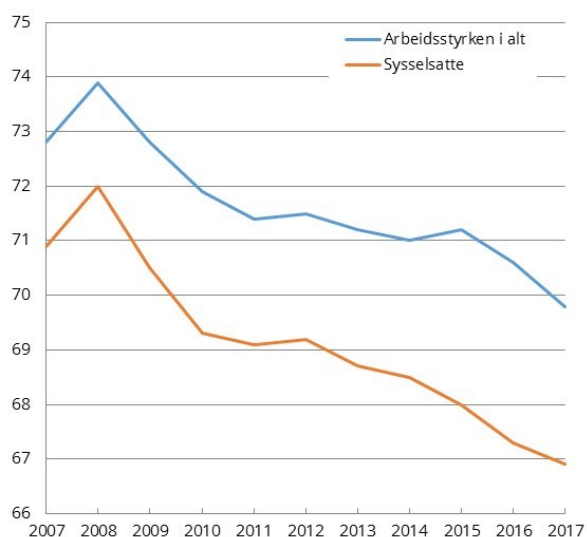
Arbeidsinnvandrere som kommer til Norge, er gjerne i de mest yrkesaktive aldersgruppene. Imidlertid er sysselsettingsandelene blant bosatte innvandrere fra EØS-landene i Sentral- og Øst-Europa lavere enn for samme aldersgrupper i resten av befolkningen.

Arbeidsmarkedet påvirkes også av hvor mange flyktninger som får opphold i Norge og hvor raskt de integreres i arbeidsmarkedet. Tilstrømmingen av flyktninger tiltok sterkt utover høsten i 2015, men stoppet opp gjennom 2016. Generelt tar det noe tid før flyktninger påvirker statistikken, først ved at de blir bosatt og registrert som innvandret året etter ankomst og deretter ved at arbeidstilbudet påvirkes gradvis i årene etterpå.

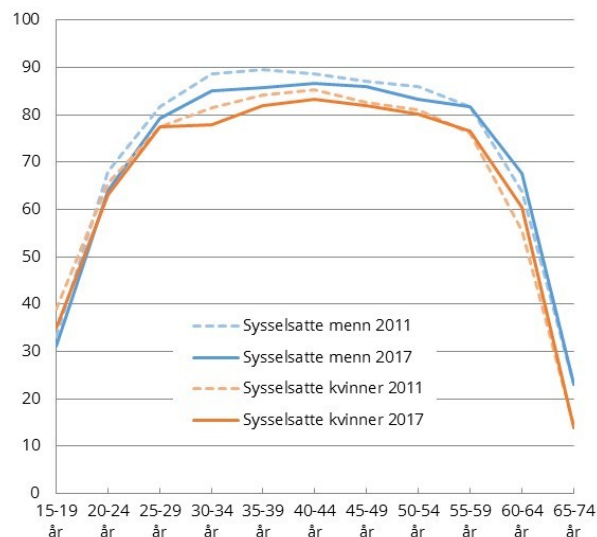
Figur 4.8 Sysselsatte etter næring. Sesongjustert endring fra 1. kvartal 2012. 1000 personer.

Kilder: Finansdepartementet og Statistisk sentralbyrå.

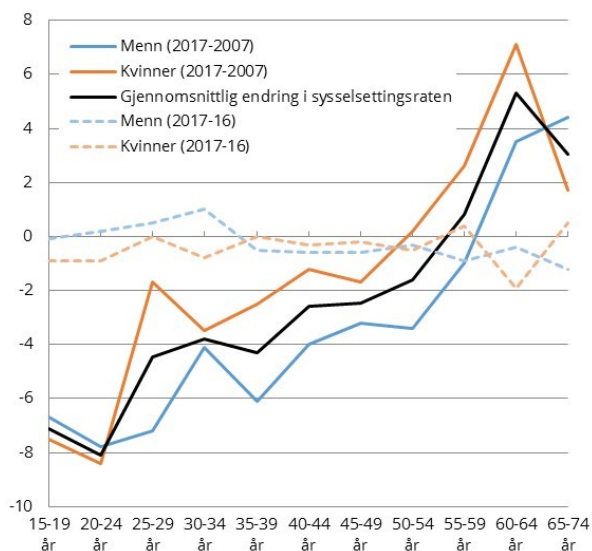
Figur 4.9 Sysselsetting og yrkesdeltagelse fra AKU som andel av antall personer i alderen 15 til 74 år

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

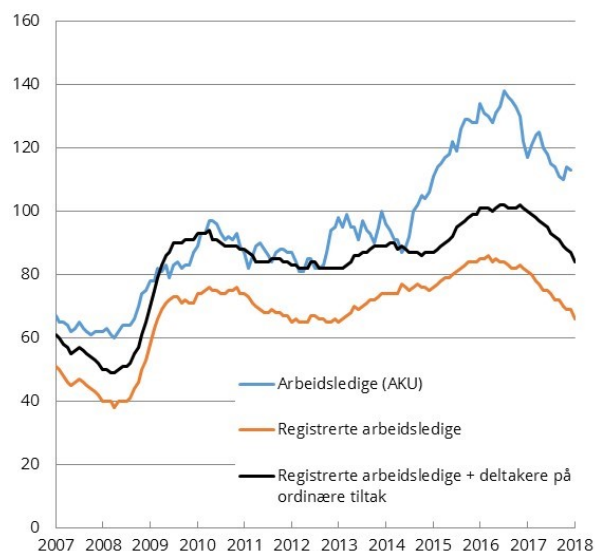
Figur 4.10 Sysselsettingsraten i 2011 og 2017, fordelt på aldersgrupper. Samlet og fordelt på kvinner og menn

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.11 Endring i sysselsettingsraten fra 2006 til 2016, fordelt på aldersgrupper. Samlet og fordelt på kvinner og menn

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.12 Antall arbeidsledige, 1000 personer, sesongjustert

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Utviklingen i sysselsettingsraten (sysselsatte som andel av befolkningen mellom 15 og 74 år) er vist sammen med yrkesdeltagelsen (ifølge AKU) i figur 4.9. Veksten i både sysselsettingen og yrkesdeltagelsen er lavere enn veksten i befolkningen i arbeidsfør alder slik at begge ratene faller.¹¹ Sysselsettingsraten er redusert fra 69,5 prosent i 2006 til 66,9 prosent i 2017. Sysselsettingsraten var uendret fra dette gjennomsnittet for perioden november 2017 til januar 2018. For personer under 24 år gikk også sysselsettingsraten ned fra 49,1 til 48,9 fra 2016 til 2017.

Nivået på sysselsettingsraten påvirkes av demografiske endringer. Ifølge en analyse av SSB trekker alderssammensetningen ned sysselsettingsandelen med 2,6 prosent i perioden fra 2006 til 2017 (SSB analyse 2018/02). De relativt sett flere eldre i arbeidsstyrken bidrar til å trekke ned sysselsettingsraten i denne perioden, fordi disse har en lavere yrkesdeltagelse enn gjennomsnittet. I 2017 er yrkesdeltagelsen for personer i aldersgruppen 55 til 74 år 48 prosent, mens yrkesdeltagelsen for gruppen 25 til 54 år er 82,5 prosent. Andelen personer mellom 55 og 74 år har økt fra 25,8 prosent av alle personer i 2006 til 28,5 prosent i 2017. Av den samlede sysselsettingsøkningen fra 2007 til 2017 på 209 000 personer er 100 000 over 55 år. For å beregne alderseffekten for de femårige aldersgruppene i AKU for en gitt periode (fra ett år til det neste) er sysselsettingsandelen for hver gruppe holdt konstant og multiplisert med endringen i befolkningsandelen for samme gruppe. Bidragene fra de enkelte aldersgruppene er deretter summert over perioden. På denne måten er effekten på sysselsettingen fra aldringen i befolkningen rendyrket. Dekomponering basert på grupper er nærmere forklart i SSB Notater 45/2017. Dersom man legger middelalternativet i befolkningsframskrivingene i

¹¹ Sysselsettingsraten kan måles ved AKU som baserer seg på registrerte bosatte eller ved nasjonalregnskapet som også inkluderer en del sysselsatte på korttidsopphold i Norge. Dersom en skal benytte sistnevnte som indikator for utviklingen i sysselsettingsraten bør en imidlertid justere befolkningen tilsvarende.

2016 til grunn, ventes imidlertid ikke flere eldre å bidra vesentlig til endringer i sysselsettingsraten framover.

Dekomponeringen fordelt på alder viser imidlertid også at det er betydelige effekter av andre struktureffekter og konjunktursituasjonen på sysselsettingsraten. F.eks. vil et lengre utdanningsnivå normalt trekke opp sysselsettingsraten og en høy innvandring fra 2005 kan også påvirke størrelsen på andre effekter. I forkant av finanskrisen i årene fra 2005 til 2008, som i stor grad var preget av oppgangskonjunktur, stramt arbeidsmarked og høy sysselsettingsandel, trakk andre effekter enn aldringen opp sysselsettingsraten med 3,7 prosentpoeng, og det er en tydelig nedgang på 2,7 prosentpoeng i sysselsettingsraten i etterkant av finanskrisen og oljeprisfallet i 2014.

I figur 4.10 og i figur 4.11 er sysselsettingsraten fordelt på kjønn og aldersgrupper. Figur 4.10 viser at sysselsettingsraten er noe høyere for menn enn for kvinner, og at sysselsettingsraten i nesten alle aldersgrupper opp til 54 år har gått ned fra 2011. For de tre eldste aldersgruppene er imidlertid bildet motsatt og sysselsettingsraten har økt for både menn og kvinner. Figur 4.11 viser utviklingen fra før finanskrisen og også i denne tidsperioden har sysselsettingen for de eldste aldersgruppene økt. Dette reflekterer trolig et økt utdanningsnivå og bedre helse blant eldre, virkninger av pensjonsreformen, og arbeidet for et inkluderende arbeidsliv. For disse gruppene har de strukturelle effektene altså vært sterkere enn de konjunkturelle. Fra 2016 til 2017 var det en nedgang i sysselsettingsratene målt ved AKU samlet og for de fleste aldersgruppene. En rapport fra faggruppen for IA-avtalen trekker fram at nedgangen i sysselsettingsandelen blant ungdom i flere nedgangskonjunkturer har sammenheng med økt overgang til utdanning og at færre unge kombinerer studier med deltidsjobb.¹² Samtidig er ungdom i økende grad mottakere av helserelaterte ytelser.¹³

Veksten i antall personer i arbeidsfør alder (aldersgruppen 15-74) var 0,75 prosent i 2017. Nettoinnvandringen har de senere årene vært mer moderat sammenliknet med perioden 2005 til 2014, men den er fortsatt høy i historisk sammenheng. I 4. kvartal i 2017 var nettoinnflyttingen til Norge lavere enn i 4. kvartal 2016. Både innvandringen og utvandringen har gått ned. Asylsøkere uten oppholdstillatelse er ikke med i denne statistikken. Den mer moderate arbeidsinnvandringen må ses i sammenheng med at jobbutsikene var noe dårligere sammenliknet med tidligere år samt at fallet i kronekursen har redusert lønnsforskjellene til andre land. På den andre siden holdes innvandringen oppe ved at flere personer med statsborgerskap fra land med konflikter blir registrert som innvandret.

Sysselsetting og næringsutvikling

De siste årene har det vært betydelige forskjeller i *sysselsettingsutviklingen mellom næringene*, se tabell 4.3 og figur 4.8 A og B. Fram til 1. kvartal 2014 var det en særlig sterk sysselsettingsvekst i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass. Deretter og fram til 1. kvartal 2017 falt sysselsettingen i denne næringen betydelig, se figur 4.8 A. Fallet i sysselsettingen har nå stoppet opp og sysselsettingen økte noe i 2. og 3. kvartal og holdt seg på dette nivået ut 2017. Sysselsettingen i industri som primært leverer til petroleumsnæringen, som verfts- og transportmiddelindustri samt metallvarer og

¹² Målene om et mer inkluderende arbeidsliv – status og utviklingstrekk. Rapportering fra faggruppen for IA-avtalen, 29. juni 2016.

¹³ Arbeid og velferd 3-2017: Stadig færre på trygd?

reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, har også fulgt denne utviklingen og mot slutten av 2017 stoppet fallet i sysselsettingen opp. Samlet har sysselsettingen i industrien blitt redusert med 1,8 prosent fra 2016 til 2017, men det er en lav sysselsettingsvekst i siste halvdel av 2017. Sysselsettingen vokste med 0,7 prosent i 3. kvartal og 0,2 prosent i 4. kvartal og veksten var bredt basert. Dette er de første kvartalene med sysselsettingsvekst i industrien siden nedgangen begynte i 2. kvartal 2014. Figur 4.8 A viser også at sysselsettingen fra 1. kvartal 2011 har gått ned i både konsum- og råvareindustrien, men at også sysselsettingen i disse næringene har tatt seg opp mot slutten av 2017.

Gjennom de siste fem årene har det vært en stabilt høy vekst i bygg og anlegg, se figur 4.8 B. Figuren viser også det positive bidraget fra bygge- og anleggsvirksomhet, forretningsmessig tjenesteyting og overnattings- og serveringsvirksomhet gjennom 2017. Sysselsettingsveksten i forretningsmessig tjenesteyting har vært positiv i syv kvartaler på rad.

Tabell 4.3 Sysselsatte og timeverk ifølge nasjonalregnskapet¹

	Nivå	Endring fra året før i prosent					
	2017*	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Timeverk Fastlands-Norge i alt. Mill. timer	3851,6	1,8	0,3	1,4	0,7	0,8	0,5
Sysselsetting i alt	2793,1	2,1	1,1	1,2	0,4	0,2	1,1
Olje og utenriks sjøfart	62,1	6,4	2,1	0,9	-2,9	-2,6	-3,7
Fastlands-Norge	2730,9	2,0	1,0	1,2	0,5	0,3	1,2
Industri og bergverksdrift	233,4	1,2	0,9	0,3	-3,0	-4,5	-1,8
Annen vareproduksjon	298,0	3,8	1,7	1,7	2,0	2,6	-4,4
- Primærnæringer	70,3	-0,8	-1,6	-0,4	0,6	0,9	0,7
- Elektrisitetsforsyning	13,7	2,4	0,0	2,3	2,3	1,5	0,7
- Bygge- og anleggsvirksomhet	238,7	5,6	2,9	2,3	2,5	3,2	4,5
Tjenesteytende næringer ekskl. offentlig forvaltning	1353,6	1,9	0,7	1,4	0,5	0,3	3,0
- Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	23,5	10,7	8,4	2,5	-8,1	-17,7	-6,4
- Varehandel	376,8	1,3	-0,2	0,9	0,7	-0,2	0,3
- Samferdsel (eks. utenriks sjøfart)	118,5	0,3	1,0	0,3	0,1	0,0	-0,7
- Annen tjenesteyting	858,3	2,5	1,1	1,7	0,4	0,6	4,8
Offentlig forvaltning	845,9	1,6	1,3	1,1	1,1	1,0	1,2
- Statsforvaltningen (inklusive helseforetakene)	314,1	1,5	1,2	2,2	2,1	1,0	0,5
- Kommuneforvaltningen	531,8	1,6	1,4	0,5	0,5	1,0	1,6

* Foreløpige tall

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip og arbeidsinnvandrere på korttidsopphold (ikke-bosatte).

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Arbeidsledighet

Antallet arbeidsledige (ifølge AKU) nådde en topp på 138 000 arbeidsledige i 3. kvartal 2016 og har siden da falt til 111 000 personer i 4. kvartal 2017, se figur 4.12.

Arbeidsledighetsraten var 4,3 prosent i de to første kvartalene i 2017 og falt deretter til 4,1

i de to siste kvartalene. Arbeidsledighetsraten var for perioden november 2017 til januar 2018 også 4,1 prosent. Det var i gjennomsnitt 49 000 arbeidsledige kvinner og 68 000 arbeidsledige menn i 2017, og det var totalt 15 000 færre arbeidsledige sammenliknet med 2016. Antall arbeidsledige kvinner ble imidlertid bare redusert med 3 000 personer fra 2016 til 2017. Det kan gjenspeile at flere menn jobber i næringer som er konjunkturutsatte.

NAV's statistikk for *registrerte helt ledige og summen av registrerte helt ledige og personer på tiltak* viser en nedgang gjennom 2017, se figur 4.12. Gjennomsnittlig antall helt ledige gikk ned med 9 600 personer fra 2016 til 2017 og som andel av arbeidsstyrken har arbeidsledigheten gått ned med 0,3 prosentpoeng, se tabell 4.4 og tabell 4.5. Arbeidsledigheten registrert hos NAV og målt ved AKU har dermed nærmet seg hverandre i 2017 sammenliknet med 2015. Da økte arbeidsledigheten målt med AKU betydelig mer enn den registrerte arbeidsledigheten.

AKU viser at det i 4. kvartal i fjor var flere personer enn tidligere med lange arbeidsledighetsperioder. I dette kvartalet hadde 19 000 vært sammenhengende arbeidsledig over 1 år. Det er en økning på 3 000 personer i forhold til samme kvartal i 2016. I NAV regnes arbeidsledige som ikke har vært i jobb eller på arbeidsmarkedstiltak på 26 uker eller lengre som *langtidsledige*. I 2012 var andelen langtidsledige 23 prosent av alle arbeidsledige, mens den var knapt 28 prosent i 2017. Denne definisjonen inkluderer ikke personer som i en periode har vært på arbeidsmarkedstiltak og som fortsatt er arbeidsledige etter at arbeidsmarkedstiltaket er over. Det kan dermed være vanskeligere å finne seg arbeid enn det langtidsledigheten i henhold til NAV's definisjon kan tyde på. Arbeidsledige over 26 uker, inklusive personer som har deltatt på arbeidsmarkedstiltak, men som fortsatt er arbeidsledige, utgjorde om lag 46 prosent av de arbeidsledige i januar 2018, ifølge statistikken fra NAV. Andelen er om lag som på samme tid i fjor. Det er en liten økning for de som har vært lengst arbeidsledig (dvs. 104 uker eller mer). Andelen langtidsledige påvirkes av hvor mange nye ledige som melder seg. Med færre nye ledige vil andelen øke, og motsatt.

Tabell 4.4 Arbeidsledige, deltidssysselsatte og midlertidig ansatte, ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU)

	Nivå	Endring fra året før i tusen personer				
	2017	2013	2014	2015	2016	2017
Arbeidsledige i alt, 1000 personer	117	9	1	25	11	-15
Kvinner	49	7	0	11	-1	-3
Menn	68	2	1	14	12	-12
Deltidssysselsatte, 1000 personer	656	1	-23	12	-6	-11
Undersysselsatte ¹	59	-1	-4	9	3	-15
Midlertidig ansatte, 1000 personer	207	-1	-10	5	18	-7

¹Undersysselsatte er definert som deltidssysselsatte personer som har forsøkt å få lengre arbeidstid ved å kontakte NAV, annonsere selv, spørre nåværende arbeidsgiver e.l. De må kunne starte med økt arbeidstid innen en måned.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.5 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, gjennomsnittlige månedstall i 1000 enheter

	Nivå		Endring fra året før					
	2017	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Jan. 2018 ¹
Gjennomsnittlig registrert helt ledige	74,2	-3,7	4,0	5,5	5,3	3,3	-9,6	-8,4
Langtidsledige ²	20,7	-2,6	1,3	3,3	1,2	1,0	-1,3	
Helt permitterte gjennomsnitt	3,0	-1,6	-0,7	-0,4	1,3	1,3	-1,3	
Ordinære tiltaksdeltakere, gjennomsnitt	19,5	1,2	-0,5	-3,6	0,2	4,5	2,1	-1,4
Delvis ledige, gjennomsnitt	31,7	-2,6	0,4	1,4	3,0	3,7	-2,5	
Tilgang ledige stillinger, NAV ³	280,4	-11,4	-22,3	-15,5	4,2	23,6	54,6	
Tilgang ledige stillinger, SSB ⁴	59,6	-4,4	-2,0	-4,4	-4,2	-1,3	6,5	

¹ Sesongjusterte tall ved utgangen av januar 2018 i forhold til årgjennomsnittet for 2017.

² Alle arbeidsledige over 26 uker.

³ Total tilgang gjennom året, ikke gjennomsnitt per måned. Deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre avtalt arbeidstid.

⁴ Gjennomsnittlig tilgang og endring per kvartal

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten.

Tabell 4.6 Utvikling i registrert arbeidsledighet (helt ledige) og registrerte ledige stillinger fordelt på fylke

	Arbeidsledige (i prosent av arbeidsstyrken)		Endring i arbeidsledige (prosentpoeng)		Arbeidsledige (antall)	Endring i arbeidsledige (antall)	Ledige stillinger (antall)	Ledige stillinger (endring)
	2017	2016-17	Jan17-Jan 18 ¹	2017				
<i>Hele landet</i>	2,7	-0,3	-0,6	74 235	-9 578	280 360	54 635	
1 Vestfold	3,1	0	-0,5	3 841	-67	10 812	1 479	
2 Nord-Trøndelag	2,1	-0,2	-0,3	1 466	-175	5 271	-81	
3 Finnmark	3,1	-0,2	-0,7	1 246	-70	4 709	306	
4 Sogn og Fjordane	1,6	-0,2	-0,1	935	-125	5 908	122	
5 Østfold	3,0	-0,2	-0,3	4 286	-345	11 826	2 243	
6 Hedmark	2,0	-0,2	-0,2	1 920	-283	8 638	871	
7 Troms	1,9	-0,2	-0,5	1 666	-175	11 609	1 441	
8 Akershus	2,1	-0,3	-0,3	6 788	-882	25 039	5 400	
9 Buskerud	2,5	-0,3	-0,3	3 683	-367	11 413	1 815	
10 Hordaland	3,1	-0,3	-0,8	8 584	-899	27 743	6 522	
11 Sør-Trøndelag	2,2	-0,3	-0,3	3 805	-488	20 075	4 436	
12 Oppland	1,7	-0,3	-0,2	1 628	-285	8 359	583	
13 Telemark	2,9	-0,3	-0,8	2 472	-307	8 151	484	
14 Nordland	2,1	-0,4	-0,5	2 679	-484	14 482	2 514	
15 Oslo	2,8	-0,4	-0,4	10 490	-1 420	53 999	17 556	
16 Møre og Romsdal	2,8	-0,4	-0,8	3 994	-477	11 781	1 090	
17 Vest-Agder	3,2	-0,5	-1,0	2 941	-535	8 591	1 341	
18 Aust-Agder	3,3	-0,6	-0,6	1 851	-382	6 038	877	
19 Rogaland	3,9	-0,6	-1,7	9 951	-1 800	22 993	4 949	
Sum endring (1-19)					-9 566		53 948	

¹ Sør- og Nord-Trøndelag ble slått sammen 1. januar 2018. Endringen fra 2017 er dermed beregnet som et nivå i 2018 delt på gjennomsnitt av de to fylkene i januar 2017.

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten.

Arbeidsledigheten har gått ned eller vært uendret i alle fylker, se tabell 4.6. I tabellen er fylkene rangert etter størrelsen på endringen i arbeidsledighet i prosentpoeng fra 2016 til 2017. Det er dermed mindre regionale forskjeller sammenlignet med de to foregående årene, som viste oppgang for minst 1/3 av alle fylker og uendret eller nedgang for de andre fylkene. Rogaland, som er svært tett knyttet til petroleumsvirksomheten, har hatt spesielt stor nedgang i arbeidsledigheten i 2017. Tabellen viser også at antallet utlyste stillinger har økt i de fleste fylker, noe som kan tyde på at arbeidsmarkedet vil bli litt mindre slakt framover.

Undersysselsatte og midlertidige ansatte

I gjennomsnitt var det 59 000 undersysselsatte (personer som er i jobb, men som søker og er disponibel til å arbeide flere timer) i 2017, se tabell 4.4. Det er en nedgang på 15 000 personer sammenliknet med årsgjennomsnittet for 2016. Det var en nedgang innen alle utdanningsnivåene sammenlignet med 2016. Til sammenligning økte antall undersysselsatte med videregående- eller grunnskoleutdanning, mens universitets- eller høyskoleutdanning hadde like mange undersysselsatte i 2015 og 2016. Summen av alle urealiserte arbeidstimer som arbeidsledige og undersysselsatte ønsket å arbeide i 2017 svarer til 121 000 heltidsjobber noe som er om lag 15 prosent lavere enn i fjor. Det var også en reduksjon i antall midlertidig ansatte i 2017. Årsaker til endringer i midlertidige ansatte vil bli nærmere undersøkt av Fafo i en egen rapport. Sluttrapport fra prosjektet kommer i 2018. Viktige elementer i Fafo sin kartlegging er tilleggsundersøkelser til AKU i 2014 (nullpunktanalyse), 2016 og 2017, samt en spørreundersøkelse til virksomheter om deres bruk av ulike tilknytningsformer som midlertidig ansettelse, innleie og bruk av underentreprise.

4.2.3 Utsiktene for 2018

Konjunkturoppgangen ventes å fortsette i samme tempo i inneværende år som gjennom 2017. Anslagene for veksten i årsgjennomsnittet for BNP Fastlands-Norge i 2018 ligger for de fleste prognosene i området 2,0 til 2,5 prosent, ifølge Consensus Forecasts, jf. tabell 4.7.

Viktige vekstimpulser gjennom de siste årene ventes å ha en mer nøytral eller kontraktiv utvikling i inneværende år. Økningen i handlingsrommet i finanspolitikken ser ut til å bli betydelig mindre framover og det ligger derfor an til at veksten i offentlig etterspørsel vil fortsette å avta, både for investeringer og konsum.

Ifølge den seneste rentebanen til Norges Bank vil renten øke gradvis fra andre halvår 2018, men ikke mere enn at styringsrenten ventes å ligge rundt 1,5 prosent ved utgangen av 2020. Både SSB og Norges Bank anslår at årsgjennomsnittet for pengemarkedsrenten i 2018 vil ligge om lag på nivået fra 2017, men SSB venter at renteoppgangen kommer noe senere enn hva rentebanen til Norges Bank tilsier.

Svekkelsen av krona fra 2014, i takt med fallet i oljeprisen, har gitt positive impulser til økonomien. Også i de seneste månedene har krona svekket seg. I prognosene til Finansdepartementet, Norges Bank og SSB er det lagt til grunn at krona som årsgjennomsnitt vil være om lag uendret fra 2017 til 2018. I TBUs anslag for veksten i KPI har utvalget også lagt til grunn om lag uendret importveid kronekurs, jf. kapittel 3. Valutakursen betyr mye for inflasjonen jf. kapittel 3.2. Prisprognosene referert til i tabell 4.6 har vekstrater for KPI i 2018 i området 1,6-1,9 prosent. Anslagene for årslønnsveksten ligger om lag ett prosentpoeng høyere enn inflasjonsanslagene slik at reallønna ventes å ta seg litt opp fra 2017 til 2018.

Anslagene for veksten i husholdningenes forbruk i 2018 ligger i overkant av 2 prosent, med unntak av Finansdepartementets anslag på 3,2 prosent. Husholdningenes forbruk påvirkes i stor grad av utviklingen i husholdningenes inntekter. Økt reallønn og økt sysselsettingsvekst medfører økt realinntektsvekst for husholdningene. SSB anslår at disponibel realinntekt i husholdningene vil øke med 2,7 prosent 2018.

Petroleumsinvesteringene ser ut til å snu til ny oppgang i 2018. Kombinasjonen av lavere investeringspriser og en oljepris som ifølge terminpriser ser ut til bare å gå litt ned fra dagens nivå, borger for økte oljeinvesteringer. Investeringsplanene til petroleumselskapene bekrefter et slikt bilde. Både Norges Bank og Statistisk sentralbyrå venter vekst i petroleumsinvesteringene rundt 7 prosent i 2018 mens Finansdepartementet anslår en mer moderat økning.

Næringsinvesteringene i fastlandsøkonomien ventes å ta seg litt opp i 2018 og veksten ser ut til å bli bredt basert. Virksomheter i kraftforsyning planlegger for ytterligere investeringer både i produksjon, overføring og distribusjon av elektrisitet. Industribedriftene melder om kraftig vekst i oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri og i næringsmiddelindustrien. Det er stor grad av enighet blant prognosemakerne om at veksten i 2018 blir rundt 6 prosent. Sammenlignet med tidligere oppgangskonjunkturer er denne utviklingen likevel moderat.

Tidsforsinkede effekter av den bedrede kostnadsmessige konkurranseevnen og litt høyere vekst i norske eksportmarkeder bidrar til omslag til vekst i tradisjonell eksport i 2018 ifølge anslag fra både Finansdepartementet og SSB.

Sysselsettingsveksten ventes å være på samme nivå som i 2017. I årene vi har bak oss har sysselsettingsandelen falt både som følge av konjunkturelle forhold og på grunn av det har blitt flere eldre. Kombinasjonen av at alderseffekten minskes og at norsk økonomi nå er i en moderat oppgangskonjunktur gjør at sysselsettingsratene ventes å stige noe. Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå venter en nedgang i årsgjennomsnittet for arbeidsledigheten på 0,2-0,5 prosentpoeng.

Tabell 4.7 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2016*	2017*	2018			
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³	CF ⁴
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1,5	2,3	2,5	2,3	3,2	2,3
Konsum i offentlig forvaltning	2,1	2,0	1,5	..	1,2	..
Bruttoinvesteringer fast kapital i alt	-0,2	3,5	3,2	..	2,5	3,0
Utvinning og rørtransport	-16,9	-4,0	7,2	6,0	2,2	..
Fastlandsnæringer	6,1	5,9	5,9	6,2	5,6	..
Offentlig forvaltning	5,9	5,8	1,5	..	1,5	..
Boliger	9,0	7,1	-3,7	0,0	-0,2	..
Eksport	-1,8	0,8	2,1	..	0,9	..
- Tradisjonelle varer	-8,2	2,2	4,2	..	3,8	..
Import	2,3	2,2	2,6	2,9	3,3	..
- Tradisjonelle varer	-0,4	3,2	3,2
Bruttonasjonalprodukt	1,1	1,8	2,2	0,9	1,5	..
- Fastlands-Norge	1,0	1,8	2,5	2,3	2,5	2,2
Sysselsatte personer	0,3	1,1	1,1	1,0	1,1	..
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	0,7	0,2	1,1
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	4,7	4,2	3,9	3,7	4,0	..
Årslønn	1,7	2,3	2,9	2,9	3,0	2,7
Konsumprisindeksen	3,6	1,8	1,9	1,9	1,6	1,6
Driftsbalansen, mrd. kroner	118,3	..	222	..	137	194
Disponibel realinntekt i husholdningene	-1,7	2,0	2,7
Pengemarkedsrente (nivå)	1,1	0,9	0,8	0,9	0,9	..
Importveid kronekurs ⁶	1,8	-0,8	0,1	-0,0	1,0	..
Utlånsrente, rammelån(nivå) ⁷	2,6	2,6	2,5
Råoljepris ⁸ i kroner (nivå)	379	452	461	..	438	..
Kreditt til hush. (K2) ⁹	6,3	6,5	..	5,9
SOBU / Trend BNP-FN ^{3,10}	7,2	7,7	7,7	..
SOBU / SPU ^{3,11}	2,7	2,9	2,9	..
Boligpris ¹²	7,0	5,0	-5,0	-1,6
Memo:						
Sysselsettingsrate	67,3	66,9

* Foreløpige tall.

¹ Kilde: Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 4/2017, november 2017.

² Kilde: Norges Bank. Pengepolitisk rapport 4/2017, desember 2017.

³ Kilde: Finansdepartementet, Meld.St.1 (2017-2018).

⁴ Gjennomsnitt av flere prognoseaktører ifølge Consensus Forecasts per januar 2018.

⁵ Inkludert reisetrafikk og andre tjenester.

⁶ Positivt tall innebærer svekket krone.

⁷ Gjennomsnitt for året. Rammelån med pant i bolig.

⁸ Brent Blend.

⁹ Historisk angis 12-måneders vekst fra desember mens anslaget til Norges Bank er beregnet som firekvartalersveksten ved utgangen av året.

¹⁰ Strukturelt, oljekorrigert underskudd beregnet som prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge.

¹¹ Strukturelt, oljekorrigert underskudd beregnet som prosent av kapitalen i Statens pensjonsfond utland ved inngangen til året.

¹² Kilde: SSBs boligprisstatistikk

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Norges Bank, Finansdepartementet, Beregningsutvalget og Consensus Forecasts.

Kapittel 5

5 Utviklingen i konkurranseevnen

- Høyere lønnskostnadsvekst og sterkere krone bidro til at den kostnadmessige konkurranseevnen til norsk industri, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, kan ha svekket seg i 2017, etter å ha styrket seg de tre foregående årene. At timelønnskostnadene i norsk industri sett i et lengre tidsperspektiv har økt mer enn hos handelspartnerne, må blant annet ses i sammenheng med høy vekst i prisene på norske eksportprodukter og bedring av bytteforholdet mot utlandet.
- Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten i næringslivet. Lønnskostnadenes andel av faktorinntektene er en sentral indikator for utviklingen i lønnsomheten og for fordelingen av verdiskapingen. Frontfagsmodellen skal bidra til at fordelingen av verdiskapingen i industrien er stabil på lang sikt. Lønnskostnadsandelen i industrien varierer derimot mye som følge av konjunkturedringer. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall var lønnskostnadsandelen, medregnet beregnede arbeidskraftkostnader for selvstendige, i norsk industri i 2017 på 81 prosent, vel 4 prosentpoeng lavere enn året før. I tiårsperioden 2008-2017 var gjennomsnittlig lønnskostnadsandel 85 prosent, mens den i 20-årsperioden 1998-2017 var 83 prosent.
- Høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne og en styrking av kronen bidro til at de relative timelønnskostnadene i felles valuta anslås å ha økt med 1,6 prosent i fjor. Færre virkedager bidro til å trekke opp lønnskostnadsveksten per time i norsk industri med 0,8 prosentpoeng. Det knytter seg vesentlig usikkerhet til anslaget på timelønnskostnadsveksten hos Norges handelspartnere for 2017.
- Gjennomsnittlige timelønnskostnader i norsk industri var i 2017 anslagsvis 36 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i EU, 2 prosentpoeng mer enn året før. At timelønnskostnadene er høyere i norsk industri enn i industrien hos våre handelspartnere, reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, samt jevnere fordeling av inntektene.
- Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte produktiviteten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, med 3,3 prosent i fjor, etter å ha holdt seg om lag uendret i 2016. Produktivitetsveksten i norsk industri i perioden 2007-2016 var i gjennomsnitt på 1,6 prosent per år, om lag det samme som hos handelspartnerne.
- I perioden 2007-2016 økte produktiviteten i Fastlands-Norge med i gjennomsnitt 0,7 prosent per år, det samme som et vektet snitt av våre handelspartnere. I fjor økte produktiviteten i fastlandsøkonomien med 1,2 prosent ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.
- I 2016 var Norges BNP, unntatt petroleumsrenten og regnet per innbygger, 35 prosent høyere enn OECD-snittet. Nivået i Norge er blant de høyeste i OECD-området, selv når petroleumsrenten holdes utenfor.

5.1 Innledning

Omfattende deltakelse i internasjonal handel med varer og tjenester har gjort det mulig for Norge å oppnå en høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig dersom norsk økonomi hadde vært mer skjermet mot utenlandsk konkurranse. Fordelene vil imidlertid bli redusert hvis Norge ikke klarer å sørge for en effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting og en akseptabel inntektsfordeling. For å høste gevinstene ved internasjonalt varebytte, må man klare å omstille ressurser som blir ledige som følge av endringer i markedsforholdene. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet må også over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. Et lands konkurranseevne uttrykker evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. Et land har ikke god konkurranseevne selv om det har balanse i utenriksøkonomien, dersom for eksempel store deler av landets arbeidsstyrke er arbeidsløs. Men full sysselsetting og lav arbeidsledighet sammen med store underskudd i utenriksøkonomien, tilsier også at et land har svakere konkurranseevne enn hva som kan være bærekraftig over tid.

Det er viktig å skille mellom konkurranseevnen for enkelt næringer og for Norge som helhet. Konkurranseevnen for en næring beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å avlønne innsatsfaktorene. En lønnsom næring må både kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i faktormarkedene, herunder arbeidsmarkedet. En økonomi i vekst og med en høy omstillingsgrad vil være kjennetegnet av ulik utvikling i konkurranseevnen for de enkelte næringene. I konkurransen om knappe faktorer må noen næringer trappe ned sin virksomhet, mens andre kan ekspandere i takt med økt lønnsomhet. Dersom en næring mottar subsidier i tilknytning til sin virksomhet, kan dette bedre næringens konkurranseevne, men det fører normalt til en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurranseevne i samfunnsøkonomisk forstand.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurranseevne. Avsnitt 5.2 gir en vurdering av hva som menes med konkurranseutsatte næringer og hvordan lønnsdannelsen skal sikre disse næringenes konkurranseevne gjennom den såkalte frontfagsmodellen. I tillegg presenteres tall for lønnskostnadsandeler, som en indikasjon på utviklingen i lønnsomheten i norsk industri. Videre i avsnitt 5.3 diskuteres utviklingen i lønnskostnader. I dette avsnittet ser vi også på forskjell i lønnskostnadsnivåene i industrien i Norge og andre land. Endelig i avsnitt 5.4 gir vi en beskrivelse av utviklingen i produktiviteten. For alle indikatorene som presenteres i kapitlet sammenlikner vi Norge med et aggregat av våre viktigste handelspartnere, jf. boks 5.1.

Boks 5.1 Norges handelspartnere

For å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne ulike indikatorer i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. Ved beregning av handelspartneraggregat, legger utvalget til grunn beregninger av OECD for Norges handelspartnere. Beregningsutvalget har i denne rapporten benyttet konkurransevekter fra OECD for Norges handelspartnere for perioden 1997-2013.

Konkurransevektene til OECD gjenspeiler handelsstrømmene med de enkelte landene i hvert av årene i perioden, og er derfor forskjellige for hvert år i perioden 1997-2013. Utvalget har lagt de 25 landene med størst vekter i 2013 til grunn som landsammensetning for handelspartneraggregatet. Denne landsammensetningen er benyttet for alle år, selv om det i

perioder har vært variasjoner mht. hvilke 25 land som har hatt størst vekter. Basert på landsammensetningen og OECDs konkurransevekter for de ulike årene, er det beregnet et vektet handelspartneraggregat for hvert år i perioden 1997-2013. Konkurransevektene i 2013 er videreført for årene 2014-2017.

Tabell 5.1 Sammensetning av handelspartneraggregatet. Prosent

Nr.	Land	Vekter for 2013-2017
1	Tyskland	14,8
2	Sverige	12,4
3	Storbritannia	11,0
4	Nederland	7,7
5	USA	6,8
6	Kina	5,6
7	Danmark	5,6
8	Frankrike	4,8
9	Belgia	3,8
10	Polen	3,5
11	Italia	3,4
12	Russland	2,6
13	Spania	2,3
14	Sør Korea	1,9
15	Finland	1,8
16	Japan	1,8
17	Canada	1,6
18	Sveits	1,3
19	Tsjekkia	1,2
20	Singapore	1,2
21	Brasil	1,1
22	Østerrike	1,0
23	Irland	1,0
24	Tyrkia	0,9
25	Taiwan	0,8
	SUM	100,00

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 5.1 viser landsammensetningen og vektene for 2013-2017 som er benyttet i denne rapporten. Norges største handelspartnere er Tyskland, Sverige, Storbritannia, Nederland, USA og Kina. Kina har imidlertid ikke betydning for beregningene i kapittelet, ettersom det ikke foreligger tilgjengelig statistikk for Kina på indikatorene som omtales.

Nærmere om grunnlaget for beregningen av konkurransevektene

OECD har basert sine beregninger av landvektene på omfanget av import og eksport mellom Norge og andre land av alle varer unntatt gruppe 3 i det internasjonale klassifiseringssystemet for handelsstatistikk (SITC¹⁴). Denne gruppen består av råolje, naturgass, raffinerte oljeprodukter og strøm.

OECD har gjort en del forenklinger i sine beregninger. For det første har OECD ikke inkludert handel med tjenester. I 2017 utgjorde tjenester 27 prosent av Norges eksport, og 36 prosent av Norges import. Videre har OECD ikke brutt handelsstrømmene ned til hver enkelt

¹⁴ SITC = Standard International Trade Classification

varetype for å kunne gi et grunnlag for å vurdere i hvilken grad det faktisk er direkte konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter, eller om det i stedet handles med varer det ikke er konkurranse om.¹⁵

Konkurransevektene her avviker noe fra eksportvektene som omtales i kapittel 4, se tabell 4.2. Dette er fordi vektene i kapittel 4 er beregnet utelukkende basert på destinasjonen for Norges tradisjonelle vareeksport.

5.2 Faktorinntektsfordeling i konkurranseutsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurranseutsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, offentlig sektor, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

Begrepene konkurranseutsatte og skjermede næringer er nærmere drøftet i Holden III-utvalgets rapport NOU 2013:13. Konkurranseutsatt sektor (k-sektor) består i prinsippet av bedrifter som produserer produkter som kan eksporteres/importeres, og som derfor konkurrerer mot utenlandske virksomheter. Bedrifter og virksomheter som ikke konkurrerer mot utenlandske virksomheter betegnes gjerne som skjermede, uavhengig av konkurransesituasjonen mellom slike bedrifter på det innenlandske markedet. Produktene fra skjermet sektor (s-sektor) kan det i teorien ikke handles med over landegrensene, de er lokale og må konsumeres i samme land som de produseres. Hindringen mot handel kan være politisk, men også praktisk/teknisk. Den teknologiske utviklingen har kontinuerlig økt mulighetene for handel. Skillet mellom k- og s-sektor i hovedkursteorien er stilisert. Det er nå svært få varer og tjenester som det teknisk sett ikke kan handles med, og det er lite av norsk markedsrettet virksomhet som ikke på en eller annen måte er utsatt for konkurranse fra utlandet. Størrelsen på transportkostnader kan imidlertid i praksis være et hinder.

I en utredning for Holden III utvalget har Eika m.fl. (2013) foretatt en klassifisering av norsk næringsliv etter hvor utsatt de ulike næringer er for internasjonal konkurranse. Inndelingen er basert på andelen av næringenes verdiskaping som går til eksport eller i hvilken grad de konkurrerer mot import. Selv om det er store forskjeller mellom bedrifter i samme næring, og det er mange bedrifter som er internasjonalt konkurranseutsatte også i andre næringer, er en slik inndeling nyttig, fordi den gir kunnskap om hvilke aktører som i hovedsak er internasjonalt konkurranseutsatte. Ifølge utredningen stod de fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringene for nær 15 prosent av verdiskapingen i Norge i 2012, og 11 prosent av sysselsettingen. De konkurranseutsatte næringene i fastlandsøkonomien kan deles i tre: Leverandørvirksomhet til petroleumsvirksomheten, næringer basert på andre former for naturressurser, og såkalte ikke-stedbundne næringer, dvs. konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengig av norske naturressurser, og dermed i større grad kan flyttes til andre land. Metallindustrien er eksempel på en næring basert på naturressurser,

¹⁵ En enkel illustrasjon av dette kan være en hypotetisk situasjon der Norge er alene i verden om å eksportere en bestemt industrivare. Eksport av denne industrivaren vil trekke opp konkurransevekten til de landene som importerer denne varen, til tross for at dette er en vare det ikke eksisterer konkurranse om.

mens produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner er en ikke-stedbunden næring. I 2012 stod leverandørvirksomheten for 3 prosent av samlet sysselsetting, mens de to andre gruppene stod for rundt 4 prosent hver.

I rapporten ble det pekt på at i årene med kraftig vekst i etterspørselen fra petroleumsvirksomheten, rettet mange konkurranseutsatte bedrifter mer av sin produksjon mot leveranser til petroleumssektoren. Dette bidro til at produksjonen i leverandørnæringene økte vesentlig sterkere enn i andre næringer. Samtidig er det ikke så mange næringer der slike leveranser utgjør hoveddelen av produksjonen. Holden III-utvalget peker på at for at konkurranseutsatt sektor skal bli stor nok samlet sett, vil man ha behov for et visst omfang av ikke-stedbundne næringer. I dag er det betydelig aktivitet i slike næringer, men for at den skal være stor nok også i fremtiden, er det vanskelig å se for seg at kostnadsnivået korrigert for produktivitetsforskjeller i vid forstand kan være mye høyere i Norge enn hos våre handelspartnere.

Stadig flere deler av næringslivet møter internasjonal konkurranse. Det er dels et resultat av at teknologisk utvikling gjør det mulig, for eksempel innen regnskap og IKT, men også at virksomheter i økende grad konkurrerer i andre land, som innen transport, bygg og anlegg, og matindustrien. I flere tjenesteytende næringer ser vi økende konkurranse fra utlandet og en klar økning i importen. Holden III-utvalget peker på at denne økningen i noen grad kan henge sammen med høyere kostnader i Norge enn hos nære handelspartnere. Selv om importandelen i disse næringene samlet sett er relativt liten, er andelen betydelig høyere i deler av næringene. Samtidig er dette næringer som vokser mer enn BNP samlet sett, slik at økte importandeler her vil gi stadig større utslag i samlet import. Økende import på nye områder innebærer isolert sett at vi trenger en ytterligere økning i aktiviteten i ikke-stedbundne næringer for å sikre langsiktig balanse i utenrikshandelen, eller at eksporten fra andre næringer øker.

5.2.1 Frontfagsmodellen

Industrien har i mesteparten av etterkrigstiden vært retningsgivende for øvrige tariffområder i lønnsforhandlingene i Norge. Opplegget for forhandlingene bygger på at lønnsveksten må tilpasses det konkurranseutsatt sektor over tid kan leve med. Dette ivaretas ved at avtaleområder med stort innslag av konkurranseutsatt virksomhet både forhandler først (det såkalte frontfaget), og at resultatet fra disse danner en norm for andre avtaleområder. Frontfaget har tradisjonelt vært industriovertens verksteddel ved forbundsvise oppgjør og bredere LO-NHO-områder, som industriarbeidere, ved sentrale oppgjør.

Frontfagsmodellen ble formalisert som en økonomisk modell, ofte omtalt som hovedkursteorien, da Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene i 1966 la fram sin andre rapport høsten 1966. Hovedkursteorien beskriver de makroøkonomiske trender som vil gjelde for lønns- og prisutviklingen i Norge på lang sikt. Over tid stiller et ønske om full sysselsetting og balanse i utenriksøkonomien krav til størrelsen på konkurranseutsatt sektor som bare kan oppfylles dersom lønnsomheten i slik virksomhet ikke er dårligere i Norge enn i utlandet. Forventet avkastning på investeringer i Norge (kapitalavkastningen) må da på lang sikt være på nivå med forventet kapitalavkastning hos våre handelspartnere. Lavere forventet kapitalavkastning i Norge enn i utlandet vil føre til at investorer vil foretrekke å investere i utlandet fremfor i Norge. Dette medfører at produktreallønnskostnaden i industrien i Norge ikke kan være høyere enn det produktivetsnivået i konkurranseutsatt sektor gir grunnlag for. Dersom reallønnen vokser raskere enn produktiviteten, vil kapitalavkastningen reduseres, og investeringene svekkes.

Over tid vil lave investeringer i Norge føre til en gradvis nedbygging av konkurranseutsatt sektor. Med "hovedkurs" i Utredningsutvalgets rapport refereres det i tråd med dette til et "normalnivå på lønnskostnadsandelen i konkurranseutsatt sektor, dvs. hvor mye av faktorinntekten som normalt går til lønnstakerne og hvor mye som går til kapitaleierne. En stabil utvikling i lønnskostnadsandelen kan indikere en stabil lønnsevne og konkurransekraft i sektoren.

Når produktivitetsveksten bestemmer utviklingen i produktreallønn over tid, må nominell lønnsvekst være lik summen av produktivitets- og prisveksten. Hvis den nominelle lønnsveksten blir høyere enn dette, slik at reallønnen vokser mer enn det produktivitetsveksten gir rom for, vil konkurranseevnen svekkes og arbeidsledigheten stige. En blanding av markedsforhold og institusjonelle mekanismer bidrar til at lønnsveksten i konkurranseutsatt sektor er normen også for lønnsveksten i resten av økonomien.

Frontfagsmodellen og hovedkursteorien reflekterer således en forståelse for at det over tid er en forbindelse mellom det som er bedriftsøkonomisk lønnsomt og det som er gunstig ut fra makroøkonomiske hensyn. Modellen hviler blant annet på erkjennelsen av at lønnsdannelsen over tid har avgjørende betydning for nivået på arbeidsledigheten, mens reallønnsutviklingen først og fremst er knyttet til produktivitetsutviklingen. Erfaringene fra Norge og andre land tilsier at høy nominell lønnsvekst uten bakgrunn i tilsvarende produktivitetsvekst i all hovedsak slår ut i høyere inflasjon og økt arbeidsledighet på lengre sikt, og ikke i høyere reallønnsvekst. Etersom konkurranseutsatte næringer konkurrerer med skjermede næringer om arbeidskraften, må de samme betingelsene for lønnsvekst gjelde også for skjermede næringer.

Den norske lønnsforhandlingsmodellen innebærer videre stor grad av koordinering, der hovedorganisasjonene i arbeidslivet spiller en avgjørende rolle. Institusjoner som Kontaktutvalget og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene støtter opp under koordineringen. Organisasjonsgraden på arbeidstakersiden i Norge har de siste årene vært i overkant av 49 prosent, jf. vedlegg 5. Tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere er anslått til 66 prosent, om lag 50 prosent i privat sektor og tilnærmet 100 prosent i offentlig sektor. Tariffavtalene benyttes imidlertid også som rettesnor i bedrifter som ikke formelt er bundet av avtalene.

Samtidig som flertallet av arbeidstakerne i Norge dermed er dekket av de sentrale forhandlingene, er det et betydelig antall som ikke er dekket av kollektive avtaler. Blant annet ledere og en stor andel av funksjonærene i industrien får sin lønn bestemt gjennom lokale lønnsforhandlinger. Dette var en viktig bakgrunn for at Kontaktutvalget den 22. januar 2003 la fram en felles erklæring om situasjonen foran mellomoppgjøret 2003. I denne erklæringen het det blant annet:

« (...) På denne bakgrunn er regjeringen og organisasjonene i arbeidslivet enige om følgende: At den samlede lønnskostnadsveksten i 2003 må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. I arbeidet for å nå dette målet er det avgjørende at alle grupper omfattes. Når det gjelder en nærmere vurdering av utfordringene for konkurranseutsatt sektor i årene framover vises det til det nedsatte ekspertutvalget.

Partene i arbeidslivet vil i forbindelse med mellomoppgjøret 2003: Arbeide for å få lønnsveksten i Norge mer på linje med utviklingen hos våre handelspartnere. Oppgjøret i 2003 må derfor ta utgangspunkt i den delen av næringslivet som er utsatt for konkurranse fra utlandet. Den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt for

disse sektorene må være normgivende for de rammer som forhandles i de øvrige oppgjørene.

Samtidig er det viktig at det innenfor disse rammene gis rom for endringer i relative lønninger som sikrer et velfungerende arbeidsmarked og en rettferdig lønnsutvikling. Arbeidsgiversiden i privat og offentlig sektor vil aktivt arbeide for en lønnsvekst hos lederne i virksomhetene som ligger innenfor rammene for det øvrige arbeidslivet. I kraft av sine eierposisjoner i næringslivet vil en også fra statens side arbeide for en slik utvikling.»

Regjeringen Stoltenberg II satte i 2012 ned et offentlig utvalg (Holden III) for å vurdere erfaringene med lønnsdannelsen gjennom de 12 årene som hadde gått siden handlingsregelen og inflasjonsmålet for pengepolitikken ble innført. Utvalget skulle også drøfte makroøkonomiske utviklingstrekk som kan skape utfordringer for norsk økonomi og lønnsdannelsen framover. Mandatet pekte på det høye og økende kostnadsnivået, petroleumsvirksomhetens økende betydning i norsk økonomi, at arbeidsinnvandringen fra EU/EØS-området hadde økt markert, og at veksten i produktiviteten hadde falt tilbake de senere årene. Utvalget leverte sin innstilling til Finansdepartementet den 3. desember 2013. Utvalgets utredning er presentert i NOU 2013:13 «Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi». I lys av nye utviklingstrekk siden Holden III-utvalget leverte sin rapport, satte regjeringen Solberg i mars 2016 ned et ekspertutvalg (Cappelen) som skulle vurdere utfordringer for lønnsdannelsen. De nye utviklingstrekkene var oljeprisfallet og økningen i antall personer som hadde søkt om asyl i Norge og Europa. I mandatet til utvalget stod det blant annet:

"Norsk arbeids- og næringsliv er inne i en krevende tid. Norsk økonomi møter utfordringer både som følge av lavere oljepris og at flere mennesker søker asyl i Norge og i våre naboland. Fremover må arbeidstakerne finne ny jobb, bedrifter vri seg mot nye markeder og innvandrere inkluderes i samfunns- og arbeidsliv. I denne situasjonen er det viktig at lønnsdannelsen fungerer best mulig (...)"

Cappelen-utvalget leverte sin rapport til finansminister Siv Jensen den 20. september 2016. Utvalgets utredning er presentert i NOU 2016:15 «Lønnsdannelsen i lys av nye økonomiske utviklingstrekk». Rapporten ble sendt på høring med frist 10. januar 2017. Det kom inn seks høringsuttalelser fra henholdsvis Unio, Spekter, KS, Akademikerne, NHO og LO. Det var bred støtte til utvalgets konklusjoner i høringsuttalelsene. Regjeringen behandlet utvalgets rapport i Revidert nasjonalbudsjett 2017. Der står det blant annet:

"Rapporten til Cappelen-utvalget bidrar med analyser og vurderinger som vil være nyttig både for politiske myndigheter og partene i arbeidslivet fremover. Det er viktig at regjeringen og partene har en felles forståelse av de utfordringer norsk økonomi og arbeidsliv står overfor".

5.2.2 Lønnsomheten i norsk industri

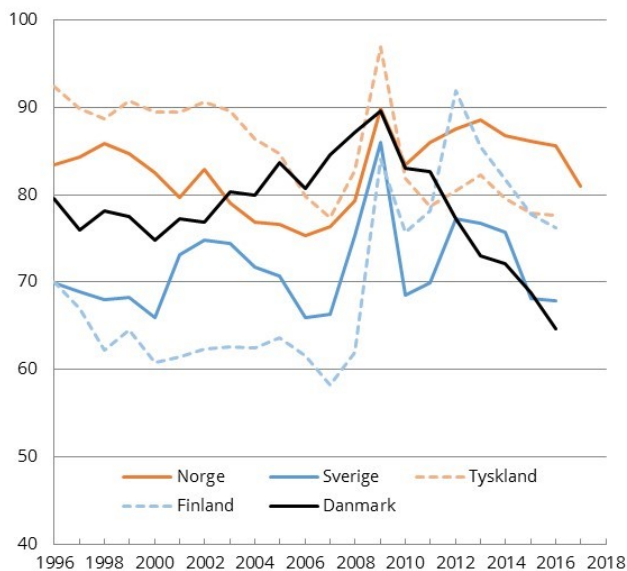
Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i *konkurransesevnen* og *lønnsomheten i næringslivet*, jf. over. Hovedkursteorien peker på lønnskostnadsandelen som en sentral indikator for utviklingen i lønnsomheten. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser og svakere produktivitetsutvikling er faktorer som isolert sett bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. En slik utvikling vil innebære at en større andel av bedriftenes overskudd tilfaller lønnstakerne og mindre kapitaleierne. Lønnskostnadsandelen vil da gå opp, mens driftsresultatandelen vil gå ned. Motsatt bidrar

lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser og sterkere produktivitsutvikling isolert til bedret konkurranseevne og lønnsomhet. En slik utvikling vises ved en lavere lønnskostnadsandel og tilsvarende høyere driftsresultatandel.

Figur 5.1 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av netto faktorinntekter i industrien i Norge og våre handelspartnere siden midten av 1990-tallet.

Lønnskostnadsandelen i Norge har historisk svingt med konjunktorene.

Nedgangen i lønnskostnadsandelen på første halvdel av 2000-tallet må trolig bl.a. ses i sammenheng med den markerte bedringen i Norges bytteforhold i handelen med utlandet etter at Kina begynte å spille en større rolle i det internasjonale varebyttet. Sterk vekst i etterspørselen fra Kina og andre framvoksende økonomier har gitt betydelig oppgang i prisene på flere viktige norske eksportprodukter. Samtidig har økt import fra lavkostland bidratt til nedgang i prisene på importerte konsumvarer, noe som har bidratt til merkbar bedring i lønnskostnadsandelen. Når produktivitsveksten i tillegg har vært høy, har dette gitt grunnlag for sterk vekst både i bedriftenes overskudd og i reallønnene.

Figur 5.1 Lønnskostnadsandeler i industrien¹

¹ Lønnskostnadsandelene er beregnet ved lønnskostnader dividert på netto faktorinntekter, dvs. at driftsresultatet er justert for kapitalslit. Lønnskostnadene som inngår i beregningene inkluderer beregnet arbeidsinnsats til selvstendige, jf. utdyping i vedlegg 6.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Eurostat og Beregningsutvalget.

I forbindelse med finanskrisen steg lønnskostnadsandelen i norsk industri markert i 2009. Lønnskostnadsandelen falt tilbake igjen i 2010, men steg deretter de tre neste årene. De tre siste årene har lønnskostnadsandelen i industrien falt markert fra knapt 89 prosent i 2013, til vel 81 prosent i 2017, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall. Nedgangen de siste årene må ses i sammenheng med fallet i oljeprisen. Til sammenlikning har gjennomsnittet de siste ti årene vært 85 prosent, mens gjennomsnittet de siste 20 årene har vært på 83 prosent, jf. figur 5.1.

Figuren viser også utviklingen i Sverige, Tyskland, Finland og Danmark. Når man sammenlikner lønnskostnadsandelen med andre land, er det viktig å være oppmerksom på at ulike næringsstruktur i ulike land vil kunne gi nivåforskjeller i lønnskostnadsandelene mellom landene. I vedleggstabell 4.5 presenteres tall for netto lønnskostnadsandel for industrien i Norge og utvalgte land.

5.3 Indikatorer for kostnadsutviklingen

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Lønnskostnadene kan bl.a. måles ved timelønnskostnader og lønnskostnader per produsert enhet. Svakere krone kan bedre eksportbedriftenes inntekter og bedre bedriftenes konkurransesituasjon relativt til utlandet. Foruten lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert produktinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil også produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurranseevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurranseevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer produktinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene er, desto bedre blir industriens internasjonale konkurranseevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om innsatsfaktorer som bl.a. arbeidskraft. Lavere lønninger i andre næringer kan bidra til en bedring i industriens konkurranseevne ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig. Svakere krone trekker i retning av dyrere produktinnsats på importerte varer og tjenester. Dette svekker isolert sett lønnsomheten, men gir også insentiver til å erstatte importerte produkter med norskproduserte varer og tjenester som så vil dempe effekten på lønnsomheten igjen.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon.

5.3.1 Vekst i timelønnskostnader

Tabell 5.2 og figur 5.2 viser utviklingen i lønnskostnader per time for ansatte i industrien i Norge og i industrien hos våre handelspartnere målt i felles valuta.

Etter å ha svekket seg i årene fram til og med 2012, bidro en markert svekkelse av kronen til at den kostnadmessige konkurranseevnen målt ved relative timelønnskostnader i industrien i felles valuta bedret seg i perioden 2013-2016. Basert på foreløpige nasjonalregnskapstall og anslag på timelønnskostnadsveksten hos Norges handelspartnere, anslås den kostnadmessige konkurranseevnen å ha svekket seg igjen i 2017 med 1,6 prosent. Av dette kan 1,0 prosentpoeng tilskrives høyere vekst i timelønnskostnadene i norsk industri enn i industrien hos handelspartnerne, mens resten skyldes en styrking av kronen. Færre virkedager bidro til å trekke opp lønnskostnadsveksten per time i norsk industri med 0,8 prosentpoeng, jf. vedlegg 7. Timelønnskostnadsveksten hos handelspartnerne i 2017 er anslått ved å benytte arbeidskraftkostnadsindeksen til Eurostat per 3. kvartal 2017, og det er derfor betydelig usikkerhet rundt utviklingen i den kostnadmessige konkurranseevnen i 2017.

Samlet sett over den siste tiårsperioden har den kostnadmessige konkurranseevnen bedret seg med i gjennomsnitt 0,2 prosent per år. Mens veksten i timelønnskostnader i norsk industri har vært høyere enn hos et vektet gjennomsnitt av handelspartnerne, har en svekkelse av kronen bidratt i motsatt retning.

Dersom en ser utviklingen i et litt lengre perspektiv har veksten i timelønnskostnader i norsk industri vært høyere enn i industrien hos handelspartnerne, jf. figur 5.2. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært langt større

svingninger i den relative timelønnskostnadsveksten målt i felles valuta enn i nasjonal valuta.

Tabell 5.2 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før

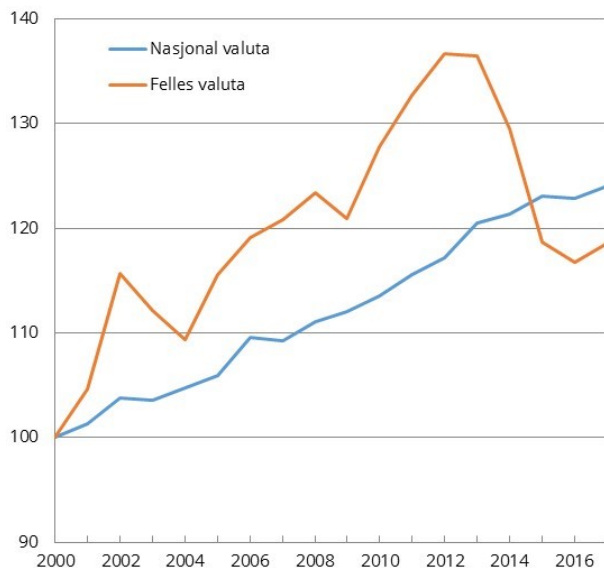
	Gj.snitt perioden	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Vekst i lønnskostnader per time											
Norge ¹	3,6	5,1	4,1	2,2	4,5	4,9	5,1	3,1	3,1	1,8	2,6
Handelspartnerne ²	2,3	3,5	3,2	0,8	2,6	3,5	2,2	2,4	1,7	2,0	1,6
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,3	1,6	0,8	1,3	1,8	1,4	2,9	0,7	1,4	-0,2	1,0
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	-0,2	2,1	-2,0	5,7	3,8	3,0	-0,1	-5,1	-8,4	-1,6	1,6
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³	1,5	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1	10,7	1,4	-0,6

¹ Lønnskostnad per utførte timeverk i industrien, jf. nasjonalregnskapet.

² Tallene for årene 2008-2016 er fra Conference Board. For 2017 benyttes tall for vekst i arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat. Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 5.1.

³ Industriens effektive valutakurs. Et positivt endringstall innebærer en svekkelse av norske kroner målt ved industriens effektive valutakurs. Utviklingen i industriens effektive valutakurs kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står overfor.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 5.2 Relative timelønnskostnader i industrien. Indeks 2000 = 100

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Dersom vi går ut over industrien og ser på næringsvirksomhet i bredere forstand har den kostnadmessige konkurranseevnen bedret seg med i gjennomsnitt 0,1 prosent per år over de siste ti årene, jf. tabell 5.3. Mens veksten i arbeidskraftkostnader i Norge har vært høyere enn hos handelspartnerne, har en svekkelse av kronen i perioden bidratt i motsatt retning.

Tabell 5.3 Arbeidskraftkostnader i næringsvirksomhet¹. Prosent endring fra året før

	Gj.snitt perioden	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Vekst i lønnskostnader pr. time											
Fastlands-Norge	3,7	5,9	4,5	2,2	4,7	4,7	5,5	2,9	2,4	1,0	3,2
Handelspartnerne ²	2,3	3,8	2,6	1,9	2,6	2,7	1,5	1,8	2,3	2,0	2,1
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta	1,3	2,0	1,9	0,2	2,0	1,9	3,9	1,2	0,1	-1,0	1,1
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta	-0,1	2,5	-1,0	4,6	4,1	3,6	0,9	-4,7	-9,6	-2,4	1,7
<i>Memo:</i>											
Valutakurs ³	1,5	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1	10,7	1,4	-0,6

¹ Unntatt offentlig virksomhet. Tallene for Fastlands-Norge er fra SSB, mens tallene for handelspartnerne er fra Eurostat. For handelspartnerne er tallene for 2017 anslått ved veksten fra 1-3. kvartal 2016 til 1-3. kvartal 2017.

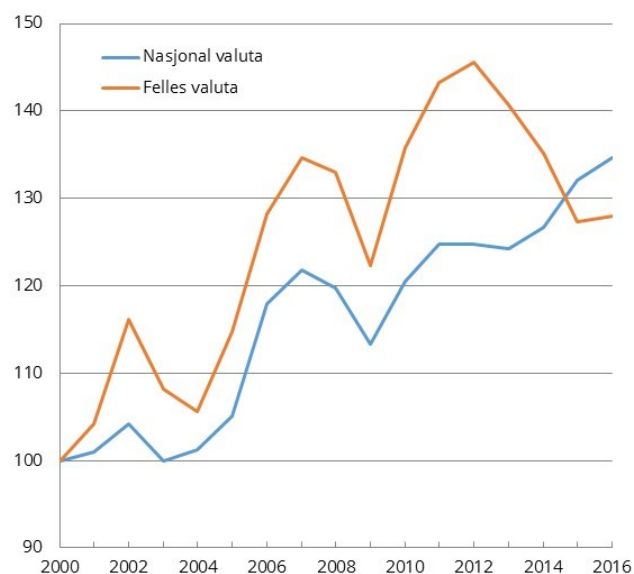
² Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, jf. boks 5.1.

³ Industriens effektive valutakurs.

Kilder: Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

5.3.2 Vekst i lønnskostnader per produsert enhet

Høyere lønnsvekst i Norge enn hos handelspartnerne bidro til at lønnskostnadene per produsert enhet i norsk industri relativt til industrien hos handelspartnerne økte med 35 prosent fra 2000 til 2016, målt i nasjonal valuta. Utviklingen i valutakursen har variert mye fra år til år, og bidratt til at det har vært større svingninger i utviklingen i det relative forholdet for lønnskostnader per produsert enhet målt i felles valuta enn i nasjonal valuta, jf. figur 5.3. Fra 2000 til 2016 økte lønnskostnadene per produsert enhet i norsk industri med 28 prosent mer enn i industrien hos handelspartnerne, målt i felles valuta.

Figur 5.3 Lønnskostnader per produsert enhet i industrien i Norge relativt til handelspartnerne. Indeks 2000 = 100

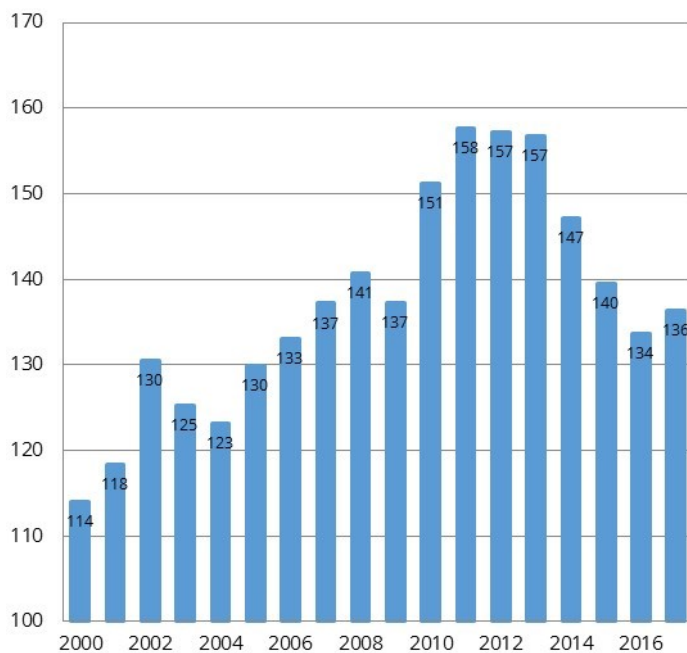
Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

5.3.3 Vekst i lønnskostnader per ansatt i hele økonomien

Ifølge tall fra OECD var veksten i lønnskostnader per ansatt i hele økonomien 0,3 prosentpoeng lavere i Norge enn i OECD-området i 2016. Sammenliknet med et vektet snitt av våre handelspartnere var veksten i lønnskostnader per ansatt i Norge 0,5 prosentpoeng lavere, jf. vedleggstabell 4.4. For 2017 anslår OECD veksten i lønnskostnadene per ansatt i OECD-området til 2,3 prosent og hos et vektet snitt av våre handelspartnere til 2,1 prosent. OECD anslår videre veksten i lønnskostnadene per ansatt i 2018 til 2,8 prosent i OECD-området og til 2,7 prosent hos våre handelspartnere.

5.3.4 Lønnskostnadsnivåer i industrien

Forholdet mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU viste en oppadgående trend fram til 2011, jf. figur 5.4. Både høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnerne i EU og en styrking av kronen bidro. En markert svekkelse av kronen bidro til at differansen mellom timelønnskostnadene i norsk industri og i industrien hos handelspartnerne i EU falt fra 57 prosent i 2013 til 34 prosent i 2016. Høyere lønnskostnadsvekst i norsk industri og en styrking av kronen bidro til at forskjellen i lønnskostnadsnivå mellom industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU økte til 36 prosent i 2017.

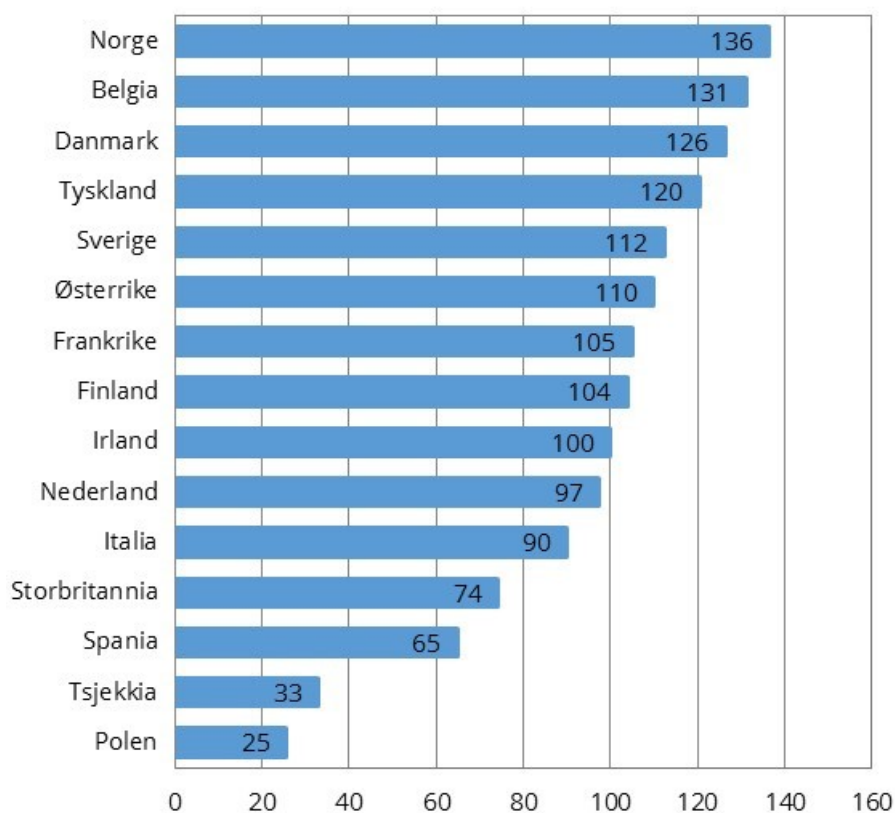
Figur 5.4 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU i felles valuta¹. Handelspartnerne i figuren = 100

¹ Tallene fra 2008 til 2016 er fra Conference Board. Nivået i 2017 er framskrevet ved å benytte Nasjonalregnskapet for Norge og arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat for handelspartnerne.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 5.5 illustrerer forholdet mellom lønnskostnadene per timeverk i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne i EU i 2017. Selv om forholdet mellom timelønnskostnadene i industrien i Norge og i industrien hos handelspartnerne har falt markert siden 2013, var nivået i Norge i fjor fortsatt høyere enn hos alle de andre landene i sammenlikningen. Dette reflekterer norsk økonomis høye produktivitet og inntektsnivå, samt jevnere fordeling av inntektene, men også at lønnskostnadsveksten i norsk industri i

nasjonal valuta har vært høyere enn hos handelspartnerne de siste ti årene. Av handelspartnerne er det Belgia, Danmark, Tyskland og Sverige som har det høyeste lønnskostnadsnivået. Landene med lavest lønnskostnadsnivå i 2017 var Tsjekkia og Polen.

Figur 5.5 Timelønnskostnader i industrien i Norge i forhold til industrien hos handelspartnerne i EU¹ i felles valuta i 2017 Handelspartnerne i figuren = 100

¹ Figuren omfatter alle EU-landene i handelspartneraggregatet, jf. boks 5.1. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ut fra Norges konkurransevekter.

Kilder: Conference Board, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Holden III-utvalget (NOU 2013:13) påpekte i sin innstilling som ble lagt fram i desember 2013, at høy og økende aktivitet i petroleumsvirksomheten og økt bruk av oljepenger over statsbudsjetter hadde trukket opp kostnadsnivået i Norge sammenlignet med andre land, både gjennom høyere lønnsvekst enn hos handelspartnerne og gjennom en styrking av kronen. Det høye lønnskostnadsnivået innebærer samtidig at mange har fått glede av bytteforholdsgevinsten og det høye produktivitetsnivået. Utvalget pekte samtidig på at nedtrappingen av petroleumsvirksomheten som før eller senere ville komme, ville kunne utfordre stabiliteten i norsk økonomi, og at utfordringene ville øke dersom nedgangen kom brått, f.eks. som følge av en nedgang i oljeprisen, jf. boks 5.2. Utvalget skrev bl.a. at "*En slik utvikling vil kreve vesentlige tilpasninger både i den økonomiske politikken og i lønnsdannelsen. Norges Bank vil trolig redusere styringsrenten, kronkursen vil trolig svekkes betydelig, finanspolitikken må etter hvert strammes inn som følge av lavere vekst i fondskapitalen, og lønnstakerne må trolig godta en vesentlig svakere utvikling i kjøpekraften. Over tid vil svekkelsen av kronkursen og en lavere lønnsvekst bidra til ny vekst i tradisjonelle konkurranseutsatte næringer, og til at arbeidsledigheten etter hvert går ned igjen. Frontfagsmodellen er etter utvalgets mening godt egnet til å bidra til en tilpasning til et lavere kostnadsnivå for å bedre konkurranseevnen.*" Cappelen-utvalget konkluderte i sin rapport med at Holden III-utvalgets beregninger av konsekvensene av

lavere oljepris for norsk økonomi fanget godt opp de mekanismene som har gjort seg gjeldende etter fallet i prisene på olje og gass.

5.3.5 Sammensetningen av lønnskostnadene i industrien

Tabell 5.4 viser en oversikt over lønnskostnadenes sammensetning for industriansatte i 2016, basert på en oppsplitting på lønn for arbeidet tid, lønn for ikke-arbeidet tid og andre indirekte personalkostnader. Sammenstillingen for de 14 europeiske konkurrentlandene er knyttet til kildematerialet fra Conference Board i USA, mens fordelingen for Norge er estimert på bakgrunn av Arbeidskraftkostnadsundersøkelsen i Statistisk sentralbyrå for året 2012 med tilnærmet samme spesifisering av lønnskostnadene i industrien som for de øvrige landene.

I tabellen er gjennomsnittlige lønnskostnader pr. time omregnet til norske kroner for 2016. Foreløpig finnes det ikke oppdatert tallmateriale fra Conference Board for 2017, men man har likevel beregnet et estimert nivå for lønnskostnader pr. time for 14 europeiske konkurrentland i 2017 ved å bruke foreløpige veksttall fra Eurostat og endrede valutakurser. Veksttall for norsk industri fra 2016 til 2017 er basert på nasjonalregnskapet for Norge. Tabellen viser at forskjellen i lønnskostnadsnivået mellom norske industriansatte og de fleste europeiske konkurrentlandene er noe økende i 2017 eller tilsvarende lik som året før, mens for Tsjekkia og Polen blir denne forskjellen noe redusert. I 2017 minker gjennomsnittlig lønnskostnader for Sverige, Finland og Storbritannia.

Lønn for ikke-arbeidet tid består av sykefravær, ferie og annet betalt fravær. Dette er fordelt på antall timer. For resten av de indirekte personalkostnadene er arbeidsgiveravgifter, pensjons- og forsikringsordninger de klart største bidragsyterne. I tråd med globaliseringen kan variasjonen i innslaget av ulike kategorier av ansatte mellom land, ha stor betydning i sammenlikninger av gjennomsnittlige lønnskostnader mellom land. Endringer i internasjonale standarder for næringsklassifisering og oppsplitting av industrienheter, har ført til at enheter som tidligere ble klassifisert som industri, er blitt flyttet til næringsgrupper utenfor industri. Årsaken til dette kan også ha sammenheng med nye og reviderte internasjonale yrkesstandarder (ISCO) som er blitt innført mer spesifikt knyttet til arbeidets innhold, og som i praksis kan være klassifisert som egne enheter, knyttet til nye næringsgrupper. Flere av lønnskostkomponentene kan være anslått på usikkert grunnlag fordi kvaliteten på datamaterialet kan variere mellom land.

Tabell 5.4 Lønnskostnader pr. time for 2016, omregnet til norske kroner¹ for industriansatte og fordeling³ i prosent² på hhv. lønn per arbeidet time, lønn for ikke-arbeidet tid, samt andre indirekte lønskostnader. Fremskrevet estimat for totale lønskostnader 2017

	Gjennomsnittlig lønskostnader i		Fordeling på lønskostnadene ³ på ulike komponenter				
	kr. pr. arbeidet time		Arbeidet tid	Ikke-arbeidet tid	Arbeidet og ikke-arbeidet tid	Andre sosiale kostnader	Totalt
	2016 ⁵	2017 ⁶	%	%	%	%	%
Norge	408	419	66,3 ⁴	12,3 ⁴	78,6 ⁴	21,4 ⁴	100
Belgia	397	403	48,5	20,5	69,0	31,0	100
Danmark	381	388	72,6	15,8	88,4	11,6	100
Tyskland	363	370	57,5	20,6	78,1	21,9	100
Sverige	350	345	58,4	10,8	69,2	30,8	100
Østerrike	332	338	52,5	21,5	74,0	26,0	100
Finland	325	319	58,9	20,7	79,6	20,4	100
Frankrike	317	323	56,4	13,2	69,6	30,4	100
Irland	304	307	61,6	21,8	83,4	16,6	100
Nederland	291	299	58,6	20,5	79,1	20,9	100
Italia	273	276	52,6	18,4	71,0	29,0	100
Storbritannia	239	228	71,9	13,6	85,5	14,5	100
Spania	197	199	54,8	20,4	75,2	24,8	100
Tsjekkia	90	101	60,4	13,0	73,4	26,6	100
Polen	72	78	58,9	23,1	82,0	18,0	100

¹ Omregning til norske kroner ved gjennomsnittlige valutakurser.

² Fordeling i prosent på ulike lønselementer for hvert enkelt land.

³ Fordeling av 2016-nivå.

⁴ SSB. Fordelingen for Norge er basert på Arbeidskraftkostnadsundersøkelsen for 2012, da Norge mangler i materialet fra Conference Board.

⁵ Kildematerialet fra Conference Board omregnet til norske kroner.

⁶ Estimat for 2017 er basert på framskriving av 2016 med veksttall fra Eurostat for 2017.

Kilder: Conference Board, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Boks 5.4 Lønnsbegreper og lønnskomponenter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av Conference Board faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (se for øvrig boks 5.5). Basis for beregningene i tabell 5.4 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, permisjoner, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid. Fordi betaling for sykefravær har forskjellige former i de ulike landene, er slike kostnader i den internasjonale oversikten ført under andre sosiale kostnader og ikke under lønn for ikke-arbeidet tid. Det betyr at sykefraværskostnader i tabell 5.4 er med i de totale timelønnskostnadene, men er i fordelingen mellom komponentene tatt med under andre sosiale kostnader, til tross for at det rent logisk i norsk sammenheng vil være lønn for ikke-arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f.eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f.eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uføret og andre ordninger som innebærer innbetaling til "fond" som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep som inneholder påløpte, men ikke realiserte lønnskostnadselementer ("utsatt inntekt").

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en økt kostnadsmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er baserte på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynligvis dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusenskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet til syne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et annet viktig element er bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

Boks 5.5 Sammenlikning av lønnskostnader

Noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land, jf. bl.a. NOU 2000:26, vedlegg 6:

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader per arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra Conference Board for lønnskostnadsnivå og -vekst for ansatte i industrien hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn per arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene per årsverk ble 10 prosent lavere enn per arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var om lag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

5.3.6 Elektrisitetspriser

I tillegg til lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av andre innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 5.5 gir en oversikt over industriens priser på elektrisk kraft, som er av stor betydning for konkurranseevnen for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2016 var gjennomsnittlig pris til industrien i Norge 35 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnere.

Tabell 5.5 Industriens elektrisitetspriser. Øre per kWh

	Gj.snitt perioden	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Norge	30,4	25,1	29,1	29,4	32,3	33,9	30,6	32,2	30,8	29,4	31,1
Handelspartnerne	74,9	62,0	69,6	75,4	70,1	71,5	67,2	76,0	82,3	88,8	88,5
Relative elektrisitetspriser, prosent ¹	40,5	40,5	41,8	39,0	46,1	47,4	45,5	42,4	37,4	33,1	35,2

¹ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået hos handelspartnerne.

Kilder: IEA og Statistisk sentralbyrå.

5.4 Produktivitsutviklingen

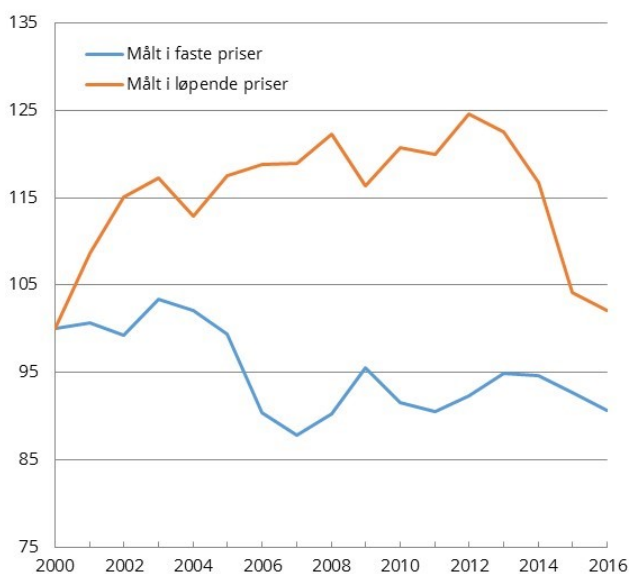
Høy produktivitsvekst innenlands, sammen med eventuell bedring i forholdet mellom prisene på produktene til norsk industri og produktene til industrien hos handelspartnerne, kan legge grunnlag for god konkurranseevne. Produktivitsvekst kan følge av økt kapital per arbeidstaker, teknologiske framskritt og organisatoriske forbedringer som gjør at man får mer varer og tjenester ut av samme innsats av arbeidskraft.

5.4.1 Utviklingen i produktiviten målt ved bruttoprodukt per timeverk

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte produktiviten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, med 3,3 prosent i fjor, etter å ha vært om lag uendret året før. Den relative produktiviten mellom Norge og handelspartnerne økte kraftig i 2009. Denne økningen må trolig i noen grad ses i sammenheng med ulik næringsstruktur, og at

Norge ble mindre rammet av finanskrisen enn de fleste av våre handelspartnere. I 2010 og 2011 falt den relative produktiviteten tilbake igjen, noe som i stor grad må ses i sammenheng med kraftig vekst i bruttoproduktet i Sverige og Tyskland. Etter ny oppgang i 2012 og 2013, gikk den relative produktiviteten litt tilbake igjen i perioden 2014-2016. Produktivitetsveksten i norsk industri i perioden 2007-2016 var på 1,6 prosent, litt lavere enn et vektet snitt av handelspartnerne.

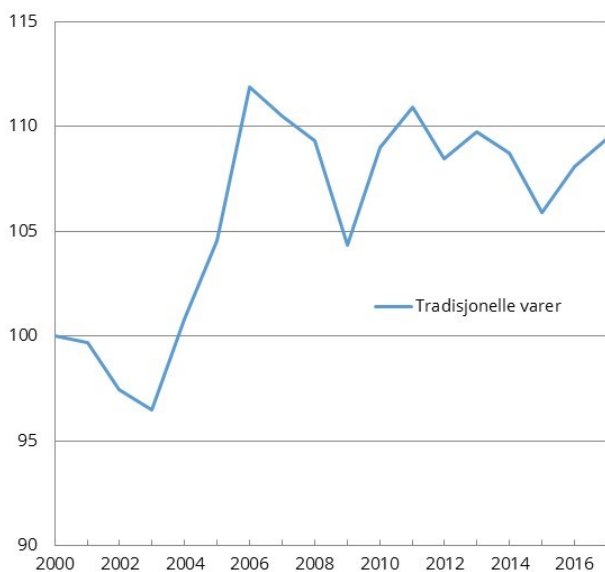
Figur 5.6 sammelikner utviklingen mellom norsk industri og industrien hos handelspartnerne for bruttoprodukt per timeverk i henholdsvis løpende og faste priser. I perioden 2000-2007 var utviklingen i norsk industri vesentlig gunstigere når man ser på løpende enn faste priser. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn på produktene til handelspartnerne i denne perioden. I perioden 2007-2012 var utviklingen om lag den samme for bruttoprodukt per timeverk i henholdsvis løpende og faste priser. Etter 2012 har imidlertid utviklingen for norsk industri vært vesentlig svakere når man ser på løpende priser i felles valuta. Det knytter seg usikkerhet rundt dekomponeringen av verditall på volum og pris.

Figur 5.6 Bruttoproduct per timeverk i norsk industri i forhold til bruttoprodukt per sysselsatt i industrien hos handelspartnerne. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 2000 = 100

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Figur 5.7 viser utviklingen i bytteforholdet for Norge. Etter å ha styrket seg mye i perioden 2003-2006 gikk bytteforholdet for tradisjonelle varer noe tilbake igjen i perioden 2007-2009. Bytteforholdet bedret seg igjen i 2010 og 2011, men falt deretter i perioden 2012-2015 samlet sett. I 2016 og 2017 bedret bytteforholdet for tradisjonelle varer seg med henholdsvis 2,1 og 1,3 prosent.

Figur 5.7 Bytteforhold for Norge. Tradisjonelle varer. Indeks 2000 = 100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Man skal være oppmerksom på at ulik produktivitetsutvikling kan ha sammenheng med ulik industristruktur mellom land. Analyser av produktivitetsutviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på at dette kan være en viktig forklaringsfaktor for den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall falt sysselsettingen i norsk industri med 1,8 prosent i fjor, etter å ha falt med 4,5 prosent året før. I perioden 2007-2016 falt sysselsettingen i norsk industri med i gjennomsnitt 1,1 prosent per år, mens sysselsettingen i industrien hos et vektet snitt av våre handelspartnere falt med 0,9 prosent per år.

Tabell 5.6 Industrien. Produktivitet (målt ved bruttoprodukt per timeverk) og sysselsetting. Prosentvis vekst

	Gj.snitt 2007- 2016	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
<i>Produktivitet</i>												
Norsk industri	1,6	0,3	1,6	0,5	6,1	2,0	0,8	3,6	2,3	-1,1	-0,1	3,3
Handelspartnerne	1,7	3,2	-1,2	-4,4	10,4	3,6	-0,8	0,7	2,8	1,7	1,9	
Relativ produktivitet	-0,1	-2,8	2,9	5,1	-3,9	-1,6	1,6	2,9	-0,5	-2,7	-1,9	
<i>Sysselsetting</i>												
Norsk industri	-1,1	2,2	1,7	-4,4	-4,3	-0,4	1,1	0,9	0,3	-3,0	-4,5	-1,8
Handelspartnerne	-0,9	0,2	-0,3	-6,5	-2,6	0,4	-0,1	-0,8	0,0	0,4	0,4	

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

Dersom en ser på hele økonomien var produktivitetsveksten i Norge i perioden 2007-2016 på 0,7 prosent, dvs. det samme som et vektet gjennomsnitt av våre handelspartnere, jf. tabell 5.7. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte produktiviteten i fastlandsøkonomien med 1,2 prosent i fjor.

Tabell 5.7 Hele økonomien. Produktivitet målt ved bruttoprodukt per timeverk. Prosentvis vekst

	Gj.snitt 2007- 2016	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Fastlands-Norge	0,7	0,7	-1,3	0,1	1,6	0,0	2,0	2,1	0,9	0,6	-0,1	1,2
Handelspartnerne	0,7	1,1	-0,1	-1,2	2,7	1,1	0,2	0,8	0,9	1,4	0,4	
Relativ produktivitet	-0,1	-0,4	-1,2	1,3	-1,1	-1,1	1,8	1,3	0,0	-0,8	-0,5	

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

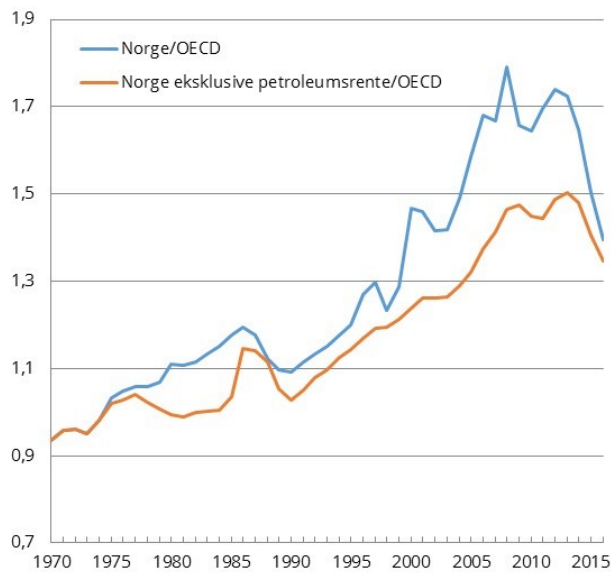
5.4.2 Kjøpekraftsjustert BNP justert for petroleumsinntekter

En annen metode for å sammenlikne inntekter i Norge med utviklingen i andre land er å se på tall for bruttonasjonalproduktet (BNP) per innbygger. I slike sammenlikninger er det hensiktsmessig å regne om BNP-tallene i de enkelte landene til et felles prissett ved å bruke såkalte kjøpekraftspariteter (KKP). Prisene på varer og tjenester i Norge er normalt høye når vi bruker offisielle valutakurser og sammenlikner med prisene på tilsvarende varer og tjenester i andre OECD-land. Sammenliknes landenes BNP per innbygger i felles valuta uten å ta hensyn til forskjeller i kjøpekraft, blir BNP i Norge svært høyt. Ved å bruke kjøpekraftsjusterte priser regnes verdiskapingen i Norge til internasjonale priser og ikke i norske priser slik Statistisk sentralbyrå gjør når nasjonalregnskapstallene lages. Da vil for eksempel prisen på en hamburger ikke bli verdsatt til det den koster i Norge, men hva en hamburger gjennomgående koster internasjonalt.

Før oljealderen tok til var Norges BNP per innbygger regnet i kjøpekraftsjusterte priser og i felles valuta (USD) litt lavere enn OECD-snittet, jf. figur 5.8. Beregningene til OECD viser at Norges inntektsnivå per innbygger var 40 prosent høyere enn OECD-snittet i 2016. De norske BNP-tallene er imidlertid sterkt påvirket av petroleumsinntektene. Mye av svingningene i Norges relative inntekter målt på denne måten kan forklares med variasjoner i oljeprisen. Fallet i relativ inntekt fra et nivå på 172 i 2013 til 140 i 2016 må ses i sammenheng med fallet i oljeprisen.

For å få et bedre grep om utviklingen i inntektsnivået i norsk økonomi relativt til i andre land, bør derfor de norske BNP-tallene justeres for den ekstraordinære avkastningen ressursinnsatsen i petroleumsvirksomheten gir. Denne ekstraordinære avkastningen kalles ofte for ressursrenten. Ved å deflatere petroleumsrenten med KKP-indeksen for Norge og trekke denne fra samlet BNP regnet i KKP-verdi, får man et BNP-tall eksklusive petroleumsrenten. Deretter divideres det med antall innbyggere for å beregne BNP per innbygger eksklusive petroleumsrente. Man kan så sammenlikne dette med gjennomsnittet for OECD slik det er gjort i figur 5.8.

Petroleumsrenten er her satt til null før 1975 og på figuren er derfor relativ BNP per innbygger den samme fra 1970 til 1974. Fra midten av 1970-tallet begynner kurvene å sprike. Det justerte norske inntektsnivået økte relativt sett særlig mye gjennom 1990-tallet og første del av 2000-tallet. I perioden 2008 til 2011 var relativ inntekt i Norge om lag uendret i forhold til OECD-snittet. I 2012 og 2013 økte Norges BNP ekskl. petroleumsrenten og regnet per innbygger til et nivå 50 prosent høyere enn OECD-snittet. Etter markert nedgang de tre neste årene var Norges BNP ekskl. petroleumsrenten 35 prosent høyere enn OECD-snittet i 2016. Samlet sett har inntektsveksten regnet som inntekt per innbygger vært meget sterk i Norge sammenliknet med andre land selv når vi holder petroleumsinntektene utenom.

Figur 5.8 BNP per innbygger i Norge (i KKP) relativt til OECD-snippet og BNP i Norge eksklusive petroleumsrente (i KKP) relativt til OECD-snippet

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 6

6 Den samlede inntektsutviklingen for landet og husholdningene

- Disponibel realinntekt for Norge steg med 4,5 prosent fra 2016 til 2017. Både produksjonsvekst, endringer i bytteforholdet og endring i rente- og stønadsbalansen bidro positivt til veksten.
- Regnet per innbygger var veksten i disponibel realinntekt 3,7 prosent, mot en nedgang på henholdsvis 4,2 og 3,2 prosent i 2015 og 2016. Dette er den høyeste veksten siden 2008, da den var på 4,7 prosent.
- Lønnskostnadsandelen (lønnskostnader i prosent av netto faktorinntekt) er foreløpig beregnet til 79 prosent i industrien i 2017. Dette var 4 prosentpoeng lavere enn i 2016, og nærmere lønnskostnadsandelen før finanskrisen. Under oppgangskonjunkturen fra 2003 til 2007, var til sammenlikning gjennomsnittlig lønnskostnadsandel 75 prosent, mens gjennomsnittet de siste 20 årene var 80 prosent.
- I markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge er lønnskostnadsandelen beregnet til 66 prosent i 2017. Dette er litt høyere enn i 2016, men likevel litt lavere enn gjennomsnittet de siste 20 årene, som er på 67 prosent.
- Husholdningenes disponible realinntekt økte ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall med 2,4 prosent i 2017. Regnet per innbygger var økningen 1,6 prosent.

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Foreløpige nasjonalregnskapstall viser at *disponibel inntekt for Norge* steg med om lag 6,5 prosent fra 2016 til 2017. Disponibel inntekt for Norge anslås til 2 810 milliarder kroner i 2017, noe som utgjør 532 000 kroner per innbygger.

Disponibel realinntekt for Norge økte med 4,5 prosent fra 2016 til 2017, mot nedgang både i 2015 og 2016 på hhv 3,2 og 2,4 prosent. Regnet per innbygger vokste realinntekten med 3,7 prosent. Både *produksjonsvekst*, *endring i bytteforholdet* og *endring i rente- og stønadsbalansen* bidro positivt, jf. tabell 6.2. *Produksjonsvekst utenom petroleumsvirksomheten* trakk opp realinntekten med 1,7 prosentpoeng, mot 0,8 prosent i 2016. *Produksjonen i petroleumsvirksomheten* bidro positivt med 0,3 prosentpoeng, 0,1 prosentpoeng mer enn året før. Utviklingen i bytteforholdet bidro til å trekke opp realinntekten med 1,9 prosentpoeng, etter negativt bidrag de fire foregående årene. *Endringen i rente- og stønadsbalansen* trakk disponibel realinntekt opp med 0,6 prosentpoeng i 2017, mot et bidrag på 0,7 prosentpoeng i 2016.

I siste 10-årsperiode økte disponibel realinntekt med til sammen 12 prosent, tilsvarende en gjennomsnittlig vekst på 1,1 prosent. I gjennomsnitt har det største bidraget kommet fra produksjonsveksten i Fastlands-Norge. Endring i rente- og stønadsbalansen har også bidratt positivt i gjennomsnitt de siste ti årene. Produksjonsutviklingen i petroleumsvirksomheten og endring i bytteforholdet har derimot i gjennomsnitt dratt ned veksten i disponibel realinntekt i løpet av perioden.

Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner¹

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Bruttonasjonalprodukt	2609	2431	2594	2796	2968	3076	3147	3118	3117	3279
- Kapitalslit	367	396	414	437	461	485	523	555	572	580
= Nettonasjonalprodukt	2242	2035	2180	2359	2507	2591	2624	2563	2545	2699
+ Formuesinntekt mv., netto	-12	13	28	26	24	33	99	129	150	164
= Nasjonalinntekt	2230	2048	2208	2385	2532	2624	2723	2692	2695	2863
+ Stønader mv., netto	-22	-30	-36	-40	-39	-47	-49	-56	-56	-53
= Disponibel inntekt for Norge	2209	2018	2172	2345	2491	2577	2674	2636	2639	2810

* Foreløpige tall for 2016 og anslag for 2017.

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

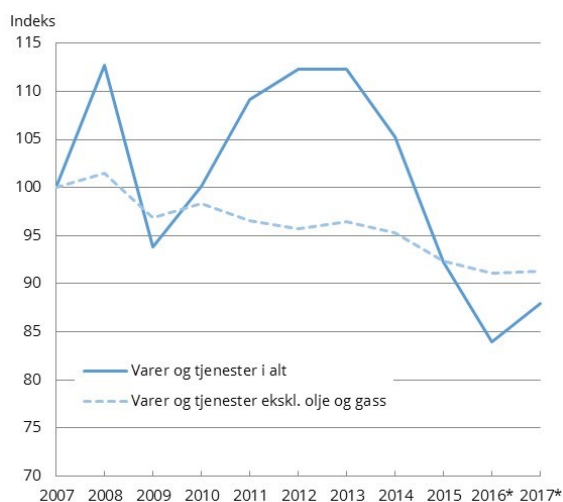
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

*Foreløpige tall for 2016 og anslag for 2017.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Teknisk beregningsutvalg.

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet¹. 2007=100

* Foreløpige tall

¹ Kurvene i figuren er beregnet ved å ta forholdet mellom indeksen for eksport- og importpriser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gj.snitt 2008-2017	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*	
Disponibel realinntekt for Norge		1,1	11,1	-11,2	3,4	4,9	3,8	0,6	1,2	-3,2	-2,4	4,5
Vekstbidrag fra ² :												
Produksjonsvekst i oljevirkosomhet ³		-0,7	-3,2	-0,5	-1,2	-0,9	-0,4	-1,3	-0,3	0,7	0,2	0,3
Produksjonsvekst ellers ³		1,9	8,3	-2,3	1,4	1,7	3,2	2,0	1,8	1,1	0,8	1,7
Endring i bytteforholdet		-0,6	6,7	-9,1	2,7	4,4	1,0	-0,1	-2,8	-5,7	-4,0	1,9
- Herav prisutvikling petroleum		-0,4	6,3	-8,2	2,0	4,8	1,0	-0,4	-2,3	-4,6	-3,8	1,9
Endring i rente- og stønadsbalansen		0,5	-0,8	0,8	0,4	-0,2	0,0	0,0	2,4	0,8	0,7	0,6

* Foreløpige tall for 2016 og anslag for 2017.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

6.2 Faktorinntekt og funksjonell inntektsfordeling

Faktorinntekten er den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekten for økonomien som helhet økte med 6,2 prosent i 2017, mot en reduksjon på 1,4 prosent året før, ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall.

Tabell 6.3 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Nettonasjonalprodukt	11,1	-9,2	7,1	8,2	6,3	3,3	1,3	-2,3	-0,7	6,1
Faktorinntekt	12,9	-10,1	7,1	8,7	6,6	3,1	1,0	-3,0	-1,4	6,2
- Lønnskostnader	10,0	3,0	2,8	6,4	6,8	5,8	4,6	3,1	1,7	3,5
= Driftsresultat	16,6	-25,7	14,1	12,1	6,2	-0,7	-4,6	-13,1	-7,6	12,2
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	31,0	-39,1	12,9	29,8	5,2	-7,2	-14,6	-31,0	-32,8	46,3
Driftsresultat i øvrige næringer	1,7	-7,8	15,0	-3,1	7,5	6,8	5,4	1,1	6,2	0,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Driftsresultatet påvirkes av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i olje- og gasspriser er av særlig betydning, ettersom driftsresultatet i petroleumsvirkosomheten utgjør en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

Driftsresultatet for økonomien som helhet økte med 12 prosent fra 702 milliarder i 2016 til 787 milliarder i 2017, i følge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet. Tallene vil være gjenstand for revisjon, og er derfor forbundet med noe usikkerhet. Driftsresultatet for 2015 og 2016 er revidert med henholdsvis -1,8 og 5,0 milliarder kroner siden TBUs rapport for 2017. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirkosomheten og prisendringer på olje og gass, og i 2017 bidro petroleumsvirkosomheten til å trekke opp driftsresultatet med 83 milliarder kroner, mens driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* var tilnærmet uendret fra

2016 til 2017, ifølge de foreløpige tallene. Petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet gikk opp fra om lag 26 prosent i 2016 til om lag 33 prosent i 2017 ifølge foreløpige tall.

Industriens driftsresultat steg med om lag 34 prosent fra 29 milliarder i 2016 til i underkant av 39 milliarder i 2017. Det var hovedsaklig råvarebasert industri som trakk opp veksten. I disse næringene økte driftsresultatet fra 13 milliarder i 2016 til 23 milliarder i 2017. Driftsresultatet i verkstedindustri og skipsbygging ble redusert fra 2016 til 2017. *Industriens andel* av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge økte noe fra 2016 til 2017. Driftsresultatet i industrien er justert ned med henholdsvis 9,5 og 8,1 milliarder kroner i 2015 og 2016 siden TBUs rapport for 2017. Det meste av nedjusteringen var i verkstedsindustri og skipsbyggingsindustri. Se vedlegg 6 for en nærmere omtale av driftsresultatet i industrien og andre næringer. I vedlegget er næringene gruppert annerledes enn i kapittel 6.

Tabell 6.4 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Alle næringer	912,5	678,3	773,6	867,5	921,5	915,4	873,6	758,8	701,5	786,7
Boligtjenester, eget bruk, lønnet arbeid i private hus	30,1	23,2	24,1	22,5	15,2	14,1	15,0	18,0	16,5	14,6
Markedsrettet virksomhet ¹	882,4	655,1	749,5	844,9	906,3	901,3	858,7	740,8	685,0	772,1
Olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	521,6	317,8	358,9	465,8	489,8	454,3	387,9	267,8	179,9	263,1
Markedsrettet virksomhet ¹ Fastlands-Norge	356,5	334,1	385,1	373,5	410,1	437,6	460,6	462,8	503,0	504,9
Industri	38,7	18,2	28,5	25,0	23,9	22,9	27,0	28,5	28,7	38,5
Herav:										
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	15,7	15,3	15,7	16,0	16,8	16,0	14,8	8,2	3,8	1,9
Råvarebasert industri	15,6	-0,9	4,4	0,9	0,4	-0,3	4,0	11,1	13,1	23,2
Øvrige industrinæringer	7,5	3,8	8,5	8,1	6,7	7,2	8,2	9,1	11,9	13,4

* Foreløpige tall. Residuale størrelser i nasjonalregnskapet som driftsresultatet kan bli gjenstand for store revisjoner når endelig årsregnskap foreligger. Dette gjelder særlig når man ser på enkelte næringer. For markedsrettet virksomhet for perioden 2008-2015 varierte revisjonene mellom foreløpige og endelige tall mellom -57 milliarder i 2009 og +54 milliarder i 2011.

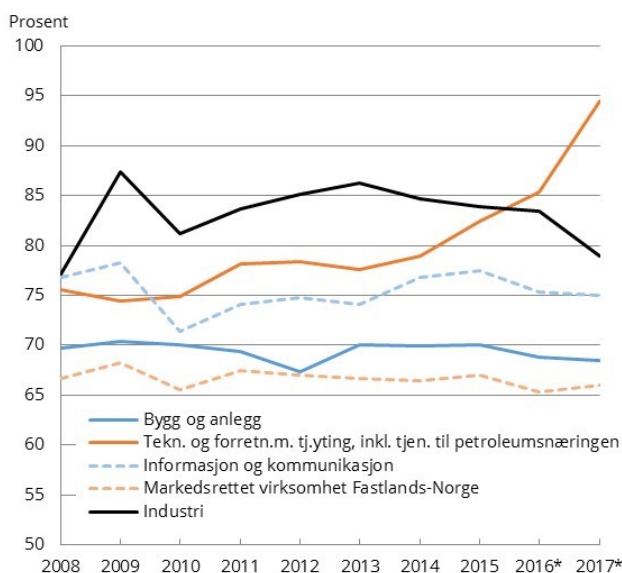
¹ Markedsrettet virksomhet omfatter produksjonsenheter som har mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

De foreløpige tallene for 2017 viser at de *samlede lønnskostnadene* var 1 572 milliarder kroner, en økning på 3,5 prosent fra 2016. *Markedsrettet virksomhet* hadde en lønnskostnadsvekst på 3,0 prosent, og lønnskostnadene var om lag 1 030 milliarder kroner i 2017. Forskjellen mellom totale lønnskostnader og lønnskostnader i markedsrettet virksomhet utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner som hadde en vekst på henholdsvis 4,4 og 4,8 prosent. Se vedleggstabell 4.9 for en oversikt over lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer.

Figur 6.3 viser utviklingen i lønnskostnader som andel av faktorinntekten for noen næringsgrupper innenfor markedsrettet virksomhet. Tjenestenæringer som har et stort innslag av selvstendig næringsdrivende samt finansiell tjenesteyting, er ikke inkludert som egne aggregater, men inngår i totalen for markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge. Lønnskostnadsandelen for *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* var 66 prosent i 2017, som er litt lavere enn gjennomsnittet de ti siste årene.

Lønnskostnadsandelen i *industrien* er beregnet til 79 prosent i 2017. Dette er den laveste andelen siden 2010. I årene 2011-2016 var andelen i gjennomsnitt 85 prosent. Andelen varierer klart med konjunktorene, og i perioden med oppgangskonjunktur fra 2003 til 2007 falt andelen gradvis. Den var 81 prosent i 2002 og falt til 73 prosent i 2006. Deretter steg den svakt i de to påfølgende årene. I tiårsperioden 2008-2017 var gjennomsnittlig lønnskostnadsandel 83 prosent, mens den var 78 prosent i årene 1998-2007. Se vedlegg 6 for en nærmere omtale av lønnskostnadsandelen i industrien og andre næringer.

Figur 6.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt i noen hovedgrupper av næringer¹

* Foreløpige tall for 2016 og anslag for 2017.

¹ Teknisk og forretningsmessig tjenesteyting, inkludert tjenester til petroleumsnæringen omfatter tjenester tilknyttet utvinning av råolje- og naturgass, teknisk konsulentvirksomhet og forretningsmessig tjenesteyting.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For næringer i teknisk og forretningsmessig tjenesteyting, inkludert tjenester til petroleumsnæringen, lå lønnskostnadsandelen på 95 prosent i 2017, dette var en økning fra 85 prosent i 2016. Siden 2010 har lønnskostnadsandelen økt med 20 prosentpoeng. Den høye andelen i 2017 forklares med høyt negativt driftsresultat i næringsgruppen som omfatter tjenester tilknyttet petroleumsvirksomheten. Ser man på næringsaggregatet utenom tjenester til petroleumsindustri var lønnskostnadsandelen 83 prosent. Se vedlegg 6 for en nærmere omtale av driftsresultat og lønnskostnadsandel i denne næringsgruppen. Lønnskostnadsandelen innenfor *informasjon og kommunikasjon* var 75 prosent i 2017, dette var noe lavere enn gjennomsnittet for perioden 2013-2017. Lønnskostnadsandelen i *bygg og anlegg* var 68 prosent i 2016, dette var også noe lavere enn gjennomsnittet for perioden 2013-2017.

Boks 6.1 Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet*.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter av fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som kan fordeles på landets innbyggere, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

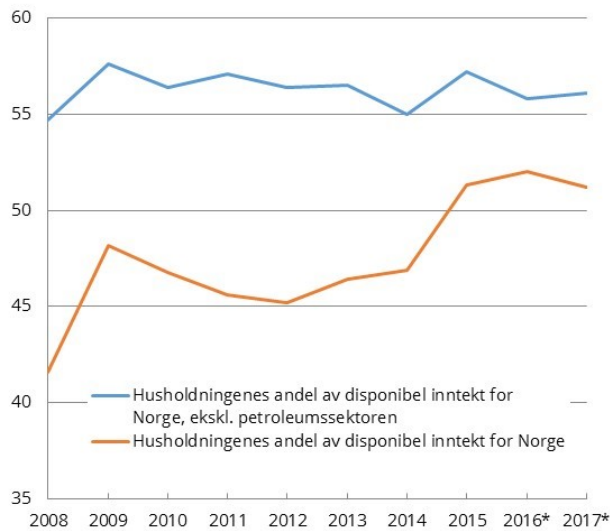
Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. *Faktorinntekt for Norge*, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. *Lønnskostnadene* omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. *Driftsresultatet* utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at driftsresultatet beregnes som restpost, må en regne med til dels store feilmarginer i disse tallene.

6.3 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap gir en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, det vil si etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren.

Figur 6.4 viser husholdningenes disponible inntekt i prosent av disponibel inntekt for Norge, og i prosent av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Husholdningenes andel av samlet disponibel inntekt for Norge påvirkes mye av hvordan driftsresultatet i petroleumsnæringene utvikler seg. Andelen av total disponibel inntekt for Norge var på 51 prosent i 2017, mens andelen av disponibel inntekt utenom petroleumsnæringene var på 56 prosent. I 2016 var andelen på henholdsvis 52 og 56 prosent.

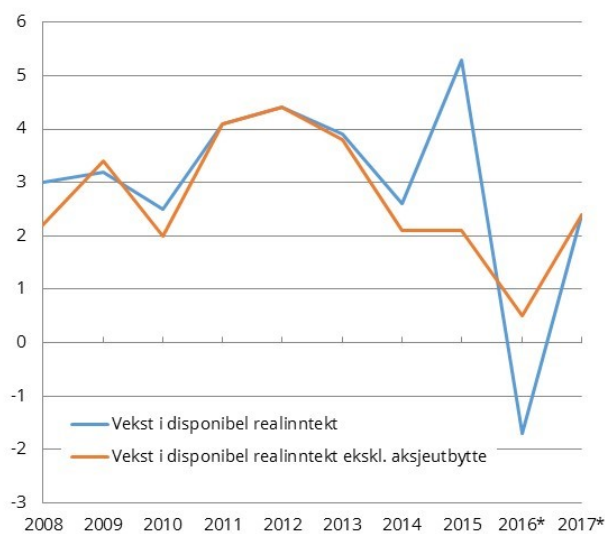
Husholdningenes disponible inntekt økte nominelt med 3,9 prosent i 2017. Prisveksten i husholdningenes konsum, målt med nasjonalregnskapets konsumdeflator, var på 1,6 prosent. Dette førte til en økning i disponibel realinntekt på 2,4 prosent, mot en nedgang på 1,7 prosent i 2016.

Figur 6.4 Disponibel inntekt for husholdninger. Andel av disponibel inntekt for Norge i prosent

* Foreløpige tall for 2016 og anslag for 2017.

Kilde: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget.

Figur 6.5 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger. Prosentvis endring fra året før

* Foreløpige tall for 2016 og anslag for 2017.

Kilde: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget.

Tabell 6.5 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftstypene bidro til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 2008-2017. *Lønn*, som er den største inntektskomponenten i husholdningssektoren, bidro til å trekke opp veksten i disponibel realinntekt i 2017 med 1,7 prosentpoeng. I 2016 trakk lønn ned realinntekten med 0,9 prosentpoeng.

Bidraget fra *skatt av inntekt og formue* til utviklingen i disponibel inntekt vil, med denne type dekomponering, være negativt så lenge realinntektene øker, og det ikke er store

reduksjoner i beskatningen. I 2017 bidro ikke skatt av inntekt og formue til noen endring i husholdningenes disponible realinntekt. Bidraget har i gjennomsnitt redusert veksten i disponibel realinntekt med 1,3 prosentpoeng i perioden 2008 til 2017.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 2008-2017 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Bidraget i 2017 var 0,5 prosentpoeng. Dette er lavere enn gjennomsnittet de siste 10 årene, men høyere enn i 2016 da bidraget fra offentlige stønader bare var 0,2 prosentpoeng.

Tabell 6.5 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	2015 ³	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*	gj.snitt 08-17
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	5,3	3,0	3,2	2,5	4,1	4,4	3,9	2,6	5,3	-1,7	2,4	3,0
<i>Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte</i>	2,1	2,2	3,4	2	4,1	4,4	3,8	2,1	2,1	0,5	2,4	2,7
Bidrag fra:												
Inntekter												
- Lønn	1179,5	5,3	0,8	1,2	4,8	4,6	3,0	1,7	0,7	-0,9	1,7	2,3
- Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	124,4	-0,2	-2,5	1,1	0,3	-0,4	0,0	0,1	0,9	-0,1	0,0	-0,1
- Formuesinntekter	161,7	2,4	-2,6	0,8	0,7	0,7	0,1	0,7	3,0	-3,3	0,5	0,3
<i>herav: mottatt aksjeutbytte</i>	89,7	0,8	-0,1	0,5	0,1	0,2	0,3	0,6	3,3	-2,2	0,0	0,3
- Offentlige stønader	449,8	1,2	2,0	1,1	1,4	1,6	0,8	1,3	1,4	0,2	0,5	1,1
- Andre inntekter, netto	165,9	-0,6	1,5	-0,7	0,4	0,6	1,3	0,2	0,2	0,1	-0,2	0,3
Utgifter												
- Skatt av inntekt og formue	682,5	-1,9	-0,8	-1,6	-2,6	-2,8	-1,8	-1,0	-1,7	1,3	0,0	-1,3
- Formuesutgifter	108,5	-3,6	4,1	0,7	-0,8	-1,0	-0,2	-0,2	1,0	0,9	-0,4	0,0
Korreksjon for indirekte målte banktjenester ²	61,7	0,3	0,8	-0,1	-0,2	1,0	0,7	-0,2	-0,2	0,1	0,3	0,3

* Foreløpige tall.

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

² Se boks 6.2 for begrepsforklaring.

³ Størrelsene i milliarder kroner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget.

Husholdningenes *formuesinntekter* består i hovedsak av renter på bankinnskudd og aksjeutbytte samt beregnet avkastning på forsikringskrav, mens *formuesutgiftene* stort sett omfatter gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 6.1). I 2017 trakk formuesinntektene opp disponibel realinntekt med 0,5 prosentpoeng. I 2016 bidro nedgang i formuesinntektene til å trekke ned disponibel realinntekt med hele 3,3 prosentpoeng. Økte formuesutgifter (renteutgifter) bidro til å trekke ned disponibel realinntekt med 0,4 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel inntekt regnet per innbygger* kan for 2017 anslås til om lag 270 000 kroner, mot 262 000 i 2016.

Tabell 6.6 viser vekst i disponibel realinntekt per innbygger fra 2008 til 2017, både med og uten aksjeutbytte. I denne 10-årsperioden var den gjennomsnittlige årlige veksten per person 1,8 prosent, mens veksten utenom aksjeutbytte var 1,5 prosent. I 2017 var det en

oppgang i disponibel realinntekt per person på 1,6 prosent, mot en nedgang på 2,6 prosent året før.

Tabell 6.6 Vekst i disponibel realinntekt per innbygger. Vekst fra året før i prosent

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*	Gj.snitt 08-17
Disponibel realinntekt per innbygger	1,7	1,9	1,2	2,7	3,1	2,7	1,5	4,2	-2,6	1,6	1,8
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per innbygger	1,0	2,1	0,8	2,8	3,0	2,5	1,0	1,0	-0,3	1,6	1,5

* Foreløpige tall

Kilder: Statistisk sentralbyrå for Beregningsutvalget.

Boks 6.2 Noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, utenom lønnsinntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultatet fra næringsvirksomhet som tilfaller husholdningssektoren. Den inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Denne størrelsen inkluderer også en beregnet avkastning av boligkapitalen (ofte omtalt som driftsresultatet fra egen bolig). Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder.

Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og den beregnede avkastningen på boligkapitalen legges til inntekten.

Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks – enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers totale forbruk. I beregningene i kapittel 6.3 er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Et grunnleggende prinsipp i nasjonalregnskapet er at inntekter og utgifter skal føres påløpt. Det innebærer at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke nødvendigvis utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav* som føres som inntekt og betraktes dermed som sparing og finansinvestering. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva og lignende ikke realiserte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen og lignende, inngår ikke i begrepet disponibel inntekt. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke tar betalt for ved hjelp av gebyrer, men gjennom rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester. Husholdningenes del av rentemarginene inkluderes i husholdningenes konsum samt i produktinnsatsen, for eksempel i husholdningenes boligproduksjon. Rentemarginen, som er en teknisk størrelse, skal ikke påvirke husholdningenes sparing. Derfor legges et beløp, som er like stort som summen av husholdningenes konsum av rentemarginen og det som er ”betalt” via produktinnsats, til den disponible inntekten. Denne tekniske korreksjonen sørger altså for at effekten av rentemarginen ikke påvirker husholdningenes sparing.

Kapittel 7

7 Inntektsutviklingen for utvalgte inntektstakergrupper

- Lønnstakere med en årslønn og en lønnsvekst som gjennomsnittet for alle lønnstakere, har fått en økning i reallønn etter skatt på 0,9 prosent fra 2016 til 2017. Reallønnsøkningen etter skatt innen de store forhandlingsområdene var mellom 1,0 og 2,2 prosent.
- Inntektsulikheten for samlet inntekt etter skatt i yrkesbefolkningen ble redusert fra 2015 til 2016. En viktig årsak er at utbytteutbetalingene var svært høye i 2015 på grunn av tilpasninger til økt skattesats på aksjeinntekter fra 2016. Sett over en lengre periode er det en tendens til at ulikheten øker. Inntektsforskjellene i Norge er likevel mindre enn i de fleste andre land.

7.1 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

I kapittel 6.3 er husholdningenes samlede disponible realinntekt, hvor alle typer inntekter inngår (jf. boks 6.2), omtalt. I dette avsnittet er det utviklingen i reallønn etter skatt for ulike grupper som studeres. Utviklingen i reallønn etter skatt bestemmes av forløpene til lønn, skatt og prisstigning.

7.1.1 Reallønn etter skatt fra 2015 til 2017

Skattesatsen for alminnelig inntekt var 28 prosent fra 1992 til og med 2013. Fra 2014 ble denne skattesatsen redusert til 27 prosent kombinert med at trygdeavgiften ble økt fra 7,8 prosent til 8,2 prosent. Fra 2016 ble skattesatsen redusert til 25 prosent kombinert med innføringen av en ny trinnskatt til erstatning for toppskatten. Skattesatsen ble redusert til 24 prosent i 2017, og 23 prosent fra 2018. Se nærmere omtale av skatteendringer i avsnitt 7.1.2. Maksimal marginalsatt på lønn fra 1992 er gjengitt i tabell 7.1. Inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2012 til 2018 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 7.2 legger utvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for de viktigste forhandlingsområdene fra 2015 til 2017. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabellene 1.1 og 2.1. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standard fradrag.

Tabell 7.2 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarer gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn etter skatt på 0,9 prosent fra 2016 til 2017. Reallønnsøkningen etter skatt innen de store forhandlingsområdene var mellom 1,0 og 2,2 prosent.

Tabell 7.1 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2018

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønnsinntekt. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006-2013	28	47,8
2014-2015	27	47,2
2016	25	46,9
2017	24	46,7
2018	23	46,6

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 7.2 Reallønnsvekst etter skatt for typeeksempler i utvalgte forhandlingsområder.¹ Vekst i prosent

Grupper	Årslønn i 2017 ² , kr	2016		2017 ⁹	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ³	463 800	2,0	-0,9	2,5	1,1
Industrifunksjonærer ⁴	746 000	2,2	-0,7	2,5	1,1
Ansatte i Virke-bedrifter i varehandel ⁵	510 000	2,5	-0,4	3,0	1,6
Ansatte i finanstjenester ⁶	654 800	2,5	-0,4	3,8	2,2
Statsansatte ⁷	574 500	2,4	-0,6	2,3	1,0
Kommuneansatte	501 800	2,5	-0,4	2,5	1,1
Alle ⁸	540 800	1,7	-1,2	2,3	0,9

¹ Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standard fradrag.

² Tallene for årslønn er hentet fra tabell 1.1 og tabell 2.1

³ Gjelder for industriarbeidere i NHO-bedrifter med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

⁴ Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

⁵ Tall for Virke-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁶ Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Se nærmere omtale i vedlegg 2.

⁷ Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Anslag for årslønnsveksten baserer seg på opplysninger fra A-ordningen.

⁸ Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen. Tallene er basert på lønnsveksten i nasjonalregnskapet.

⁹ Foreløpig beregning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 7.1 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standard fradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført f.o.m. 1. august 1998.

Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 3,6 prosent fra 2015 til 2016 og med 1,8 prosent fra 2016 til 2017.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger som her, må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas det også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Beregningsutvalget har også sett på kjøpekraftsutviklingen for ulike husholdningstyper. I tabell 7.3 har en beregnet utvikling i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2017 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar med to barn der begge ektefeller er sysselsatt.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 7.1. Utvalget har i beregningene i tabell 7.3 lagt til grunn en lønnsvekst på 1,7 prosent fra 2015 til 2016 og 2,3 prosent fra 2016 til 2017.

Tabell 7.3 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt, varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2016 til 2017 for de utvalgte husholdningstyper fra 0,4 prosent til 1,0 prosent. Økningen i reallønn etter skatt var lavest

for husholdningstypene enslige med barn. Det skyldes at både barnetrygden og særfradraget for enslige forsørgere var nominelt uendret fra 2016 til 2017.

Tabell 7.3 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte husholdningstyper.
Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2017	2016	2017
<i>300 000 kroner</i>		
Enslig lønnstaker uten barn ¹	-1,0	0,9
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²	-1,4	0,7
Enslig lønnstaker med 1 barn ³	-1,4	0,4
<i>550 000 kroner</i>		
Enslig lønnstaker uten barn ¹	-1,2	0,9
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²	-1,4	0,7
Enslig lønnstaker med 1 barn ³	-1,4	0,6
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	-1,2	0,9
<i>750 000 kroner</i>		
Enslig lønnstaker uten barn ¹	-1,1	1,0
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år ²	-1,3	0,8
Enslig lønnstaker med 1 barn ³	-1,3	0,7
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	-1,2	0,8
Nominell lønnsvekst ⁵	1,7	2,3

¹ Enslige lønnstakere blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt blir liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger og særfradrag for enslige forsørgere.

⁴ Ektefellene i denne husholdningstypen blir liknet særskilt i klasse 1.

⁵ Lønnsutviklingen slik den framkommer av kolonnen «Nasjonalregnskapet» i tabell 2.1.

Kilde: Beregningsutvalget.

7.1.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2017 til 2018

I mai 2016 ble et bredt flertall på Stortinget enige om en rekke endringer i skattesystemet innen 2018. Store deler av reformen er nå gjennomført. Skattesatsen på alminnelig inntekt for personer og selskaper er redusert fra 25 til 23 prosent. Lettelsen for personer er delvis finansiert ved økte satser i trinnskatten. Skattesatsen på aksjeinntekter for personer er økt slik at lavere selskapsskattesats ikke gir lavere samlet skatt på aksjeinntekter. Det er også innført en verdsettingsrabatt på 20 prosent i formuesskatten for aksjer og driftsmidler. Gjeld tilordnet disse formuesobjektene skal verdsettes til 80 prosent.

I 2018 ble skattesatsen på alminnelig inntekt redusert fra 24 til 23 prosent. Satsene i trinnskatten ble samtidig økt. Trinn 1 gjelder for personinntekt fra 169 000 kroner med en sats på 1,4 prosent. Trinn 2 gjelder for personinntekt fra 237 900 kroner med en sats på 3,3 prosent. Trinn 3 gjelder for personinntekt fra 598 050 kroner med en sats på 12,4 prosent (10,4 prosent i Finnmark og Nord-Troms). Trinn 4 gjelder for personinntekt fra 962 050 kroner med en sats på 15,4 prosent. For lønnstakere med personinntekt over 237 900 kroner tilsvarer dette en netto satsreduksjon på lønn på 0,11 prosentpoeng.

Personfradraget i skatteklasse 1 ble oppjustert fra 53 150 til 54 750 kroner, i tråd med anslått lønnsvekst i Statsbudsjettet for 2018 på 3 prosent. Skatteklasse 2 ble avviklet. Øvre grense i minstefradraget for lønn og trygd ble justert med 3 prosent fra 94 750 til 97 610 kroner. Satsen ble økt fra 44 til 45 prosent. Den nedre grensen i fradraget for reiser mellom hjem og arbeid ble økt med 1,6 prosent fra 22 000 til 22 350 kroner.

Kilometersatsene i fradraget ble holdt uendret. Grensen for skattefri kilometergodtgjørelse ved yrkeskjøring med privatbil ble redusert fra 3,80 til 3,50 kroner per km. Reglene for fradrag for arbeidsgivers skattefrie dekning av merutgifter til kost og losji ble strammet inn. Enkelte beløpsgrenser holdes nominelt uendret. Det gjelder blant annet fradraget for fagforeningskontingent, den nedre grensen for å betale trygdeavgift, det særskilte fradraget i lønnsinntekt, det særskilte fradraget i Finnmark og Nord-Troms, særskilt fradrag for enslige forsørgere mv. Også barnetrygden holdes nominelt uendret fra 2017 til 2018.

I formuesskatten ble verdsettingsrabatten for aksjer og driftsmidler og tilordnet gjeld økt fra 10 til 20 pst. Den særskilte verdsettingsrabatten for næringseiendom eid gjennom selskap ble avviklet. Gjeld tilordnet aksjer og driftsmidler (inkludert næringseiendom) verdsettes til 80 prosent. Bunnfradraget ble holdt nominelt uendret på 1 480 000 kroner (2,96 mill. kroner for ektepar). På grunn av forventet svak negativ formuesvekst innebærer dette en lettelse for skattyterne. Skattesatsen på skattepliktige aksjeinntekter for personer (utbytte og realiserte gevinster) ble økt fra 29,76 prosent til 30,59 prosent i 2018.

Det vises til tabell 4.1 i vedlegg 4 for en oversikt over satser, grenser og fradrag for 2012-2018.

7.2 Inntektsutviklingen for pensjonister og trygdede

I dette avsnittet redegjøres det nærmere for inntektsutviklingen for pensjonister og trygdede før og etter skatt med hovedvekt på utviklingen i pensjon. Samlede pensjons- og trygdeytelser består av pensjon og trygd fra folketrygden, ytelser fra tjenstepensjonsordninger, AFP og individuelle pensjonsordninger.

Pensjonsytelsene fra folketrygden er alderspensjon og etterlattepensjon. I tillegg kommer uføretrygd og andre stønadsordninger. Hovedkomponentene i alderspensjon for de som tok ut pensjon før 2011 er grunnpensjon, sært tillegg og tilleggspensjon. For alle som har tatt ut alderspensjon etter 1. januar 2011 er særtillegget erstattet med et pensjonstillegg. Fra 2016 fases den nye alderspensjonen bestående av inntektpensjon og garantipensjon gradvis inn for personer født fra og med 1954.

Fra 2015 erstattet ny uføretrygd den tidligere uførepensjonen fra folketrygden. Den nye uføretrygden utgjør 66 prosent av et beregningsgrunnlag som består av et gjennomsnitt av årsinntekten opp til 6 G for de tre beste av de fem siste årene før uførhet. Uføretrygden justeres i forhold til uføregraden.

Ved lavt eller intet beregningsgrunnlag mottas en garantert minsteytelse fra folketrygden. Størrelsen på minsteytelsen avhenger av om mottakeren er enslig eller bor sammen med ektefelle eller samboer.

Som en følge av nye reguleringsregler for alderspensjon fra 2011, fastsettes satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister med et kronebeløp. Alderspensjon under utbetaling blir regulert med lønnsveksten og deretter fratrukket 0,75 prosent, mens satsene for minstenivåene blir regulert med lønnsveksten justert for effekten av levealderjusteringen for 67-åringer i reguleringsåret. Fra 1. september 2016 fikk enslige minstepensjonister et tillegg i pensjonen på 4 000 kroner per år, og grunnpensjonen for gifte og samboende pensjonister ble økt fra 0,85 G til 0,9 G. Fra 1. september 2017 fikk enslige minstepensjonister et tillegg i pensjonen på 4 000 kroner per år, og gifte/samboende minstepensjonister fikk et tillegg på 1 000 kroner per år. Minste pensjonsnivå for alderspensjon per 1. september 2017 utgjør 149 225 kroner for lav sats (gift med alderspensjonist med høy tilleggspensjon), 172 711 kroner for ordinær sats (gift med minstepensjonist) og 188 766 kroner for særskilt sats (enslig). Reguleringen skjer med virkning fra 1. mai hvert år.¹⁶

Fra og med uføreforhøringen i 2015 er minsteytelsen for uføretrygdde fastsatt til 2,48 G for enslige og 2,28 G for ektefeller/samboere. Personer som er født uføre eller blir uføre i ung alder har en høyere minsteytelse.¹⁷ Uføre som forsørger barn mottar barnetillegg. Ny uføretrygd skattes som lønn.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige unge uføre i perioden 1.5.2008 til 30.4.2017 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Utover pensjon fra folketrygden mottar mange også ytelser fra tjenstepensjonsordninger, AFP i privat og offentlig sektor og ytelser fra eventuell individuell pensjonsordning.

7.2.1 Utviklingen i pensjons- og trygdeytelser

Tabell 7.4 viser den nominelle og den reelle veksten i samlede overføringer fra 2006 til 2016 for personer som har hovedinntekt fra pensjon eller trygd. Overføringer inkluderer både ytelser fra folketrygden (alderspensjon, uføretrygd, arbeidsavklaringspenger mv.) og andre ytelser, herunder fra tjenstepensjonsordninger og AFP. Overføringer utgjør 89,2 prosent av gruppens samlede inntekt i 2016. Overføringenes andel av samlet inntekt er noe høyere i 2016 sammenliknet med 2006. Andelen steg i 2016 etter å ha vært fallende fra 2009 til 2015.

Tabell 7.5 viser utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene, gjennomsnittlig alderspensjon og uføretrygd, samt reguleringen av løpende alderspensjon fra folketrygden.

Pensjonene for minstepensjonister har økt mer enn grunnbeløpet fordi satsen for særtillegget økte i 2008, 2009 og 2010. Minstepensjonen har i årene 2011–2015 blitt justert med G og deretter justert for effekten av levealderjusteringen ved 67 år. Dette har gitt et fratrekk i pensjonen på 0,5 prosent per år, og minstepensjonister har i denne perioden dermed hatt en litt bedre utvikling i pensjonen enn alderspensjonister med høyere

¹⁶ Reguleringen av G tar utgangspunkt i forventet lønnsutvikling i reguleringsåret, justert for eventuelt avvik mellom forventet og faktisk lønnsutvikling siste to år. Forventet lønnsutvikling i reguleringsåret settes lik regjeringens anslag for gjennomsnittlig årslønnsvekst for alle sektorer slik det framkommer i revidert nasjonalbudsjett. Faktisk lønnsutvikling for siste to år settes til gjennomsnittlig årslønnsvekst for lønnstakere under ett fastsatt i rapporten «Grunnlaget for inntektsoppgjørene» fra Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene. Faktisk lønnsutvikling er slik den framkommer av kolonnen «Nasjonalregnskapet» i tabell 2.1.

¹⁷ For unge uføre utgjør minsteytelsen 2,91 G for enslige og 2,66 G for ektefeller/samboere.

pensjon. Økt minste pensjonsnivå, særlig for enslige, og økt grunnpensjon for gifte/samboende førte til at minstepensjonen både for enslige og ektepar økte mer enn lønnsveksten i både 2016 og 2017. Disse endingene har også ført til at flere blir omfattet av minstesatsene. Arbeids- og velferdsdirektoratet anslår at økningene i minstepensjon i 2016 og i 2017, herunder også økt grunnpensjon for gifte og samboende i 2016, har medført tilnærmet 25 000 flere minstepensjonister. Per 1. september 2017 var det 156 090 minstepensjonister, noe som tilsvarer om lag 17 prosent av alle alderspensjonister.

Gjennomsnittlig alderspensjon har historisk økt mer enn grunnbeløpet ved at pensjonister med høy opptjening har kommet til og erstattet pensjonister med lav opptjening som har falt fra. I de siste årene har denne effekten blitt svakere ved at mange har tatt ut pensjon fra 62 år og dermed fått lavere årlig pensjon. I tillegg bidrar reglene for regulering av pensjon fra 2011 og levealderjusteringen til en svakere utvikling i gjennomsnittlig pensjon. Den enkelte alderspensjonist har de siste årene fått sin pensjon regulert med lønnsveksten fratrukket 0,75 prosent. I 2017 var veksten i gjennomsnittlig alderspensjon 0,3 prosentenheter høyere enn veksten i grunnbeløpet.

Tabell 7.4 Utvikling i overføringer¹ for trygdede og pensjonister² fra 2006 til 2016 målt som andel av samlet inntekt før skatt, i prosentvise årlige vekstrater og nivå (overføringene justert til 2016-kroner). Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig nominell vekst i overføringer	Årlig realvekst i overføringer	Gjennomsnittlige overføringer i 2016-kroner
2006	88,9	4,9	2,7	230 900
2007	86,4	5,4	4,7	242 200
2008	86,8	6,0	2,5	248 300
2009	89,8	5,1	3,1	256 200
2010	89,2	4,0	1,6	260 400
2011	88,3	4,4	3,2	269 000
2012	88,0	3,7	3,1	277 700
2013	87,6	3,7	1,7	282 400
2014	87,2	3,7	1,7	287 200
2015	86,9	4,8	2,7	295 200
2016	89,2	3,4	-0,1	294 900

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenstepensjon.

² Omfatter personer med hovedinntekt fra trygd/pensjon. Dette var en gruppe på 1 059 307 personer i 2006 og 1 247 352 personer i 2016.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 7.5 Utvikling i grunnbeløpet, pensjon og uføretrygd. Prosentvis endring fra året før og gjennomsnittlig endring per år 2007–2017

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2007- 2017	Gj. sn. per år
Grunnbeløp	5,5	4,2	3,8	4,4	4,0	3,8	3,7	2,5	2,5	1,7	42,5	3,6
Minste pensjonsnivå/ alderspension for enslige ¹	11,3	7,9	5,4	4,6	3,5	3,2	3,2	2,0	2,8	3,3	58,1	4,7
Minste pensjonsnivå/ alderspension for ektepar/samboende ¹	11,9	8,2	5,5	4,6	3,5	3,2	3,2	2,0	2,9	3,1	59,4	4,8
Minstepensjon/uføre- trygd for enslige ²				4,9	4,0	3,8	3,7	27,1 ⁵	2,5	1,7	-	-
Minstepensjon/uføre- trygd for ektepar ²				5,0	4,0	3,8	3,7	26,3	2,5	1,7	-	-
Alderspension i gjennomsnitt ³	7,4	6,1	5,3	5,3	4,5	3,9	3,7	2,5	2,5	2,0	52,5	4,3
Regulering av løpende alderspensjoner				3,9	3,2	3,0	2,9	1,7	1,7	0,9	-	-
Uføretrygd i gjennomsnitt ³	6,3	4,9	3,9	4,1	3,5	3,3	3,3	19,0 ⁵	2,9	2,2		3,8 ⁶
Memo: Samlet årslønnsvekst ⁴	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	1,7	2,3	42,6	3,6
Memo: KPI	3,8	2,1	2,5	1,2	0,8	2,1	2,0	2,1	3,6	1,8	24,3	2,2

¹ Fra og med 1. mai 2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealdersjusteringen, mens minstepensjon for uførepensjonister er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

² Til og med 2010 var minstepensjonene for uføre- og alderspensjonister like.

³ Beregning av vekst i gjennomsnittlig ytelse er endret sammenlignet med tidligere rapporter, og samsvarer nå med NAVs definisjoner.

⁴ Lønnsutviklingen slik den framkommer av kolonnen «Nasjonalregnskapet» i tabell 2.1.

⁵ Den høye nominelle veksten skyldes uførereformen fra 2015. Innføring av lønnsbeskatning av uføretrygd ble kompensert med en økning i brutto uføreytelse.

⁶ Gjelder perioden 2007-2017, eksklusiv 2015.

Kilder: Arbeids- og velferdsdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.6 Utviklingen i samlede lønns- og pensjonsinntekter¹. 2006-2016. Årlig nominell vekst. Prosent

	Alle				Mottakere av alderspensjon fra folketrygden			
	62-66 år	67-69 år	70-74 år	67 år og eldre	62-66 år	67-69 år	70-74 år	67 år og eldre
2007	10,0	5,7	7,3	7,2	-	5,8	7,4	7,2
2008	9,3	7,6	7,7	8,2	-	8,0	7,7	8,3
2009	4,9	11,1	5,8	6,3	-	10,2	5,8	6,5
2010	3,6	8,5	5,8	6,0	-	7,9	5,7	6
2011	10,7	7,4	5,5	6,3	-	7,3	5,5	6,2
2012	11,2	7,2	5,1	5,3	11,3	7,6	5,0	5,2
2013	8,6	5,0	5,2	4,9	3,8	5,4	5,1	4,8
2014	6,8	3,8	4,7	4,6	2,4	4,1	4,6	4,5
2015	5,2	3,6	2,9	3,0	1,5	3,6	2,9	3,0
2016	3,2	2,5	2,6	2,7	2,2	2,6	2,6	2,7

¹ Summen av lønns- og pensjonsinntekter. Pensjonsinntekter omfatter alderspensjon, offentlig og privat tjenstepensjon og AFP.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.6 viser utviklingen i samlede lønns- og pensjonsinntekter i perioden 2006–2016 for ulike aldersgrupper, og for henholdsvis alle og mottakere av alderspensjon. I aldersgruppene 67 år og over mottar nesten alle alderspensjon og utviklingen er dermed ganske parallell for de to gruppene. Utviklingen var svakere i 2015 og 2016 enn i tidligere år som følge av svak vekst i pensjonsinntektene. Over tid har veksten i samlede lønns- og pensjonsinntekter for aldersgruppene over 67 år vært høyere enn årslønnsveksten i økonomien, blant annet som en følge av stadig høyere pensjonsopptjening blant nye pensjonister.

I aldersgruppen 62–66 år hadde de som mottok alderspensjon fra folketrygden en sterk vekst i 2012, og deretter en svakere vekst. Dette kan ha sammenheng med endret sammensetning av gruppen, som har økt fra 35 300 personer i 2011 til 91 700 i 2016. For alle har veksten i aldersgruppen 62–66 år vært sterk i årene 2011–2015, og utviklingen har sammenheng med at stadig flere i denne aldersgruppen kombinerer arbeid og alderspensjon. Veksten er svakere i 2016. Lavere lønnsvekst kan ha bidratt til dette.

Samlede lønns- og pensjonsinntekter i aldersgruppen 62–66 år er langt høyere for mottakere av alderspensjon fra folketrygden enn for alle. I 2016 hadde f.eks. mottakere av alderspensjon i aldersgruppen 62–66 år en gjennomsnittlig lønns- og pensjonsinntekt på 638 900 kroner, mens gjennomsnittet for alle i denne aldersgruppen var 390 800 kroner.

Tabell 7.7 Sammensetning av inntekt og gjennomsnittlig inntekt blant bosatte personer som mottok alderspensjon.¹ Samlet inntekt i kroner og andeler i prosent av samlet inntekt

	2007	2012	2013	2014	2015	2016
<i>62-66 år</i>						
Samlet inntekt		696 400	715 700	732 200	761 100	750 600
<i>Herav andeler i prosent:</i>						
Alderspensjon		24	24	24	24	24
Tjenestepensjon		6	7	10	10	11
Andre overføringer ²		5	5	3	3	3
Yrkesinntekt		57	56	54	52	54
Kapitalinntekter		9	8	8	11	8
Nominell vekst i gj.sn. pensjon mv. ³		25,7	7,3	6,8	2,4	3,5
<i>67-69 år</i>						
Samlet inntekt	281 700	392 200	409 300	423 200	446 400	445 200
<i>Herav andeler i prosent:</i>						
Alderspensjon	50	49	49	49	48	49
Tjenestepensjon	16	15	15	17	16	16
Andre overføringer ²	8	7	7	4	4	5
Yrkesinntekt	14	21	21	21	21	22
Kapitalinntekter	11	8	9	9	11	9
Nominell vekst i gj.sn. pensjon mv. ³	7,2	5,0	3,3	3,2	2,4	1,7
<i>70-74 år</i>						
Samlet inntekt	259 900	331 400	350 600	370 500	388 800	386 000
<i>Herav andeler i prosent:</i>						
Alderspensjon	63	66	65	64	63	65
Tjenestepensjon	18	17	17	17	17	17
Andre overføringer ²	2	1	1	1	1	1
Yrkesinntekt	6	8	8	9	9	9
Kapitalinntekter	12	8	9	9	11	8
Nominell vekst i gj.sn. pensjon mv. ³	7,2	4,3	4,5	4,6	2,9	2,7
<i>67 år og eldre</i>						
Samlet inntekt	239 400	314 700	332 000	348 700	362 400	363 900
<i>Herav andeler i prosent:</i>						
Alderspensjon	64	64	63	63	62	64
Tjenestepensjon	17	17	17	17	17	18
Andre overføringer ²	3	3	3	2	2	2
Yrkesinntekt	5	8	9	9	9	9
Kapitalinntekter	11	8	8	9	9	7
Nominell vekst i gj.sn. pensjon mv. ³	7,0	4,6	4,2	4,4	2,9	2,7
Memo: Samlet årslønnsvekst ⁴	5,4	4,0	3,9	3,1	2,8	1,7

¹ I 2016 var det 91 700 bosatte personer 62-66 år, 158 800 bosatte personer 67-69 år, 231 100 bosatte personer 70-74 år og 757 200 bosatte personer 67 år og eldre som mottok alderspensjon fra folketrygden (definert som minst en måned med alderspensjon).

² Inkluderer AFP i offentlig og privat sektor.

³ Pensjon er her sum alderspensjon, tjenestepensjon og andre overføringer.

⁴ Faktisk lønnsutvikling slik den framkommer av kolonnen «Nasjonalregnskapet» i tabell 2.1.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 7.7 viser sammensetningen av inntekt for alle bosatte personer som mottar alderspensjon i aldersgruppene 62-66 år, 67-69 år, 70-74 år og 67 år og over. Tabellen viser at for alderspensjonister 67 år og eldre, 67-69 år og 70-74 år utgjør alders- og tjenestepensjon hoveddelen av inntekten over perioden. Det er imidlertid en viss tendens til at andelen yrkesinntekt øker i disse gruppene. I 2007 utgjorde yrkesinntekt 5 prosent av inntekten for pensjonister 67 år og eldre, 14 prosent for pensjonister 67-69 år og 6 prosent for pensjonister 70-74 år. I 2016 var andelen økt til 9 prosent for de to første gruppene, og til 22 prosent for pensjonister 67-69 år. Den nominelle veksten i pensjon mv. fra 2015 til 2016 var 2,7 prosent både for personer 67 år og eldre og for personer 70-74 år. Denne veksten ligger over samlet årslønnsvekst for disse årene. For pensjonister 67-69 år var den nominelle veksten på 1,7 prosent.

Fra 2011 ble det mulig å ta ut alderspensjon fra folketrygden for personer i aldersgruppen 62-66 år. For mottakere av alderspensjon i denne aldersgruppen utgjør yrkesinntekt en betydelig større andel av inntekten enn for de som er eldre. Dette gjenspeiler at mange i denne gruppen kombinerer uttak av alderspensjon med at de fortsetter i arbeid. Veksttallene for denne gruppen er særlig preget av at det har vært en stor tilstrømming av alderspensjonister i denne gruppen i de første årene av reformen. En stor andel består derfor av personer som kun har tatt ut pensjon deler av det aktuelle året. Dette trekker ned årsgjennomsnittet og øker veksttakten i de første årene etter reformen.

Tabell 7.8 viser gjennomsnittlig nivå og nominell vekst i alderspensjon fra folketrygden for ulike aldersgrupper i perioden 2006–2017.

Tabellene viser at den nominelle veksten i gjennomsnittlig alderspensjon har vært høyere enn samlet årslønnsvekst de fleste årene etter 2006, men at veksten har falt de siste årene. Utviklingen i gjennomsnittlig alderspensjon de senere årene har sammenheng med fallende lønnsvekst. I tillegg kommer at alderspensjonen fra 2011 reguleres med lønnsveksten, og deretter fratrekkes 0,75 prosent. For nye alderspensjonister bidrar levealdersjusteringen isolert sett til lavere alderspensjon og denne effekten øker for nye årskull. I tillegg får de som tar ut alderspensjon før 67 år lavere årlig pensjon.

Siden pensjonsreformen i 2011 har utviklingen i gjennomsnittlig alderspensjon vært særlig svak i aldersgruppen 62–66 år. De som mottar alderspensjon i denne aldersgruppen har som vist i tabell 7.7 betydelige yrkesinntekter, og mange fortsetter i arbeid samtidig som de tar ut alderspensjon. Ifølge tall fra Arbeids- og velferdsdirektoratet var 57 prosent av alderspensjonister 62-66 år registrert i arbeid ved utgangen av 2. kvartal 2017. Gjennomsnittlig samlet inntekt for de som kombinerer arbeid og uttak av alderspensjon er høy. På den annen side får de som tar ut alderspensjon før 67 år en lavere årlig alderspensjon resten av livet enn om de hadde ventet til 67 år. Innfasing av de som har mulighet til uttak fra 62 år, gir også utslag i særlig lav årlig vekst for aldersgruppen 67-69 år de seneste årene.

Tabell 7.8 Utvikling i gjennomsnittlig årlig alderspensjon¹ fra NAV før skatt, nivå og prosentvis årlig nominell vekst

	Alle mottakere		62-66 år		67-69 år		70-74 år		67 år og eldre	
	Alders- pensjon	Årlig vekst	Alders- pensjon	Årlig vekst	Alders- pensjon	Årlig vekst	Alders- pensjon	Årlig vekst	Alders- pensjon	Årlig vekst
2006	142 825	4,7			151 820	4,7	149 118	4,5	142 825	4,7
2007	151 863	6,3			161 841	6,6	158 233	6,1	151 863	6,3
2008	163 301	7,5			175 112	8,2	169 349	7,0	163 301	7,5
2009	174 058	6,6			188 640	7,7	179 471	6,0	174 058	6,6
2010	183 211	5,3			199 119	5,6	189 005	5,3	183 211	5,3
2011	193 810	5,8	211 472		210 028	5,5	199 221	5,4	193 153	5,4
2012	202 946	4,7	212 546	0,5	219 306	4,4	209 184	5,0	202 247	4,7
2013	210 831	3,9	213 426	0,4	226 296	3,2	218 688	4,5	210 594	4,1
2014	218 589	3,7	215 579	1,0	231 716	2,4	228 496	4,5	218 901	3,9
2015	224 140	2,5	216 930	0,6	234 310	1,1	235 662	3,1	224 952	2,8
2016	229 724	2,5	219 906	1,4	235 936	0,7	242 496	2,9	230 848	2,6
2017	234 247	2,0	222 705	1,3	236 060	0,1	247 076	1,9	235 554	2,0

¹ Tallene er korrigert for uttaksgrad ved at de er omregnet til 100 prosent utbetalt pensjon.

Kilde: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Boks 7.2 Enkelte pensjonsspørsmål

Innledning

Pensjonssystemet i Norge er i endring. Fra 2011 ble alderspensjonen i folketrygden lagt om. Det ble blant annet innført fleksibelt uttak av pensjon fra 62 år, levealdersjustering og nye regler for årlig regulering av pensjon. Samtidig ble AFP i privat sektor tilpasset den nye folketrygden ved at den ble omgjort fra en tidligpensjonsordning for alderen 62–66 år til et livsvarig tillegg til alderspensjonen fra folketrygden.

Også tjenestepensjonene er i endring. Økte kostnader og arbeidsgivernes ønske om mer forutsigbare pensjonskostnader har ført til sterk vekst i antall arbeidstakere i privat sektor som omfattes av innskuddsordninger. Ytelsesordningene, som tidligere dominerte det private tjenestepensjonsmarkedet, har i økende grad blitt avvirket eller lukket. Innføringen av obligatorisk tjenestepensjon (OTP) i 2006 medførte at antall innskuddsordninger økte kraftig, særlig blant bedrifter som ikke hadde pensjonsordning tidligere. Fra 2014 trådte den nye tjenestepensjonsloven i kraft med regler for en ny type tjenestepensjon i privat sektor, ofte kalt «hybrid» fordi den kombinerer elementer fra innskudds- og ytelsespensjon. Det er foreløpig etablert få pensjonsordninger basert på det nye regelverket for hybridpensjon.

De offentlige tjenestepensjonsordningene er såkalte bruttomodeller som tar sikte på at samlet pensjon skal være på et visst nivå. For å oppnå dette gjøres det fradrag, såkalt samordning, for andre pensjonsytelser, blant annet alderspensjon fra folketrygden. Fra og med årskullene født i 1954 skal nye opptjeningsregler i folketrygden fases inn. Fra og med 2021, når 1954-kullet fyller 67 år, skal alderspensjon fra de offentlige tjenestepensjonsordningene derfor samordnes med alderspensjon fra folketrygden opptjent etter nye regler. Forslag om lovendringer for å gjennomføre slik samordning ble sendt på høring av Arbeids- og sosialdepartementet 21. september 2017, med frist 20. desember 2017.

Det er også startet en prosess med sikte på å finne en ny pensjonsløsning for offentlig ansatte. Arbeids- og sosialdepartementet har nå sammen med partene i arbeidslivet startet en avsluttende prosess med sikte på å få en pensjonsløsning for offentlig ansatte. Målet er å slutføre en avtale innen 1. mars.

Departementet vil følge opp med en lovproposisjon våren 2018.

Nye uføreregler

Fra 2015 er uføreordningen i folketrygden lagt om. Uførepensjonen er erstattet av en ny uføretrygd. Det ble i 2011 anslått at gjennomsnittlig uføretrygd etter skatt ville være om lag tre prosent høyere for nye mottakere i 2015 enn det en videreføring av de gamle reglene ville være.

Omleggingen av uføreytelsen i folketrygden gjorde det nødvendig å tilpasse uføreytelsene fra tjenestepensjonsordningene. Ny uførepensjon fra de offentlige tjenestepensjonsordningene beregnes fra 2015 som et direkte tillegg til uføretrygden fra folketrygden og er uavhengig av størrelsen på uføretrygden. Fra 1. januar 2017 følger alle uføreordninger i privat sektor nytt regelverk, som innebærer at det i hovedsak vil være mulig å gi uføredeknning på linje med den nye uføreordningen i offentlig sektor. Det er

imidlertid fortsatt frivillig for foretak i privat sektor om de vil knytte uførepensjon til tjenstepensjonsordningen og i hvilken grad de vil utnytte rammene i loven.

Pensjonskostnader

Omleggingen av uføreordningen i folketrygden innebærer at flertallet får en høyere uføreytelse fra folketrygden etter skatt enn de ville fått med de gamle uførereglene. I tillegg får mange lavere marginalsatt på uførepensjonen fra tjenstepensjonsordningen. De nye uføreordningene i tjenstepensjonsordningene er tilpasset dette. I privat sektor vil kostnadene knyttet til uførepensjon gradvis bli redusert etter hvert som den nye uføreordningen fases inn.

I offentlig sektor er den nye uførepensjonsordningen obligatorisk. I Prop. 202 (2012–2013) anslås det at de løpende (årlege) utbetalingene på sikt vil reduseres med anslagsvis 1,35 mrd. kroner i SPK og 900 millioner kroner i KLP. Omlegging av uføreytelser i offentlig tjenstepensjon medfører at folketrygden tar en større del av samlet uføreytelse og offentlig tjenstepensjon en mindre del for nye uføre fra 2015. Reserver avsatt for fremtidige uførepensjoner i KLP er redusert i tråd med dette. Reduksjonen utgjorde drøyt 10 milliarder kroner i KLPs ordninger for kommuner, fylkeskommuner, statlige helseforetak og andre virksomheter. KLPs uføretariffer ble samtidig endret på grunn av gunstig uføreforløp gjennom 5-6 år både i kommunal sektor og i helseforetakene. Dette ga en reservereduksjon på vel 5 milliarder i KLPs ordninger til sammen. Samlet ble det reduksjon i uføreserver på 15,4 milliarder kroner i 2015, som ble disponert i forbindelse med pensjonsinnretningenes årsoppgjørdisposisjoner. I KLP ble to tredjedeler benyttet til å øke reservene slik at man kunne redusere beregningsrenten, mens det resterende ble fordelt likt til risikoutjevningfond og kundenes premiefond.

De kommunale tjenstepensjonsordningene er forhåndsfinansierte (fonderte). Fordi premie-fastsettingen og pensjonskostnadene i fonderte ordninger er framoverskuende, blir de økonomiske virkningene av uførereformen større på kort sikt enn når uføreordningen er løpende finansiert som i staten.

Kommunenes regnskapsmessige pensjonskostnader er i 2015 i tillegg til nye uføreregler også påvirket av flere andre faktorer, bl.a. implementering av levealdersjustering og antagelser om lengre levetid. Når disse tre faktorene "nettes" mot hverandre, gir det samlet en svak nedgang i pensjonskostnadene i kommunal sektor. Reservereduksjonene er da holdt utenom.

Nye samordningsregler og en eventuell ny pensjonsløsning for offentlig ansatte vil også ha konsekvenser for pensjonskostnadene i offentlig sektor. Konsekvensene kan ikke fastslås før regler er fastsatt.

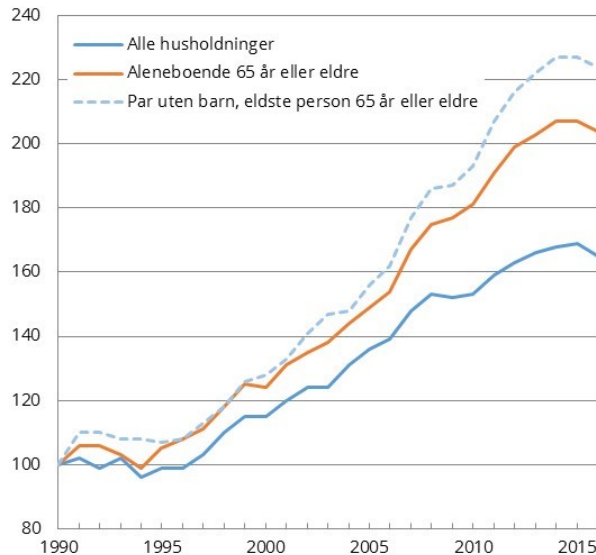
I vedlegg 7 vises tabeller med statistikk over utviklingen i lønnskostnader og pensjonskostnader de senere årene i enkelte næringer.

7.2.2 Realvekst etter skatt

Pensjonistenes disponible inntekt påvirkes også av skattesystemet. Husholdninger med eldre personer har hatt en sterk samlet realvekst i inntekt etter skatt de siste tiårene.

Figur 7.1 viser at den reelle medianinntekten etter skatt økte mer for husholdninger med personer over 65 år enn for andre husholdninger i perioden 1990-2016. Endringer i

sammensetningen av gruppen er en viktig forklaring på dette. Stadig flere alderspensjonister har opptjent rettigheter til tilleggspensjon. Tall fra NAV viser at andelen med tilleggspensjon har økt fra 91,6 prosent ved utgangen av 2006 til 97 prosent i september 2017. Det er særlig blant kvinnene at andelen med tilleggspensjon øker. I tillegg er det etter pensjonsreformen blitt mer vanlig med yrkesinntekt blant mottakere av alderspensjon. Realinntekten gikk noe ned fra 2015 til 2016 .

Figur 7.1 Median inntekt etter skatt for husholdningstyper med personer 65 år eller eldre. Indeks i faste priser (1990=100)

Kilde: Statistisk sentralbyrås inntekts- og formuesstatistikk (1990-2016).

Tabell 7.9 viser beregnet vekst i utbetalt pensjon og realvekst etter skatt i minstepensjon for enslige og ektepar og enkelte utvalgte husholdningstyper for de siste tre årene. For 2017 sett under ett økte minste pensjonsnivå med 3,3 prosent til 185 760 kroner for enslige og med 3,1 prosent til 343 458 kroner for minstepensjonistektepar. Minste pensjonsnivå etter skatt økte reelt med henholdsvis 1,4 og 1,2 prosent for enslige minstepensjonister og minstepensjonistektepar. Dette er en betydelig sterkere utvikling enn i de to forutgående årene.

For uføre med minsteytelse falt realverdien av minsteytelsen med 0,2 prosent før skatt i 2017. Etter skatt økte minsteytelsene med 0,4 prosent.

Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av tilleggspensjon (inntektspensjon i ny alderspensjon) fra folketrygden, andre pensjonsordninger og andre inntekts- og formuesforhold. Tabellen inneholder derfor også beregninger for enslige alderspensjonister med pensjon på henholdsvis 250 000 kroner og 550 000 kroner og for pensjonistektepar med en samlet inntekt på 550 000 kroner og 750 000 kroner. Det er forutsatt at de kun har alderspensjon som inntekt (inkl. tjenstepensjon) og ikke betaler skatt på formue. Dette er tilsvarende forutsetninger som ligger til grunn for tabell 7.3, jf. boks 7.1. Den nominelle veksten i grunnbeløpet korrigert for fratrukket på 0,75 prosent er lagt til grunn for beregningene. Dette svarer til den årlige reguleringen av alderspensjon fra folketrygden. I 2017 ga dette en nominell vekst før skatt på 0,9 prosent for enslige pensjonister, og 1,9 prosent og 1,6 prosent for pensjonistektepar med henholdsvis 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene viser at utviklingen i realverdien på pensjonene etter skatt i 2017 for de enslige pensjonistene var sterkere enn i 2016, men svakere enn i

2015. For pensjonistekteparene var utviklingen sterkest i 2017. Lavere skattesatser for personlige skattytere og særskilte skattelettelser for pensjonister bidro til en sterkere utvikling i 2017. For ektepar har også økt grunnpensjon bidratt til økt realverdi av pensjonene.

Tabell 7.10 viser tilsvarende beregninger for alderspensjonister med pensjon på 250 000 til 750 000 kroner som i tabell 7.9, men hvor den gjennomsnittlige veksten for mottakere av alderspensjon fra folketrygden i alderen 70-74 år, jf. tabell 7.7, er lagt til grunn. I 2017 ga dette en nominell vekst før skatt på 1,9 prosent. Den nominelle veksten tilsvarte prisveksten, slik at realverdien før skatt ble uendret. Etter skatt økte realverdien med 0,7-0,8 prosent.

Tabell 7.9 Beregnet realvekst i pensjon og trygd etter skatt for utvalgte husholdningstyper. Vekst i prosent fra året før

Pensjon/trygd i 2017	2015		2016		2017		
	Nominell vekst	Realvekst etter skatt	Nominell vekst	Realvekst etter skatt	Nominell vekst	Realvekst før skatt	Realvekst etter skatt
Enslig ufør, minsteytelse (231 337 kroner)	27,1	1,8	2,5	-0,3	1,7	-0,1	0,5
Ektepar ufør, begge har minsteytelse (425 361 kroner).....	26,3	2,8	2,5	-0,4	1,7	-0,1	0,5
Enslig minstepensjonist (185 760 kroner).....	2,0	-0,1	2,8	-0,8	3,3	1,5	1,5
Ektepar, begge har minstepensjon (343 458 kroner).....	2,0	-0,1	2,9	-0,7	3,1	1,3	1,3
<i>250 000 kroner</i>							
Enslig ²	1,7	0,6	1,7	-1,5	0,9	-0,9	0,2
<i>550 000 kroner</i>							
Enslig ²	1,7	-0,1	1,7	-1,2	0,9	-0,9	-0,2
Ektepar hvor den ene har 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ²	1,7	0,2	2,2	-1,0	1,9	0,1	0,7
<i>750 000 kroner</i>							
Ektepar hvor den ene har 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ²	1,7	0,1	2,1	-1,1	1,6	-0,2	0,5

¹ Den høye nominelle veksten før skatt skyldes uføreforhøringen fra 2015. Innføring av lønnsbeskatning av ny uføretrygd ble kompensert med en økning i brutto uføreytelse.

² Nominell beregnet vekst i gjennomsnittlig grunnbeløp fratrukket 0,75 prosent er lagt til grunn i beregningen.

Kilde: Beregningsutvalget.

Tabell 7.10 Beregnet realvekst i pensjon og trygd etter skatt for utvalgte husholdningstyper med tilleggspensjon. Høy nominell vekst.¹ Vekst i prosent fra året før

Pensjon/trygd i 2017	2015		2016		2017		
	Nominell vekst	Realvekst etter skatt	Nominell vekst	Realvekst etter skatt	Nominell vekst	Realvekst før skatt	Realvekst etter skatt
<i>250 000 kroner</i>							
Enslig	3,1	1,5	2,9	-0,8	1,9	0,1	0,8
<i>550 000 kroner</i>							
Enslig	3,1	0,9	2,9	-0,3	1,9	0,1	0,7
Ektepar hvor den ene har 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner	3,1	1,1	2,9	-0,6	1,9	0,1	0,7
<i>750 000 kroner</i>							
Ektepar hvor den ene har 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner	3,1	1,1	2,9	-0,5	1,9	0,1	0,7

¹ Nominell vekst i gjennomsnittlig alderspensjon fra folketrygden for aldersgruppen 70-74 år er lagt til grunn, jf. tabell 7.8. Det forutsettes at ev. tjenestepensjon øker i samme takt som veksten i alderspensjon fra folketrygden.

Kilde: Beregningsutvalget.

7.2.3 Endringer i de særskilte skattereglene for pensjonister fra 2015 til 2018

AFP- og alderspensjonister har rett til et skattefradrag i pensjonsinntekt som sikrer at de som kun lever av minstepensjon ikke betaler inntektsskatt. I 2018 utgjør skattefradraget maksimalt 29 950 kroner. Skattefradraget nedtrappes mot pensjonsinntekt. Første innslagspunkt for nedtrapping er ved pensjonsinntekt lik 193 250 kroner. Skattefradraget nedtrappes med en sats på 15,3 prosent av pensjonsinntekt over dette nivået opp til 290 700 kroner. For inntekt over dette nivået nedtrappes skattefradraget med en sats på 6,0 prosent. Skattefradraget fases ut ved en pensjonsinntekt på 541 300 kroner. Skattefradraget fastsettes uavhengig av ektefellens inntekt.

Trygdeavgiften på pensjon har vært på 5,1 prosent siden 2014. Satsen i minstefradraget i pensjonsinntekt er økt fra 29 prosent i 2015 til 31 prosent i 2018. Den øvre grensen i minstefradraget for pensjonsinntekt ble økt med 6 200 kroner utover anslått vekst i pensjoner i 2017.

Skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2018 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger om lag 197 700 kroner. Tilsvarende vil et pensjonistektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over 395 400 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standard fradrag.

7.3 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for personer. Det er spesielt lagt vekt på å redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av lønns-, nærings- og kapitalinntekt. Det er gjort nærmere rede for inntektsbegrepet som er lagt til grunn i boks 7.4.

7.3.1 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for personer som er yrkestilknyttet. For å få en best mulig oversikt over utviklingen og sammensetningen av samlet inntekt for de personene som antas å være yrkestilknyttet på «fulltid», er det nødvendig å skille ut de personene som har reduserte stillingsbrøker (blant annet jobber mange studenter ved siden av studiene). Utvalget har valgt å definere yrkestilknyttede som de personene som har en sum av lønnsinntekt og næringsinntekt som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Samlet sett utgjør denne gruppen om lag 1,98 mill. personer i 2016. Til sammenlikning var det samlet sett om lag 2,59 mill. sysselsatte personer i 2016.

Tabell 7.11 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene for yrkestilknyttede i 2006 og 2016 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler), jf. boks 7.3. Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden i alle desiler, og at lønnsandelen har økt for alle desiler unntatt desil 9 og 10. Også i desil 10 er lønn den viktigste inntektskilden for de fleste, men andelen faller markant med inntekten jo høyere opp i fordelingen man kommer. Dette trekket er mer fremtredende i 2016 enn i 2006.

Andelen næringsinntekt for alle yrkestilknyttede sett under ett falt fra 7,5 prosent i 2006 til 5,6 prosent i 2016. Andelen er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 4. Deretter stiger næringsinntektsandelen og er høyest for desil 10.

For desil 10 betyr kapital- og næringsinntekt mye mer enn i de øvrige inntektsgruppene, noe som reduserer betydningen av lønn kraftig. Det har vært store svingninger i både lønnsandelen og andelen kapitalinntekter for desil 10 i de senere år. Blant annet falt alle kapitalinntekter unntatt utbytte for desil 10 fra 2008 til 2009. Det må ses i sammenheng med finanskrisen. Det har også vært svingninger i kapitalinntekter det siste tiåret som følge av tilpasninger til endringer av beskatning av utbytte. Innføringen av utbytteskatten i 2006, bidro til en relativt lav andel kapitalinntekt i desil 10 i dette året (13 prosent). Kapitalandelen er høyere enn lønnsandelen for den øverste persentilen i 2016, men ikke i 2006.

Tabell 7.11 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkes-tilknyttede.¹ Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet framgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Nivå i 2016-kroner. 2006 og 2016

2006 Desil	Lønns- inntekt ²	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ³	Over- føringer ⁴	Gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt		Utlignet skatt ⁵	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	90,0	10,0	-2,7	2,8	100	283 400	26,8	73,2
2	89,8	5,0	0,7	4,6	100	341 100	24,8	75,2
3	90,0	4,1	0,8	5,1	100	377 900	25,2	74,8
4	89,5	4,1	0,9	5,5	100	410 600	25,5	74,5
5	89,2	4,2	1,0	5,7	100	443 900	25,9	74,1
6	89,1	4,3	1,1	5,5	100	480 100	26,5	73,5
7	88,7	4,7	1,3	5,3	100	522 700	27,3	72,7
8	87,6	5,8	1,8	4,9	100	584 900	28,5	71,5
9	85,6	7,7	2,7	4,0	100	702 000	30,8	69,2
10	71,0	14,0	13,0	2,0	100	1 277 800	35,3	64,7
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	83,8	9,4	3,8	3,0	100	327 900	32,7	67,3
93/94	83,3	9,6	4,4	2,7	100	394 900	33,6	66,4
95/96	81,8	10,5	5,4	2,3	100	439 800	34,7	65,3
97/98	76,5	13,7	7,8	1,9	100	480 700	36,0	64,0
99	69,3	16,7	12,3	1,7	100	522 200	36,9	63,1
100	48,1	19,9	31,1	1,0	100	568 500	36,6	63,4
Alle	84,4	7,5	3,9	4,2	100	542 400	29,1	70,9
2016 Desil								
1	94,2	6,1	-2,9	2,6	100	327 900	25,6	74,4
2	92,4	3,1	0,3	4,1	100	394 900	23,7	76,3
3	91,9	2,7	0,5	4,9	100	439 800	24,3	75,7
4	91,4	2,7	0,6	5,3	100	480 700	24,9	75,1
5	90,9	2,9	0,7	5,5	100	522 200	25,5	74,5
6	90,6	3,2	0,9	5,4	100	568 500	26,2	73,8
7	89,7	3,7	1,1	5,5	100	626 100	27,3	72,7
8	88,0	4,5	1,6	6,0	100	711 700	28,9	71,1
9	85,5	5,9	2,6	6,0	100	862 300	31,1	68,9
10	67,6	10,3	18,3	3,8	100	1 619 100	35,2	64,8
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	83,9	7,1	3,8	5,3	100	1 021 800	33,0	67,0
93/94	82,5	8,0	4,6	5,0	100	1 114 200	33,9	66,1
95/96	80,0	9,0	6,2	4,8	100	1 251 100	34,9	65,1
97/98	74,8	10,9	9,9	4,3	100	1 511 500	36,1	63,9
99	66,4	12,4	17,7	3,5	100	1 971 400	36,6	63,4
100	41,3	12,4	44,7	1,6	100	4 421 800	35,6	64,4
Alle	84,3	5,6	5,2	4,9	100,0	655 300	29,0	71,0

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt inkl. dagpenger på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 715 736 personer i 2006 og 1 979 221 personer i 2016.

² Lønnsinntekt er definert som kontantlønn, naturalytelser og dagpenger ved arbeidsledighet.

³ Kapitalinntekter er definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

⁴ Inkluderer både offentlig og privat tjenstepensjon. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

⁵ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2006) og inntektsstatistikk for husholdninger (2016), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.12 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede.¹
Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2016-priser.
2006 og 2016

2006 Desil	Lønns- inntekt ²	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ³	Over- føringer ⁴	Skatt mm. ⁵	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 06-16
1	5,6	6,9	-3,7	3,5	4,8	5,4	207 400	
2	6,7	4,2	1,1	6,9	5,3	6,7	256 700	
3	7,4	3,8	1,3	8,6	6,0	7,4	282 800	
4	8,0	4,1	1,6	10,0	6,6	8,0	305 800	
5	8,7	4,6	2,0	11,1	7,3	8,5	328 700	
6	9,3	5,0	2,5	11,7	8,1	9,2	352 700	
7	10,1	6,0	3,2	12,3	9,0	9,9	380 200	
8	11,2	8,2	4,8	12,6	10,6	10,9	418 100	
9	13,1	13,3	9,0	12,4	13,7	12,6	485 800	
10	19,8	43,9	78,0	11,0	28,5	21,5	826 900	
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	15,4	8,7	3,8	20,1	12,1	13,6	560 500	
93/94	16,7	9,8	4,8	19,3	13,5	14,6	603 300	
95/96	18,3	12,0	6,6	18,7	15,7	16,1	664 900	
97/98	20,4	18,5	11,5	18,6	19,3	18,7	775 100	
99	11,7	14,3	11,3	10,6	12,5	11,7	965 300	
100	17,5	36,7	62,0	12,7	26,8	25,3	2 096	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	340 400	
2016 Desil								
1	5,6	5,5	-2,8	2,7	4,4	5,2	243 900	17,6
2	6,6	3,4	0,4	5,1	4,9	6,5	301 500	17,5
3	7,3	3,3	0,6	6,7	5,6	7,2	332 800	17,7
4	7,9	3,6	0,8	8,0	6,3	7,8	360 900	18,0
5	8,6	4,2	1,1	8,9	7,0	8,4	389 000	18,3
6	9,3	5,0	1,4	9,5	7,8	9,0	419 300	18,9
7	10,2	6,3	2,0	10,7	9,0	9,8	455 300	19,8
8	11,3	8,8	3,3	13,3	10,8	10,9	506 200	21,1
9	13,3	14,0	6,5	16,1	14,1	12,8	593 800	22,2
10	19,8	45,9	86,7	19,0	30,0	22,6	1 049	26,9
Herav desil 10 delt opp i persentilene:								
91/92	15,6	8,6	2,6	17,9	11,8	13,0	684 700	22,2
93/94	16,8	10,7	3,4	18,2	13,3	14,0	736 100	22,0
95/96	18,3	13,4	5,2	19,8	15,4	15,5	814 100	22,4
97/98	20,7	19,8	10,1	21,3	19,2	18,4	966 000	24,6
99	12,0	14,6	11,8	11,4	12,7	11,9	1 248	29,4
100	16,7	32,9	66,8	11,5	27,7	27,1	2 846	35,8
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	403 700	21,0

¹ Yrkestilknyttede er definert som lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt inkl. dagpenger på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 715 736 personer i 2006 og 1 979 221 personer i 2016.

² Lønnsinntekt er definert som kontantlønn, naturalytelser og dagpenger ved arbeidsledighet.

³ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

⁴ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

⁵ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2006) og inntektsstatistikk for husholdninger (2016), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.12 viser hvordan de samlede inntektene fra de ulike inntektskomponentene fordeler seg på inntektsdesilene (etter skatt) i 2006 og 2016. Desilene 1-7 har noe lavere andeler av samlet inntekt etter skatt i 2016 enn i 2006. Desil 8 har uendret andel, mens den har økt med 0,1 prosentenheter for desil 9 og med 1,1 prosentenheter for desil 10. Desil 10 har i 2016 en høyere andel av alle inntektskomponenter unntatt lønn. Desilens økte andel av samlede overføringer har trolig sammenheng med en økning i pensjonsuttak samtidig med full lønn. Den øverste persentilens andel av samlet inntekt etter skatt er økt fra 25,3 prosent i 2006 til 27,1 prosent i 2016. Samlet sett har inntekt etter skatt for yrkestilknyttede økt med 21 prosent fra 2006 til 2016, hvorav desil 10 skilte seg ut med en vekst på 26,9 prosent.

I vedleggstabell 4.17 er det gitt en nærmere oversikt over fordelingen av ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede.

7.3.2 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 7.13 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 1-5 og desil 10 fra 2006 til 2016, mens de øvrige desilene har hatt en noe lavere vekst. Økningen i andelen av inntekt etter skatt for desil 10 skyldes økte andeler av lønnsinntekter og kapitalinntekter. Desilene 1-6 har fått en større andel av overføringene og de tre laveste desilene betaler en lavere andel utlignet skatt. Veksten i overføringene i de lavere desilene må ses i sammenheng med økt minste pensjonsnivå. En annen mulig forklaring er at grunnpensjonen for gifte har økt i perioden, og at denne endringen utgjør en større andel av overføringene i de lavere desilene. Lavere andel utlignet skatt for de laveste desilene kan blant annet ses i sammenheng med omleggingen av skattereglene for pensjonister fra 2011. Samlet sett har inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede økt med 25,6 prosent fra 2006 til 2016. Dette er høyere enn veksten i inntekt etter skatt for yrkestilknyttede på 21 prosent. Sammensetningen av inntekten innenfor de ulike inntektsgruppene for pensjonister framgår av vedleggstabell 4.18.

I gjennomsnitt utgjør overføringer 89,2 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2016, jf. tabell 7.14. Tabellen viser utviklingen i gjennomsnittlige overføringer for pensjonister fra 2006 til 2016 for de ulike inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i gjennomsnittlige overføringer for alle desilene. For desil 2 har veksten vært størst (44,5 prosent), mens desil 10 har hatt den laveste veksten (29,4 prosent). Veksten i overføringer skyldes først og fremst økningen i grunnbeløpet og at nye pensjonister har opptjent høyere tilleggspensjon. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden. Spesielt ble særtillegget økt mye i 2008. Videre ble minste pensjonsnivå for enslige økt med 4 000 kroner årlig fra 1. september 2016. Det har også vært en opptrapping av grunnpensjonen for gifte i denne perioden.

Overføringenes andel av samlet inntekt har økt siden 2006 for alle desiler unntatt desil 9 (uendret) og desil 10.

Tabell 7.13 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister og trygdede¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2016-priser. 2006 og 2016

2006 Desil	Lønns- inntekt ²	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ³	Over- føringer ⁴	Skatt mm. ⁵	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 06-16
1	2,6	-21,5	-1,7	5,0	3,4	4,6	98 000	
2	2,6	0,2	2,9	6,2	3,2	6,3	136 600	
3	3,7	2,4	3,1	7,1	4,0	7,3	156 700	
4	4,1	3,4	3,0	8,1	5,1	8,1	174 200	
5	5,1	4,3	3,2	9,0	6,5	8,8	189 900	
6	6,9	5,0	3,6	9,9	8,2	9,6	207 000	
7	8,5	7,1	4,4	11,0	10,2	10,5	226 100	
8	11,6	11,4	5,8	12,2	12,4	11,6	249 600	
9	18,4	18,8	8,4	13,7	15,4	13,2	284 700	
10	36,5	69,0	67,3	17,9	31,6	19,9	429 000	
Alle	100,0	100,00	100,0	100,0	100,0	100,0	215 200	
2016								
Desil								
1	3,1	-5,7	-5,2	5,0	2,4	4,7	126 500	29,1
2	2,3	-0,8	1,1	6,6	2,7	6,8	184 500	35,1
3	3,0	0,3	1,3	7,5	3,8	7,6	205 500	31,1
4	3,8	1,1	1,6	8,4	5,7	8,3	223 600	28,4
5	4,9	1,7	1,9	9,2	6,9	8,9	240 200	26,5
6	6,1	3,0	2,4	10,0	8,4	9,5	257 600	24,4
7	7,3	5,1	3,0	10,9	10,0	10,3	277 800	22,9
8	9,6	9,1	4,0	11,9	12,1	11,2	303 000	21,4
9	16,1	17,9	6,6	13,3	15,3	12,7	342 300	20,2
10	43,6	68,4	83,3	17,3	32,9	20,0	541 700	26,3
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	270 300	25,6

¹ Omfatter trygdede og pensjonister hvor trygdeytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon for enslige. Dette var en gruppe på 1 059 307 personer i 2006 og 1 247 352 personer i 2016.

² Lønnsinntekt er definert som kontantlønn, naturalytelser og dagpenger ved arbeidsledighet.

³ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

⁴ Inkluderer både offentlig og privat tjenstepensjon.

⁵ Inkluderer negative overføringer. Negative overføringer omfatter pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag gjennom offentlige ordninger.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2006) og inntektsstatistikk for husholdninger (2016), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.14 Utvikling i overføringer¹ for pensjonister og trygdede² fra 2006 til 2016 målt i 2016-kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt.

Desil	I 2016- kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst 06-16 Prosent
	2006	2013	2014	2015	2016	2006	2013	2014	2015	2016	
1	107 390	141 498	142 687	146 837	146 195	101,8	99,6	100,7	103,8	103,9	36,1
2	134 969	183 477	185 593	195 198	195 055	95,2	94,8	94,6	95,9	97,3	44,5
3	154 676	207 334	210 777	221 202	221 052	95,0	94,2	94,4	95,4	96,9	42,9
4	175 815	231 420	235 606	248 756	248 620	95,3	93,9	94,0	95,1	96,5	41,4
5	195 250	254 482	259 455	271 509	270 310	95,2	93,3	93,5	94,6	95,9	38,4
6	216 695	279 089	284 180	294 145	293 486	94,6	92,8	92,9	93,8	95,3	35,4
7	240 301	307 209	312 566	320 719	320 072	94,0	92,1	92,2	93,1	94,7	33,2
8	267 062	338 436	345 019	351 147	351 435	92,9	90,7	90,9	91,8	93,6	31,6
9	301 773	381 330	388 789	393 358	393 635	90,7	88,0	88,0	88,8	90,7	30,4
10	393 325	500 021	507 073	508 851	508 925	69,6	70,5	68,6	64,6	68,8	29,4
Alle	218 725	282 428	287 175	295 172	294 879	88,5	87,6	87,2	86,9	89,2	34,8

¹ Inkluderer både offentlig og privat tjenestepensjon.

² Omfatter personer med hovedinntekt fra trygd/ pensjon. Dette var en gruppe på 1 059 307 personer i 2006 og 1 247 352 personer i 2016.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2006) og inntektsstatistikk for husholdninger (2013-2016), Statistisk sentralbyrå.

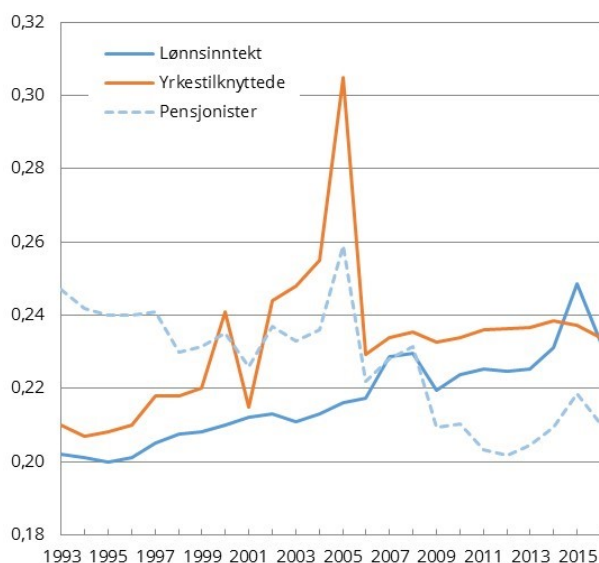
7.3.3 Utviklingen i inntektsfordelingen

Når en skal sammenlikne inntektsfordelingen i et land over tid eller inntektsfordelingen mellom land, er det vanlig å benytte Gini-koeffisienter. Se boks 7.3 for definisjon. En Gini-koeffisient på 0 innebærer at inntekten er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 betyr at én person mottar all inntekt.

Figur 7.2 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993-2016 for yrkestilknyttede og pensjonister. I tillegg viser figuren fordelingen av lønnsinntekt for yrkestilknyttede, jf. vedleggstabell 4.19. For yrkestilknyttede og pensjonister ser vi på samlet inntekt etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt. Figuren viser at fordelingen av samlet inntekt både for yrkestilknyttede og pensjonister er sterkt preget av store svingninger i perioden rundt 2000, 2006 og 2015, jf. boks 7.5. Dette kan i hovedsak forklares av tilpasninger til den midlertidige utbytteskatten i 2001, innføringen av utbytteskatt på avkastning utover normalavkastning i 2006 (skjermingsmetoden for aksjonærer) og at skattesatsen på skattepliktige aksjeinntekter for personer (utbytte og realiserte aksjegevinster) økte fra 27 til 30,59 prosent fra 2015 til 2017. Gini-koeffisientene for samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede og pensjonister gikk ned fra 2015 til 2016. Dette må ses i sammenheng de ekstraordinære uttakene av aksjeinntekter i 2015. Over tid er det en tendens til at fordelingen blant yrkestilknyttede har blitt noe skjevare, mens fordelingen blant pensjonister har blitt jevnere. Når en kun ser på lønnsinntekt før skatt for

yrkestilknyttede, har fordelingen blitt skjevare over perioden, selv om de to siste årene viser en nedgang i Gini-koeffisienten.

Figuren viser også at fordelingen av lønnsinntekt før skatt har blitt noe skjevare siden midten av 1990-tallet.

Figur 7.2 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede¹ og pensjonister² samt utviklingen i fordelingen av lønnsinntekt³ før skatt for yrkestilknyttede i perioden 1993 til 2016. Målt ved Gini-koeffisienten per person

¹ Yrkestilknyttede omfatter personer med hovedinntekt fra lønn og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

² Pensjonister omfatter personer med hovedinntekt fra pensjon/trygd.

³ Lønnsinntekt for yrkestilknyttede. Lønnsinntekt er for årene 1993-2005 her definert som kontant lønn, naturalytelser, dagpenger ved arbeidsledighet, sykepenger og foreldrepenger. Fra og med 2006 inngår ikke sykepenger og foreldrepenger.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1993-2016), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.15 viser utviklingen i Gini-koeffisienten (for fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede) hhv. med og uten utbytte i inntektsbegrepet. Når utbytte holdes utenfor, var inntektsulikheten relativt høy i 2005. En viktig forklaring på dette er at aksjegevinster, som er inkludert i inntektsbegrepet, også var høye i 2005. Ulikheten har i påfølgende år falt noe. Fallet var spesielt stort i 2009. Dette må ses i sammenheng med reduserte kapitalinntekter under finanskrisen. I 2015 økte ulikheten uten utbytte igjen, noe som igjen henger sammen med økte aksjegevinster. Ulikheten målt uten utbytte har falt fra 2015 til 2016.

Tabell 7.15 viser også hvilket bidrag barnetrygden har hatt på utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede. Når en tar ut barnetrygden i beregningen av Gini-koeffisienten, blir fordelingen av inntekt mer ulik. Barnetrygdens bidrag til utjevning, målt i endring av Gini-koeffisienten, har falt fra 0,006 i 2005 til 0,003 i 2016. Tall for hele populasjonen (regnet ut fra inntekt etter skatt per forbruksenhet) viser også at barnetrygden over tid har hatt et fallende bidrag til utjevning, bl.a. som følge av nominell videreføring siden 1996. Den nominelle videreføringen bør ses i lys av at

foreldrebetalingen i barnehager har blitt redusert og at fradraget for pass og stell av barn har blitt økt.

Tabell 7.15 Utvikling i fordeling av samlet inntekt etter skatt hhv. med og uten utbytte og med og uten barnetrygd i perioden 2006 til 2016 for yrkestilknyttede¹ målt ved Gini-koeffisienter

År	Inntektsulikhet med utbytte og barnetrygd i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet ²	Inntektsulikhet uten barnetrygd i inntektsbegrepet ³
2006	0,218	0,214	0,222
2007	0,229	0,220	0,233
2008	0,230	0,220	0,234
2009	0,219	0,209	0,223
2010	0,224	0,212	0,227
2011	0,225	0,214	0,229
2012	0,225	0,214	0,228
2013	0,226	0,214	0,229
2014	0,231	0,218	0,234
2015	0,249	0,227	0,252
2016	0,233	0,219	0,236

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år.

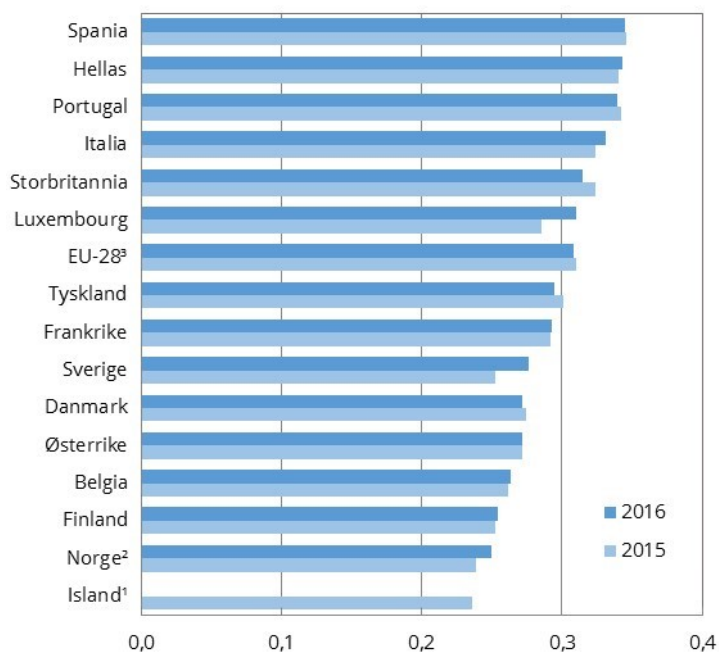
² Barnetrygd er med i inntektsbegrepet.

³ Utbytte er med i inntektsbegrepet.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer mellom europeiske land. Figur 7.3 viser Gini-koeffisienten i EU-28 og for enkelte land i Europa for årene 2015 og 2016. Figur 7.4 viser tilsvarende for årene 2007 og 2016. Telleenheten i utregningene av Gini-koeffisientene i figuren er den enkelte person, og hver person (også barn) har blitt tilordnet sin husholdnings disponible inntekt per forbruksenhet. Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister mv. som presenteres i tabellene og figurene for øvrig i avsnitt 7.3, er derimot kun basert på inntekt per person.

Figur 7.3 viser at inntektsulikheten er målt til å være noe lavere i Norge enn i de andre nordiske landene med unntak av Island (der inntektsulikheten har gått betydelig ned siden 2007) og betydelig lavere enn i EU-28. Figuren viser en Gini-koeffisient for Norge på 0,25 i 2016, som er litt høyere enn nivået i 2007. Eurostat har estimert Gini-koeffisienten for EU-28 til 0,308 i 2016.

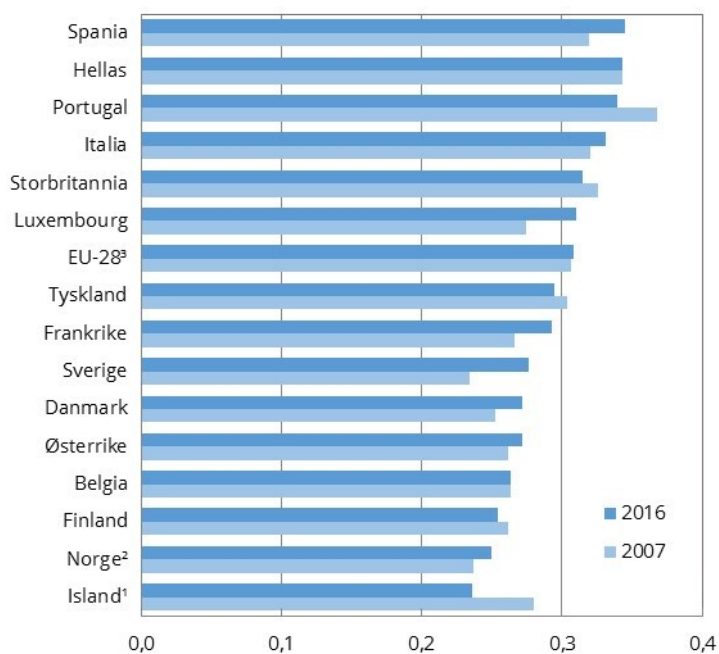
Figur 7.3 Fordelingen av husholdningenes disponible inntekt i 2015 og 2016 per forbruksenhet i EU-28³ og for enkelte land i Europa. Målt ved Gini-koeffisienten

¹ Eurostat har ikke publisert tall for Island 2016.

² Inntektsbegrepet til Eurostat er forsøkt harmonisert så langt det lar seg gjøre for å kunne foreta direkte sammenlikninger mellom land. Blant annet utelater Eurostat realisasjonsgevinster/-tap i sitt inntektsbegrep, mens dette er inkludert i den norske nasjonale inntektsstatistikken. Personer i studenthusholdninger inngår i tallene fra Eurostat.

³ Gini-koeffisienten for EU-28 er beregnet av Eurostat.

Kilde: Eurostat.

Figur 7.4 Fordelingen av husholdningenes disponible inntekt i 2006 og 2016 per forbruksenhet i EU-28² og for enkelte land i Europa. Målt ved Gini-koeffisienten

¹ Eurostat har ikke publisert tall for Island 2016. I figuren er Gini-koeffisienten for 2015 lagt til grunn.

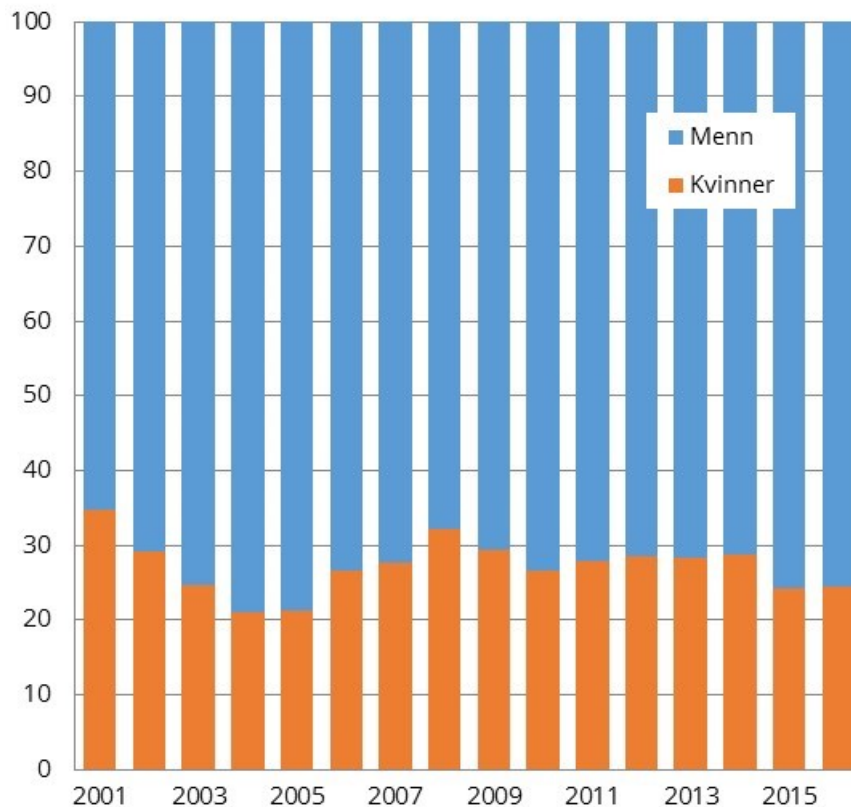
² Inntektsbegrepet til Eurostat er forsøkt harmonisert så langt det lar seg gjøre for å kunne foreta direkte sammenlikninger mellom land. Blant annet utelater Eurostat realisasjonsgevinster/-tap i sitt inntektsbegrep, mens dette er inkludert i den norske nasjonale inntektsstatistikken. Personer i studenthusholdninger inngår i tallene fra Eurostat.

³ Gini-koeffisienten for EU-28 er beregnet av Eurostat. EU-27 til og med 2009.

Kilde: Eurostat.

7.3.4 Fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

Som vist i tabell 7.11 er kapitalinntekter relativt skjevt fordelt mellom de ulike inntektsgruppene, men fordelingen av kapitalinntekter er også skjevt fordelt mellom kvinner og menn. Figur 7.5 viser at denne forskjellen økte fra 2001 til 2005.¹⁸ Fra 2005 til 2008 har kvinners andel av kapitalinntektene økt igjen med om lag 11 prosentpoeng. En betydelig økning i tap ved salg av aksjer i 2008 bidrar til en noe jevnere fordeling av kapitalinntektene i 2008. Kvinners andel av kapitalinntektene økte fra 28 prosent i 2007 til 32 prosent i 2008. I 2015 og 2016 har kvinners andel av kapitalinntektene derimot falt til i overkant av 24 prosent, noe som må ses i sammenheng med en skjev fordeling av utbytteinntekter mellom menn og kvinner.

Figur 7.5 Prosentvis fordeling av brutto kapitalinntekter¹ mellom kvinner og menn. 2001-2016. Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og eldre

¹ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer.

Kilde: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.

¹⁸ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytter og netto gevinster ved salg av aksjer. Renteutgifter er ikke tatt med. Det siste må ses i sammenheng med at heller ikke verdien av boligkonsum er tatt med. I den grad det er vesentlige forskjeller mellom kjønnene i hvem som eier bolig og har renteutgifter, vil dette ikke vises i figur 7.4.

Boks 7.3 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller

I fordelingsanalyser rangeres ofte personer etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet personer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Personene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100.

Gini-koeffisienten

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle personer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Boks 7.4 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 7.3, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenger og dagpenger)
- Netto næringsinntekt

+ *Kapitalinntekter*

- Renteinntekte
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ *Skattepliktige overføringer*

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenestepensjon mv.

+ *Skattefrie overføringer*

- Barnetrygd
- Bostøtte
- Stipend
- Sosialhjelp
- Kontantstøtte
- Barnebidrag

= *Samlet inntekt*

- *Utlignet skatt og negative overføringer*

- Utlignet skatt
- Negative overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt barnebidrag administrert av det offentlige)

= *Inntekt etter skatt*

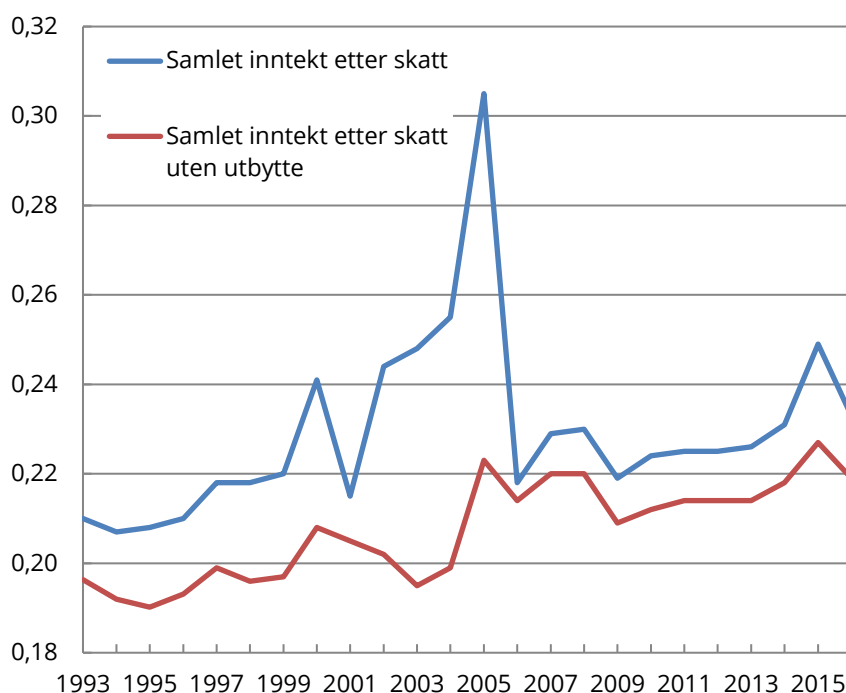
Nærmere om begrepet inntekt etter skatt i forhold til velferd

Inntektsstatistikken omfatter alle kontante inntekter som husholdningene mottar. Det er likevel andre forhold som også påvirker den enkeltes forbruksmuligheter og som ikke inngår i statistikken. Dette gjelder for eksempel for noen typer av naturalytelser og ikke-realiserede gevinster, verdien av alle offentlige tjenester, familieoverføringer (arv og gaver), verdien av boligjenester og andre varige forbrukssteder mv. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Boks 7.5 Gini og utbytte

I figur 7.2 vises utviklingen i fordelingen av inntekt etter skatt for yrkestilknyttede målt med Gini-koeffisienten. Utviklingen viser en betydelig variasjon i årene rundt den midlertidige utbytteskatten i 2001, innføringen av ny utbytteskatt fra 2006 og økt skattesats på utbytte fra 2016. Særlig i årene før 2006 steg Gini-koeffisienten kraftig, mens den falt kraftig fra 2006. Disse endringene henger i stor grad sammen med tilpasninger knyttet til endringer i skattereglene som synliggjør inntekter i skattestatistikken. Særlig i forkant av innføringen av skatt på aksjeinntekter for personer (utbytte og realiserte gevinster) fra 2006 var det gunstig å ta ut kapital fra bedriftene som utbytte og tilbakeføre dette som innskutt kapital. Innskutt kapital kan senere tas ut uten å bli skattlagt på personens hånd. Slike transaksjoner vil i liten grad gi endringer i den reelle fordelingen, men har stor betydning for den målte fordelingen.

Figur 7.6 viser utviklingen i Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede med og uten utbytte. Utviklingen med utbytte er den samme som vises i figur 7.2. Figuren viser følgende: For det første er utbytte mer ujevnt fordelt enn annen inntekt (Gini-koeffisienten med utbytte ligger over Gini-koeffisienten uten utbytte). For det andre indikerer den at Gini-koeffisienten ikke gir et godt bilde på fordelingen for årene 2000 – 2006. Figuren viser også at det er variasjoner rundt de nevnte skatteendringene i Gini-koeffisienten uten utbytte. Det skyldes at det er tilsvarende variasjoner i realiserte aksjegevinster, men i mindre omfang.

Figur 7.6 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt etter skatt med og uten utbytte for yrkestilknyttede¹ i perioden 1993 til 2016. Målt ved Gini-koeffisienten per person

¹ Yrkestilknyttede omfatter personer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Kilde: Inntektsstatistikk for husholdninger (1993-2016), Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 1.

1 Lønnsoppgjør i 2017

For de fleste tariffområder ble det i 2016 inngått toårige avtaler med bestemmelser som ga adgang til forhandlinger om eventuelle lønnsreguleringer ved vanlig revisjonstidspunkt i 2017. I dette vedlegget gis en oversikt over avtalte lønnstillegg i en del store forhandlingsområder. For oversikt over lønnsoppgjørene i 2016 vises det til vedlegg 1 i NOU 2017: 10.

1.1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2017

Representantskapet i LO behandlet kravene foran mellomoppgjøret 21. februar. I vedtaket het det bl.a.:

[...]

«Nedgangen i oljeinvesteringene og den lavere oljeprisen preger fortsatt de økonomiske utsiktene. Den bedrede konkurransesituasjonen for konkurranseutsatt virksomhet som lavere kronekurs har gitt, har betydd mye for å hindre en større nedtur men ikke nok til økning i investeringer og særlig økt vekst i Norge. Selv om det er bedre utsikter for internasjonal økonomi i år, er vekstutsiktene fortsatt svake og også preget av ny usikkerhet. Vekstanslagene for norsk økonomi er i størrelsesorden 1 ½ pst etter bare ca ½ i 2016.

En hovedoppgave for LO er å bidra til langsiktig holdbar jobbvekst, samtidig som arbeidstakerne sikres en rimelig del av verdiskapingen og at lønn og annen inntekt fordeles rettferdig. Cappelenutvalget (NOU 2016:15), et ekspertutvalg der arbeidslivets parter var representert, framhevet at lønnsdannelsen også de siste årene har vært viktig for å begrense de negative utslagene av oljenedturen og styrke grunnlaget for ny vekst.

[...]

Økonomisk styring gjennom frontfagsmodellen er viktig for å sikre sysselsetting og langsiktig økonomisk bærekraft. Frontfaget skal gi ramme for lønnsutvikling for hele arbeidslivet i tråd med hva konkurranseutsatte næringer kan bære, men ikke være til hinder for at det kan gis kompensasjon til grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter.

[...]

Den samordnende lønnsdannelsen inngår i en bredere sammenheng der arbeidslivs- og kompetansepolitikk møter den økonomiske politikken. En utfordring er manglende jobbvekst i forhold til befolkningsvekst. Dette gjelder nasjonalt, og rammer særlig dem under 55 år og dem med kortest utdanning. Også den langvarige tendensen til bedret sysselsetting for seniorgruppene er svekket.

Den økte flyten av arbeidskraft over landegrensen preger samtidig arbeidslivet. Sammen med endring av tilknytningsformene gjennom mer innleie og midlertidig ansettelse, svekker dette den høye grad av læring i arbeidslivet som er et viktig trekk i vår modell. Evne til å ta i bruk ny teknologi raskt og samarbeid i den daglige driften, er viktige faktorer for produktivitetsvekst som grunnlag for både lønnsutvikling og sysselsetting.

[...]

Kravet til lønn ved hovedoppgjøret til oppfølging i annet avtaleår lød:

"Vårt hovedkrav til lønn er å sikre medlemmenes kjøpekraft. For å fremme seriøsitet og likelønn og motvirke lavlønn

- heves overenskomstenes lønssatser

- fremmes det særskilte økonomiske krav for lavlønte som tradisjonelt får lite ut av eller ikke har lokale forhandlinger

- prioriteres kvinnedominerte grupper innenfor sentralt avtalte rammer i offentlig sektor"

Det ble en nedgang i reallønn på 1-1 ½ prosent for brede grupper i 2016.

[...]

Den økonomiske situasjon og utsiktene utelukker en like sterk reallønnsutvikling som fram til 2015.

En normalt fungerende økonomi skal imidlertid ikke ha reallønnsnedgang flere år på rad.

Kjøpekraften må sikres opprettholdt i 2017. Tiltak for lavlønte og likelønnsutvikling er det som i videreføringen av hovedoppgjørets føringer bør gis prioritet.

I partenes og myndighetens arbeid for en samfunnsmessig fornuftig lønnsdannelse der hensynet til sysselsetting prioriteres, er det avgjørende at alle grupper omfattes.»

Representantskapet ga sekretariatet/forhandlingsutvalgene fullmakt til å utforme de endelige kravene på basis av de ovennevnte retningslinjene.

Representantskapet i NHO vedtok 1. mars forhandlingsfullmakten for mellomoppgjøret i 2017. I vedtaket heter det bl.a.:

«I Cappelen-utvalgets rapport (NOU 2016:15), hvor partene har vært med og enstemmig sluttet opp om vurderingene, understrekes det at forbedring av konkurranseevnen må ivaretas. Forventninger om at kronen vil styrke seg i 2017 sammenlignet med gjennomsnittet i 2016, medfører isolert sett at konkurranseevnen svekkes. Partene må derfor ta ansvar for forbedring av konkurranseevnen gjennom en lønnsvekst som ligger lavere enn hos våre handelspartnere. Forventet lønnskostnadsvekst per ansatt hos Norges handelspartnere er, ifølge OECD, anslått til 2,5 prosent i 2017.

I NHOs Økonomisk overblikk 4/2016 melder våre medlemsbedrifter at utsiktene er bedret, men de forventer ikke et markant omslag i norsk økonomi i 2017. Etter en liten aktivitetssvikt i andre halvår 2015 og inn i 2016, tok aktiviteten seg litt opp gjennom fjoråret. Den verste oppbremsingen kan dermed være unnagjort for norsk økonomi ved inngangen til 2017. Blant de petroleumsintensive bedriftene er vurderingen av markedssituasjonen fortsatt negativ.

[...]

Lavere rente og bedret konkurranseevne har virket som støtputer for norsk økonomi. Lønnskostnadene per timeverk i industrien er redusert fra 57 prosent over handelspartnerne i EU regnet i felles valuta i 2013 til 32 prosent i 2016. Selv om dette er en vesentlig forbedring i konkurranseevnen, ligger kostnadsnivået i Norge fortsatt høyt. Det viser seg også at det tar tid før forbedringen slår ut i økt aktivitet i brede deler av norsk næringsliv.

[...]

Samlet for årene 2014-2016 som har i seg oljeprisfallet, har reallønnen samlet sett holdt seg, og for tiåret 2007-2016 sett under ett har reallønnsveksten vært på nærmere 20 prosent. Det primære fremover må være å støtte opp under næringslivets omstillingsevne slik at konkurranseevnen ivaretas og bedriftenes evne til å betale gode lønninger sikres.

Derfor mener NHO at:

- Mellomoppgjøret i 2017 må bli ytterst moderat, det vil si en lønnsvekst under anslått kostnadsvekst hos handelspartnerne på 2,5 prosent.

- Lønnsdifferensiering etter den enkelte bedrifts økonomiske situasjon skal ivaretas gjennom lokale forhandlinger. Ved eventuelle sentrale tillegg bør det derfor skilles mellom de bedrifter som har og de som ikke har lokale forhandlinger.
- Stramme økonomiske rammer skal også gjelde i møte med eventuelle krav om regulering av overenskomster som ligger lavere enn gjennomsnittet.»

Styret i Unio vedtok 14. mars 2017 en inntektspolitisk uttalelse foran mellomoppgjøret i 2017 der det bl.a. heter:

«Norsk økonomi har hatt nullvekst i antall sysselsatte og nullvekst i BNP per innbygger etter det kraftige oljeprisfallet i 2014. Arbeidsledigheten har ikke vært høyere på 20 år. Vi ser nå en svak bedring i arbeidsmarkedet, særlig i de fylkene og næringene som ikke er hardt truffet av oljenedturen. Lavere petroleumsaktivitet og teknologidrevne omstillinger krever likevel mer offensive tiltak fra myndighetene. Omstillingsbehovet må møtes med kompetanse, utdanning og forskning, samt godt partssamarbeid. Kunnskap må settes i front. Omstillingstiltakene må utformes slik at kostnadene som følger av oljenedturen fordeles på fellesskapet, og ikke må bæres av de enkelte som rammes. Det er også viktig at lønnsveksten raskt kommer tilbake til et normalt leie som gir de ansatte en rettferdig del av verdiskapingen.

[...]

Offentlig sektor må tilby konkurransedyktige lønns- og arbeidsvilkår og gode tjenestepensjonsordninger. Stat, kommuner og helseforetak må i større grad verdsette utdanning, kompetanse og ansvar og kompensere for ulempe, belastning og risiko. Det er store rekrutteringsutfordringer i store deler av offentlig sektor.

Offentlige arbeidsgivere har et særlig ansvar for å bekjempe verdsetningsdiskriminering. Det trengs også tiltak på tvers av sektorer i arbeidslivet hvis vi skal kunne sikre likelønn mellom kvinner og menn. Dette er også et politisk ansvar

[...]

Føringer:

- Unio krever at utdanning, kompetanse, ansvar og risiko skal verdsettes lønnsmessig
- Unio krever reallønnsvekst i 2017, mellomoppgjøret må ta høyde for at vi raskt kommer tilbake til normal lønnsvekst
- Unio legger til grunn at kravene tilpasses de enkelte tariffområders situasjon
- Unio vil utforme kravene med det inntektspolitiske dokumentet som grunnlag»

Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS) vedtok i februar 2016 inntektspolitiske retningslinjer for tariffperioden 2016-2018. Inntektspolitisk dokument for 2017 supplerer dokumentet for 2016-2018. Det heter bl.a.:

«Forsiktighet i lønnsoppgjørene har bidratt til å styrke konkurransekraften i norsk økonomi. Når veksten nå tar seg langsomt opp igjen, må lønnstakerne få del i den økte verdiskapingen. Det er viktig for å forhindre økte forskjeller. Å unngå store forskjeller er bra for individene og bra for næringslivet. Den økte verdiskapingen må fordeles utover dem som skaper verdiene. En økning i kjøpekraften er også det mest effektive virkemidlet for å øke etterspørsel etter varer og tjenester fra husholdningene.

Årets oppgjør må minst bevare og helst forsterke kjøpekraften for våre medlemmer.

YS har lenge støttet opp om prinsippene bak frontfagsmodellen. Lønnsveksten i industrien for arbeidere og funksjonærer samlet skal være retningsgivende for resten av økonomien. Modellen må

være retningsgivende og praktiseres på en måte som sikrer fortsatt legitimitet blant arbeidstakerne, slik Holden-III-utvalget også understreket.»

Akademikerne la bl.a. til grunn:

«Inntektspolitikken skal være et fleksibelt virkemiddel som kan styrke konkurranseutsatt sektor og omstillingsevnen i norsk økonomi. I tillegg skal inntektspolitikken legge til rette for at den enkeltes kunnskap, kompetanse og ansvar lønnes på en riktig måte.

Akademikerne vil arbeide for en inntektspolitikk som sikrer nødvendig fleksibilitet og omstilling. I tillegg skal politikken bidra til at verdiskapingen blir høy og arbeidskraften utnyttes godt. Samtidig må politikken ivareta det offentlige evne til å rekruttere nødvendig arbeidskraft.

Akademikerne mener det inntektspolitiske samarbeidet skal bidra til at partene gjennom lønnsoppgjørene etablerer lønns- og forhandlingssystemer tilpasset en samfunnsutvikling som setter store krav til omstillinger og kompetanseoppbygging under skiftende rammebetingelser. Det inntektspolitiske samarbeidet må ikke munne ut i avtalemessige forpliktelser. Dette vil ikke være forenlig med en lang tradisjon om avtalefrihet og vil vanskeliggjøre nødvendige lokale tilpasninger.

Jo mer av lønnsmidlene som fordeles lokalt i den enkelte offentlige virksomhet, jo mer målrettet kan lønn brukes som virkemiddel for å skape sterke fagmiljøer og gode tjenester.

Akademikernes lønnspolitikk er basert på at avlønningen av den enkelte må ta hensyn til utdanning, kompetanse, ansvar og innsats. En fleksibel og lokal lønnspolitikk gir mer motiverte medarbeidere, minsker turnover, reduserer presset på privatisering av offentlige tjenester og fører til et bedre tjenestetilbud til innbyggerne.»

Hovedstyret i KS ga 6. april 2017 administrasjonen fullmakt til å forhandle etter følgende hovedlinjer:

«Mellomoppgjøret i 2017 gjennomføres innenfor en økonomisk ramme som gir en lønnsvekst på linje med sammenlignbare tariffområder.»

Virkes tariffpolitiske dokument for perioden 2016-2017 legger rammene for Virkes materielle forhandlingsposisjon i hovedoppgjøret for 2016 og mellomoppgjøret for 2017. Virke legger bl.a. følgende til grunn i sin tariffpolitikk:

«Virke er tilhenger av det inntektspolitiske samarbeidet og mener at frontfagsmodellen er velegnet for å koordinere lønnsveksten i samfunnet. Etter mange år med til dels betydelig reallønnsvekst (at prisvekst er lavere enn lønnsvekst) har dette de siste årene bremsset opp. Norsk arbeidsliv må forvente flere år med lavere lønnsvekst enn tidligere, slik at næringslivet får mulighet til å omstille seg i takt med endringer i oljesektoren og behov for produktivitetsvekst.

Tariffoppgjørene de siste 12 årene har vært gjennomført etter frontfagsmodellen som er basert på at lønnsveksten i økonomien som helhet må være tilpasset det konkurranseutsatt sektor kan tåle. Etter dagens forhandlingssystem betyr det at konkurranseutsatt industri forhandler først. Den økonomiske rammen som settes i dette forhandlingsområdet danner normen for øvrige forhandlingsområder. Men fordelingen av lønnsmidler innenfor den økonomiske rammen kan variere mellom ulike tariffområder og må være tilpasset de utfordringer den enkelte sektor, bransje eller virksomhet står overfor.

[...]

Virke mener at hele eller deler av lønnsutviklingen bør kunne avtales lokalt. Lønnsveksten og fordelingen av lønnsmidler må tilpasses virksomhetenes økonomi, produktivitet, konkurransevne, framtidsutsikter og den aktuelle arbeidskraftsituasjonen. Fastsettelsen av lokale tillegg må ta hensyn til hvilke tillegg som er gitt sentralt, men Virke vil arbeide for at rammene som legges sentralt gir rom for lokale tillegg. Det vil bidra til at lønnsveksten koordineres. Arbeidsgivere med god lønnssevne må ta hensyn til føringene som ligger i frontfagsmodellen slik at tillegg gis innenfor en forsvarlig ramme.»

1.2 Oppgjørene i privat sektor

1.2.1 LO-NHO-området

Som alltid i et mellomoppgjør ble forhandlingene i LO-NHO-området ført mellom LO og NHO sentralt, med basis i reguleringsbestemmelsen for 2. avtaleår. Forhandlingene startet opp 6. mars 2017 og den 14. mars kom partene fram til en forhandlingsløsning som senere ble vedtatt. Det ble gitt et generelt lønnstillegg til alle på kr 0,50 per time fra 1. april 2017. Det ble gitt ytterligere et lønnstillegg på kr 1,50 per time til arbeidstakere på overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2016 (407 265 kroner).

Lokale forhandlinger skulle ifølge protokollen være reelle og føres på basis av de enkelte overenskomster og slik at tillegg skulle gis på grunnlag av den enkelte bedrifts økonomiske virkelighet, dvs. bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurransevne. Partene forutsatte videre at den samlede lønnsveksten som avtales sentralt og lokalt skulle være normgivende både for ledere og andre grupper av arbeidstakere i bedriftene, og for hele arbeidsmarkedet for øvrig.

På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, ble årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området anslått til 2,4 prosent i 2017, se boks 1.1 under.

1.2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO-NHO-området

Den 14. mars 2017 ble det en forhandlingsløsning mellom YS og NHO som senere ble vedtatt av partene. Det ble gitt samme lønnstillegg som i oppgjøret mellom LO og NHO.

Den 17. mars 2017 ble det forhandlingsløsninger mellom Virke og LO og mellom Virke og YS i oppgjørene for handel, service og tjenesteytende næringer. Forhandlingsløsningene ble senere vedtatt av partene. Det ble ikke gitt generelle tillegg, men et tillegg på kr 0,50 per time per 1. april 2017 til ansatte på enkelte tariffavtaler. Det ble gitt et lønnstillegg på kr 2,00 per time fra 1. april 2017 til arbeidstakere på andre overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2016 (407 265 kroner).

Partene ble også enige om å nedsette et partssammensatt utvalg mellom Virke og LO og mellom Virke og YS som skal vurdere garantilønnsordningene. Forslag til endringer behandles i hovedtariffoppgjøret 2018.

Tillegget etter garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom Handel og Kontor (HK) og Virke ble benyttet til å øke alle minstelønssatsene med kr 447,- per måned eller kr 2,75 per time med virkning fra 1. februar 2017.

Også innen YS-Virke-området ble det gitt samme tillegg fra 1. februar 2017 etter garantiordningen som i HK-Virke-området.

På Grossistoverenskomsten mellom Virke og LO/NTF og mellom Virke og YS/Parat/YTF ble tariffavtalens minstelønn for arbeidstakere over 18 år hevet med kr 7,92 per time til kr 213,01 per time fra 1. februar 2017, i henhold til bestemmelsen om lønnsgaranti for overenskomsten.

Den 20. april 2017 ble Virke og Norges Farmaceutiske Forening (NFF) enige i forhandlingene ved årets mellomoppgjør. Forhandlingsresultatet ble senere vedtatt av begge parter. Det ble ikke gitt et generelt tillegg. Partene var blant annet enige om at det skulle gjennomføres lokale lønnsforhandlinger i kjedene og de frittstående apotekene.

Boks 1.1 Vurderinger rundt rammen, mellomoppgjøret 2017

Vurderinger rundt rammen fra LO og NHO ved mellomoppgjøret 2017, av 14. mars 2017:

Vurdering

Årslønnsveksten slik den fremkommer i statistikkene var særlig for industrien i fjor sterkt preget av endringene som har funnet sted i arbeidsmarkedet i kjølvannet av oljenedturen. Det er dermed større forskjeller enn vanlig mellom den underliggende lønnsveksten for de som har beholdt jobben og det statistiske snittet som ligger lavere.

NHO har, i forståelse med LO, lagt vekt på følgende utviklingstrekk i økonomien:

- Investeringsnedgangen i petroleumssektoren gir fortsatt negative ringvirkninger til norsk økonomi, men styrken i nedgangen er ventet å avta noe. Både de hjemmemarkedsrettede og de eksportrettede oljeleverandørene i Norges Banks regionale nettverk forventer fortsatt nedgang i produksjonen.
- Olje- og gassektoren vil fortsatt være en viktig sektor for Norge i forhold til ringvirkninger og inntekter til samfunnet. Med lavere aktivitet i denne sektoren er det viktig å utvikle eksisterende og etablere nye vekstmotorer i næringslivet.
- Bytteforholdet, som uttrykker forholdet mellom eksportpriser og importpriser, svekket seg også i 2016 og gir ikke lenger drahjelp for videre lønnsevne. Bytteforholdstapet var betydelig for varer og tjenester i alt, men også utenom olje og gass ble bytteforholdet svekket.
- Produktiviteten i industrien falt ifølge SSBs foreløpige nasjonalregnskapstall med 0,6 prosent i fjor mens pris på industriens verdiskaping var 2,7 prosent.
- Valutakursen bidro i fjor for fjerde året på rad til å bedre bedriftenes kostnadsmessige konkurransevne i forhold til utlandet. Relative lønnskostnader i industrien lå anslagsvis 32 prosent over våre handelspartnere i 2016, mot 57 prosent i 2013. Norske bedrifter står dermed bedret rustet til å møte konkurransen både på hjemme- og eksportmarkedet og dermed styrke grunnlaget for fortsatt bredt og lønnsomt norsk næringsliv.
- Fordelingen av verdiskapingen i industrien til lønnskostnader og driftsresultat var uendret fra 2015 til 2016, og tett på gjennomsnittet for de siste 20 årene. Utviklingen i driftsresultatet varierer imidlertid mellom næringene. Oljenedturen fremkommer tydelig i lavere driftsresultat i verksteds- og skipsbyggingsindustrien. For industrien samlet sett er driftsresultatet per sysselsatt svakt bedret fra 2015 til 2016, men disse tallene er sterkt preget av bransjen der oljeraffinering inngår. Når det ses bort fra oljeraffinering gikk driftsresultatet i industrien per sysselsatt ned fra 2015 til 2016, hvilket tilsier at lønnsevnen i bedriftene samlet sett er noe svekket.
- Arbeidsmarkedet er fortsatt svakt og ifølge SSB vil arbeidsledigheten være høy. Sysselsettingen ventes å øke svakt gjennom året, men ikke nok til at sysselsettingsraten vil ta seg opp. Offentlig forvaltning, bygg og anlegg og reiseliv trekker veksten opp, mens det fortsatt er sysselsettingsnedgang i oljeklyngen. Ifølge NHOs økonomibarometer svarer fortsatt mange petroleumsrettede bedrifter at de vil gå til permitteringer og oppsigelser neste kvartal. Det betyr at nedgangen i denne delen av arbeidsmarkedet, der deler av frontfagsbedriftene ligger, vil fortsette utover i 2017. Det er fortsatt noe vekst i arbeidsledigheten i funksjonærgrupper som blant annet ingeniører. Fortsatt redusert sysselsetting i oljerelaterte virksomheter vil, sammen med moderate lokale oppgjør i virksomheter som rammes av nedgangen, bidra til å dempe lønnsveksten.
- Norsk økonomi kan trolig være nær konjunkturbunnen. SSB anslår moderat konjunkturoppgang fra første halvår i år, men med anslått vekst i BNP Fastlands-Norge på 1,8 prosent i 2017 vil veksten være svakere enn trendvekst på 2 prosent. Ifølge Norges Banks regionale nettverk har produksjonsveksten tiltatt i alle næringer med unntak av eksportindustrien. Andelen av bedriftene som rapporterer om kapasitetsbegrensninger har økt litt, men andelen

kontaktbedrifter som har problemer med å møte vekst i etterspørselen er lav i hele landet. Bedriftene rapporterer fortsatt om god tilgang på arbeidskraft i hele landet.

Totalt sett peker forholdene i realøkonomien i retning av om lag uendret lønnsvekst i 2017 sett i forhold til den underliggende lønnveksten i 2016.

Ramme

På bakgrunn av vurderinger gjort av NHO, i forståelse med LO, anslås årslønnsveksten i industrien samlet i NHO-området til 2,4 prosent i 2017. Rammen er basert på 1,1 prosentpoeng overheng for industriarbeidere og industrifunksjonærer i LO-NHO-området og 0,3 prosentpoeng bidrag fra tariff tillegg. Resterende bidrag til rammen er glidning. Dette er lønnsvekst fra lokale forhandlinger basert på de fire kriterier, bedriftens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurranseevne, samt eventuelle strukturendringer. Det er viktig at alle grupper tilpasser seg rammen som det er enighet om i frontfaget.

Det partssammensatte Cappelen-utvalget (NOU 2016:15) understreket i fjor høst at *"forbedringen i konkurranseevnen må ivaretas. Ulik lønnsevne mellom næringer kan likevel gi press i deler av arbeidsmarkedet som kan sette frontfagsmodellen på prøve. Det er viktig at modellens normdannende rolle ivaretas. Samtidig må utdannings-, sysselsettings- og arbeidsmarkedspolitikken innrettes med tanke på økonomiens strukturelle utfordringer og det store behovet for omstilling, kompetanse og økt produktivitet. Dette skaper grunnlag for fremtidig reallønnsvekst."* NHO og LO har i mellomoppgjøret lagt vekt på disse sammenhengene.

I mellomoppgjøret i 2017 innenfor Virke-HUK¹⁹ -området kom partene 13. juni til enighet etter forhandlinger. Oppgjøret omfattet forhandlinger om sju tariffavtaler med mellom 35 000 og 40 000 arbeidstakere innen helse, utdanning og kultur med over 30 arbeidstakerorganisasjoner. Virke forhandlet parallelt med LO, YS, Unio, Akademikerne og Lederne. Forhandlingsresultatet innebar økonomiske tillegg i form av generelle tillegg, justering av minstelønn og lokale forhandlinger. Tilleggene på de ulike overenskomstene fulgte resultatene i korresponderende områder. Forhandlingsresultatet ble senere godkjent av partene.

Mellom LO og Samfo (kooperasjonen) ble det også en forhandlingsløsning som senere ble godtatt av partene. Det ble ikke gitt et generelle tillegg, men et tillegg på kr 0,50 per time per 1. april 2017 til ansatte på enkelte tariffavtaler. For Landsoverenskomsten (HK) ble det avtalt et lavlønns tillegg på kr 1,50 per time. Tillegget etter garantiordningen fra 1. februar 2017 var det samme som for Landsoverenskomsten mellom HK og Virke. Det ble gitt et lønns tillegg på kr 2,00 per time til arbeidstakere på andre overenskomster med gjennomsnittslønn under 90 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn i 2016 (407 265 kroner).

I mellomoppgjøret i finansnæringen mellom Finansforbundet og Finans Norge og mellom LO/HK og Norsk Post- og Kommunikasjonsforbund og Finans Norge kom partene 25. april 2017 fram til en forhandlingsløsning, som senere er vedtatt av partene. Partene avtalte et generelt tillegg på lønnsregulativet på 0,65 prosent, minimum kr 3 200 per år, med virkning fra 1. mai 2017. Partene forutsatte at den samlede lønnsveksten sentralt og lokalt skulle være normgivende både for ledere og andre grupper av arbeidstakere i bedriftene.

¹⁹ Omfatter virksomheter som eies og drives av private organisasjoner og/eller stiftelser innen helse, undervisning og kultur.

1.3 Oppgjørene i offentlig sektor

I det *statlige tariffområdet* startet forhandlingene i mellomoppgjøret 2017 den 30. mars. Det ble ført felles forhandlinger fram til den 29. april da hhv. LO Stat, Unio og YS Stat og Akademikerne kom til enighet med staten om ny tariffavtale. Oppgjøret gir samme ramme for årslønnsvekst i begge avtaler, men fordelingen på enkeltelementer er forskjellig.

I avtalen med LO Stat, Unio og YS Stat ble det gitt et generelt tillegg på 0,33 prosent på hovedlønntabellen med virkning fra 1. mai 2017 og lønnstrinnene i lønnsramme 02, 03 og 04 ble løftet med ett lønnstrinn. Med virkning fra 1. juli 2017 ble det avsatt 0,8 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger.

I avtalen med Akademikerne ble hele den økonomiske rammen avsatt til lokale forhandlinger. Med virkning fra 1. oktober 2017 var det avsatt 0,85 prosent av lønsmassen til lokale forhandlinger. Partene var også enige om å avvikle hovedlønntabellen (A-tabellen).

Partene i det statlige tariffområdet var enige om å fortsette arbeidet med å modernisere lønssystemet, i tråd med det mandatet som er avtalt i protokolltilførsel nr. 2 i hovedtariffavtalene for perioden 1. mai 2016 til 30. april 2018. Arbeidet skulle bygge på rapportene fra de partssammensatte gruppene som ble overlevert i februar 2017 og skulle gjennomføres slik at det kan legges til grunn for hovedtariffoppgjøret våren 2018.

I mellomoppgjøret i det *kommunale tariffområdet* ble forhandlingene i KS-området gjennomført den 27. april 2017. KS og LO Kommune, Unio, YS Kommune og Akademikerne Kommune kom fram til en forhandlingsløsning som senere ble vedtatt av partene. Partene avtalte at de sentrale tilleggene for 2017 til ansatte med stilling i hovedtariffavtalen kapittel 4 som ble avtalt i 2016, skulle flyttes en måned fram og gis fra 1. juli 2017. Videre avtalte partene i 2016 at det skulle settes av 0,9 prosent til lokale forhandlinger med virkning fra 1. september 2017. I 2017-oppgjøret ble det enighet om å flytte virkningstidspunktet en måned fram til 1. august. Til ansatte i det kommunale tariffområdet med stilling i hovedtariffavtalen kapittel 4 ble det gitt sentrale lønnstillegg som vist i tabell 1.1. Ledere, fagledere og arbeidsledere i kapittel 4 fikk et sentralt tillegg på 2 prosent av grunnlønn.

Fra og med 1.7.2017 ble noen stillingsgrupper i kapittel 4 slått sammen, samt at det ble opprettet en ny stillingsgruppe. Sentrale tillegg per 1.7.2017 fulgte stillingsgruppene slik de var før 1.7.2017, mens garantilønn og tillegg for ansiennitet fulgte ny tabell gyldig fra og med 1.7.2017. Følgende endringer i stillingsgrupper gjelder fra 1.7.2017:

- Det opprettes en ny stillingsgruppe: *Stillinger med krav om fagbrev og 1-årig fagskoleutdanning*.
- Stillingsgruppene *Lærer* og *Stillinger med krav om høgskoleutdanning* blir slått sammen til stillingsgruppen: *Lærer og Stillinger med krav om 3-årig U/H-utdanning*.
- Stillingsgruppene *Adjunkt* og *Stillinger m/krav om høgskoleutdanning m/ytterligere spesialutdanning* blir slått sammen til: *Adjunkt og Stillinger med krav om 4-årig U/H-utdanning*.
- Stillingsgruppene *Adjunkt med tilleggsutdanning* omfatter nå også andre ansatte med 5-åring universitets- eller høgskoleutdanning uten mastergrad, og endrer navn til: *Adjunkt med tilleggsutdanning* og *Stillinger med krav om 5-årig U/H-utdanning*.
- Stillingsgruppene *Lektor* og *Stillinger med krav om mastergrad* blir slått sammen til: *Lektor og Stillinger med krav om mastergrad*.

Oslo kommune og Kommuneansattes hovedsammenslutning (KAH), Unio og YS kom 28. april 2017 til enighet om et anbefalt forslag. Forslaget ble senere vedtatt av partene. Det ble gitt et prosentvis tillegg på lønnstabellen på 2,15 prosent, minimum kr 9 000, med virkning fra 1. mai 2017. Det ble brudd i forhandlingene mellom Oslo kommune og Akademikerne, og oppgjøret gikk til mekling. Den 23. mai ble det satt fram et meklingsforslag som partene anbefalte. Forslaget innebar samme lønnstillegg som i avtalen mellom Oslo kommune og KAH, Unio og YS.

Tabell 1.1 Garantilønn og lønnstillegg etter ansiennitet i KS-området per 1. mai 2016 og 1. juli 2017. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (16 år).

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år				Ansiennitet 16 år		
	Garantilønn inkl. tillegg 1. mai 2016	Garantilønn inkl. tillegg 1. juli 2017	Tillegg 1. juli 2017	Andel ¹ kvinner, prosent	Garantilønn inkl. tillegg 1. juli 2017	Tillegg 1. juli 2017	Andel ¹ kvinner, prosent
Stillinger uten særskilt krav om utdanning	282 000	288 500	6 500	67	391 200	6 500	78
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fagarbeiderstillinger	326 300	333 300	7 000	68	401 200	9 100	83
Stillinger med krav om fagbrev og 1-årig fagskoleutdanning ²		353 300			421 200		
Lærer og Stillinger med krav om 3-årig U/H-utdanning	373 700	376 200	2 500 ³	83	456 500	16 300 ³	86
Adjunkt og Stillinger med krav om 4-årig U/H-utdanning	415 800	415 800	0 ⁴	75	487 000	15 000 ⁴	79
Adjunkt med tilleggsutdanning og Stillinger med krav om 5-årig U/H-utdanning	457 000	466 200	9 200	69	548 700	10 800	70
Lektor og Stillinger med krav om mastergrad	480 100 ⁵	489 800	9 700 ⁶	76	592 200	11 700 ⁷	66
Lektor med tilleggsutdanning	495 900	505 900	10 000	69	618 700	12 200	60

¹ Per 1. desember 2016.

² Denne stillingsgruppen er ny per 1.7.2017

³ Ansatte i denne stillingsgruppen med stillingskode for lærer gis et sentralt tillegg på 2,0 prosent av grunnlønn.

⁴ Ansatte i denne stillingsgruppen med stillingskode for adjunkt gis et sentralt tillegg på 2,0 prosent av grunnlønn.

⁵ For ansatte i stillinger med krav om mastergrad (ikke lektorer) var garantilønn 460 100.

⁶ For ansatte i stillinger med krav om mastergrad (ikke lektorer) er tillegget 29 700 kroner.

⁷ For ansatte i stillinger med krav om mastergrad (ikke lektorer) er tillegget 51 700 kroner.

Kilde: KS.

1.4 Oppgjørene i Spekter-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom Spekter og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og mellom Spekter og Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i Spekter, SAN.

I tråd med forhandlingsmodellen i Spekter forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom Spekter og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det for LO og YS (med unntak av Nettbuss og helseforetakene) avtalt et generelt tillegg på kr 975 per år. Ansatte med en årslønn på kr 407 265 eller lavere, ble gitt et lavlønnstillegg på kr 2 925 pr. år. Tilleggene ble gitt med virkning fra 1. april 2017. Det ble ført forhandlinger i de enkelte virksomheter (B-nivå) om eventuelle ytterligere lønnstillegg. I disse forhandlingene ble det gitt noe varierende tillegg.

I *helseforetakene* kom Spekter og forbundene i LO og YS til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A2). Det ble enighet om et generelt tillegg fra 1. juli 2017 på kr 4 000 per år til alle medlemmer. Minstelønnsatsene ble hevet med minst 4 000 kr for alle stillingsgrupper fra 1. august 2017, se tabell 1.2. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2017.

For helseforetakene kom Spekter og forbundene i Unio med sentral forbundsvis avtaledel (Norsk Sykepleierforbund, Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet) til enighet i de sentrale forbundsvis forhandlingene (A2). Medlemmer av Norsk Fysioterapeutforbund og Norsk Ergoterapeutforbund fikk et generelt tillegg på 1,2 prosent med virkning fra 1. juli 2017. Medlemmer av Utdanningsforbundet fikk et generelt tillegg på 1,4 prosent med virkning fra 1. juli 2017. Medlemmer av Norsk Sykepleierforbund fikk et generelt tillegg på 1,2 prosent med virkning fra 1. august 2017. Minstelønnsatsene ble hevet med 5 000 til 13 000 kr med virkning fra 1. juli, se tabell 1.3. Det ble ikke gjennomført lokale lønnsforhandlinger på B-dels nivå i 2017.

Det ble gitt generelle tillegg for leger i spesialisering, turnusleger og medisinerstudenter med virkning fra 1. januar 2017. Tilleggene varierte fra kr 10 000 til kr 15 500 pr. år. De sentralt avtalte minimumssatsene ble økt med tilsvarende beløp. Partene var enige om at det skulle forhandles lokalt i det enkelte helseforetak for blant andre overleger, forskere og stipendiater.

Tabell 1.2 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. august 2016	1. august 2017	Endring	1. august 2016	1. august 2017	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning ¹	294 000	298 000	4 000	355 000	359 000	4 000
Fagarbeiderstillinger/ 3 års videregående utdanning m.m.	330 000	334 000	4 000	392 000	396 000	4 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	380 000	385 000	5 000	447 000	460 000	13 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	415 000	420 000	5 000	490 000	500 000	10 000

¹Etter 20 års ansiennitet var minstelønnsatsen fra 1. juli 2016 kr 385 000. Fra 1. august 2017 er 20 års ansiennitet erstattet med 16 års ansiennitet med minstelønnsatsen kr 386 000.

Kilde: Spekter.

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i Spekter-området for UNIO forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. juli 2016	1. juli 2017	Endring	1. juli 2016	1. juli 2017	Endring
Grunnstillinger	380 000	385 000	5 000	447 000	460 000	13 000
Stillinger med spesialkompetanse	415 000	420 000	5 000	490 000	500 000	10 000

Kilde: Spekter.

1.5 Konflikter i 2017-oppgjøret

I oppgjørene mellom Spekter/Akasia-konsernet og LO Stat/Fagforbundet, YS Spekter/Delta og Unio ble det konflikt fra 5. mai, etter at meklinger ikke førte fram. Ved tvungen mekling kom partene fram til en anbefalt forhandlingsløsning for både lønn og pensjonsordning 6. juni. Den anbefalte løsningen ble senere vedtatt av partene.

Norsk sykepleierforbund og NHO Abelia kom ikke til enighet om opprettelse av overenskomst i Kreftforeningen og det ble streik fra 22. mai, etter at mekling ikke førte fram. Partene kom fram til en forhandlingsløsning den 2. oktober og streiken ble avsluttet.

Meklingen mellom LO/Norsk flygerforbund, YS/Parat/ScanNor flygerforening og NHO Luftfart vedrørende Overenskomst for piloter i SAS førte ikke til enighet. Den 11. september ble 1 ansatt tatt ut i streik. Den 13. september ble meklingen gjenopptatt og den 14. september la meklere fram et forslag til løsning som partene aksepterte.

Vedlegg 2.

2 Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.

I dette vedlegget defineres en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlene om lønnsutviklingen. Beregning av årslønn og årslønnsvekst før og ved overgang til nytt datagrunnlag fra 2015 er beskrevet i tidligere rapporter, senest NOU 2017: 10 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2017. Her beskrives bare datasituasjonen som gjelder fra og med 2015.

Lønnsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå

Lønnsstatistikken fra SSB bygger på opplysninger fra a-meldingen gjennom A-ordningen. A-ordningen omfatter alle arbeidsgivere både for privat og offentlig sektor. A-ordningen er en samordnet rapportering av lønns- og ansettelsesopplysninger til Skatteetaten, NAV og Statistisk sentralbyrå regulert av a-opplysningsloven. Data blir innhentet elektronisk fra Skatteetaten ved Etatenes fellesforvaltning (EFF).

Alle arbeidsgivere som har betalt ut lønn, kontantytelser eller naturalytelser må levere a-melding. Datamaterialet omfatter dermed alle ansatte i alle foretak med rapporteringsplikt til de nevnte forvaltningsorganene. A-meldingen rapporteres månedlig.

Lønnstatistikken er grunnlaget for SSBs publiserte årslønnsberegninger og månedstall, og for tariffstatistikk og beregninger i de fleste forhandlingsområdene. Unntakene er kommunesektoren og Spekter-området utenom helseforetakene, hvor arbeidsgiverorganisasjonene samler inn egne data for forhandlingsområdene.

Lønnsbegrepet gjennomsnittlig månedslønn i lønnsstatistikken er basert på kontantlønnsbegrepet. I månedslønnen inngår avtalt lønn²⁰, bonus²¹ og uregelmessige tillegg²². Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den avtalte lønnen er gitt for tellingsmåneden, mens de andre lønnskomponentene er et gjennomsnitt fra 1. januar til tellingsstidspunktet for statistikken. Eventuelle etterbetalinger av lønn (avtalt lønn) i tellingsmåneden blir justert for i SSBs årslønnsberegning, men ikke medtatt i månedstall som publiseres.

SSB utarbeider også en kvartalsvis lønnsindeks for ansatte i privat sektor ut fra opplysninger fra a-meldingen. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen. Indeksen utarbeides for avtalt månedslønn som måler endring i avtalt lønn hvert kvartal, og for gjennomsnittlig månedslønn der uregelmessige tillegg og bonus beregnet som et gjennomsnitt for gjeldende kvartal er med. Utviklingen i månedslønnen målt ved indeksen er dermed ikke direkte sammenliknbar med månedstall og årslønnsberegning fra SSB slik disse publiseres.

Lønnsstatistikken fra SSB grupperer virksomheter etter næring og institusjonell sektor. Dette er en annen inndeling enn etter forhandlingsområder. Det er f.eks. ikke fullt ut de samme bedriftene som inngår i næringen industri som inngår i NHO-bedrifter i industrien. Deler av oljebaserte

²⁰ Avtalt lønn inkludert faste tillegg.

²¹ Bonus omfatter her også produksjonstillegg, provisjoner, gratialer mv., som ofte ikke er knyttet til bestemte arbeidsoppgaver og kan opptre ujevnt.

²² Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoretillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

industribedrifter ble tatt ut av næringen industri i 2009/2010 hos SSB, men er fortsatt med i lønnstallene for industrien for NHO-bedrifter.

Også andre forskjeller i avgrensning forekommer. Unge arbeidstakere (under 18 år), lærlinger og ansatte over 72 år er for eksempel ikke med i forhandlingsstatistikk, men er inkludert i lønnsstatistikken fra SSB. Ledergrupper inngår i lønnsstatistikk etter næring fra SSB, men er kun med i de aggregerte tallene for Virke-området i lønnsstatistikk for forhandlingsområder.

Årslønn

Årslønn er den beregnede lønnen for en lønnstaker i løpet av et kalenderår ved full tid og full lønn under ferie og annet fravær. Det betyr bl.a. at variasjon i sykefravær ikke påvirker beregnet årslønn eller årslønnsvekst. Årslønnen omfatter avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg. Naturallønn, lønn for overtidarbeid og sluttvederlag er derimot ikke inkludert.

Årslønn per årsverk, eller årslønn per beregnet årsverk, omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Et årsverk for heltidsansatte består ikke av det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Forskjeller kan for eksempel skyldes omfang av skiftarbeid.

Under følger oversikt over årslønnsberegningene i henholdsvis lønnsstatistikken og nasjonalregnskapet fra Statistisk sentralbyrå og i forhandlingsområdene. Innholdet i årslønnsbegrepet er i utgangspunktet det samme, men det er forskjeller i kilder, populasjon og metode.

Årslønn i lønnsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå

Årslønnen er summen av utbetalt avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg i kalenderåret. Etterbetalinger utbetalt i tellingsåret telles med også når de er tjent opp året før, mens opptjent lønn som utbetales året etter ikke kommer med.

A-ordningen utgjør grunnlaget for statistikken. Alle arbeidsgivere som har betalt ut lønn, kontantytelser eller naturalytelser må levere a-melding. Datamaterialet omfatter alle foretak med rapporteringsplikt, og alle ansatte det er innrapportert lønn for i form av kontante ytelser for utført arbeid. Se også omtalen under Lønnsstatistikk.

Årslønn fra lønnsstatistikken benyttes i kapittel 2, tabell 2.1.

Årslønn i nasjonalregnskapet

Teoretisk er årslønn i nasjonalregnskapet og i lønnsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå samme begrep og kildegrunnlaget er i hovedsak det samme (A-ordningen). Populasjonen i nasjonalregnskapet er alle lønnstakere i bedriftene som inngår i produksjonsavgrensningen for Norge. Nasjonalregnskapet inkluderer dermed i motsetning til lønnsstatistikken også ansatte på skip og båter i utenriks sjøfart og vernepliktige i forsvar.

Beregningsmetodene for årslønn i nasjonalregnskapet og lønnsstatistikken kan variere noe. Blant annet vil etterbetalinger i lønnsstatistikken plasseres i den måneden de kommer til utbetaling, mens nasjonalregnskapet beregner når etterbetalingene skal gjelde fra. Feriepengetillegg inkluderes derimot det året de kommer til utbetaling, og ferietrekk for de fastlønnede trekkes fra samme år som trekket er foretatt.

Årslønn i nasjonalregnskapet benyttes i kapittel 2 for å vise årslønnsvekst for hele økonomien, i kapittel 7 samt i vedlegg 7.

Årslønn i forhandlingsområdene

Beregningene av årslønn og lønnsvekst for forhandlingsområdene bygger på lønnsstatistikk for de enkelte gruppene, og på opplysninger om lønnstillegg og reguleringstidspunkter i de enkelte år. A-ordningen utgjør grunnlaget for statistikken og årslønnsberegningene, med unntak av for KS og Spekter øvrige bedrifter, der arbeidsgiverorganisasjonene samler inn data.

Beregningene er basert på opplysninger om time- eller månedslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedslønnen består av avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Noen av lønnskomponentene som inngår kan være bransjespesifikke tillegg, slik som f.eks. skifttillegg og ulempetillegg.

For tariffområder/forhandlingsområder anslås tariffmessig lønnsøkning på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter.

For NHO-bedrifter beregnes årslønn ved å benytte opplysninger for alle måneder i året²³, og ut fra dette beregnes lønnsglidning og overheng sammen med kunnskap om tariffmessig lønnsøkning. Datagrunnlaget består av avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg samt timer per måned, og omfatter 40 opplysninger per individ som er nødvendig for å knytte materialet mot tariffavtaler og beregne årslønn på en nøyaktig og sammenlignbar måte. For NHO-bedrifter blir årslønnsberegningene for tariffavtaler/næringsområder vektet opp med NHOs populasjonsregister («statistikkregister») til større grupper som f.eks. industriarbeidere, industrifunksjonærer, industri, voksne arbeidere etc. Virkninger av manglende utbetalte tillegg ved årsskiftet som er kjente, beregnes og tas hensyn til i beregning av årslønn, årslønnsvekst og overheng. For beregning av årslønn inngår gjennomsnittlig nivå over 12 måneder for både bonus og uregelmessige tillegg, og dermed får ikke disse virkning på lønnsoverheng. I beregning av lønnsoverheng, er det justert for etterbetalinger der dette er kjent ved glatting av nivåene noe tilbake i tid.

For områder i tabell 1.1 utenom NHO-bedrifter beregnes årslønn ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikk for samme måned to påfølgende år (september, oktober eller desember). Økningen i månedslønnen over denne 12-månedersperioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter. Lønnsglidningen beregnes som en restpost, og blir fordelt på ett eller flere tidspunkter, bl.a. ut fra kunnskap om virkningstidspunkt for lokalt avtalte tillegg. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg helt på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, legger utvalget til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet holder seg på samme nivå ut året. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig lønnsnivå, eller årslønn, for det aktuelle året. Lønnsvekst som kommer etter tellingstidspunktet telles med i årslønnsveksten for det påfølgende året.

KS samler inn data for ansatte i kommuner, fylkeskommuner og ansatte som arbeider i virksomheter som følger tariffavtaler hvor KS og Oslo kommune er part. Tellingstidspunktet er 1. desember. KS har også en egen undersøkelse av virkningstidspunkter brukt for lønnstillegg ved lokale forhandlinger.

Spekter samler inn data fra Spekters medlemsvirksomheter som ikke er helseforetak. Tellingstidspunktet er 1. november, og det er lønnen for oktober som måles. Virkningstidspunkt for lønnstillegg ved lokale forhandlinger i de fleste virksomheter i Spekter øvrige er 1. april.

Av forhandlingsområdene i tabell 1.1 er beregningene avgrenset til heltidsansatte for Virke-bedrifter i varehandelen og finanstjenester (Finans Norges medlemmer i finansnæringen). For de øvrige

²³ I den tidlige beregningen i februar imputeres lønnsnivåene for desember.

områdene beregnes årslønnsveksten for heltids- og deltidsansatte under ett. Heltidsansatte er ansatte med stillingsprosent lik 100. Se også omtalen under Arbeidstid.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør tråtte i kraft samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom forhandlingsområder og tariffavtaler før årslønnsveksten er kjent.

I praksis vil størrelsen på overhenget ofte være et tolkingsspørsmål, bl.a. knyttet til tidspunktene for når lønnsøkningen skjer. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Bonus kan også være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året og forventes utbetalt i ett eller annet omfang hvert år, selv om den ikke er knyttet til bestemte arbeidsoppgaver. For bonus legges likevel til grunn gjennomsnitt for hele året slik at bonus ikke påvirker overhenget.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for tariffområder har ikke vært fullt ut i samsvar med den prinsipielle definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg på slutten av året, eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået på tellingspunktet for lønnsstatistikken (september²⁴) holder seg på samme nivå ut året. Det betyr at overhenget for tariffområder er beregnet på grunnlag av lønnsnivået på tellingspunktet i forhold til gjennomsnittet for året. Dette har vært en praktisk tilpasning fordi vi før A-ordningen ble innført fra og med 2015 hadde lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp.

Utvalget benytter fortsatt denne metoden for forhandlingsområdene utenom NHO-bedrifter. For NHO-bedrifter bygger beregningene av årslønn og overheng nå på opplysninger om utbetalt lønn for alle måneder i året, når disse foreligger.

Valget av metode for beregning av overheng påvirker ikke størrelsen på samlet, beregnet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av årslønnsveksten mellom år og fordelingen mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønns tillegg, garantit tillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger. Tariffmessig lønnsøkning beregnes på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden.

²⁴ For kommuneansatte er tellingspunktet 1. desember, for Spekter øvrige 1. november.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, for eksempel gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå, eller ved endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. For ansatte i staten og i kommunene med sentral lønnsdannelse, er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. I staten f.eks. kan etatene/virksomhetene overføre penger fra driftsbudsjettet til lønnsmidler. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.2 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen og tariff tilleggene mer for årslønnsveksten enn det som framgår av dekomponeringen fordi en del av lønnsendringene i beregningsåret inngår i lønnsoverhengen og dermed i årslønnsveksten i året etter, jf. definisjonen av lønnsoverheng over.

Arbeidstid

Den lovbestemte alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. Avtalefestet normalarbeidstid er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnskuttinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnsraten for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer imellom, omregnes timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I a-meldingen rapporteres stillingsprosent (hvor stor andel arbeidsforholdet utgjør av full stilling) og antall arbeidstimer for heltidsstilling hver måned. Dette gjelder også for arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke. Det innhentes også opplysninger om ulike arbeidstidsordninger, for eksempel døgnskuttinuerlig/helkontinuerlig skift eller turnusarbeid.

I den publiserte lønnsstatistikken fra SSB defineres heltidsansatte som «ansatte med stillingsprosent større eller lik 100». Alle med stillingsprosent lavere enn 100 regnes som deltidsansatte. Ved å kombinere informasjon om stillingsprosent og antall timer i full stilling, beregnes en avtalt arbeidstid per uke for hver ansatt. Definisjonen av en heltidsstilling vil derved tilsi at avtalt arbeidstid per uke ligger mellom 28 og vel 40 timer ut fra turnus/skiftordning. Majoriteten av de heltidsansatte har en ukentlig avtalt arbeidstid på 37,5 timer. SSB kan sette andre grenser for heltid etter ønske fra oppdragsgivere, for eksempel i forbindelse med utarbeiding av statistikk for tariffområder.

For å kunne sammenlikne årslønn eller lønn per måned mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid.

Lønn per utførte timeverk i nasjonalregnskapet

Lønn per utførte timeverk i nasjonalregnskapet er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter (ekskl. arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier) og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens sykefravær og andre fravær som innebærer at timeverk ikke blir utført, ikke er med selv om fraværet er lønnet. Antall utførte timeverk er også påvirket av bevegelige helligdager og skuddår. Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Sammenhengen mellom gjennomsnittlig lønn per utført timeverk, lønnskostnader per utførte timeverk og årslønn er beskrevet i vedlegg 7. Timelønnskostnader inngår også i kapittel 5.

Kjennemerker

Arbeidsgivere opplyser om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Arbeidsgiver rapporterer 7-sifret yrkeskode i henhold til standard for yrkesklassifisering (STYRK-08) som er den nyeste norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden. Standarden bygger på de to kvalifikasjonsprinsippene kompetansenivå og grad av spesialisering. Hvilken yrkeskode en stilling skal ha, bestemmes av arbeidsoppgavenes krav til kompetanse. Hovedregelen er at ansatte som utfører samme arbeidsoppgaver, skal ha samme yrkeskode. SSB kopler også til opplysninger om utdanning fra utdannelsesregisteret, gruppert etter lengden på utdanningen i samsvar med norsk standard for utdanningsgruppering.

Næring er kodet i samsvar med Standard for næringsgruppering (SN 2007).

Sektor er kodet etter institusjonell sektorgruppering som følger:

- Sektor 6100: Statlig forvaltning
- Sektor 6500: Kommunal og fylkeskommunal forvaltning
- Øvrige: Privat sektor og offentlige foretak

«Statlig forvaltning» er svært nær opptil det gamle SST²⁵-registeret, men omfatter også helseforetakene. Ved å kombinere sektor og næring vil man tilnærmet kunne identifisere helseforetakene. Næring 86 (Helsetjenester) innen statlig forvaltning vil omfatte helseforetakene, eksklusive virksomheter som driver «ikke-helserelatert virksomhet» (sykehusapotek, it-avdelinger etc.).

²⁵ Statens sentrale tjenestemannsregister.

Vedlegg 3.

3 Kursutviklingen for norske kroner

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronekursen de siste ti årene. For utviklingen i tidligere år henvises til tidligere rapporter fra utvalget. I NOU-rapport 2003:10 gis en omtale av utviklingen siden 1970-tallet.

Kronekursindekser

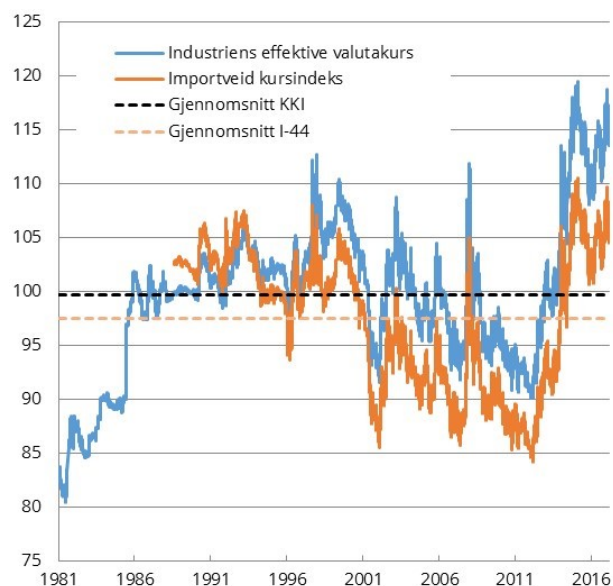
Industriens effektive valutakurs (konkurranskursindeksen) er en nominell effektiv kronekurs beregnet på grunnlag av kursene på den norske kronen mot valutaene for Norges 25 viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen.

Den importveide kursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av kursene til 44 land. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges vareimport fra 44 land. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Fallende indeksverdi betyr en styrking av kronekursen. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som industriens effektive valutakurs.

Utviklingen i de to valutakursindeksene de siste ti årene er illustrert i figur 3.1 og tabell 3.1 nedenfor.

Utviklingen i kronekursen

Kronen styrket seg fra starten av 2006 til sommeren 2008, perioden sett under ett. Høsten 2008 bidro den internasjonale finanskrisen til store svingninger i både rente- og valutamarkedene. I andre halvår av 2008 svekket kronen seg med drøyt 18 prosent. Gjennom 2009 ble imidlertid mye av denne svekkelsen reversert, og ved utgangen av 2009 var kronen i overkant av 13 prosent sterkere enn ved starten av året.

Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kursindeks. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Macrobond

I perioden 2010 – 2012 styrket kronen seg med i gjennomsnitt vel 2½ prosent per år. Kronestyrkingen må ses i sammenheng med at økonomien i Norge utviklet seg sterkere enn hos våre handelspartnere, og at rentenivået i Norge var høyere, jf. figur 3.4.

I perioden 2013 – 2015 svekket kronen seg markert. Målt ved konkurransekursindeksen var kronen i januar 2016 drøyt 30 prosent svakere enn i januar 2013. Det har aldri hendt tidligere at kronen målt ved konkurransekursindeksen har svekket seg så mye i løpet av en tilsvarende tidsperiode, jf. figur 3.1²⁶. Målt som årgjennomsnitt svekket kronen seg med vel 6 prosent i 2014 og med 10,7 prosent i 2015. Den kraftige svekkelsen av kronen inntraff samtidig som at oljeprisen falt markert, jf. omtale i kapittel 4.

Samtidig som at nedgangen i oljeprisen ble snudd til oppgang, styrket kronen seg igjen fra januar 2016 til februar 2017 med om lag 7½ prosent. Kronen har siden svekket seg litt igjen, og er nå rundt 16½ prosent svakere enn gjennomsnittet i perioden etter 1982, jf. figur 3.1. Målt som årgjennomsnitt svekket kronen seg med 1,4 prosent i 2016, mens den styrket seg med 0,6 prosent i 2017.

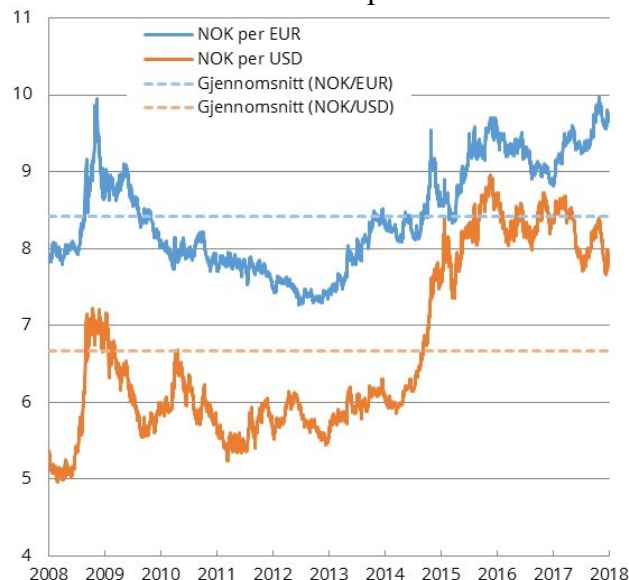
Tabell 3.1 Kronekursen. Prosentvis endring fra året før¹

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Industriens effektive valutakurs (KKI)	-0,5	2,9	-4,2	-1,9	-1,6	3,0	6,1	10,7	1,4	-0,6
Importveid valutakurs (I-44)	0,0	3,3	-3,7	-2,4	-1,1	2,2	5,3	10,5	1,8	-0,8

¹ Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner målt ved hhv. industriens effektive valutakurs og den importveide valutakursen.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Eurostat og Beregningsutvalget.

Figur 3.2 viser utviklingen i norske kroner per euro og dollar de siste ti årene. Målt mot euro var kronen i midten av februar 2018 16½ prosent svakere enn gjennomsnittet de siste ti årene. Målt mot dollar var kronen nesten 20 prosent svakere. Det har vært betydelige svingninger i perioden.

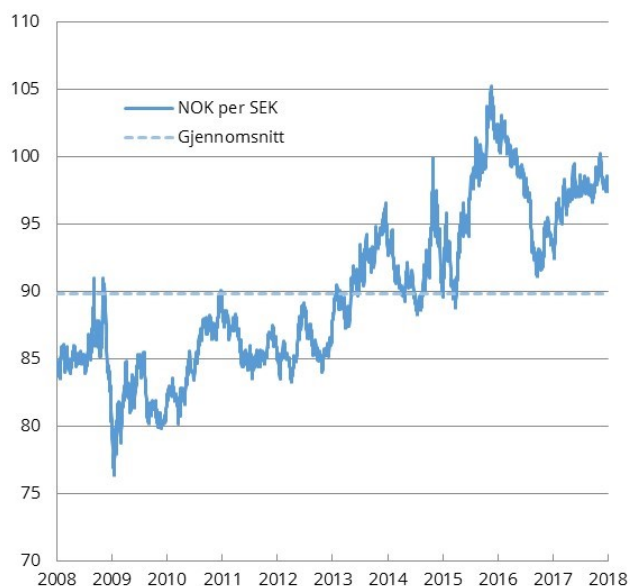

Figur 3.2 Utviklingen i norske kroner per euro og dollar. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Macrobond.

²⁶ Tallene for konkurransekursindeksen strekker seg tilbake til desember 1981

Den norske kronen har svekket seg markert mot den svenske kronen de siste årene, jf. figur 3.3. I midten av februar 2018 var den norske kronen $9\frac{3}{4}$ prosent svakere enn gjennomsnittet for de siste ti årene. Det har vært store svingninger gjennom perioden.

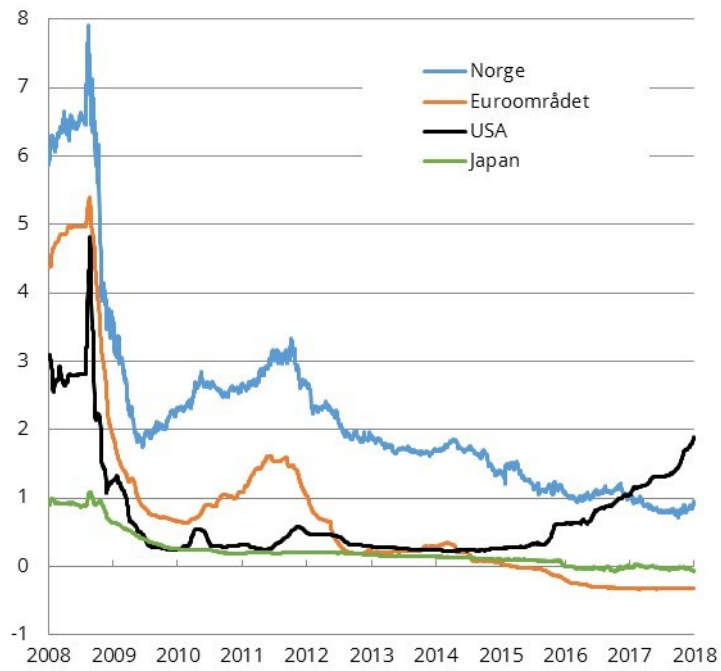
Figur 3.3 Utviklingen i norske kroner per svenske kroner. Fallende kurve angir sterkere kronekurs

Kilde: Macrobond.

Utviklingen i renten

I perioden 2004-2007 var det høy vekst i norsk økonomi, og Norges Bank satte opp styringsrenten gradvis. Pengemarkedsrenten med tremåneders løpetid nådde sitt høyeste nivå i begynnelsen av oktober 2008, da den var på nesten 8 prosent, jf. figur 3.4. Utover høsten 2008 eskalerte uroen i finansmarkedene, og Norges Bank reduserte derfor styringsrenten markert. Sommeren 2009 var pengemarkedsrenten med tremåneders løpetid kommet ned i rundt $1\frac{3}{4}$ prosent. Som følge av at veksten tok seg opp i norsk økonomi valgte Norges Bank å øke styringsrenten gradvis i perioden 2009-2011 og pengemarkedsrenten tok seg derfor litt opp igjen. Økt uro i finansmarkedene og svekkede utsikter for norsk økonomi, bidro til at styringsrenten ble satt ned fra 2,25 pst. i desember 2011 til 1,5 pst. i mars 2012. Norge Bank holdt styringsrenten på dette nivået frem til høsten 2014, da fall i oljeprisen og svakere utsikter for petroleumsinvesteringene bidro til ny rentenedgang. I mars 2016 var styringsrenten kommet ned i 0,5 prosent, det laveste nivået noensinne. Pengemarkedsrenten med tre måneders løpetid har vært lavere enn 2 prosent sammenhengende siden september 2012.

Renteutviklingen i Norge de siste ti årene har i stor grad hatt samme forløp som hos våre handelspartnere, men renten i Norge har i mesteparten av perioden vært høyere. Siden februar 2017 har imidlertid rentenivået i USA vært høyere enn i Norge.

Figur 3.4 Tremåneders pengemarkedsrente i Norge og hos noen av handelspartnerne. Prosent.

Kilde: Macrobond.

Vedlegg 4.

4 Tabellvedlegg

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2012 – 2018

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
<i>a. Trygdeavgift pst.</i>							
Lønnsinntekt, pst.	7,8	7,8	8,2	8,2	8,2	8,2	8,2
Primærnæringsinntekt ¹ , pst.	11,0	11,0	11,4	11,4	11,4	11,4	11,4
Annen næringsinntekt, pst.	11,0	11,0	11,4	11,4	11,4	11,4	11,4
Pensjonsinntekt	4,7	4,7	5,1	5,1	5,1	5,1	5,1
<i>b. Trinnskatt (toppskatt t.o.m. 2015)</i>							
Trinn 1							
Sats, pst.					0,44	0,93	1,4
Innslagspunkt					159 800	164 100	169 000
Trinn 2							
Sats, pst.					1,7	2,41	3,3
Innslagspunkt					224 900	230 950	237 900
Trinn 3 (tidl trinn 1 i toppskatten)							
Sats ² , pst.	9,0	9,0	9,0	9,0	10,7	11,52	12,4
Innslagspunkt	490 000	509 600	527 400	550 550	565 400	580 650	598 050
Trinn 4 (tidl trinn 2 i toppskatten)							
Sats, pst.	12,0	12,0	12,0	12,0	13,7	14,52	15,4
Innslagspunkt	796 400	828 300	857 300	885 600	909 500	934 050	962 050
<i>Skatter på alminnelig inntekt</i>							
<i>c. Kommune, fylkes- og fellesskatt</i>							
Finnmark og Nord-Troms, pst.	24,5	24,5	23,5	23,5	21,5	20,5	19,5
Landet ellers, pst.	28,0	28,0	27,0	27,0	25,0	24,0	23,0
<i>d. Maksimale marginale skattesatser</i>							
Lønnsinntekt (ekskl. arbeidsgiveravgift), pst.	47,8	47,8	47,2	47,2	46,9	46,7	46,6
Primærnæringsinntekt ¹ , pst.	51,0	51,0	50,4	50,4	50,1	49,9	49,8
Annen næringsinntekt, pst.	51,0	51,0	50,4	50,4	50,1	49,9	49,8
<i>Standardfradrag mv.</i>							
<i>e. Personfradrag</i>							

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Klasse 1, kr	45 350	47 150	48 800	50 400	51 750	53 150	54 750
Klasse 2, kr ³	90 700	94 300	72 000	74 250	76 250	78 300	-
<i>f. Minstefradrag for lønnsinntekt</i>							
Sats, pst.	38,0	40,0	43,0	43,0	43,0	44,0	45,0
Øvre grense, kr	78 150	81 300	84 150	89 050	91 450	94 750	97 610
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>g. Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats, pst.	26,0	26,0	27,0	29,0	29,0	31,0	31,0
Øvre grense, kr	65 450	68 050	70 400	72 200	73 600	81 200	83 000
Nedre grense, kr	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000	4 000
<i>h. Lønnsfradrag⁴, kr</i>	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800	31 800
<i>i. Særfradrag for alder, kr</i>							
<i>j. Særfradrag for uførhet, kr</i>	32 000	32 000	32 000				
<i>k. Særskilt skattefradrag for pensjonister</i>							
<i>Maksimalt beløp, kr</i>	29 300	30 300	30 000	30 800	29 880	29 940	29 950
<i>Innslagspunkt trinn 1, kr</i>	165 000	170 750	175 900	180 800	184 800	188 700	193 250
<i>Nedtrappingssats trinn 1, pst.</i>	15,3	15,3	15,3	15,3	15,3	15,3	15,3
<i>Innslagspunkt trinn 2, kr</i>	251 700	259 800	266 900	273 650	278 950	284 350	290 700
<i>Nedtrappingssats trinn 2, pst.</i>	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0
<i>j. Skattebegrensningsregelen⁵</i>							
<i>Avtrappingssats, pst.</i>	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0	55,0
<i>Skattefri nettoinntekt</i>							
Enslige, kr	122 100	127 000	131 400	135 700	139 400	143 150	147 450
Gifted, kr	112 200	116 700	120 800	124 800	128 150	131 600	135 550
<i>l. Foreldrebetaling (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn, kr	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000	25 000
Øvre grense, to barn, kr	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000	40 000
Øvre grense, tre barn, kr	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000	55 000
Øvre grense, fire barn, kr	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000	70 000
Osv.							
<i>n. Barnetrygd⁷</i>							
Generell sats per barn, kr	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640	11 640
<i>Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms, kr⁸</i>							
	3 840	3 840					

¹ Næringsdrivende innenfor fiske og fangst samt barnepass i eget hjem (barn under 12 år eller med særlig behov for omsorg og pleie) har 8,2 pst. trygdeavgift på næringsinntekten. Lavere trygdeavgiftssats for fiske og fangst har sammenheng med at disse næringene betaler produktavgift som blant annet skal dekke differansen mellom 8,2 pst. og 11,4 pst. trygdeavgift.

² For skattytere i Nord-Troms og Finnmark er satsen 10,4 pst. i 2018.

- ³ Skatteklasser 2 er avviklet fra 2018. Gjaldt tidligere for skattytere med forsørgeransvar for ektefelle.
- ⁴ Skattytere må velge mellom minstepensjon og lønnsfradrag.
- ⁵ Fra 2015 gjelder skattebegrensingsregelen kun pensjon eller overgangsstønning til en tidligere familiepleier eller gjenlevende ektefelle.
- ⁶ Gifte uføre som mottar ektefelle tillegg, har en skattefri nettoinntekt som tilsvarer det dobbelte av den skattefrie nettoinntekten for øvrige gifte, dvs. 271 100 kroner i 2018.
- ⁷ Enslige forsørgere får barnetrygd for et barn mer enn det de har. Enslige forsørgere med full overgangsstønning får dessuten 7 920 kroner ekstra for barn 0-3 år.
- ⁸ Avviklet fra 1. april 2014.

Kilde: Finansdepartementet.

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet (G), minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonen til enslige unge uføre i perioden 1.5.2008-30.4.2018¹. Kroner og målt i antall G

	Grunnbeløpet	Årlig minstepensjon for enslig		Årlig minstepensjon for ektepar		Årlig pensjon til enslige unge uføre ²	
		Kroner	Antall G	Kroner	Antall G	Kroner	Antall G
01.05.08-30.04.09 ³	70 256	136 296	1,94	251 496	3,58	173 532 ⁴	2,47
01.05.09-30.04.10 ⁵	72 881	143 568	1,97	265 272	3,64	180 012	2,47
01.05.10-30.04.11 ⁶	75 641	151 272	2,00	279 864	3,70	186 828	2,47
01.05.11-30.04.12 ⁷	79 216	157 639	1,99	291 644	3,68	195 660	2,47
01.05.12-30.04.13	82 122	162 615	1,98	300 850	3,66	202 848	2,47
01.05.13-30.04.14	85 245	167 963	1,97	310 744	3,65	210 564	2,47
01.05.14-31.12.14	88 370	173 274	1,96	320 570	3,63	218 268	2,47
01.01.15-30.04.15	88 370	173 274	1,96	320 570	3,63	257 157 ⁸	2,91
01.05.15-30.04.16	90 068	175 739	1,95	325 132	3,61	262 098	2,91
01.05.16-31.08.16	92 576	179 748	1,94	332 548	3,59	269 396	2,91
01.09.16-30.04.17 ⁸	92 576	183 748	1,98	341 530	3,69	269 396	2,91
01.05.17-31.08.17	93 634	184 766	1,97	343 422	3,67	272 475	2,91
01.09.17-30.04.18 ¹⁰	93 634	188 766	2,02	345 422	3,69	272 475	2,91

¹ For tidligere år se NOU 2017: 10 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2017.

² Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden. Pensjon tidligst fra 1.1.92. Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengtall og en pensjonsprosent på 42 pst.

³ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.2008. Ordinær sats utgjør 94 pst. av grunnbeløpet.

⁴ Antatt framtidig pensjonspoeng hevet fra 3,3 til 3,5 fra 1.5.2008.

⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.09. Ordinær sats utgjør 97 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.10. Ordinær sats utgjør 100 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Fra og med 1.5.2011 er satsene for minste pensjonsnivå for alderspensjonister regulert i samsvar med lønnsveksten og deretter justert for effekten av levealderjusteringen, mens minstepensjon for uførepensjonister er regulert i samsvar med grunnbeløpet (lønnsveksten).

⁸ Fra 1.01.2015 er uførepensjon endret til uføretrygd og blir skattlagt som lønn. For å føre videre nivået etter skatt, er minstesatsene økt.

⁹ Fra 1.09.2016 økte grunnpensjonen til gifte og samboende pensjonister fra 0,85 G til 0,90 G. Minste pensjonsnivå for gifte alderspensjonister økte, og minste pensjonsnivå for enslige alderspensjonister ble økt med 4 000 kroner på årsbasis.

¹⁰ Fra 1. september 2017 ble minste pensjonsnivå for enslige økt med 4 000 kr per år, og minste pensjonsnivå for gifte/samboere ble økt med 1 000 kr per år.

Kilde: Arbeids- og sosialdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader i industrien hos Norges handelspartnere i nasjonal valuta²⁷.
Prosentvis vekst fra året før

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tyskland	1,0	2,1	1,5	2,4	4,3	2,9	2,6	2,2	2,4	1,5
Sverige	1,6	5,9	-0,8	1,4	5,3	2,1	2,6	2,1	1,6	0,0
Storbritannia	4,5	2,0	-0,1	1,7	2,6	1,4	1,0	1,3	3,7	2,0
Nederland	6,1	4,7	-5,3	2,4	3,3	0,8	2,7	-0,5	-0,9	2,5
USA	2,2	4,3	1,6	2,2	0,5	2,2	1,5	2,1	3,2	
Kina										
Danmark	4,6	3,4	4,0	3,0	1,9	1,9	2,0	1,1	1,7	1,5
Frankrike	2,5	0,6	3,1	4,4	4,3	1,6	1,7	1,4	1,4	1,4
Belgia	5,7	2,5	2,0	3,6	2,5	2,0	2,6	1,7	-1,2	1,1
Polen	9,4	4,9	2,9	5,2	5,2	3,5	6,1	3,6	4,7	6,2
Italia	2,7	3,7	3,2	2,9	2,8	2,9	2,4	2,6	0,5	0,9
Russland										
Spania	4,2	6,1	0,5	1,5	2,5	1,2	0,4	-0,7	0,5	0,6
Sør Korea	2,5	3,7	7,7	2,8	8,3	5,0	2,9	2,5	4,6	
Finland	4,4	5,8	-3,3	4,2	3,0	2,6	1,2	2,1	1,0	-2,3
Japan	1,7	-1,0	-0,9	2,1	-1,2	0,1	1,4	0,1	0,8	
Canada	1,9	-2,3	5,5	1,7	2,2	2,7	1,3	3,1	1,4	
Sveits	1,9	2,8	-2,6	0,6	7,1	2,0	1,2	-1,0	1,3	
Tsjekkia	4,8	4,3	0,2	3,1	3,3	2,4	3,7	3,5	2,4	9,3
Singapore	12,8	-4,4	3,1	10,3	5,2	5,7	5,3	4,6	3,9	
Brasil	11,9	4,9	8,4	10,2	8,2	7,8	8,5	4,8	8,3	
Østerrike	4,7	5,2	-1,1	3,1	4,4	2,5	3,1	2,2	1,7	1,3
Irland	6,5	5,8	1,7	0,4	2,7	-0,3	3,5	-1,3	1,4	0,6
Tyrkia										
Taiwan	1,9	-6,2	2,4	4,1	1,8	0,6	2,8	5,2	4,8	
Norges handelspartnere	3,4	3,2	0,8	2,6	3,5	2,2	2,4	1,7	2,0	1,6
<i>Memo:</i>										
Norge	5,1	4,1	2,2	4,5	4,9	5,1	3,1	3,1	1,8	2,6

Kilder: Conference Board, Eurostat, SSB og Beregningsutvalget.

²⁷ Tallene for Norge er fra nasjonalregnskapet. Tallene til handelspartnerne for årene 2008-2016 er fra Conference Board. For 2017 er lønnskostnadsveksten til handelspartnerne anslått ved å benytte tall for vekst i arbeidskraftkostnader fra Eurostat per 3. kvartal 2017.

Tabell 4.4 Lønnskostnader per ansatt i hele økonomien hos Norges handelspartnere i nasjonal valuta²⁸. Prosentvis vekst fra året før

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Tyskland	0,2	2,6	3,0	2,5	1,8	2,8	2,7	2,2	2,4	2,7
Sverige	2,7	2,3	3,2	3,0	2,0	2,2	2,8	2,8	2,3	3,6
Storbritannia	2,3	3,2	1,1	1,7	2,8	0,5	1,1	3,1	2,9	1,9
Nederland	2,4	0,4	1,8	2,1	2,1	1,6	-0,3	1,5	1,6	2,8
USA	0,7	2,9	2,6	2,4	1,1	2,7	2,7	1,0	2,0	3,2
Kina										
Danmark	2,8	3,2	1,4	1,8	1,6	1,5	1,5	1,4	1,7	2,2
Frankrike	1,6	2,8	2,3	2,2	1,6	1,4	0,9	0,9	1,8	1,9
Belgia	1,1	1,4	3,4	3,1	2,5	1,0	0,0	0,1	1,7	1,7
Polen	3,2	5,5	5,3	3,6	1,7	2,2	1,7	4,4	3,9	5,8
Italia	0,5	2,3	1,1	-1,1	0,8	0,2	1,0	0,8	0,4	0,6
Russland										
Spania	4,5	0,2	0,7	-1,4	0,3	0,1	2,2	0,0	0,3	1,1
Sør Korea	2,2	3,8	3,7	3,2	2,2	2,0	2,9	3,7	3,4	4,0
Finland	2,0	2,2	3,6	2,8	1,3	1,0	1,4	1,0	0,6	2,2
Japan	-3,5	-0,1	0,2	0,0	-0,6	0,7	0,4	0,8	1,0	1,3
Canada	1,3	1,4	3,4	3,1	2,8	3,0	2,0	1,6	1,6	2,9
Sveits	0,7	1,1	0,7	0,5	1,1	-0,4	-0,4	-0,4	-0,1	0,6
Tsjekkia	-0,6	3,5	2,7	1,7	-0,3	2,6	3,0	4,6	6,8	5,8
Singapore										
Brasil										
Østerrike	1,6	1,0	2,1	2,7	2,2	1,9	2,0	2,3	2,0	3,2
Irland	-1,1	-3,6	0,9	0,3	0,1	1,8	2,1	2,2	2,6	2,8
Tyrkia										
Taiwan										
Norges handelspartnere	1,5	2,3	2,3	2,1	1,8	1,7	1,7	2,0	2,1	2,7
Memo:										
Norge	3,4	3,1	4,8	4,6	4,4	3,2	2,7	1,5	2,0	2,7
Euroområdet	1,4	1,8	1,8	1,1	1,3	1,4	1,6	1,4	1,6	2,0
OECD	0,8	2,0	2,5	1,9	1,4	2,0	2,0	1,8	2,3	2,8

Kilder: OECD (Economic Outlook) og Beregningsutvalget.

²⁸ Kildegrunnlaget for tabellen er OECD (Economic Outlook). Ved beregning av tall for Norges handelspartnere, benyttes Beregningsutvalgets konkurransevekter, jf. tabell 5.1.

Tabell 4.5 Netto lønnskostnadsandel for industrien i Norge og utvalgte land. Prosent

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Norge	79,3	89,8	83,4	86,0	87,5	88,5	86,8	86,1	85,6	81,0
Sverige	75,4	86,1	68,5	70,0	77,3	76,8	75,8	68,2	67,8	
Tyskland	82,8	96,9	81,8	78,6	80,5	82,2	79,6	77,9	77,6	
Finland	62,0	84,1	75,7	78,2	91,9	85,5	81,8	77,8	76,3	
Danmark	87,1	89,6	83,0	82,6	77,3	73,0	72,1	68,8	64,7	
Nederland	66,9	79,6	73,0	71,0	73,5	77,0	77,7	71,1	68,8	
Frankrike	92,9	99,5	98,5	96,3	97,1	96,3	95,6	89,9	90,7	
Polen	65,2	57,2	60,2	57,2	55,9	59,5	57,3	54,5	56,5	

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Eurostat og Beregningsutvalget.

Tabell 4.6 Lønnsomhetsmål i industrien. Prosent

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
<i>Driftsmargin</i>										
Norge	6,2	5,7	3,8	5,6	4,1	4,6	4,3	5,0	4,4	5,0
Belgia	4,9	3,5	3,3	4,6	3,8	3,3	3,5	4,1	5,2	
Frankrike	4,7	3,6	2,3	3,9	3,2	2,6	2,8	2,6	4,0	4,4
Italia	4,5	3,2	2,2	2,8	2,6	2,1	2,7	3,2	4,1	4,6
Spania	5,4	2,8	1,3	2,8	2,5	2,0	2,2	2,8	4,4	5,0
Tsjekkia	7,2	6,8	6,0	7,4	7,1	7,2	7,4	8,7		
Tyskland	4,1	2,8	1,7	4,6	4,8	4,1	3,6	4,2	2,8	
Østerrike	6,9	5,4	4,5	5,6	5,6	5,0	4,5	4,9	5,1	
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge	12,3	3,5	5,9	8,1	4,6	5,7	5,5	6,7	6,7	7,2
Belgia	9,3	7,5	8,1	8,0	6,6	6,7	4,9	5,4	6,2	
Frankrike	8,3	5,9	4,1	6,9	5,7	5,4	5,0	6,1	7,0	7,0
Italia	6,7	5,0	2,7	3,5	3,7	3,1	3,5	4,8	4,8	5,5
Spania	7,6	3,8	1,6	4,2	5,7	3,0	3,3	6,9	4,8	6,9
Tsjekkia	13,9	17,5	12,7	14,3	14,9	14,1	14,1	14,9		
Tyskland	7,8	4,7	3,4	6,7	7,3	6,6	6,0	6,6	5,7	
Østerrike	11,7	7,9	8,0	8,4	8,7	8,6	7,5	7,9	8,0	
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge	42,2	36,2	40,7	43,0	42,9	42,3	44,1	44,6	47,0	50,9
Belgia	45,8	44,7	48,0	47,3	48,9	50,5	51,2	50,1	49,2	
Frankrike	36,3	33,7	35,4	36,1	36,1	38,6	37,9	36,7	36,9	37,5
Italia	28,5	31,3	32,3	32,1	31,9	32,9	34,2	35,6	37,5	40,2
Spania	37,4	39,6	38,9	41,4	41,7	41,8	41,7	41,9	42,8	42,9
Tsjekkia	49,8	48,5	50,0	50,0	48,1	51,1	49,7	50,3		
Tyskland	30,9	29,7	29,9	31,7	32,0	32,6	33,1	33,9	32,4	
Østerrike	36,5	34,6	35,4	36,4	36,9	37,0	38,5	40,2	39,6	

Kilder: SSB og Banque de France (BACH-databasen).

Tabell 4.7 Husholdninger. Inntekter og utgifter. 2008-2017

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
<i>Inntekter:</i>	1487,3	1515,5	1581,3	1675,5	1769,5	1865,6	1954,6	2081,4	2094,5	2161,8
Lønn	864,7	893,0	923,6	982,0	1041,5	1097,5	1143,0	1179,5	1205,5	1247,7
Blandet inntekt ⁽¹⁾ /driftsresultat	112,2	91,0	103,8	108,2	104,8	107,2	110,6	124,4	126,9	129,1
<i>Herav: Tjenester fra egen bolig</i>	43,6	37,3	40,3	41,0	35,5	36,8	38,8	43,8	43,3	42,6
Formuesinntekter	101,7	79,6	89,4	97,4	106,4	109,3	119,7	161,7	121,4	129,8
<i>Herav: avkastning på forsikringskrav</i>	36,0	32,7	38,0	40,9	42,5	41,9	43,8	50,7	44,6	50,6
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	25,3	24,9	30,6	32,1	34,5	38,1	45,8	89,7	61,9	63,3
Offentlige stønader	298,5	324,5	341,6	359,6	380,7	397,6	421,7	449,8	467,7	481,9
Andre inntekter (netto)	110,2	127,4	122,9	128,3	136,1	154	159,5	165,9	172,9	173,3
<i>Utgifter:</i>	603,3	587,6	608,2	648,9	696,0	733,0	763,3	791,0	786,7	804,4
Skatt på inntekt og formue	474,3	493,9	519,5	551,3	586,7	619,2	645,0	682,5	686,8	696,9
Formuesutgifter	129,0	93,8	88,6	97,6	109,3	113,8	118,3	108,5	99,9	107,5
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	35,8	44,3	43,8	42,2	53,7	63,1	62,5	61,7	64,9	69,4
Disponibel inntekt	919,8	972,3	1017,0	1068,8	1127,2	1195,6	1253,9	1352,0	1372,7	1426,9

* Foreløpige tall.

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Dette inkluderer også beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå for Teknisk beregningsutvalg.

Tabell 4.8 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Nettonasjonalprodukt	2242,0	2034,8	2180,0	2358,7	2507,4	2590,8	2624,0	2562,8	2545,0	2699,1
- Netto produksjonskatter	242,5	237,1	255,2	266,2	277,1	290,9	301,9	310,3	324,9	340,6
= Faktorinntekt	1999,5	1797,7	1924,8	2092,5	2230,3	2299,9	2322,1	2252,5	2220,1	2358,5
- Lønnskostnader	1087,0	1119,4	1151,1	1225,1	1308,8	1384,6	1448,5	1493,8	1518,6	1571,7
= Driftsresultat	912,5	678,3	773,6	867,5	921,5	915,4	873,6	758,8	701,5	786,7
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	521,6	317,8	358,9	465,8	489,8	454,3	387,9	267,8	179,9	263,1
Driftsresultat i øvrige næringer	390,9	360,5	414,7	401,7	431,8	461,1	485,8	491,0	521,6	523,6

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.9 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
<i>Alle næringer</i>	1087,0	1119,4	1151,1	1225,1	1308,8	1384,6	1448,5	1493,8	1518,6	1571,7
Offentlig forvaltning	309,9	331,9	350,0	372,4	395,5	418,1	441,4	462,5	476,7	497,6
Ideelle organisasjoner, boligtjenester, eget bruk	26,0	28,3	28,9	31,4	32,8	34,7	36,5	39,1	42,6	44,6
<i>Markedsrettet virksomhet¹</i>	751,1	759,2	772,2	821,3	880,5	931,8	970,6	992,2	999,4	1029,5
Olje- og gassutvinning inkl. rørtransport	24,2	28,1	29,9	33,9	37,7	41,4	42,4	40,3	38,7	37,2
Markedsrettet virksomhet ¹ Fastlands-Norge	715,3	720,6	732,7	777,4	831,3	878,5	916,0	939,3	948,2	980,0
Industri	131,2	125,8	123,5	128,6	136,5	143,5	149,1	148,1	144,5	144,0
Verkstedindustri og skipsbyggingsindustri mv.	64,8	62,6	60,7	63,7	70,4	76,1	80,7	77,9	71,7	68,5
Råvarebasert industri	28,5	26,3	25,9	26,8	26,3	27,0	27,3	28,3	29,8	31,1
Øvrige industrinæringer	37,9	36,9	36,9	38,1	39,8	40,5	41,1	41,9	43,0	44,4
Øvrig markedsrettet virksomhet i Fastlands- Norge	584,0	594,7	609,2	648,8	694,8	735,0	766,9	791,2	803,7	836,1

* Foreløpige tall.

¹ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.10 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før. Supplement til tabell 1.1 i kapittel 1

Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,6} :										
År	Arbeidere i alt	Industriarbeidere	Nærings- og nytelse	Treindustri	Kjemisk Prosessindustri ⁷	Verksted- og metallindustri	Bygg- og anleggsvirksomhet		Transportsektoren i alt	
							I alt	Byggevirksomhet		
2008	5,7	5,7	5,7	5,8	-	5,9	5,4	5,5	6,6	
2009	4,3	3,9	3,4	3,0	4,2	4,4 ⁹	3,9	3,9	4,5	
2010	3,7	3,6	3,8	4,2	3,0	3,6	3,8	4,0	3,4	
2011	4,1	4,4	4,6	4,3	4,3	4,6	4,2	4,3	3,4	
2012	3,7	4,1	3,9	3,6	4,0	4,5	2,9	3,0	4,2	
2013	4,1	3,5	3,9	2,3	2,8	4,1	3,9	3,6	3,8	
2014	3,0	3,0	3,3	2,5	3,3	3,0	3,3	3,4	3,0	
2015	2,6	2,5	2,9	1,8	2,4	2,9	3,0	2,5	3,2	
2016	1,5	2,0	2,2	1,5	2,3	2,1	2,2	2,6	1,6	
2017 ¹⁷		2½						2½	2½	
2007-2017		41,3						41,4	42,6	
Gj. sn. per år ¹⁶		3,5						3,5	3,6	
Årslønn 2017		463 800								

År	Arbeidere i NHO-bedrifter ^{2,6}		Funksjonærer i NHO-bedrifter		Industrien i NHO-bedrifter i alt ⁶	Finanstjenester ^{4,6}	Varehandel ⁶	
	Landtransport	Hotell- og rest. ³	I alt	Industrifunk.			I alt	Virkebedrifter ⁶
2008	-	4,6	5,8	6,3	6,1	7,7	4,3	4,4
2009	4,7	3,1	4,7	4,5 ⁸	4,2	0,5	3,0	1,8
2010	3,6	3,1	4,4	4,3	4,1	5,5	2,9	3,6
2011	3,5	3,4	4,9	4,7	4,6	4,8	3,6	3,6
2012	5,7	3,0	4,2	4,1	4,2	3,4	3,2	3,3
2013	5,1	3,3	4,3	4,3	3,9	6,1	3,4	4,0
2014	3,0	3,1	3,3	3,2	3,3	3,2	1,6	3,5
2015	2,9	2,4	2,9	2,5	2,5	4,3	3,2	3,3
2016	2,6	1,5 ¹⁵	2,1	2,2	1,9	2,5	2,8	2,5
2017 ¹⁷		2½	2¾	2½	2½	3,8		3
2007-2017		34,4	47,0	45,9	44,1	50,4		38,3
Gj. sn. per år ¹⁶		3,0	3,9	3,9	3,7	4,2		3,3
Årslønn 2017				746 000	596 600	654 800		510 000

År	Forretningsm. tjenesteyting ⁶	Staten ¹²	Kommunene ¹³			Spekter-bedrifter	
			I alt	Undervisningsansatte	Øvrige ansatte	Helseforetakene ¹⁰	Øvrige bedrifter
2008	4,8	6,7	6,7 ⁵	5,7	7,1	6,5	6,2
2009	2,7	4,4	4,6	4,4	4,7	5,1	4,0
2010	3,3	4,5 ¹¹	3,7	3,6	3,7	3,5	3,5
2011	4,8	4,2	4,3	4,3	4,3	4,0	4,1
2012	3,0	4,1	4,1	4,0	4,1	3,7	4,2
2013	3,6	3,5	3,7	3,2	3,9	3,8	3,6
2014	2,4	3,4	3,2	2,3	3,7	3,4	3,3
2015	2,5	2,8	3,3	3,9	3,2	2,7	2,7
2016	1,4	2,4	2,5	2,5	2,5	2,0 ¹⁴	2,4
2017 ¹⁷		2,3	2,5	2,3	2,6	3,6 ¹⁴	2,5
2007-2017		45,5	46,0	42,6	47,6	45,5	43,0
Gj. sn. per år ¹⁶		3,8	3,9	3,6	4,0	3,8	3,6
Årslønn 2017		574 500	501 800	552 600	486 400	575 000	

¹ Veksttallene er per årsverk for arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter, staten, kommunene og Spekter-bedrifter. For de andre er veksttallene for heltidsansatte med unntak av varehandel og forretningsmessig tjenesteyting fra og med 2010.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Omfatter månedslønte, prosentlønte og timelønte arbeidstakere. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte.

⁴ Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Endringer i bonusutbetalinger påvirker lønnsveksten i enkelte år.

⁵ En oppjustering av minstelønnsattsene for høyskolegruppene pr 1.1.2008 bidro med 0,2 prosentpoeng til lønnsveksten i 2008.

⁶ Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenliknet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁷ Gruppen samsvarer om lag med summen av tidligere elektrokjemisk industri, kjemisk industri og treforedling (se tabell 4.9 i NOU 2009:7) og en del mindre grupper innenfor kjemisk prosessindustri.

⁸ Antall årsverk i industrifunksjonærgruppen ble redusert med i overkant av 10 prosent fra 2008 til 2009, i hovedsak fordi forlag nå ble klassifisert utenfor industri.

⁹ Som følge av ny næringsgruppering ble montasje og reparasjon av heiser flyttet til bygg- og anleggsvirksomhet.

¹⁰ Beregnet på Spekters tallmateriale til og med 2009 og for 2013. Fra 2010 beregnet på tallmateriale fra Statistisk sentralbyrå.

¹¹ Årslønnsveksten for det statlige tariffområdet inkluderer virkninger av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng, og 0,3 prosentpoeng som skyldes omlegging av beregningsmetode.

¹² Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.

¹³ For ansatte i konflikt i 2014 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk årslønnsvekstanslaget i 2014 ned med 0,2 prosentpoeng i hele kommunesektoren og med 0,9 prosentpoeng for undervisningsansatte. Konflikten har trukket opp årslønnsveksten i 2015 for kommuneansatte med 0,2 prosentpoeng og for undervisningsansatte med 0,9 prosentpoeng. For øvrige ansatte er ikke årslønnsveksten påvirket.

¹⁴ For ansatte i konflikt i 2016 ble virkningstidspunktet forskjøvet. Dette trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 med 0,4 prosentpoeng og trakk opp anslaget i 2017 med 0,4 prosentpoeng. Deler av lønnsoppjøret i 2016 ble også først utbetalt i 2017, noe som ytterligere trakk ned årslønnsvekstanslaget i 2016 og ytterligere trakk opp anslaget i 2017. Strukturendringer trakk i samme retning.

¹⁵ For identiske personer var lønnsveksten om lag 3 prosent.

¹⁶ Geometrisk gjennomsnitt.

¹⁷ Foreløpig beregning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og KS.

Tabell 4.11 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter næring.
Heltidsansatte

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Månedslønn per dato			Andel kvinner ²		
									*12					
									Menn	Kvinner				
2015 ³	2016	2017	2017	2017	2017									
Jordbruk, skogbruk og fiske	93,3	94,0	95,6	92,9	99,7	96,7	96,9	94,7	89,1	88,2	86,4	479 280	414 120	20
Bergverksdrift og utvinning	89,7	91,0	92,1	93,3	93,8	94,1	92,2	95,3	95,5	96,7	98,1	849 240	833 400	19
Industri	88,5	89,0	89,6	90,1	90,6	91,7	91,2	91,6	92,2	93,1	93,9	571 800	536 640	19
Elektr.forsyning mv.	92,0	91,2	92,6	94,2	93,9	95,4	95,4	95,7	93,6	93,9	93,9	711 960	668 520	22
Vann, avløp, renovasjon	104,1	104,3	105,3	105,4	107,9	106,3	107,5	106,1	106,3	107,2	106,5	507 720	540 720	17
Bygge- og anleggsvirksomhet	99,1	98,8	101,4	102,8	102,4	103,4	102,8	104,2	103,9	104,3	104,7	519 120	543 720	7
Varehandel mv.	84,0	84,1	84,8	85,3	84,6	85,3	85,3	84,7	87,7	87,6	88,1	543 960	479 040	32
Transport og lagring	89,4	89,5	89,6	90,4	91,3	89,9	91,3	91,8	90,2	91,6	92,3	552 840	510 240	18
Overnattings- og serveringsvirksomhet	91,3	92,5	90,8	91,6	93,0	92,6	93,6	90,9	93,9	94,3	95,2	405 960	386 400	46
Informasjon og kommunikasjon	82,9	83,3	83,8	83,5	84,9	85,7	85,8	86,2	85,9	86,4	87,2	726 960	634 200	27
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	65,3	69,1	69,2	68,4	70,7	71,5	71,0	71,4	69,6	70,2	70,2	899 280	631 560	45
Omsetning og drift av fast eiendom	81,8	82,7	82,1	86,4	84,6	87,8	83,9	84,5	83,1	83,5	83,2	704 280	585 840	32
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	76,9	78,2	78,7	78,4	78,5	78,8	79,8	80,0	80,3	81,7	82,3	723 480	595 680	39
Forretningsmessig tjenesteyting	90,6	89,9	91,7	91,6	93,4	91,6	92,9	92,8	90,4	92,3	93,1	497 280	463 200	33
Offentlig administrasjon og forsvar mm.	90,7	90,8	91,0	91,6	92,2	91,4	91,5	88,7	87,9	88,5	88,6	609 960	540 240	49
Undervisning	93,7	88,5	94,4	94,6	94,8	94,9	95,1	94,1	93,8	94,3	94,4	558 720	527 160	63
Helse- og sosialtjenester	82,6	84,1	84,4	84,5	85,7	85,2	86,3	86,2	84,2	85,2	84,7	580 920	492 120	78
Kultur, underholdning og fritid	84,0	85,3	88,0	89,9	89,0	88,7	90,6	92,0	92,3	93,1	93,3	517 200	482 760	43
Annen tjenesteyting	79,2	78,6	77,4	76,7	77,9	76,1	76,9	78,5	82,7	83,3	84,1	570 240	479 400	58
Kommune/fylkeskommune i alt ⁴	93,1	93,3	93,6	93,4	93,8	93,7	94,0	94,1	94,1	94,6	94,8	550 180	521 700	69
Herav:														
- Skoleverket ^{4,5}	96,4	96,6	96,8	96,8	97,0	97,2	97,3	97,3	97,3	97,3	97,7	565 910	553 350	66
- Øvrige ansatte ⁴	92,0	92,0	92,4	92,1	92,5	92,2	92,5	92,6	92,6	93,2	93,4	539 860	504 330	70
Staten (ekskl. helseforetak)	91,3	90,9	91,3	91,6	92,2	91,6	89,7	88,8	89,0	89,3	89,5	611 040	546 720	48
Helseforetak ⁶	79,4	80,3	80,1	80,8	81,4	82,2	82,3	83,0	79,7	80,8	80,7	689 040	556 320	71
Alle næringer (heltidsansatte)	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	87,9	86,9	87,6	88,1	590 760	520 440	39

¹ Per september/desember.

² I prosent av antall arbeidsforhold med heltid.

³ Tallene er basert på hele datamaterialet i A-ordningen fra og med 2015.

⁴ Basert på tallmateriale fra KS.

⁵ Skoleverket inkluderer alle ansatte og ikke bare undervisningspersonale.

⁶ Fra og med 2015 (A-ordningen) er helseforetakene basert på datamateriale fra næringen "Helsetjenester" under Statlig forvaltning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, KS og Beregningsutvalget.

Tabell 4.12 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter næring. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 ²	2016	2017	Månedslønn per dato *12	
												Menn 2017	Kvinner 2017
Jordbruk, skogbruk og fiske	91,4	91,7	93,8	92,0	97,9	95,0	95,9	93,9	89,0	88,0	86,8	448 920	389 640
Bergverksdrift og utvinning	88,7	90,4	92,0	92,9	93,1	93,3	91,7	94,8	95,3	96,1	97,7	843 000	823 800
Industri	87,1	87,6	88,2	88,7	89,4	90,2	90,0	90,5	90,0	90,5	91,3	555 960	507 600
Elektrisitetforsyning mv.	90,3	89,4	90,8	92,2	92,2	93,6	93,3	93,8	91,7	91,9	92,0	707 520	651 240
Vann, avløp, renovasjon	103,5	103,0	104,1	104,5	106,5	104,5	106,0	105,4	104,9	105,5	105,0	498 720	523 800
Bygge- og anleggsvirksomhet	97,6	96,8	98,9	100,6	100,5	101,0	100,8	102,2	101,8	102,4	102,8	503 640	517 920
Varehandel mv.	79,7	80,3	81,5	82,3	82,1	82,7	82,7	82,2	82,4	82,8	83,0	515 640	427 920
Transport og lagring	88,8	89,1	88,7	89,4	90,4	89,3	90,7	91,0	89,7	90,9	91,5	538 200	492 480
Overnattings- og serveringsvirksomhet	90,1	90,0	89,3	90,2	91,4	91,0	91,8	90,0	92,1	92,0	92,6	378 600	350 640
Informasjon og kommunikasjon	82,6	83,1	83,3	83,0	84,5	85,4	85,4	85,4	84,8	85,5	86,2	720 480	621 240
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	64,2	68,0	68,4	67,5	69,9	70,6	70,4	70,6	68,7	69,3	69,4	894 840	621 000
Omsetning og drift av fast eiendom	80,2	81,1	80,3	84,3	83,4	86,0	82,6	82,6	82,2	82,0	81,9	678 720	556 080
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	75,9	77,3	77,8	77,3	77,7	77,8	79,0	79,3	79,2	80,7	81,4	715 200	582 120
Forretningsmessig tjenesteyting	90,2	89,8	90,7	90,7	92,1	90,5	91,6	90,7	90,4	91,6	92,0	467 040	429 840
Offentlig administrasjon og forsvar mm.	89,3	89,2	89,7	90,1	90,8	90,0	88,3	88,1	87,0	87,6	87,9	605 400	532 320
Undervisning	91,6	91,7	92,5	92,7	93,1	93,2	93,6	92,7	92,7	93,1	93,3	547 800	511 320
Helse- og sosialtjenester	84,4	85,4	86,1	85,9	86,9	86,7	87,6	87,8	87,5	88,6	87,9	544 680	478 560
Kultur, underholdning og fritid	83,2	85,1	87,6	89,1	88,5	88,1	89,8	90,3	89,7	90,4	90,8	488 040	443 160
Annen tjenesteyting	77,9	77,0	76,6	75,7	76,9	75,5	76,2	77,1	82,2	83,0	83,5	547 680	457 200
Kommuneforvaltningen i alt ³	91,6	91,8	92,1	92,0	92,5	92,5	92,7	92,9	92,9	93,3	93,6	533 270	499 360
Herav:													
Skoleverket ³	93,4	93,8	94,1	94,3	94,7	95,1	95,4	95,6	95,6	96,1	96,3	543 700	523 850
Øvrige ansatte ³	91,9	92,0	92,2	91,8	92,2	91,8	91,9	92,1	92,1	92,5	92,7	526 900	488 610
Staten (ekskl. helseforetak)	90,2	90,1	90,5	90,8	91,5	90,9	89,2	88,6	88,5	89,0	89,3	595 200	531 600
Helseforetak ⁴	80,8	81,7	81,5	82,2	82,2	83,0	83,6	83,6	80,6	81,9	81,4	671 160	546 120
Alle næringer (heltids- og deltidsansatte)	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	86,2	86,1	85,3	86,1	86,7	565 680	490 320

¹ Per september/desember.

² Tallene er basert på hele datamaterialet i A-ordningen fra og med 2015.

³ Basert på tall fra KS.

⁴ På grunn av innføringen av A-ordningen er det brudd i statistikken i 2015. Fra og med 2015 baserer statistikken for helseforetakene seg på næringen Helsetjenester under Statlig forvaltning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og KS.

Tabell 4.13 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte

										Månedslønn per dato ¹ *12 2017		Antall arbeidsforhold ⁶ med heltid				Andel kvinner 2017		
	2008	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	2015	2015 ⁵	2016	2017	I alt		Menn 2017	Kvinner 2017			
												Menn	Kvinner					
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>	90,1	89,7	90,6	90,9	90,9	90,9	90,8	90,3	89,6	89,1	89,1	448 560	399 480	220 556	221 475	154 729	66 746	30
Industri	90,9	91,5	92,4	93,0	92,6	92,9	92,5	92,9	93,8	93,4	93,9	447 840	420 480	29 474	29 299	23 943	5 356	18
Bygge- og anleggsvirksomhet	103,6	102,1	101,0	103,4	101,0	103,8	102,1	103,9	104,2	102,3	102,7	425 880	437 400	30 317	29 876	28 112	1 764	6
Varehandel, mv.	88,2	87,2	88,9	89,1	87,1	87,0	88,6	87,0	90,9	90,8	91,2	454 680	414 480	45 007	45 078	31 476	13 602	30
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	74,4	80,0	76,4	82,1	82,1	80,1	83,4	86,3	81,3	83,2	81,7	631 560	515 880	2 026	1 940	926	1 014	52
Staten eksklusive helseforetak	93,7	93,0	92,8	92,5	93,4	92,0	89,3	87,6	92,0	92,5	92,5	476 520	440 760	7 223	6 925	3 810	3 115	45
Helseforetak	93,9	93,9	94,7	95,0	95,1	95,9	94,8	96,0	95,3	95,1	94,7	399 240	378 120	3 795	3 731	1 162	2 569	69
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	91,2	91,8	92,0	91,9	91,6	91,6	91,9	92,4	92,4	92,9	92,4	44 0340	406 880	21 282	21 245	8 351	12 894	61
-Herav skoleverket ²	96,6	96,6	96,5	96,6	97,0	97,4	97,6	96,5	96,5	98,1	98,4	417 190	411 090	2 168	2 237	901	1 336	60
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>	83,1	83,1	83,6	83,8	84,7	84,1	83,9	83,4	83,2	83,5	83,8	557 040	466 560	609 738	611 562	426 578	184 984	30
Industri	87,7	88,0	88,7	88,9	89,0	89,1	89,5	89,2	89,9	90,3	90,6	543 600	492 360	87 127	86 698	73 163	13 535	16
Bygge- og anleggsvirksomhet	90,7	92,4	92,9	94,7	94,8	95,5	94,4	93,9	94,1	94,3	94,6	537 840	508 800	88 015	87 925	83 345	4 580	5
Varehandel, mv.	82,9	82,3	83,3	82,8	83,1	84,1	83,5	82,8	84,8	85,0	85,1	540 360	460 080	101 937	101 395	71 588	29 807	29

	2008	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	2015	2015 ⁵	2016	2017	Månedslønn per dato ¹ *12 2017		Antall arbeidsforhold ⁶ med heltid				Andel kvinner 2017
												Menn	Kvinner	I alt		Menn	Kvinner	
														2016	2017			
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	74,4	76,7	76,8	76,7	78,0	78,5	78,5	79,1	78,4	77,5	78,5	719 160	564 480	13 051	12343	5 688	6 655	54
Staten eksklusive helseforetak	91,1	88,9	89,9	90,0	90,9	89,3	86,7	85,4	85,3	85,7	85,4	554 760	473 760	35 476	34 454	20 656	13798	40
Helseforetak	86,8	88,5	87,7	88,1	87,4	87,8	88,5	87,7	86,2	86,5	86,1	501 720	431 760	14 500	14 577	5 016	9561	66
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	94,5	94,5	94,8	94,2	94,1	93,7	93,6	93,2	93,2	93,4	93,9	487 930	458 360	49 948	51 214	17 565	33 649	66
-Herav skoleverket ²	96,7	96,0	95,8	95,4	96,3	96,3	96,2	95,2	95,2	95,6	96,3	466 300	449 150	5 774	5 956	2157	3 799	64
<i>Utdanning på videregående skolenivå, herav fagutdanning</i>									80,9	81,1				312 552	322 553			
Industri	86,8	86,9	87,6	88,4	88,1	88,0	88,2	87,3	88,2	88,8	89,2	544 800	486 120	57 462	58 405	52 725	5 680	10
Bygge- og anleggsvirksomhet	89,5	89,2	89,0	89,4	90,0	90,6	90,0	88,4	90,0	89,8	90,1	543 600	489 720	62 693	66 614	65 239	1 375	2
Varehandel, mv.	84,0	84,7	86,2	86,2	86,0	86,6	85,2	84,2	86,0	86,1	86,2	521 640	449 640	46 220	47 318	39 775	7 543	16
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	76,9	79,7	80,4	78,1	80,8	81,4	82,1	82,5	80,7	81,7	81,0	652 200	528 120	1 581	1 566	969	597	38
Staten eksklusive helseforetak	89,0	87,7	88,3	87,9	88,7	87,1	84,9	82,8	83,0	83,1	82,6	549 720	454 200	11 417	11 380	8 632	2 748	24
Helseforetak	85,1	86,9	86,1	87,6	86,7	88,0	85,9	89,0	87,3	87,8	87,8	506 640	444 960	5 989	6 193	3 539	2 654	43
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	95,6	95,9	96,1	95,9	95,7	95,3	95,0	94,8	94,8	94,9	94,4	441 680	416 970	19 491	19 838	8 125	11 713	59
-Herav skoleverket ²	95,3	94,3	94,3	94,1	94,5	94,2	93,9	92,8	92,8	93,3	93,1	447 810	416 980	3 264	3 334	1 522	1 812	54

	2008	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	2015	2015 ⁵	2016	2017	Månedslønn per dato ¹ *12 2017		Antall arbeidsforhold ⁶ med heltid				Andel kvinner 2017
												Menn	Kvinner	I alt		Menn	Kvinner	
														2016	2017			
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år</i>	78,7	79,5	79,8	79,6	80,5	80,0	80,4	79,4	78,5	78,9	79,3	679 800	538 920	486 986	498 643	220 406	278 237	56
Industri	83,1	82,4	83,2	82,4	83,2	84,2	82,5	83,4	82,7	83,7	84,2	745 920	627 720	25 340	24 998	18 042	6 956	28
Bygge- og anleggsvirksomhet	81,8	82,3	84,5	82,8	86,5	87,5	86,4	85,2	86,5	86,0	86,3	716 640	618 240	13 639	13 329	10 497	2 832	21
Varehandel, mv.	77,3	79,5	78,0	80,5	77,9	77,3	79,5	77,1	79,8	79,8	79,2	692 040	548 400	31 107	32 037	18 603	13 434	42
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	65,3	69,8	70,0	67,7	70,2	71,2	70,3	70,5	68,5	68,9	69,1	935 880	647 160	17 862	18 036	10 276	7 760	43
Staten eksklusive helseforetak	93,9	92,6	92,3	92,3	92,4	91,3	88,7	87,6	87,5	87,5	87,5	611 160	534 600	51 044	51 510	26 715	24 795	48
Helseforetak	93,5	94,2	94,7	94,6	94,8	94,2	94,2	94,0	93,7	93,4	93,3	562 800	525 120	38 728	39 465	7 864	31 601	80
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	94,1	94,2	94,4	94,2	94,6	94,3	94,3	94,3	94,3	94,5	94,5	572 560	541 170	120 466	123 990	32 465	91 525	74
-Herav skoleverket ²	97,5	97,7	97,8	97,8	97,9	97,9	97,8	97,8	97,8	97,8	97,8	567 060	554 560	597 37	60 337	19 455	40 882	68
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>	80,8	81,4	81,8	81,4	81,5	81,7	81,4	80,8	80,1	80,8	88,1	590 760	520 440	229 326	239 563	128 832	110 731	46
Industri	83,9	83,4	83,7	82,7	82,1	83,2	82,3	83,8	82,0	83,5	84,0	891 240	748 920	13 792	13 430	9 650	3 780	28
Bygge- og anleggsvirksomhet	86,1	85,3	82,8	84,0	85,1	91,0	85,4	88,8	83,6	82,9	83,0	892 440	741 000	4 520	4 095	3 169	926	23
Varehandel, mv.	81,3	80,2	83,0	82,2	80,8	81,2	82,9	81,5	83,9	82,6	83,3	783 960	653 040	8 078	8 725	4 706	4 019	46
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	68,0	73,5	73,9	73,7	76,0	77,4	75,9	73,1	72,7	73,7	74,3	1 043 280	774 960	7 740	8 201	5 222	2 979	36
Staten eksklusive helseforetak	90,2	89,5	90,0	90,5	90,7	90,6	89,7	88,7	88,5	88,8	89,4	676 200	604 560	54 968	56 199	26 948	29 251	52

	2008	2009	2010	2011	2012 ⁴	2013	2014	2015	Månedslønn per dato ¹ *12				Antall arbeidsforhold ⁶ med heltid				Andel kvinner 2017	
									2017		2017		I alt		I alt			
									Menn	Kvinner	I alt	I alt	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner		
Helseforetak	79,4	78,8	79,0	79,9	80,7	80,4	80,7	82,3	78,6	79,2	79,2	960 240	760 080	20 139	21 401	8 403	12 998	61
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}	94,0	94,0	94,1	93,9	93,9	94,3	94,4	94,4	94,4	94,9	95,0	663 730	630 440	232 29	25 264	9 708	15 556	62
-Herav skoleverket ²	96,5	96,5	96,4	96,3	96,4	96,9	97,0	97,1	97,1	97,5	97,6	627 390	612 410	12 830	13 925	5 094	8 831	63
<i>Uoppgitt utdanning</i>									88,3	90,7								
Industri									92,4	94,3	95,3	451 560	430 200	11 678	11 737	9 794	1 943	17
Bygge- og anleggsvirksomhet									101,2	103,5	98,9	428 160	423 240	22 920	25 569	24 915	654	3
Varehandel, mv.									91,9	91,6	93,1	437 760	407 520	9 587	9 946	7 443	2 503	25
Finansierings- og forsikringsvirksomhet									67,3	67,7	57,8	1 187 880	686 280	693	783	504	279	36
Staten eksklusive helseforetak									93,7	92,0	90,7	564 120	511 800	3 095	3 362	1 875	1 487	44
Helseforetak									80,4	80,8	80,3	672 360	540 120	1 070	1 082	445	637	59
Kommune og fylkeskommune i alt ^{2,3}											91,9	627 220	576 230	4 868	4 964	2 381	2 583	52
-Herav skoleverket ²											96,1	607 610	583 860	799	827	326	501	61

¹ Per september/desember.

² Kilde: KS

³ Ansatte i kraftforsyning og vann og avløp er ikke med i statistikkgrunnlaget.

⁴ Fra og med 2012 inkluderer statistikken nye opplysninger fra Statistisk sentralbyrås spørreundersøkelse om innvandreres utdanningslengde. Det er et brudd i tallserien mellom 2011 og 2012.

⁵ Lønnstallene er med unntak av kommune/fylkeskommune og skoleverket basert på hele datamaterialet i A-ordningen fra og med 2015.

⁶ Kilde: Lønnsstatistikken SSB og KS.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget og KS.

Tabell 4.14 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns etter lengste utdanning. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

	2008	2009	2010	2011	2012 ²	2013	2014	2015	Månedslønn per dato ¹ *12			Andel kvinner, prosent		
									Menn	Kvinner	prosent			
Utdanning på grunnskolenivå	88,5	88,1	89,4	90,0	90,1	90,1	90,1	89,7	89,2	89,4	89,4	428 040	382 560	46
Utdanning på videregående skolenivå	81,8	82,0	82,4	82,3	83,0	82,7	82,3	82,1	81,8	82,3	82,3	541 080	445 560	44
Universitets- eller høyskoleutdanning, t.o.m. 4 år	78,8	79,6	79,7	79,6	80,6	79,8	80,2	79,6	78,8	79,4	79,8	659 520	526 320	61
Universitets- eller høyskoleutdanning lengre enn 4 år	80,4	81,1	81,3	80,9	81,1	81,2	80,9	80,6	79,7	80,3	80,9	802 320	649 200	48
Gjennomsnitt (heltids- og deltidsansatte)	83,9	84,7	85,0	85,3	86,5	85,8	86,4	86,1	85,3	86,1	86,7	565 680	490 320	49

¹ Per september.

² Fra og med 2012 inkluderer statistikken nye opplysninger fra Statistisk sentralbyrås spørreundersøkelse om innvandreres utdanningslengde. Det er et brudd i tallserien mellom 2011 og 2012.

³ Tallene er basert på hele datamaterialet i A-ordningen fra og med 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.15 Kvinners gjennomsnittslønn per dato¹ i forhold til menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Månedslønn per dato ¹ *12			Andel kvinner, prosent		
									Menn	Kvinner	prosent			
- 24 år	91,9	91,7	91,5	91,4	91,7	91,6	91,4	93,3	92,9	93,0	93,0	366 720	340 920	32
25 – 29 år	92,0	92,7	92,7	92,9	93,1	92,6	92,5	92,7	93,2	94,3	94,3	473 520	446 760	41
30 – 34 år	89,3	90,3	91,1	91,2	92,4	91,3	92,2	91,0	91,0	91,5	92,2	532 800	491 280	40
35 – 39 år	87,0	87,6	88,0	87,8	89,0	88,9	89,4	88,6	88,0	89,0	89,3	587 040	524 160	40
40 – 44 år	85,8	86,7	87,1	87,4	88,1	87,5	88,0	87,1	85,9	86,4	87,0	630 960	548 760	40
45 – 49 år	83,3	84,0	85,3	86,0	86,9	86,9	87,3	86,2	85,1	85,7	86,1	654 600	563 400	41
50 – 54 år	81,8	82,4	82,8	83,1	84,9	84,5	85,2	85,4	83,7	85,0	85,4	662 520	565 920	40
55 – 59 år	82,3	82,7	82,6	82,3	83,4	82,7	83,4	82,9	81,7	82,4	83,3	664 440	553 560	40
60 år og over	81,0	81,2	82,0	81,8	82,5	82,5	82,7	82,4	82,0	83,2	83,5	646 200	539 520	36
Gjennomsnitt heltidsansatte	86,3	86,7	87,2	87,2	88,3	87,9	88,4	87,7	86,9	87,6	88,1	590 760	520 440	39

¹ Per september.

² Tallene er basert på hele datamaterialet i A-ordningen fra og med 2015.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 4.16 Gjennomsnittslønn¹ per dato² for heltidsansatte etter næring³ og utdanningslengde⁴. Vekst fra året før i prosent

	An- deler ⁵	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 2011 til 2017	Månedslønn per dato ^{2*12} 2017
		2017	2008	2009	2010	2011	2012 ¹⁰	2013	2014	2015	2016 ¹²		
<i>Industri i alt⁸</i>	100	6,2	4,1	3,7	4,3	3,4	4,0	2,7	2,6	1,3	2,4	13,6	565 080
Utdanning på grunnskolenivå	18	5,8	3,6	3,1	4,4	2,9	3,8	3,0	1,2	2,6	2,2	13,3	442 800
Utdanning på videregående skolenivå	52	6,2	3,0	3,5	4,5	4,1	3,9	3,0	2,2	1,4	2,4	13,5	535 560
dette:													
Fagutdanning ⁶	35	6,4	3,0	3,2	4,7	4,3	3,6	3,2	2,6	1,4	2,1	13,6	539 160
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	15	6,0	4,0	3,2	3,5	3,7	3,0	2,3	2,4	1,4	2,4	12,1	713 040
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	8	6,6	2,2	4,2	2,9	3,7	2,7	0,9	1,7	0,6	2,8	9,0	851 160
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	7	6,0	5,4	3,8	5,6	4,2	3,1	3,3	2,0	-0,3	2,6	11,1	447 960
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt⁸</i>	100	5,9	2,7	2,6	3,1	3,0	3,2	2,9	3,0	3,4	2,7	16,2	519 960
Utdanning på grunnskolenivå	19	6,4	2,1	1,7	1,7	4,4	2,6	3,8	1,2	4,2	2,4	15,1	426 480
Utdanning på videregående skolenivå	55	6,3	2,9	3,1	3,9	4,1	3,6	3,5	2,4	2,6	3,0	16,1	536 280
Av dette:													
Fagutdanning ⁶	41	6,2	2,6	3,1	3,9	4,3	3,8	3,7	2,6	2,6	3,0	16,7	542 400
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	9,1	3,1	3,9	4,6	4,2	3,6	2,7	4,0	2,9	2,3	16,7	695 760
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	8,5	0,5	6,9	5,0	8,2	-1,0	5,1	1,2	2,0	2,2	9,8	858 120
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	16	3,4	1,7	1,4	3,0	0,3	5,9	2,2	3,3	3,0	2,5	17,9	428 040
<i>Varehandel i alt⁸</i>	100	3,6	2,1	3,5	3,1	3,3	3,5	1,6	3,3	2,7	2,8	14,6	523 080
Utdanning på grunnskolenivå	23	1,6	2,5	3,9	1,4	3,3	3,9	2,2	4,5	2,8	2,2	16,6	442 560
Utdanning på videregående skolenivå	51	4,0	2,1	3,3	3,5	4,2	3,2	2,4	3,3	2,4	2,8	15,0	516 720
Av dette:													
Fagutdanning ⁶	24	5,5	2,2	2,7	4,4	4,2	3,3	4,2	2,5	2,5	2,7	16,1	510 120
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	16	5,4	2,4	3,5	2,2	5,4	3,2	-0,2	2,1	1,8	2,6	9,8	631 680
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	4	4,7	-1,1	4,1	5,9	4,6	1,4	0,7	1,0	1,0	2,0	6,2	723 600
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	5	3,7	-1,4	3,5	4,4	1,4	3,3	1,6	6,4	3,6	2,4	18,5	430 200
<i>Finanstjenester i alt^{7,8}</i>	100	10,8	-3,8	6,1	7,1	0,4	4,6	4,2	4,0	3,1	2,8	20,2	778 080
Utdanning på grunnskolenivå	5	7,5	-2,7	6,4	2,1	3,6	6,4	0,2	3,7	2,0	3,0	16,2	571 080
Utdanning på videregående skolenivå	30	7,7	-1,5	5,5	5,5	1,8	4,9	3,8	4,5	3,6	1,9	20,0	635 760
Av dette:													
Fagutdanning ⁶	4	7,3	-0,5	5,0	5,8	1,2	4,7	3,4	3,7	2,7	3,5	19,3	604 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	44	11,1	-5,5	5,4	6,7	-1,0	3,7	3,9	2,2	1,8	1,6	13,9	811 680
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	20	13,1	-7,2	6,3	5,9	0,1	4,2	4,4	4,4	0,9	1,4	16,2	945 840
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	12,6	-6,9	8,6	1,1	-0,4	8,8	1,3	8,0	16,6	19,6	66,1	1 009 200
<i>Statsansatte i alt</i>	100	7,8	2,8	5,2	3,9	4,5	3,6	3,2	2,9	1,7	2,7	14,9	580 440
Utdanning på grunnskolenivå	5	7,8	2,7	5,9	4,0	4,2	3,7	3,6	3,7	0,3	2,9	14,9	460 440

Utdanning på videregående skolenivå	23	7,9	2,9	5,5	3,5	4,5	4,0	3,1	3,4	1,4	2,9	15,8	522 360
Av dette:													
Fagutdanning ⁶	7	9,4	2,9	5,3	3,8	4,5	4,1	3,6	3,9	1,9	3,0	17,7	526 680
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	34	7,8	2,6	6,0	3,6	4,0	3,6	3,0	2,2	1,5	2,7	13,8	574 320
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	37	7,2	2,9	4,0	3,2	5,1	2,7	2,9	2,2	1,0	2,4	11,6	638 880
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	6,4	1,7	3,9	4,1	2,6	4,1	4,1	3,9	2,3	1,6	17,0	541 080
<i>Kommune og fylkeskommune⁹</i>	100	7,2	3,4	5,3	2,8	6,0	1,8	4,6	2,3	2,7	3,0	15,2	530 600
Utdanning på grunnskolenivå	9	6,4	2,7	4,8	2,6	5,5	2,6	4,3	2,6	3,1	3,1	16,7	420 000
Utdanning på videregående skolenivå	23	8,7	2,5	6,2	2,9	6,0	1,7	4,4	2,0	2,4	2,5	13,7	468 500
Av dette:													
Fagutdanning	9	7,7	2,9	5,4	2,6	5,9	1,2	4,3	2,2	2,1	2,6	13,0	427 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	55	6,6	3,6	4,9	2,5	5,8	1,4	4,3	2,1	2,5	2,7	13,8	549 400
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	11	7,4	3,7	4,3	3,4	5,4	1,4	4,3	2,1	2,0	2,6	13,0	643 200
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	2	15,8	-3,8	14,1	2,7	5,6	2,5	5,3	2,8	4,3	3,6	19,8	600 700
<i>Herav:</i>													
- <i>Skoleverket i alt⁹</i>	100	6,4	3,4	4,9	2,6	5,7	1,4	4,4	2,1	2,5	2,7	13,8	557 600
Utdanning på grunnskolenivå	3	7,2	3,5	4,5	2,8	5,8	2,7	4,2	2,2	2,4	2,5	14,8	413 600
Utdanning på videregående skolenivå	7	8,3	2,1	5,8	4,6	4,8	3,4	4,5	1,8	2,4	2,4	15,4	455 400
Av dette:													
Fagutdanning	4	7,3	2,9	5,5	3,8	6,0	1,6	4,2	3,1	2,0	2,3	13,9	431 100
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	72	6,1	3,7	4,9	2,4	5,7	1,2	4,3	1,9	2,4	2,6	13,1	558 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	17	7,3	3,5	3,8	2,3	6,0	0,8	4,9	1,8	1,9	2,3	12,2	617 900
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	15,7	-5,9	16,1	3,9	4,4	2,9	2,5	1,0	3,8	4,2	15,2	593 200
- <i>Kommune og fylkeskommune ekskl. skoleverket⁹</i>	100	7,8	3,4	5,6	3,1	6,2	2,0	4,8	2,5	2,8	3,3	16,4	514 900
Utdanning på grunnskolenivå	13	6,3	2,6	4,9	2,6	5,5	2,6	4,3	2,7	3,2	3,2	16,9	420 800
Utdanning på videregående skolenivå	32	8,8	2,6	6,3	2,7	6,2	1,5	4,4	2,1	2,4	2,5	13,5	470 200
Av dette:													
Fagutdanning	12	7,8	3,0	5,4	2,4	5,9	1,1	4,4	2,0	2,2	2,7	12,9	426 300
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	44	7,4	3,6	5,1	2,9	6,0	1,8	4,4	2,4	2,6	3,0	15,0	540 700
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	8	7,8	3,8	5,2	4,5	4,6	2,6	3,3	2,3	1,9	2,8	13,6	674 400
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	3	16,1	-3,5	13,8	2,3	5,9	2,5	5,9	3,1	4,4	3,5	20,9	602 200
<i>Helseforetak¹¹</i>	100	5,3	4,1	2,7	5,2	3,7	2,6	3,9	2,2	1,5	4,2	15,3	594 100
Utdanning på grunnskolenivå	5	7,2	1,5	2,2	5,8	2,8	3,0	2,6	0,3	2,0	2,4	10,7	384 700
Utdanning på videregående skolenivå	18	7,2	2,8	1,0	6,0	3,8	3,7	3,5	2,3	2,5	2,6	15,5	455 800
Av dette:													
Fagutdanning ⁶	8	8,3	5,1	0,6	6,1	3,6	4,1	3,7	1,1	2,4	2,6	14,6	480 200

Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	49	5,6	3,0	2,9	4,5	4,0	2,6	4,0	2,9	2,1	3,2	15,7	532 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	27	1,3	2,8	3,7	4,3	4,9	1,2	3,0	0,6	-0,6 ¹³	4,6	9,0	838 600
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	1	3,1	-15,0	1,4	5,4	6,8	1,0	2,4	11,8	0,6	1,7	18,3	594 500
<i>Alle næringer</i>	100	6,0	3,4	4,1	3,9	3,5	3,7	3,1	2,7	1,8	2,4	14,4	562 900
Utdanning på grunnskolenivå	13	5,6	2,7	3,4	3,0	3,2	3,4	2,7	2,1	2,3	2,1	13,3	433 700
Utdanning på videregående skolenivå	36	6,3	2,9	4,0	3,9	2,9	4,2	3,2	2,7	1,7	2,4	14,9	529 600
Av dette:													
Fagutdanning ⁶	19									1,2	2,4		533 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	30	6,4	2,5	4,2	3,5	3,2	2,9	3,2	1,7	1,2	2,2	11,8	601 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	14	6,3	2,5	3,7	4,4	1,8	3,0	2,4	1,9	0,3	2,1	10,2	742 800
Uoppgitt eller ingen fullført utdanning	7	4,8	3,4	4,2	2,8	2,1	2,9	0,9	2,8				

¹ Registrert månedslønn per dato*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Per september/desember.

³ Standard for næringsgruppering (SN2007).

⁴ Standard for utdanningsgruppering (NUS2000).

⁵ Andeler arbeidsforhold med heltid. Prosent.

⁶ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁷ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁸ Lønnsveksten fra og med 2009 er etter ny næringsstandard. Sammenliknet med veksten fra 2007 til 2008 og tidligere år, vil det være et brudd i tidsserien.

⁹ Kilde: KS.

¹⁰ Fra og med lønnsveksttallet for 2012 er opplysninger fra SSBs spørreundersøkelse om innvandrernes utdanningsnivå inkludert.

¹¹ Fra og med lønnsveksttallet for 2016 baserer statistikken for Helseforetakene seg på næringen "Helsetjenester" under Statlig forvaltning.

¹² Lønnsveksttallet fra og med 2016 er basert på datamaterialet fra A-ordningen unntatt for kommunene jf. tabellnote 9.

¹³ For ansatte i konflikt i helseforetakene i 2016 ble virkningstidspunktet for lønnstillegg forskjøvet. Derfor er ikke lønnstillegget inkludert i lønnstallet for 2016. Dette, i tillegg til strukturelle endringer, har bidratt til at lønnsveksten for ansatte med mer enn 4 år lengre utdanning var negativ i 2016.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og KS.

Tabell 4.17 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹ for yrkestilknyttede². Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2016-kroner. 2006 og 2016

2006 Desil	Rente- inntekter	Aksjeutbytte ³	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapital- inntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå i 2016- kroner	Andel
1	2 200	400	-9 600	700	-7 800	-3,7
2	1 600	100	-200	400	2 400	1,1
3	1 700	200	0	400	2 900	1,3
4	1 900	200	100	600	3 500	1,6
5	2 100	300	300	700	4 300	2,0
6	2 500	400	600	900	5 200	2,5
7	2 800	500	1 000	1 200	6 900	3,2
8	3 600	1 000	1 900	1 900	10 300	4,8
9	5 300	2 300	4 200	3 700	19 100	9,0
10	16 600	24 800	71 600	21 800	165 900	78,0
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	7 000	4 500	8 200	6 000	31 700	3,8
93/94	8 000	6 100	10 900	7 700	40 100	4,8
95/96	10 200	9 200	15 800	9 200	54 800	6,6
97/98	14 000	16 600	30 700	15 900	95 000	11,5
99	21 400	33 600	67 100	30 500	187 800	11,3
100	66 400	141 200	518 100	109 600	1 027 600	62,0
Alle desiler	4 000	3 000	7 000	3 200	21300	100,0
2016 Desil						
1	1 900	1 900	-12 400	-900	-9 600	-2,8
2	1 300	300	-800	500	1 300	0,4
3	1 500	400	-600	700	2 000	0,6
4	1 700	500	-300	900	2 800	0,8
5	1 900	700	-200	1 300	3 700	1,1
6	2 100	1 100	-100	1 700	4 800	1,4
7	2 400	1 800	200	2 500	6 900	2,0
8	2 800	3 600	800	4 000	11 200	3,3
9	3 600	9 200	2 400	6 800	22 100	6,5
10	8 600	201 900	63 400	22 000	295 900	86,7
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	4 500	18 400	5 300	10 200	38 300	2,6
93/94	5 000	26 300	8 100	11 700	51 000	3,4
95/96	5 700	42 900	13 600	15 100	77 300	5,2
97/98	7 300	91 800	30 900	20 100	150 000	10,1
99	10 800	232 800	73 300	31 400	348 200	11,8
100	30 700	1 427 300	445 100	74 500	1 977 500	66,8
Alle desiler	4 100	31 200	5 800	3 700	44 800	100,0

¹ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

² Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt inkl. dagpenger på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette utgjorde 1 715 736 personer i 2006 og 1 979 221 personer i 2016.

³ Omfatter skattepliktig utbytte samt skattefritt utbytte og gevinst.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2006) og inntektsstatistikk for husholdninger (2016), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.18 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for pensjonister og trygdede¹. Andel i prosent av samlet inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Nivå i 2016-kroner. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 2006 og 2016

2006 Desil	Lønns- inntekt ²	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ³	Over- føringer	Samlet gj.sn inntekt før skatt, nivå	Skatt mm.	Inntekt etter skatt
1	2,3	-1,7	-2,5	101,8	112 700	13,0	87,0
2	1,8	0,0	3,1	95,1	150 200	9,0	91,0
3	2,2	0,1	2,9	94,8	174 000	9,9	90,1
4	2,1	0,2	2,5	95,2	195 900	11,1	88,9
5	2,4	0,2	2,4	95,0	218 000	12,9	87,1
6	2,9	0,2	2,4	94,5	242 300	14,6	85,4
7	3,2	0,2	2,6	93,9	270 000	16,2	83,8
8	3,9	0,3	3,1	92,7	303 100	17,6	82,4
9	5,4	0,5	3,9	90,3	351 100	18,9	81,1
10	6,6	1,1	19,3	73,0	565 000	24,1	75,9
Alle	4,0	0,3	6,3	89,4	258 200	16,7	83,3
2016 Desil							
1	3,5	-0,7	-6,7	103,9	140 700	10,1	89,9
2	1,8	-0,1	1,0	97,3	200 500	8,0	92,0
3	2,1	0,0	1,0	96,9	228 200	10,0	90,0
4	2,4	0,1	1,1	96,5	257 700	13,2	86,8
5	2,8	0,1	1,2	95,9	281 900	14,8	85,2
6	3,2	0,2	1,4	95,3	308 000	16,4	83,6
7	3,4	0,3	1,6	94,7	338 000	17,8	82,2
8	4,1	0,4	1,9	93,6	375 500	19,3	80,7
9	5,9	0,7	2,7	90,7	434 200	21,1	78,9
10	9,3	1,6	20,2	68,8	739 300	26,7	73,3
Alle	4,8	0,5	5,4	89,2	330 400	18,2	81,8

¹ Trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene er minst lik minstepensjon og overstiger eventuell yrkesinntekt. Dette var en gruppe på 1 059 307 personer i 2006 og 1 247 352 personer i 2016.

² Lønnsinntekt er definert som kontantlønn, naturalytelser og dagpenger ved arbeidsledighet.

³ Kapitalinntekter er her definert som brutto renteinntekter, utbytte, netto realisasjonsgevinster og inntekt ved utleie.

Kilder: Inntektsstatistikk for personer (2006) og inntektsstatistikk for husholdninger (2016), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.19 Fordelingen av total lønnsinntekt før skatt¹ for personer med lønn over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn². 1986, 2006 og 2016

Desil	1986		2006		2016		Reell endring ³ 1986-2016. Prosent
	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	Gj.snitt. Kroner	Andel Prosent	
1	88 700	5,6	210 800	5,3	303 100	5,2	56,3
2	104 100	6,6	248 100	6,3	358 600	6,2	57,6
3	117 800	7,4	279 000	7,0	403 300	7,0	56,6
4	128 700	8,1	306 600	7,7	443 700	7,7	57,7
5	138 400	8,7	333 700	8,4	484 300	8,4	60,1
6	150 200	9,5	363 300	9,2	528 200	9,1	60,9
7	164 300	10,4	397 400	10,0	580 400	10,0	61,6
8	181 700	11,5	443 600	11,2	653 800	11,3	64,6
9	209 200	13,2	525 500	13,3	779 300	13,5	70,4
10	301 700	19,0	854 900	21,6	1 255 400	21,7	90,4
Alle	158 500	100,0	396 300	100,0	579 000	100,0	67,1
Gini-koeffisient		0,199		0,229		0,234	
Antall personer		1 346 000		1 715 700		1 979 200	

¹ Lønnsinntekt er definert som kontantlønn, naturalytelser og dagpenger.

² Alle personer med lønnsinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn er med. Dette tilsvarer en grense på 80 640 kroner i 1986, 190 680 kroner i 2006 og 271 500 kroner i 2016.

³ Endring i realverdien (målt i 2016-kroner) av gjennomsnittlig lønnsinntekt for den enkelte desil.

Kilder: Inntektsstatistikk for husholdninger (2016), Inntektsstatistikk for personer (2006) og Inntekts- og formuesundersøkelsen (1986), Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.20 Fordelingen av samlet lønn per heltidsekvivalent for alle ansatte. Per september/oktober/desember 2006, 2014 og 2015.

	2006		2014	2015		Vekst i lønnsnivå i prosent 2006-2015
	Lønnsnivå ¹	Andel ²	Andel ²	Lønnsnivå ¹	Andel ²	
Alle	366 500	100	100,0	520 800	100	42,1
Desil 1	217 200	5,9	5,4	269 700	5,2	24,2
Desil 2	260 200	7,1	6,8	353 200	6,8	35,7
Desil 3	280 800	7,7	7,5	389 100	7,5	38,6
Desil 4	300 900	8,2	8,1	421 500	8,1	40,1
Desil 5	320 400	8,7	8,7	454 200	8,7	41,8
Desil 6	342 300	9,3	9,4	488 500	9,4	42,7
Desil 7	368 600	10,1	10,1	529 200	10,2	43,6
Desil 8	403 800	11,0	11,2	586 100	11,3	45,1
Desil 9	467 600	12,8	13,1	687 200	13,2	47,0
Desil 10	702 800	19,2	19,6	1 029 200	19,8	46,4
Gini-koeffisient		0,186	0,201		0,207	
Persentil 91	529 100	1,4	1,5	780 000	1,5	47,4
Persentil 92	546 200	1,5	1,5	804 400	1,5	47,3
Persentil 93	565 600	1,5	1,6	833 200	1,6	47,3
Persentil 94	589 800	1,6	1,6	864 800	1,7	46,6
Persentil 95	616 100	1,7	1,7	903 800	1,7	46,7
Persentil 96	651 500	1,8	1,8	951 400	1,8	46,0
Persentil 97	694 800	1,9	1,9	1 013 200	1,9	45,8
Persentil 98	753 900	2,1	2,1	1 099 800	2,1	45,9
Persentil 99	851 200	2,3	2,4	1 249 200	2,4	46,8
Persentil 100	1 229 700	3,4	3,4	1 792 500	3,4	45,8
Menn	392 100	100,0	100	554 700	100	41,5
Desil 1	220 000	5,6	5,1	269 800	4,9	22,6
Desil 2	268 400	6,9	6,5	359 500	6,5	33,9
Desil 3	292 100	7,5	7,2	398 900	7,2	36,6
Desil 4	312 900	8,0	7,9	434 400	7,8	38,8
Desil 5	335 500	8,6	8,5	472 100	8,5	40,7
Desil 6	361 200	9,2	9,2	514 200	9,3	42,4
Desil 7	393 200	10,0	10,1	566 100	10,2	44,0
Desil 8	438 900	11,2	11,4	638 800	11,5	45,5
Desil 9	517 200	13,2	13,6	756 600	13,6	46,3
Desil 10	781 000	19,9	20,4	1 137 000	20,5	45,6
Gini-koeffisient		0,203	0,220		0,225	
Kvinner	331 800	100,0	100,0	477 600	100	43,9
Desil 1	214 700	6,5	5,9	270 200	5,7	25,9
Desil 2	253 200	7,6	7,3	345 900	7,2	36,6
Desil 3	269 500	8,1	8,0	380 600	8,0	41,2
Desil 4	286 700	8,6	8,6	407 400	8,5	42,1
Desil 5	304 800	9,2	9,2	437 700	9,2	43,6
Desil 6	322 400	9,7	9,8	465 700	9,8	44,4
Desil 7	342 700	10,3	10,4	496 400	10,4	44,8
Desil 8	368 500	11,1	11,2	535 100	11,2	45,2
Desil 9	404 800	12,2	12,4	597 500	12,5	47,6
Desil 10	551 000	16,6	17,3	839 700	17,6	52,4
Gini-koeffisient		0,147	0,165		0,170	

¹ Gjennomsnittlig lønn per september.

² Andel av samlet lønnssum i prosent.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 5.

5 Institusjonelle trekk ved lønnsdannelsen i Norge

I dette vedlegget gjennomgås organisasjonsgrader både på arbeidstaker- og arbeidsgiversiden, ulike systemer for tariffavtaler og omfanget av tariffavtaledekning. Det gis også en oversikt over store tariffavtaler etter næring/sector.

5.1 Organisasjonsgrader på arbeidstakersiden

*Organisasjonsgraden*²⁹ på arbeidstakersiden i Norge var 52 prosent i 1972. Den økte til 57 prosent i 1990, falt deretter til 49 prosent i 2008 og har siden vært i overkant av 49 prosent. Sammenliknet med andre vestlige land er organisasjonsgraden i Norge på arbeidstakersiden likevel fortsatt relativt høy.

De ansatte er organisert i ulike forbund som er tilsluttet de fire hovedorganisasjonene LO, Unio, YS og Akademikerne, samt en del mindre, frittstående forbund, jf. tabell 5.1. Av de frittstående er Norges Ingeniør- og Teknologiorganisasjon (NITO) den største organisasjonen med om lag 83 500 medlemmer totalt i 2016, herav 59 900 yrkesaktive. Utviklingen i andelen organiserte arbeidstakere totalt og i de ulike arbeidstakerorganisasjonene siden 1972 vises i figur 5.1.

Fafo reviderte i 2017 disse tallene for antall organiserte for perioden 2000-2016. I de reviderte tallene legges fullt betalende medlemmer til grunn for antall yrkesaktive i LO. Tallene for frittstående forbund estimeres som tidligere med utgangspunkt i SSBs opplysninger om samlet medlemstall. Ny informasjon tilsier at andel yrkesaktive i frittstående forbund var satt for høyt, og anslagene er derfor justert ned. Disse tallene er fortsatt under bearbeiding, men eventuelle korrigeringer vil kun gi marginale endringer i samlet organisasjonsgrad. Det er også foretatt mindre justeringer av tallene for Unio og Akademikerne. Fafo vurderer at de nye tallene antakelig gir et litt for lavt anslag på den norske organisasjonsgraden, men bedre tall enn den opprinnelige beregningsmetoden. Dette gir et brudd i tallene for den norske organisasjonsgraden i 2000.

I boks 5.3 redegjør utvalget for en alternativ beregning ut fra personer med fagforeningsfradrag i skattemeldingen. Dette gir et høyere estimat for organiserte, men om lag samme organisasjonsgrad.

5.2 Organisasjonsgrader på arbeidsgiversiden

Arbeidsgiversiden i Norge består av fem store aktører. I privat sektor og offentlig eide selskaper er Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO), Arbeidsgiverforeningen Spekter og Hovedorganisasjonen Virke de mest sentrale. I offentlig sektor er KS arbeidsgiverpart i kommunene, fylkeskommunene (utenom Oslo kommune) og kommunale foretak, mens Kommunal- og moderniseringsdepartementet er arbeidsgiverpart i staten. I tillegg har Finans Norges arbeidsgivermedlemmer til sammen om lag 36 000 ansatte primært innen bank og forsikring, mens Norges Rederiforbunds medlemsbedrifter sysselsetter om lag 38 000 sjøfolk og offshorearbeidere.

²⁹ Definerert som andelen lønnstakere som er medlem av en arbeidstakerorganisasjon.

Tabell 5.1 Medlemstall totalt i de fire hovedorganisasjonene og i frittstående forbund per 31.12.2016 og andelen yrkesaktive medlemmer

	Medlemstall totalt	Yrkesaktive medlemmer ¹	Andelen yrkesaktive medlemmer	Yrkesaktive medlemmer som andel av alle sysselsatte lønnstakere. Pst.
Landsorganisasjonen (LO)	917 122	588 845	64,2	23,9
Unio	349 219	249 413	71,4	10,1
YS	215 591	149 411	69,3	6,1
Akademikerne	199 174	128 414	64,5	5,2
Frittstående forbund	132 873	91 700	69,0	3,7
Sum	1 813 979	1 207 783	66,6	49,0

¹ Omfatter bare medlemmer som er yrkesaktive lønnstakere, dvs. selvstendig næringsdrivende er holdt utenom.
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Fafo.

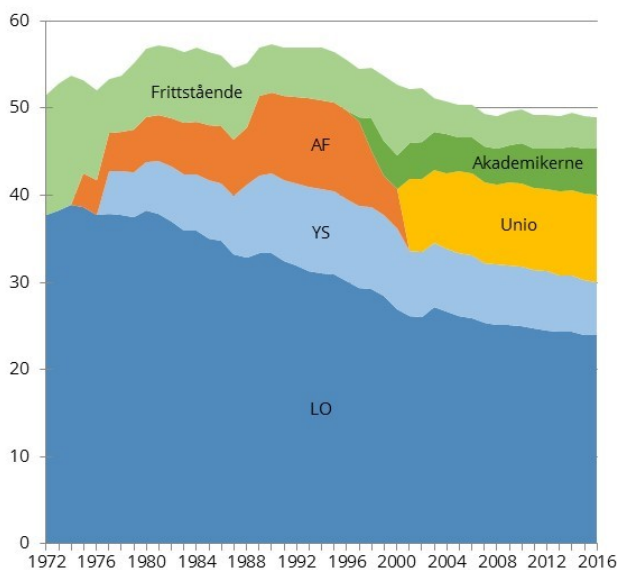
Tabell 5.2 Sysselsatte¹ i staten og i medlemsvirksomheter i arbeidsgiverorganisasjoner. 2006 og 2016

	Antall sysselsatte. 1000 personer						Sysselsatte som andel av alle sysselsatte lønnstakere. Pst.			
	Alle		Virksomheter med tariffavtale		Andel med tariffavtale. Pst.		Alle		Virksomheter med tariffavtale	
	2006	2016	2006	2016	2006	2016	2006	2016	2006	2016
Næringslivets Hovedorganisasjon	480	690	370	532	77	77	22	28	17	22
Kommunesektoren ²	414	476	403	476	97	100	19	19	19	19
Hovedorganisasjonen Virke	152	227	81	99	53	44	7	9	4	4
Arbeidsgiverforeningen Spekter	165	215	165	215	100	100	8	9	8	9
Staten som arbeidsgiver	129	160	129	160	100	100	6	6	6	6
Øvrige organisasjoner (Norges Rederiforbund, Finans Norge m.fl.)	187	182	142	145	76	80	9	7	7	6
Sum	1 529	1 950	1 290	1 628	84	83	71	79	60	66

¹ Andelen deltidsansatte varierer mellom organisasjonene/virksomhetene. Det er mange deltidsansatte i kommunene, Virkeområdet og i helseforetakene. Stillingsandel eller deltidsbrøk kan også variere mellom områdene. Regnet i årsverk kan forholdet mellom sysselsettingen i de ulike områdene endres.

² Omfatter ansatte i kommunene inklusive Oslo kommune, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Figur 5.1 Andelen organiserte arbeidstakere totalt og i de ulike arbeidstakerorganisasjonene, 1972-2016. Yrkesaktive medlemmer¹

¹ Brudd i statistikken i år 2000, jf. omtalen i teksten.

Kilde: Fafo.

5.3 Tariffavtalene

En tariffavtale er en kollektiv regulering av lønns- og arbeidsvilkår. Tariffavtaler inngås mellom en fagforening og en arbeidsgiver eller arbeidsgiverforening, og er bindende for avtalens parter og deres medlemmer. Tariffavtalene har derfor fundamental betydning for lønnsdannelsen i Norge. I tillegg til lønn, regulerer tariffavtalene også bestemmelser om forhold som sosiale rettigheter, pensjon for de som har dette avtalefestet, arbeidstidsspørsmål, samt oppsigelsesfrister, medbestemmelse og permittering. Hva som inngår varierer mellom de ulike tariffavtalene. Avtalene inngås på ulike nivåer i de ulike sektorene; mellom arbeidstakernes hovedorganisasjoner og en arbeidsgiverforening, mellom et fagforbund og en arbeidsgiverorganisasjon på bransjenivå, eller mellom bedriftsledelsen og forbundenes tillitsvalgte.

Tariffavtalene har ulike prinsipper for fastsettelse av lønn og lønnsutvikling, der det sentrale skillet er om reguleringen skjer på sentralt eller lokalt nivå, eller i kombinasjoner av disse. Konfliktretten i tradisjonell forstand ligger som hovedregel på sentralt nivå. Det kan i hovedsak skilles mellom tre hovedtyper tariffavtaler:

1. Minstelønnsavtaler

Minstelønnsavtaler er den vanligste lønnsfastsettende mekanismen i tariffavtalene i privat sektor, særlig blant arbeidere. Minstelønnsavtaler fastsetter minimumsavlønning for ulike kategorier av arbeidstakere. I tillegg forhandles det lokalt i bedriftene/virksomhetene om tillegg. Den vanligste måten å utforme lokale tillegg på er etter ”de fire kriteriene” virksomhetens økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurransevne. I Industriooverenskomsten er det i tillegg et femte kriterium: den aktuelle arbeidskraftsituasjonen.

Det er stor forskjell på minstelønnsavtalene mellom ulike områder. I noen områder har man én eller to minstelønnssetninger for unge/nyansatte lønnsstakere som dermed gjelder for en liten andel av de ansatte, mens i andre områder avtales det minstelønnsstiger som omfatter rundt halvparten

av de ansatte på det aktuelle området. Hvor mye som avtales sentralt og hvor mye lokal lønnsdannelse det er, varierer også mye fra område til område.

Lønssystemet i kommunesektoren er også et minstelønssystem eller garantilønssystem for de fleste arbeidstakergruppene, men i motsetning til i minstelønnsavtaleområder i privat sektor blir rammene for de lokale tilleggene fastsatt i de sentrale forhandlingene.

2. Normallønnsavtaler

Normallønnsavtaler regulerer både nivå og endringer i forbindelse med tariffoppgjør. Lønnsfastsettelsen i slike avtaler er dermed i det alt vesentligste sentralisert. Tariffavtaler med fast lønnsregulativ kalles ofte normallønnsavtaler. Slike avtaler forutsetter i utgangspunktet at det ikke skal avtales tillegg utover normallønnen. Staten og Oslo kommune har normallønnsavtaler, men også deler av privat sektor, som bussbransjen, renhold, elektrofag og vektere har slike avtaler.

3. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser

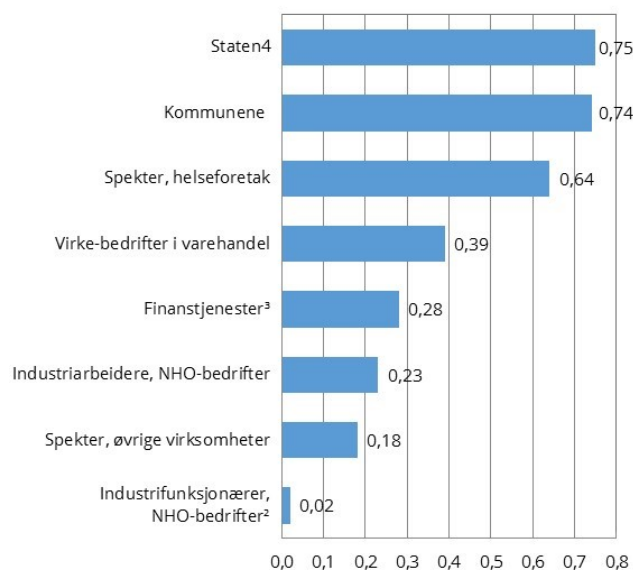
I avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser foregår lønnsfastsettelsen i sin helhet lokalt, med unntak for enkelte tariffavtaler for funksjonærer i YS-forbund. Avtaler uten sentrale lønnsbestemmelser er dominerende blant annet for funksjonærgrupper med lang utdanning i privat sektor og for YS sine funksjonæravtaler med NHO. Det inngås også funksjonæravtaler mellom sentrale parter, men disse er snarere prosedyreregler for hvordan lønns- og arbeidsvilkår kan bestemmes i den enkelte bedrift, både som kollektive og individuelle avtaler.

5.3.1 Fordelingen mellom sentrale og lokale lønnstillegg

I industrien bygger minstelønnsavtalene på at mye av lønnsdannelsen skal foregå i den enkelte virksomhet, jf. de fire kriteriene. For industriarbeidere har i gjennomsnitt de siste ti årene om lag 23 prosent av samlet lønnsvekst kommet gjennom sentralt avtalte tillegg det enkelte år. For store grupper industrifunksjonærer, med unntak av i enkelte LO-avtaler, avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt, ofte gjennom kollektive lønnsforhandlinger, dvs. at bedriften og de tillitsvalgte årlig fremforhandler en økonomisk ramme på vegne av sine medlemmer. Lønnsveksten for industrifunksjonærene er derfor i hovedsak lønnsglidning.

I normallønnsområdene i privat sektor er en stor del av lønnsveksten fastlagt gjennom det sentrale tariffoppgjøret. Det er også tilfellet for store tariffområder i offentlig sektor der eventuelle rammer for lokale tillegg avtales sentralt. For Virke-bedrifter i varehandelen er om lag 39 prosent av tilleggene avtalt sentralt de siste ti år. For Spekters virksomheter i privat sektor er om lag 18 prosent av tilleggene avtalt sentralt, de siste ti årene. For helseforetakene i Spekter er om lag 64 prosent av tilleggene avtalt sentralt. I kommunene er om lag 74 prosent av lønnsveksten avtalt sentralt. For de fleste akademikeryrkene skjer all lønnsdannelsen i kommunal sektor fra og med hovedtariffoppgjøret i 2002 lokalt, bortsett fra undervisningsansatte i skolen hvor det er sentral lønnsdannelse. I det statlige tariffområdet har om lag 75 prosent av samlet lønnsvekst de siste ti årene kommet fra sentralt avtalte lønnstillegg og resten fra lønnsglidning. I 2016 ble det inngått to hovedtariffavtaler i staten. Begge har en sentralt fastsatt ramme som følger frontfagsnormen. Fordelingen mellom sentralt fastsatte og lokale tillegg er forskjellig i de to avtalene.

Endringer i sammensetningen av sysselsettingen kan påvirke lønnsglidningen i alle tariffområder.

Figur 5.2 Det sentrale bidraget til lønnsveksten fra 2008 til 2017 (gjennomsnitt per år)¹

¹ Tallene i figur 5.2 er framkommet ved at den totale lønnsveksten mellom de årlige tellingspunktene for lønnsstatistikken er dekomponert i tariff tillegg og lønns glidning. Det som ikke er fastsatt sentralt, består i hovedsak av lokal lønnsdannelse, men også endringer i gjennomsnittlig lønnsnivå som følge av bl.a. endringer i sammensetningen av sysselsettingen (strukturendringer) er med.

² Tallet for industriefunksjonærer er anslaget i NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

³ For finanstjenester medførte langt lavere bonusutbetalinger i 2009 enn året før at lønnsveksten (målt fra 1. september 2008 til 1. september i 2009) ble negativ. Dette året er veksten i avtalt lønn (eksklusive bonus og uregelmessige tillegg) lagt til grunn. I de andre årene er bonus og uregelmessige tillegg med.

⁴ Perioden 2007-2016.

Kilder: Beregningsutvalget, Statistisk sentralbyrå og NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

5.3.2 Tariffavtalenes varighet

Tariffavtalenes varighet avtales mellom partene og har i Norge i all hovedsak vært toårige, som regel med adgang til å forhandle om egen lønnsjustering for annet avtaleår (mellomoppgjør). De utløper normalt om våren. I NHO, Virke og i Spekter med unntak av helseforetakene, utløper de fleste tariffavtalene 31. mars. I de øvrige tariffområder er utløp gjerne tidligst 30. april. Mekanismene for revisjon av tariffavtaler er nøye regulert i partenes avtaleverk og i lovgivingen. Arbeidstvistloven inneholder bestemmelser om hvem som kan inngå tariffavtaler og hvordan de reforhandles. Arbeidstvistloven dekker hele arbeidslivet, bortsett fra staten. I staten gjelder tjenestetvistloven, som i hovedsak bygger på de samme prinsippene som arbeidstvistloven, men som er tilpasset særlige forhold i staten.

5.3.3 Tariffavtaledekning

Tariffavtalene omfatter flere enn de arbeidstakerne som er organisert. Det skyldes bl.a. at arbeidsgivere som er tariffbundet gjennom avtale- og rettspraksis, forpliktes å legge til grunn tariffavtalens vilkår også for ansatte i bedriften som ikke er organisert, hvis de faller inn under tariffavtalens virkeområde. Tariffavtaledekning kan måles ved hjelp av spørreundersøkelser som SSBs Arbeidskraftundersøkelse (AKU). Her spørres arbeidstakere om deres lønns- og arbeidsforhold fastsettes ved tariffavtale, ved individuell avtale eller om de ikke har noen avtale. En kan dermed se hvordan tariffavtaledekningen varierer mellom bransjer og grupper av

arbeidstakere. Tariffavtaledekningen i privat sektor var ifølge AKU om lag 57 prosent i 2014 (Faf-notat 2016:07), mens det er full avtaledekning i offentlig sektor. Registerdata kan indikere at tariffavtaledekningen i privat sektor er lavere enn 57 prosent som AKU-tallene fra 4. kvartal 2014 viser. I Faf-notat 2016:07 anslås det at maksimalt 50 prosent av de ansatte i privat sektor befinner seg i en virksomhet som omfattes av tariffavtale. Basert på dette er tariffavtaledekningen for alle arbeidstakere om lag 66 prosent. Det at andelen arbeidstakere som oppgir at deres lønn fastsettes gjennom tariffavtale, er høyere i spørreundersøkelser enn det en kan forvente ut fra registerbaserte kilder, kan forklares ved misforståelser eller manglende kunnskap, men også ved at lønnsattsene i tariffavtalene benyttes i bedrifter som ikke formelt er bundet av disse avtalene (frivillig tilslutning). Det er vanskelig å vite hvor stort omfang dette har, men det antas at det særlig gjelder mindre virksomheter. I tillegg bidrar allmenngjøring i noen bransjer til å gjøre enkelte av tariffavtalens bestemmelser gjeldende for flere.

Tabell 5.3 Andelen arbeidstakere med tariffavtale etter bransje/sektor og bedriftsstørrelse. Privat sektor. 4. kvartal 2014. Prosent

Bransje/sektor	Prosent
Privat undervisning, helse og sosial omsorg	74
Transport og lagring	72
Industri, olje, bergverk	65
Finansierings- og forsikringsvirksomhet	63
Detaljhandel ¹	63
Overnattings- og serveringsvirksomhet ¹	58
Bygg, anlegg, el. og kraft	58
Kultur og annen tjenesteyting	46
Forretningsmessig tjenesteyting og fast eiendom	50
Kultur og annen tjenesteyting	47
Informasjon og kommunikasjon	40
Engroshandel	38
Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting	35
Bedriftsstørrelse	
1–5 ansatte	36
6–9 ansatte	47
10–19 ansatte	57
20–49 ansatte	61
50–99 ansatte	61
100–199 ansatte	64
Over 200 ansatte	67

¹ Det er usikkerhet knyttet til disse tallene. Langt flere ansatte oppgir at deres lønns- og arbeidsforhold fastsettes av tariffavtale, enn det er arbeidstakere i tariffbundne virksomheter innen disse bransjene målt ved registertall (Faf-notat 2016-07).

Kilde: Faf.

Tabell 5.3 viser andelen arbeidstakere i ulike bransjer og sektorer som omfattes av tariffavtaler, og at tariffavtaledekningen øker med bedriftsstørrelsen. Det framgår at tariffavtaledekningen er lavest i næringene faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, engroshandel og i informasjon og kommunikasjon. Tallene er basert på en utvalgsundersøkelse og de er derfor beheftet med usikkerhet. Det kan dessuten være store forskjeller innenfor enkelte bransjer. I transport er for eksempel tariffavtaledekningen høy innen buss, men lav innen langtransport med gods. Ifølge Faf er det langt flere ansatte innen detaljhandel og overnattings- og serveringsvirksomhet som

oppgir at deres lønns- og arbeidsforhold fastsettes av tariffavtale, enn det er arbeidstakere i tariffbundne virksomheter innen disse bransjene målt ved registertall. Dette sier noe om «hvordan tariffavtalene også former lønnsbetingelser for arbeidstakere i virksomheter som ikke er tariffbundne, men der landsdekkende avtaler blir brukt som mal for lønnsnivået.» (Faf-notat 2016-07).

5.4 Allmenngjøring

Lov om allmenngjøring av tariffavtaler mv. (allmenngjøringsloven) trådte i kraft samtidig med EØS-avtalen 1. januar 1994. Lovens formål er å sikre utenlandske arbeidstakere lønns- og arbeidsvilkår som er likeverdige med de vilkår norske arbeidstakere har, og å hindre konkurransevridning til ulempe for det norske arbeidsmarkedet.

Loven åpner for at en uavhengig nemnd med deltakelse fra partene, Tariffnemnda, etter krav fra en arbeidstaker- eller arbeidsgiverorganisasjon kan fastsette at en landsomfattende tariffavtale helt eller delvis skal gjelde alle arbeidstakere i et fag eller et geografisk område, enten de er organiserte eller ikke og både for norske og utenlandske arbeidstakere. Det er i hovedsak overenskomstenes minstelønnsatser som er blitt allmenngjort, men også bl.a. bestemmelser om arbeidstid og overtid, og om kompensasjon for reise, kost og losji. Allmenngjøring innebærer således at det settes et gulv for hvor lavt arbeidstakere i den aktuelle bransjen kan lønnes. ESA har åpnet formell sak mot Norge om reglene om dekning av utgifter til reise, kost og losji i allmenngjøringsforskriften for skips- og verftsindustrien. I svaret til ESA har norske myndigheter vist til at partene skal søke å finne en avtalebasert løsning på saken innenfor rammen av tariffoppjøret i 2018. ESA har akseptert en slik prosess.

Tariffnemndas vedtak om allmenngjøring fastsettes i forskrift og gjelder for alle arbeidstakere som utfører arbeid av den art forskriften omfatter. Forskriftens lønns- og arbeidsvilkår vil således gjelde som ufravikelige minstevilkår i alle bedrifter med arbeidsforhold som omfattes av den aktuelle allmenngjøringsforskriften. Dersom arbeidstakerne allerede er bundet av en tariffavtale, vil denne avtalens vilkår bare måtte vike i den grad vilkårene som følger av allmenngjøringsforskriften samlet sett er gunstigere for arbeidstakerne. Allmenngjøringen kan dermed ha betydelige virkninger for arbeidstakere som ikke er dekket av en tariffavtale, dvs. om lag halvparten av alle arbeidstakere i privat sektor.

For tiden gjelder følgende forskrifter fra Tariffnemnda³⁰, jf. boks 5.1:

- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for jordbruks- og gartnerinæringene
- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for byggeplasser i Norge
- Forskrift om delvis allmenngjøring av Industriooverenskomsten for skips- og verftsindustrien
- Forskrift allmenngjøring av tariffavtale for renholdsbedrifter
- Forskrift om allmenngjøring tariffavtale for fiskeindustribedrifter
- Forskrift om allmenngjøring av Landsoverenskomsten for elektrofagene
- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtaler for godstransport på vei
- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtaler for persontransport med turbil
- Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for overnattings-, serverings- og cateringvirksomheter

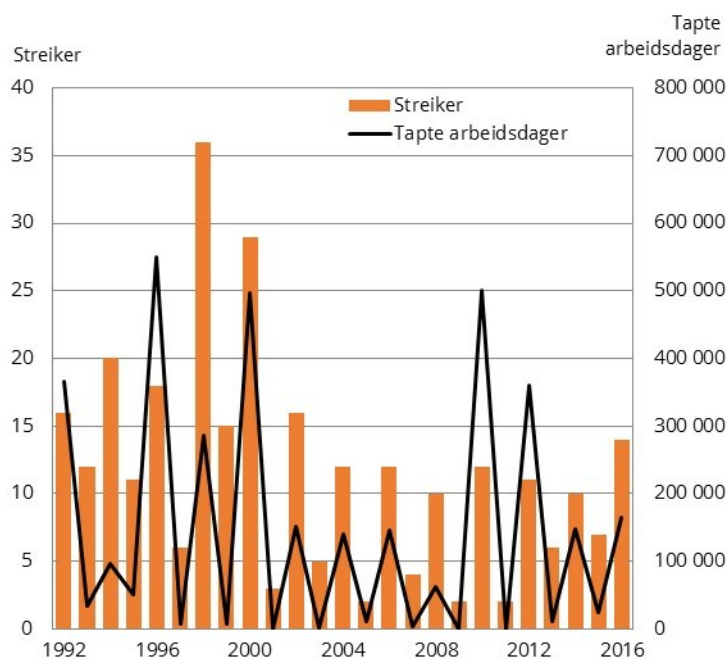
³⁰ Se Tariffnemndas nettsider: <http://www.nemndene.no/tariffnemnda/>

Arbeidstilsynet³¹ fører tilsyn med at lønns- og arbeidsvilkår som følger av vedtak om allmenngjøring blir overholdt.

5.5 Arbeidskonflikter

Figur 5.3 viser antall streiker og tapte arbeidsdager som følge av streik i perioden 1992–2016. Antall tapte dager varierer mye mellom år. I perioden 2000–2009 sto konfliktene i 2000 (bl.a. konflikt mellom LO og NHO der fullføring av den femte ferieuken var ett av elementene) for opp mot halvparten av de tapte arbeidsdagens. Videre på 2000-tallet var det relativt mange tapte dager og involverte arbeidstakere som følge av streiker i 2010 og 2012. Det var relativt omfattende streiker i kommunal sektor i 2010 og 2012, og i staten i 2012. Disse streikene involverte alle eller nesten alle organisasjonene. I 2010 var det også omfattende konflikter i byggevirksomheten. I 2016 ble det registrert 14 arbeidskonflikter med til sammen 165 800 tapte arbeidsdager, herav 92 700 i hotell- og restaurantvirksomhet.

Antall konflikter og tapte arbeidsdager har samlet sett gått ned på 2000-tallet. Antall tapte arbeidsdager er klart høyere i hovedoppgjør enn i mellomoppgjør. Dette har i hovedsak sammenheng med at det i hovedoppgjør er flere konfliktpunkter. Det forhandles om både lønnstillegg og endringer i de øvrige bestemmelsene i tariffavtalene, mens det i mellomoppgjør (andre avtaleår) normalt forhandles kun om lønnstillegg.

Figur 5.3 Antall streiker og tapte arbeidsdager. 1992-2016

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

³¹ Lønnsattsene i de allmenngjorte tariffavtalene framgår på Arbeidstilsynets hjemmeside: <http://www.arbeidstilsynet.no/fakta.html?tid=90849>

Boks 5.1 Gjeldende forskrifter om allmenngjøring av tariffavtaler

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for jordbruks- og gartnerinæringene

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Overenskomsten for jordbruks- og gartnerinæringene 2016-2018 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Mat og Drikke på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften omfatter jordbruks- og gartneriarbeid, hagesenter, planteskolearbeid og lager-/terminalarbeid, samt alle fag innenfor området landbruk, naturbruk og naturforvaltning som naturlig utføres innenfor næringen.

For ferie- og innhøstingshjelp er det vedtatt følgende minstelønnssetninger per time: for arbeidstakere under 18 år: 95,15 kroner, for arbeidstakere over 18 år og som er ansatt inntil 12 uker: 115,15 kroner, og for de over 18 år som er ansatt mellom 12-24 uker (3-6 måneder): 120,65 kroner. Arbeidstakere over 18 år som er ansatt mer enn 6 måneder skal ha lønn som ufaglært fast ansatt, der satsene er 135,05 kroner for ufaglærte arbeidstakere, og 104,65 kr for ansatte under 18 år. Fagarbeidere skal gis et tillegg på 11 kroner per time. I tillegg er det allmenngjort hellig- og helgedagstillegg.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for byggeplasser i Norge

Denne forskriften er fastsatt på grunnlag av Fellesoverenskomsten for byggfag (FOB) 2016–2018 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Byggenæringens Landsforening på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder for faglærte og ufaglærte arbeidstakere som utfører bygningsarbeid på byggeplasser. Minstelønnssetningene per time er 197,90 kroner for faglærte, 177,80 kroner for ufaglærte uten bransjeerfaring, 185,80 kroner for ufaglærte med minst ett års bransjeerfaring og 119,30 kroner for arbeidstakere under 18 år.

Forskrift om delvis allmenngjøring av Industriooverenskomsten for skips- og verftsindustrien

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Industriooverenskomsten (VO-delen) 2016–2018 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Norsk Industri på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder fagarbeidere, spesialarbeidere og hjelpearbeidere som utfører produksjons-, montasje- og installasjonsarbeid i skips- og verftsindustrien. Minstelønnssetningene per time er 169,94 kroner for fagarbeidere, 162,22 kroner for spesialarbeidere og 154,59 kroner for hjelpearbeidere. Allmenngjorte tillegg for ulike typer skiftarbeid er om lag de samme satsene som gjelder i Industriooverenskomsten.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for renholdsbedrifter

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Overenskomst for Renholdsbedrifter 2014–2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Service den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Arbeidsmandsforbund på den annen side. Forskriften gjelder for private bedrifter som driver salg av renholdstjenester, og gjelder for ansatte i slike bedrifter som utfører renhold. Forskriften gjelder ikke for ansatte i bedrifter som er omfattet av tariffavtale inngått med fagforening med innstillingsrett. Forskriften innebærer at de berørte arbeidstakere skal minst ha en lønn per time på 177,63 kroner og arbeidstakere under 18 år minst 129,59 kroner. For arbeid mellom klokken 21.00 og 06.00 avtales lønnstillegg i hvert enkelt tilfelle. Lønnstillegget skal være minst 26 kroner per time.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for fiskeindustribedrifter

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Overenskomst for Fiskeindustribedrifter 2016–2018 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Sjømat Norge på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund på den annen side. Forskriften gjelder for fagarbeidere og produksjonsarbeidere med dertil hørende arbeidsoperasjoner, lagerarbeidere, transport, vakthold, rengjøring og kantine, håndverkere, reparatører, arbeidsledere, kontrollører, instruktører og kjølemaskinister/kuldemaskinister i fiskeindustribedrifter. Minstelønnsatsene per time er 187,20 kroner for fagarbeidere og 176,70 kroner for produksjonsarbeidere. Arbeidstakere under 18 år skal minst ha en lønn per time på 80 prosent av minstelønnsatsen. På arbeidsplasser med skiftarbeid er skifttilleggene allmenngjort.

Forskrift om delvis allmenngjøring av Landsoverenskomsten for elektrofagene

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Landsoverenskomsten for elektrofagene 2016–2018 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og Nelfo på den ene siden og Landsorganisasjonen i Norge og EL & IT Forbundet på den annen side. Forskriften gjelder for bedrifter som utfører installasjon, montasje og vedlikehold av elektriske anlegg for automatisering, data, telekommunikasjon o.l. Forskriften gjelder for arbeidstakere som utfører slikt arbeid i slike bedrifter. Forskriften gjelder ikke for petroleumsvirksomheten til havs. Minstelønnsatsene per time er 210,40 kroner for faglærte som utfører fagarbeid og 183,06 kroner for øvrige arbeidstakere. På arbeidsplasser med skiftarbeid er skifttilleggene for to- og treskiftsordninger allmenngjort.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtaler for godstransport på vei

Forskriften er fastsatt på grunnlag av de to likelydende avtalene Godsbilavtalen av 2016 mellom Norges Lastebileier-Forbund (NLF) og NLFs overenskomstbundne medlemsbedrifter på den ene side og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Yrkestrafikkforbundet på den annen side og Overenskomst for godstransport av 2016 mellom Norges Lastebileier-Forbund og NLFs overenskomstbundne medlemsbedrifter på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge/ Norsk Transportarbeiderforbund på den annen side. Forskriften gjelder for arbeidstakere som utfører godstransport på vei med kjøretøy med totalvekt over 3,5 tonn. Forskriften gjelder også *kabotasje*, det vil si transportoppdrag mellom steder i Norge som etterfølger en grensekryssende transport til Norge, og *kombinert transport*, det vil si transport på vei i Norge som starter eller slutter med en grensekryssende transport på jernbane eller skip. Forskriften gjelder ikke grensekryssende transportvirksomhet (internasjonal transport) ut over dette. For arbeidstakere i bedrifter som er etablert utenfor Norge gjelder forskriften bare i den utstrekning transporten er en tjenesteytelse etter arbeidsmiljøloven § 1-7 (*utsendt arbeidstaker*). Forskriften gjelder ikke ved transport av virksomhetens egne varer. Minstelønnsatsen per time er på 167,65 kroner. Ved transportoppdrag med planlagt overnatting, skal diett utbetales i henhold til det norske myndigheter til enhver tid godkjenner som skattefri diett. Det utbetales 1/3 diettsats per påbegynt 8. time.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtaler for persontransport med turbil

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Bussbransjeavtalen av 2016 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Transport på den ene side og Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund og Yrkestrafikkforbundet på den annen side og Bussbransjeavtalen 2016-2018 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Transport på den ene side og Landsorganisasjonen i Norge og Norsk Transportarbeiderforbund på den annen side. Forskriften gjelder for arbeidstakere i bedrifter som utfører persontransport med turvogn eller buss når transporten ikke

krever tildeling av løyve ved konkurranse etter yrkestransportlova § 8. Forskriften gjelder også kabotasjekjøring, det vil si når en utenlandsk transportvirksomhet driver midlertidig turbiltransport med på- og/eller avstigning i Norge. Forskriften gjelder ikke grensekryssende transportvirksomhet (internasjonal transport) ut over dette. For arbeidstakere i bedrifter som er etablert utenfor Norge gjelder forskriften bare i den utstrekning transporten er en tjenesteytelse etter arbeidsmiljøloven § 1-7 (*utsendt arbeidstaker*). Minstelønnsatsen per time er på 154,57 kroner. Det skal avtales ordninger vedrørende kost og losji. Arbeidsgiver skal som hovedregel sørge for kost og losji, men fast diettsats, betaling etter regning eller liknende kan avtales.

Forskrift om allmenngjøring av tariffavtale for overnattings-, serverings- og cateringvirksomheter

Forskriften er fastsatt på grunnlag av Riksavtalen 2016–2018 mellom Næringslivets Hovedorganisasjon og NHO Reiseliv på den ene siden og LO og Fellesforbundet på den annen side. Forskriften gjelder for ansatte innenfor overnattingsvirksomhet, serveringsvirksomhet, cateringvirksomhet og lignende på land, med unntak av ansatte som faller inn under Landforpleiningsavtalen og ansatte som organisasjonsmessig hører inn under avtaleområdet til FLT/LO. Begynnerlønn for arbeidstakere over 20 år/etter 4 md. praksis over 18 år er minst kr 157,18 per time. Unge arbeidstakere i kategoriene 16, 17 og 18 år skal ha en lønn per time på minst henholdsvis kr 102,18, 111,68 og 125,94. Det er fastsatt egne satser for fratrekk i lønn for innkvartering i bedriften.

Tabell 5.4 Store tariffavtaler etter næring/sektor

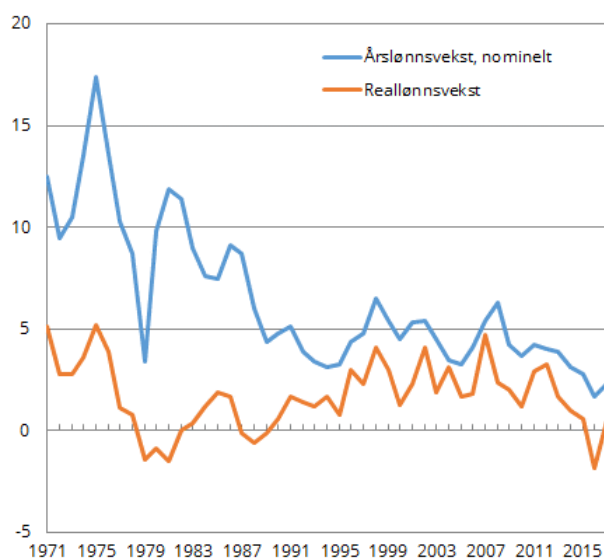
<i>Næring/sektor</i>	<i>Tariffavtale</i>	<i>Forbund/forening</i>	<i>Arbeidsgiver-organisasjon</i>	<i>Forhandlingsnivå og omfang</i>	<i>Lønnsdannelse</i>	<i>Antall ansatte som omfattes i 2016</i>
Industrien	Industrioverenskomsten ¹	LO/Fellesforbundet	NHO/Norsk Industri	Forbundsvist, arbeidere	Minstelønn	35–40 000
Bygg- og anleggsvirksomhet	Fellesoverenskomsten for byggfag	LO/Fellesforbundet	NHO/Byggenæringens Landsforening	Forbundsvist, arbeidere	Minstelønn	38 000
Varehandel	Landsoverenskomsten med bransjeavtaler	Handel og Kontor	Virke	Forbundsvist, funksjonærer	Minstelønn	Om lag 48 000
Samferdsel	Overenskomst for Posten	LO Stat	Spekter	Sentralt mellom LO Stat og Spekter. Lokalt mellom forbundene og ledelsen.	Minstelønn	Om lag 15 000
	Bussbransjeavtalen	LO/NTF og YS/YTF	NHO/NHO Transport	Forbundsvist, arbeidere	Normallønn	Om lag 10 000
	Bussbransjeavtalen	LO Stat/YS Spekter	Spekter	Sentralt, forbundsvist	Normallønn	Om lag 4 000
Hotell- og restaurantvirksomhet	Riksavtalen for hotell- og restaurant	LO/Fellesforbundet	NHO/NHO Reiseliv	Forbundsvist, arbeidere	Minstelønn	25–30 000
Finanstjenester	Sentralavtalen for finansnæringen	Finansforbundet	Finans Norge	Sentralt, vertikalt	Minstelønn	Om lag 28 000
Staten	Hovedtariffavtalene i staten	Hovedsammenslutningene i staten	KMD	Sentralt, vertikalt	Normallønn	Om lag 153 000

Næring/sektor	Tariffavtale	Forbund/forening	Arbeidsgiver-organisasjon	Forhandlingsnivå og omfang	Lønnsdannelse	Antall ansatte som omfattes i 2016
Kommuner og fylkeskommuner, ekskl. Oslo kommune	Hovedtariffavtalen, kap 4 (stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse)	Forhandlings-sammenslutninger i KS-området	KS	Sentralt, vertikalt	Minstelønn	Om lag 385 000
	Hovedtariffavtalen, kap 3 og 5 (stillinger med lokal lønnsdannelse)			Lokalt. Ledere og akademikere	Uten lønnsatser	Om lag 43 000
De statlig eide helseforetakene	Overenskomst for Norsk Sykepleierforbund	Norsk Sykepleierforbund	Spekter	Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	Om lag 38 000
	Overenskomst for LO-forbund	Forbundene i LO Stat		Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	Om lag 24 000
	Overenskomst for YS-forbund	Forbundene i YS Spekter		Sentralt, forbundsvist	Minstelønn	Om lag 9 000
	Overenskomst Akademikerne – Helse	Foreningene i Akademikerne – Helse		Sentralt, forbundsvist og lokalt	Normallønn/ minstelønn/ uten lønnsatser	Om lag 20 000 i overenskomstområdet Akademikerne – Helse
NHO-området	Hovedavtalen Tekna	Tekna, Akademikerne	NHO/tilsluttede landsforeninger	Lokalt, funksjonærer	Uten lønnsatser	17 000 medlemmer
NHO-området	Overenskomst NITO	NITO	NHO/tilsluttede landsforeninger	Lokalt, funksjonærer	Uten lønnsatser	19 000 medlemmer

¹ Om lag 2 500 av de som er omfattet av Industriooverenskomsten, er ansatte i byggebedrifter.

Kilder: NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi, og Beregningsutvalget.

Boks 5.2 Lønnsutviklingen 1970-2017

Figur 5.4 Nominell lønnsvekst og reallønnsvekst 1970-2017

Note: Tall for 2016 og 2017 er foreløpige.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

I denne boksen presenteres utviklingen i nominell lønn (årslønn i nasjonalregnskapet, se vedlegg 2) og reallønn¹ siden 1970. Den nominelle lønnsveksten var høy på midten av 1970-tallet, med over 17 prosent i 1975. Dette ga en reallønnsvekst på over 5 prosent. Reallønnsveksten var også over 5 prosent i 1971. Til tross for sterk prisvekst på 1970-tallet var veksten i reallønn samlet for dette tiåret forholdsvis sterk. Lavere lønnsvekst i 1979 skyldtes i stor grad innføring av lønns- og prisstopp. På 1980-tallet varierte lønnsveksten mellom 11,9 prosent i 1981 og 4,4 prosent i 1989. Lønnsveksten i 1988 og 1989 var påvirket av inntektsreguleringslover. Reallønnsveksten på 1980-tallet sett under ett var lav, og negativ i flere år. Siden begynnelsen av 1990-tallet har både lønns- og prisveksten stort sett vært klart lavere enn på 1970- og 80-tallet, men reallønnsveksten har vært høy. I 2011 og 2012 bidro lav prisvekst til høy reallønnsvekst, men med høyere prisvekst og lavere nominell lønnsvekst falt reallønnsveksten i årene etter. Lavere gjennomsnittlig nominell lønnsvekst og forholdsvis høy prisvekst i 2016 førte til et fall i reallønnen på 1,8 prosent i 2016. I 2017 økte årslønnen nominelt med 2,3 prosent og reallønnen økte med 0,5 prosent.

Figuren viser reallønnsvekst basert på vekst i årslønn. Utviklingen i reallønn per time har i enkelte år økt mer som følge av nedsatt ukentlig arbeidstid med lønnskompensasjon. Slike endringer fant sted både på 1970- og 1980-tallet.

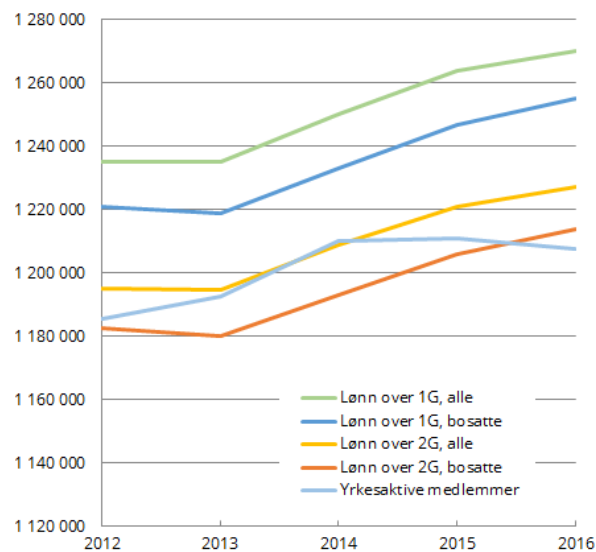
¹ Nominell lønnsvekst deflatert med veksten i konsumprisindeksen.

Boks 5.3 Organisasjonsgrad basert på opplysninger fra skattemeldingen

Estimater på organisasjonsgraden bygger oftest på medlemstall fra fagforeninger og spørreundersøkelser. En alternativ kilde til informasjon om fagorganisering er skattemeldingen. Personer med fagforeningsfradrag i skattemeldingen kan anses å være medlem av en fagforening. Dette vil omfatte både yrkesaktive lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med lønnsinntekt, arbeidsledige, studenter, pensjonister og andre grupper. Dette innebærer en videre avgrensning enn i materialet fra Fafo omtalt i avsnitt 5.1, som skal gjelde yrkesaktive lønnstakere.

Figur 5.5 viser antall personer med fagforeningsfradrag. Vi er her interessert i et estimat på antall yrkesaktive medlemmer, og har derfor avgrenset populasjonen til personer i alderen 20-66 år med lønnsinntekt over et gitt nivå det enkelte år. Det er ikke opplagt hvordan en bør avgrense populasjonen, og det anvendes to alternative kriterier for lønn, henholdsvis 1 G og 2 G, for å vise virkningen av dette.¹ Samtidig viser figuren antallet for henholdsvis alle personer og for personer som er bosatt i Norge. Dette sammenliknes med antall yrkesaktive medlemmer basert på medlemstall. Mens tallene basert på skattelikningen viser en økning i årene etter 2013, stagnerer antall yrkesaktive medlemmer etter 2014.

Figur 5.6 viser andelen personer med fagforeningsfradrag etter de samme kriteriene. Den minst restriktive avgrensningen gir den laveste andelen, som er nokså lik organisasjonsgraden basert på medlemstall, i underkant av 49 prosent i 2016.

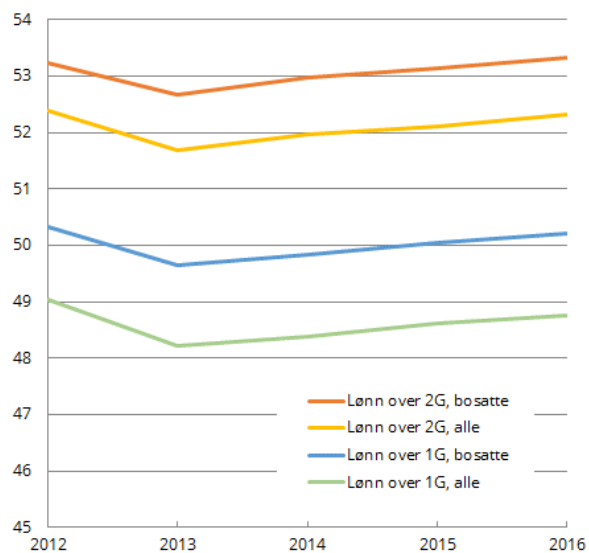

Figur 5.5 Antall personer med fagforeningsfradrag med alternative avgrensninger¹, samt yrkesaktive medlemmer².

¹ Personer i alderen 20-66 år med skatteforhold og lønn over 1 eller 2 G, henholdsvis bosatte i Norge og alle. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

² Medlemmer av arbeidstakerorganisasjoner som er yrkesaktive lønnstakere. Kilde: Fafo.

¹ Tabell 4.2 i vedlegg 4 viser utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden (G).

Figur 5.6 Personer med fagforeningsfradrag i prosent av alle med skatteforhold og lønn¹

¹ Personer i alderen 20-66 år med fradrag for fagforeningskontingent og lønnsinntekt det enkelte året i prosent av alle med skatteforhold. Personer med lønn over 1 eller 2 G, henholdsvis bosatte i Norge og alle.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 6.

6 Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

Driftsresultatet for fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer³² samlet var nesten 58 milliarder kroner i 2017, mot 64 milliarder i 2016. Det var lavere driftsresultater i leverandørvirksomhet som bidro til nedgangen. *Ressursbaserte næringer* hadde et driftsresultat på nærmere 53 milliarder kroner i 2017, mot 49 milliarder i 2016. Med noen unntak, som produksjon av papirvarer og fiske, fangst og akvakultur, hadde de ressursbaserte næringene et høyere driftsresultat i 2017 sammenliknet med 2016. Særlig driftsresultatet i produksjon av metaller bidro til økningen.

Leverandørvirksomhet hadde et negativt driftsresultat på nærmere 19 milliarder i 2017, mot et negativt driftsresultat på nærmere 3 milliarder i 2016. Driftsresultatet trekkes ned av tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass, som hadde et negativt driftsresultat på 18 milliarder kroner i 2017, mot et negativt driftsresultat på 3 milliarder året før. Også reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr hadde negativt driftsresultat i både 2016 og 2017.

Ikke-stedbundne næringer hadde et driftsresultat på 23 milliarder kroner i 2017 mot 18 milliarder i 2016. Økningen skyldes hovedsakelig høyere driftsresultat i oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri. I de øvrige ikke-stedbundne næringene falt driftsresultatet fra 2016 til 2017.

Tabell 6.1 Driftsresultat fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer. Milliarder kroner

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer	57,9	42,1	59,3	50,4	40,0	49,1	53,7	55,6	64,4	57,6
Ressursbaserte næringer	22,7	8,8	25,8	21,3	15,3	20,6	27,8	30,6	48,6	53,0
Leverandør-virksomhet	7,4	13,7	13,5	10,2	7,1	11,3	7,7	6,7	-2,5	-18,6
Ikke-stedbundne næringer	27,8	19,7	20,0	19,0	17,7	17,2	18,2	18,3	18,4	23,2

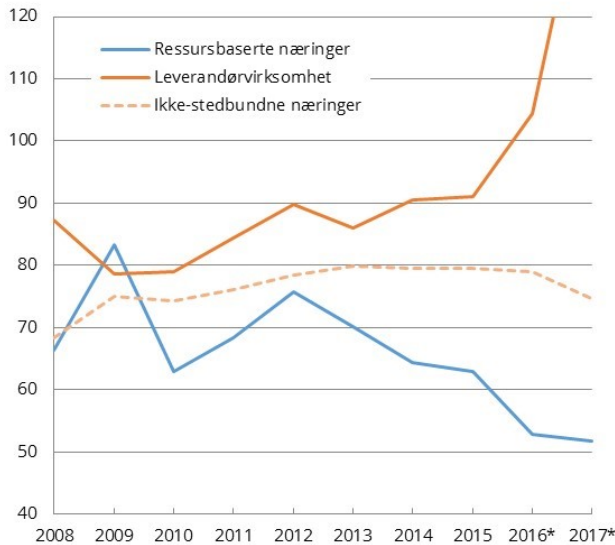
* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnskostnadsandelen i fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer er illustrert i figur 6.1. *Ressursbaserte næringer* hadde en nedgang i lønnskostnadsandelen fra 53 prosent i 2016 til 52 prosent i 2017. Lønnskostnadsandelen har falt hvert år siden 2012, da var andelen på 76 prosent. Det var økningen i driftsresultatet i produksjon av metaller som bidro mest til at lønnskostnadsandelen gikk ned. Generelt trekker lønnskostnadsandelene i primærnæringene ned lønnskostnadsandelen i ressursbaserte næringer siden de i hovedsak omfatter selvstendig næringsdrivende.

Lønnskostnadsandelen i *leverandørvirksomhet* økte fra 104 prosent 2016 til 148 prosent i 2017. Den høye lønnskostnadsandelen skyldes et sterkt negativt driftsresultat i tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass i 2017. Lønnskostnadsandelen i denne næringsgruppen steg kraftig fra 2016 til 2017.

³² Jf. NOU 2013:13 Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi. Se definisjon i boks 6.1.

Figur 6.1 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt, fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnskostnadsandelen i *ikke-stedbundne næringer* falt fra 79 prosent i 2016 til 75 prosent i 2017. Gjennomsnittet i femårsperioden 2013-2017 var 79 prosent. Med unntak av oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri og tekstil-, beklednings- og lærvareindustri økte lønnskostnadsandelen i alle næringsgruppene i aggregatet.

Industri

Fastlandbasert konkurranseutsatt industri hadde et driftsresultat på 38 milliarder i 2017, mot 28 milliarder i 2016, jf. tabell 6.2. Driftsresultatet i *ressursbaserte industrinæringer* lå i 2017 på 15 milliarder kroner, mot 10 milliarder i 2016. Produksjon av metallvarer og næringsmidler hadde et høyere driftsresultat i 2017 enn i 2016. De øvrige næringene i aggregatet hadde et lavere driftsresultat i 2016 enn i 2017. Driftsresultatet i *leverandørindustri* falt fra et svakt positivt resultat i 2016 til et negativt driftsresultat i 2017. Nedgangen skyldtes lavere driftsresultat i reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr. *Ikke-stedbunden industri* er det samme aggregatet som *ikke-stedbundne næringer*, da alle næringene innenfor sistnevnte aggregat er klassifisert som industrinæringer. Driftsresultatet for disse næringene samlet var 23 milliarder i 2017 mot 18 milliarder i 2016.

Tabell 6.2 Driftsresultat fastlandbasert konkurranseutsatt industri. Milliarder kroner

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Fastlandbasert konkurranseutsatt industri ¹	38,2	18,1	28,0	24,5	23,4	22,4	26,7	28,1	28,4	38,0
Ressursbaserte industrinæringer	9,9	-3,3	5,0	3,1	3,0	1,5	6,3	8,8	9,9	15,1
Leverandørvirksomhet industri	0,5	1,8	3,1	2,4	2,8	3,7	2,2	0,9	0,2	-0,3
Ikke-stedbundne industrinæringer	27,8	19,7	20,0	19,0	17,7	17,2	18,2	18,3	18,4	23,2

*Foreløpige tall.

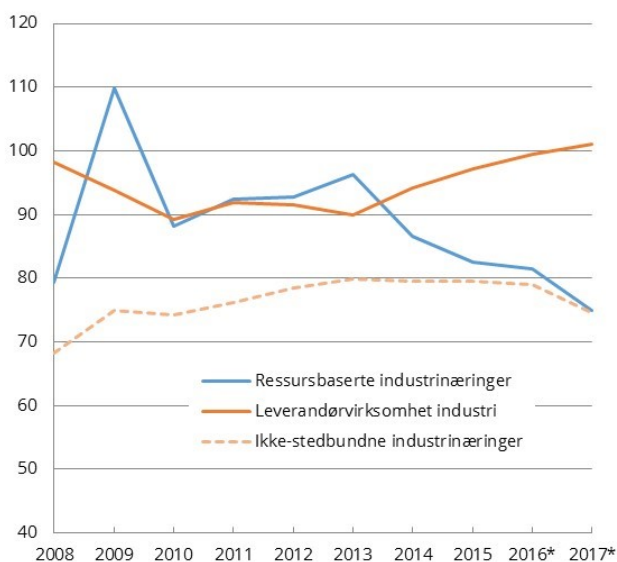
¹ Fastlandbasert konkurranseutsatt industri omfatter alle industrinæringer utenom næringen *Trykking og reproduksjon av innspilte opptak*. For oversikt over næringene i aggregatet, se boks 6.1.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.2 viser lønnskostnadsandelen til *fastlandbasert konkurranseutsatt industri*. Lønnskostnadsandelen i ressursbaserte industrinæringer lå på 75 prosent i 2017, ned fra 82

prosent i 2016. Gjennomsnittet 2013-2017 var 84 prosent. Lønnskostnadsandelen i produksjon av metaller falt kraftig mellom 2016 og 2017.

Industrinæringene i leverandørvirksomhet hadde en lønnskostnadsandel på 101 prosent i 2017, mot 100 prosent i 2016. Gjennomsnittet de 5 siste årene, fra 2013 til 2017, var 96 prosent. Lønnskostnadsandelen økte i reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr, mens den falt i verftsindustri og annen transportmiddelindustri.

Figur 6.2 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt for fastlandsbasert konkurranseutsatt industri

*Foreløpige tall.

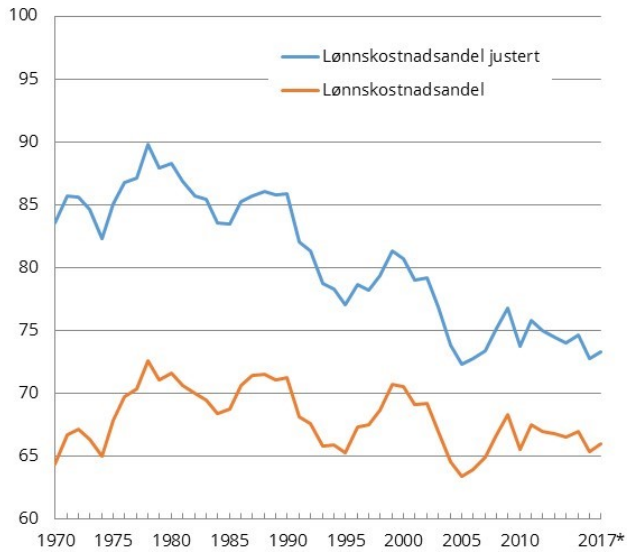
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Lønnskostnadsandeler med og uten selvstendiges arbeidsinntekt

Lønnskostnadsandelene som presenteres i TBU-rapporten (kapittel 6 og tidligere i dette vedlegget) viser arbeidstakernes lønnskostnader regnet som andel av faktorinntekt (summen av driftsresultat og lønnskostnader). Faktorinntekten er altså den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. De selvstendiges avlønning av arbeidsinnsats er en del av driftsresultatet og regnes ikke som lønnskostnad.

I figurene 6.3 og 6.4 sammenliknes de tradisjonelle lønnskostnadsandelene med andeler der selvstendiges arbeidsinnsats er lagt til lønnskostnadene, henholdsvis for markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge og industri (1970-2017). De selvstendiges arbeidsinntekt er avregnet til gjennomsnittlig lønnsnivå i de respektive områdene.

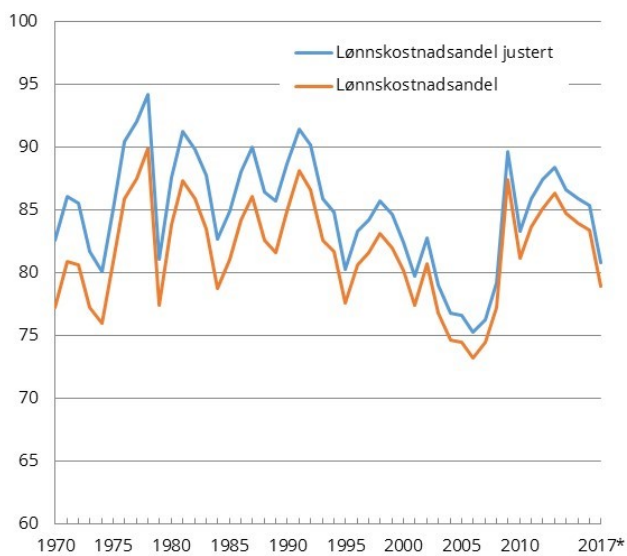
Figurene viser at lønnskostnadsandelen, inklusive selvstendiges anslåtte lønnskostnader, for Fastlands-Norge har nærmet seg tradisjonell lønnskostnadsandel over tid. I 1970 lå den 19 prosentpoeng over, men falt gradvis fram til 2012 da det var 8 prosentpoeng over. Fra 2012 til 2017 har justert lønnskostnadsandel ligget stabilt rundt 7,5 prosentpoeng over. Denne utviklingen kan forklares med at i 1970 var 18 prosent av de sysselsatte såkalte selvstendig næringsdrivende, mens fra 2012 utgjør de selvstendige i underkant av 6 prosent. Reduksjonen i antall selvstendige har vært spesielt stor for primærnæringene, men antallet er også redusert i varehandel og industri. Tallene for industrien er regnet tilbake til 1970. Avviket mellom justert og tradisjonell lønnskostnadsandel har falt etter 1970 da avviket var 5,3 prosentpoeng til rundt 2 prosentpoeng fra 2000. Dette gjenspeiler at det relativt sett har blitt færre selvstendige i industrien.

Figur 6.3. Lønnskostnadsandeler og lønnskostnadsandeler inkludert selvstendiges arbeidsinntekt. Markedsrettet virksomhet Fastlands-Norge. 1970-2017

*Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 6.4. Lønnskostnadsandeler og lønnskostnadsandeler inkludert selvstendiges arbeidsinntekt. Industri. 1970-2017

*Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 6.1 Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer

Konkurranseutsatte næringer er definert som næringer der summen av eksportandel av bruttoproduktet i næringen lagt sammen med importandel av konsum av produkter i næringen overstiger 50 prosent. De konkurranseutsatte næringene er inndelt i ressursbaserte næringer, leverandørvirksomhet og ikke-stedbundne næringer. Ressursbaserte næringer er definert ved at de er avhengige av naturressurser til produksjon, leverandørvirksomhet begrenset ved at de leverer mye til petroleumsvirksomhet innenlands og utenlands, og ikke-stedbundne næringer er konkurranseutsatte næringer som ikke er avhengige av norske naturressurser. Inndelingen består av følgende næringer:

	Fastlandsbaserte konkurranseutsatte næringer	Fastlandsbasert konkurranseutsatt industri
<i>Ressursbaserte næringer:</i>		
Utvinning av råolje og naturgass		
Bergverksdrift	X	
Fiske, fangst og akvakultur,	X	
Skogbruk	X	
Trelast- og trevareindustri, unntatt møbler	X	X
Produksjon av metaller	X	X
Produksjon av papir og papirvarer	X	X
Nærings-, drikkevare- og tobakksindustri	X	X
<i>Leverandørvirksomhet:</i>		
Rørtransport		
Tjenester tilknyttet utvinning av råolje og naturgass	X	
Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	X	X
Verftsindustri og annen transportmiddelindustri	X	X
<i>Ikke-stedbundne næringer:</i>		
Utenriks sjøfart		
Oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri	X	X
Produksjon av metallvarer, elektrisk utstyr og maskiner	X	X
Tekstil-, beklednings- og lærvareindustri	X	X
Gummivare- og plastindustri,	X	X
mineralproduktindustri	X	X
Produksjon møbler og annen industriproduksjon		

Kilde: NOU 2013: 13. Lønnsdannelsen og utfordringer for norsk økonomi.

Vedlegg 7.

7 Lønn og lønnskostnader

I dette vedlegget beskrives sammenhenger mellom enkelte begreper for lønn og lønnskostnader og utviklingen i disse, jfr. omtale i Holden III-utvalgets utredning NOU 2013: 13.

Begreper

Årslønn i nasjonalregnskapet omfatter avtalt lønn med faste tillegg inklusive etterbetalinger, feriepengetillegg, bonus og uregelmessige tillegg knyttet til arbeidets art, mens naturallønn, overtidslønn og sluttvederlag ikke er inkludert. For en lønnstaker er dette lønnen en normalt vil motta i løpet av kalenderåret hvis det arbeides full tid uten fravær og betalt overtid. Se også definisjonen i vedlegg 2.

Lønn per årsverk omfatter alle lønnsutbetalinger til en arbeidstaker, også naturallønn, overtid, sluttvederlag og opsjoner knyttet til individuelle avtaler. Feriepenger føres til året de er påløpt.

Lønnskostnadene er summen av direkte og indirekte lønnskostnader. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, permisjoner mv. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (som arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver).

Timelønnskostnadene som omtales i kapittel 5, utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Antall utførte timeverk er fratrukket fravær som ferie, permisjon og sykefravær, men inkluderer overtid. Endringer i disse vil dermed påvirke timelønnskostnadene, men ikke årslønn slik den er definert. Endringer vil bestå av årlig variasjon i antall arbeidsdager, fravær og overtid, men også mer permanente endringer i arbeidstids- og feriebestemmelser. Arbeidsgivers bidrag til pensjonsordninger er i tillegg til arbeidstid, av størst betydning for forskjellen mellom lønn og lønnskostnad per utførte timeverk.

Nærmere om sammenhengen mellom timelønnskostnader og årslønn i alle næringer under ett

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepenge

I tillegg vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

Tabell 7.1 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom årlig vekst i årslønn og i lønnskostnader per utførte timeverk i Norge siden 2008. To færre virkedager i 2017 enn i 2016 løftet veksten i lønnskostnader per time med 0,8 prosentpoeng. Endringer i

posten andre arbeidskraftkostnader dro isolert sett ned avviket mellom veksten i årslønn og lønnskostnader per time i 2017 med 0,3 prosentpoeng. Avviket har vært størst når endringer i antall virkedager og andre arbeidskraftkostnader har dratt i samme retning. Tallene for 2016 og 2017 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier bygger på et foreløpig kildemateriale. I nasjonalregnskapet som ble publisert 9. februar 2017 er tallet for vekst i lønnskostnader per time 2016 justert ned fra 1,5 til 0,9 prosent. Dette motsvares av en endring i bidraget fra andre arbeidskraftkostnader fra 0,2 til -0,4 prosentpoeng.

Tabell 7.1 Ulike faktorerers bidrag til avvik mellom påløpt årslønn og lønnskostnader per utførte timeverk for alle grupper. Bidrag i prosentpoeng.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
Lønnskostnader pr. time, prosent	5,9	4,9	2,6	4,3	4,7	5,1	3,0	2,6	0,9	2,8
Årslønn, prosent	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	1,7	2,3
Avvik i prosentpoeng ¹	-0,4	0,7	-1,1	0,1	0,7	1,2	-0,1	-0,2	-0,8	0,6
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ² :										
- Antall virkedager	0,7	0,4	-0,4	0,0	0,4	0,8	-0,4	-0,4	-0,4	0,8
- Sykefravær	0,0	0,2	-0,2	-0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Overtid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Naturallønn	-0,1	0,1	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0
- Andre arbeidskraftkostnader (inkl. strukturendringer)	0,2	0,0	-0,4	0,2	0,5	0,3	0,3	0,3	-0,4	-0,3
Memo: Antall virkedager	253	252	253	253	252	250	251	252	253	251

* Foreløpige tall

¹ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn påløpt årslønn.

² Flere virkedager bidrar til lavere timelønnskostnader sammenliknet med årslønn. Økt overtid og naturallønn bidrar motsatt. Økt sykefravær bidrar normalt også til å øke timelønnskostnadene relativt til årslønn.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Sammenheng mellom lønn per årsverk og årslønn

Tabell 7.2 gir en sammenlikning av nivået på årslønn og lønn per årsverk (tidligere kalt lønn per normalårsverk) for enkelte næringer i privat sektor og offentlig forvaltning slik disse størrelsene er beregnet i nasjonalregnskapet. Også lønnskostnader per årsverk er angitt.

Offentlig forvaltning vil her bestå av statsforvaltningen og kommuneforvaltningen, dvs. offentlig administrasjon, offentlige utdanningsinstitusjoner, helseforetak mv.

Nasjonalregnskapet avstemmes mot offentlig regnskaper (statlig og kommunal forvaltning). Dette kan gi en annen avgrensning enn i lønnsstatistikken, der offentlig forvaltning utelukkende er definert ut fra næringskoder og sektorkoder.

Når det gjelder lønn og lønnskostnader, er det viktig å være klar over at virksomhetene i staten, helseforetakene og i kommuneforvaltningen benytter litt forskjellige

regnskapsprinsipper i regnskapsføringen. Dette slår tydeligst ut i føringen av pensjonskostnader. Nasjonalregnskapet utnytter regnskapsinformasjonen slik den kommer til uttrykk gjennom Statistisk sentralbyrås regnskaper for offentlig forvaltning. Flere virksomheter innenfor statsforvaltningen betaler ikke premie for sine ansatte til Statens pensjonskasse (SPK). For disse virksomhetene benyttes pensjonskostnader beregnet av SPK med utgangspunkt i karakteristika ved de ansatte og deres arbeidsforhold (alder, kjønn, ansiennitet, lønnsnivå mv). Frem til hovedrevisjonen av nasjonalregnskapet i 2014 ble underskuddet i SPK inkludert i pensjonskostnadene.

Lønn per årsverk er lavere enn årslønn i offentlig forvaltning (tabell 7.2 og 7.3). Dette skyldes at summen av overtidslønn og naturallønn ikke er tilstrekkelig til å dekke opp for tapet av lønn knyttet til sykefravær (utover arbeidsgiverperioden). Det er særlig det lave nivået på naturallønn i forvaltning som gir dette resultatet. I næringene i privat sektor er lønn per årsverk høyere enn årslønn. Forskjellen er størst i finansierings- og forsikringsvirksomhet, der lønn per årsverk var 9,2 prosent høyere enn årslønnen i 2017, og minst i overnattings- og serveringsvirksomhet med 1,3 prosent. I gjennomsnitt for alle næringer var lønn per årsverk 1,9 prosent høyere enn årslønnen.

Utviklingen i lønn og lønnskostnader

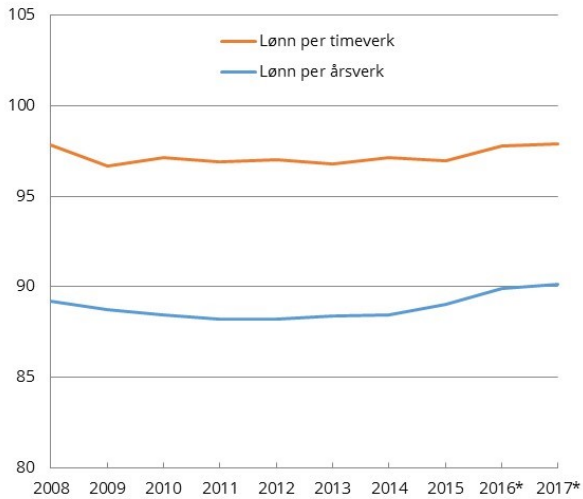
Nasjonalregnskapstallene for 2015 og 2016 er revidert siden NOU 2017: 10 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2017, og veksten i lønnskostnader per årsverk i 2016 er justert noe. Totalt er veksten justert ned med 0,4 prosentpoeng, men dette varierer betydelig etter næring. Mens veksten ble justert ned med ett prosentpoeng for offentlig forvaltning, ble den justert opp med 0,9 prosentpoeng i overnattings- og serveringsvirksomhet. Endringene i årslønnsveksten etter næring i 2016 er mindre, og tallet for årslønnsveksten i 2016 totalt er uendret på 1,7 prosent.

Lønnskostnadene per årsverk i gjennomsnitt for alle grupper var 23 prosent i 2017, jf. tabell 7.3. I industrien var avstanden 19,7 prosent. Avstanden mellom lønnskostnader og lønn har vært noe høyere i offentlig forvaltning og var 30,2 prosent i 2017, mot 28 prosent i 2008. Tabell 7.4 viser at den prosentvise årlige veksten i lønn og lønnskostnader har avtatt over tid.

I tabell 7.5 er lønnskostnadene per årsverk fordelt på lønn, arbeidsgiveravgift og pensjonskostnader mv. I gjennomsnitt utgjør lønnen rundt 81 prosent, arbeidsgiveravgiften vel 11 prosent og pensjonskostnader mv. resten. I industrien utgjorde lønnen i overkant av 83 prosent og pensjonskostnadene mv. 5,5 prosent i 2016. I offentlig forvaltning utgjør lønnen om lag 77 prosent av samlede lønnskostnader og pensjonskostnader mv. om lag 12 prosent. I offentlig forvaltning var andelen til pensjonskostnader noe høyere i 2016 enn i begynnelsen av tiårsperioden, og i noen grad omvendt for industrien.

I figur 7.1 sammenliknes lønn per årsverk i offentlig forvaltning med tilsvarende i industrien. Det er forskjell i antall utførte timer bak årsverkene i ulike næringer. Derfor viser figuren også det relative forholdet mellom lønn i offentlig forvaltning og i industrien når man regner per utførte timeverk. Lønn per årsverk i offentlig forvaltning relativt til industrien, falt med ett prosentpoeng fra 2008 til 2011, og økte heretter med nærmere 2 prosentpoeng til 90,1 prosent i 2017. Lønn per timeverk i offentlig forvaltning utgjorde 97,9 prosent av lønn per timeverk i industrien i 2017.

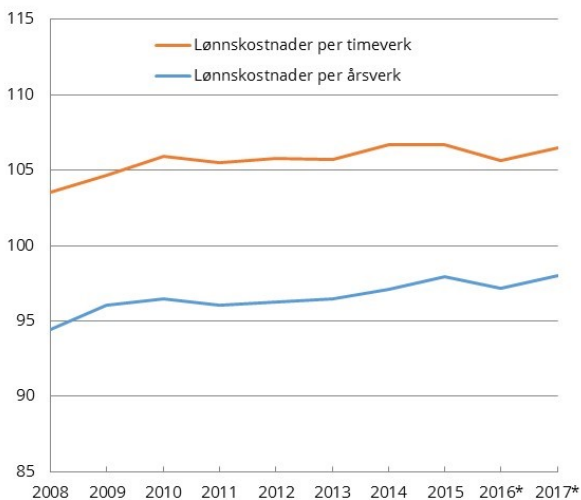
En tilsvarende sammenlikning av lønnskostnader per årsverk og per timeverk for offentlig forvaltning og industri er vist i figur 7.2. Over den tiårsperioden som figuren viser, har lønnskostnadene per årsverk i forvaltningen økt fra 94,4 prosent til 98,0 prosent av lønnskostnadene i industrien. Lønnskostnader per timeverk har vært om lag 6 prosent høyere i offentlig forvaltning enn i industrien siden 2010, etter en økning fra 2008 til 2010.

Figur 7.2 Lønn per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenliknet med lønn per årsverk og timeverk i industrien. Lønn per årsverk/timeverk i industrien =100

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå.

Figur 7.3 Lønnskostnad per årsverk og timeverk i offentlig forvaltning sammenliknet med lønnskostnad per årsverk og timeverk i industrien. Lønnskostnad per årsverk/timeverk i industrien =100

* Foreløpige tall.

Kilde: Nasjonalregnskapet. Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.2 Lønnsnivå og lønnskostnader per årsverk. 1000 kroner

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
<i>Totalt</i>										
Årslønn	403,2	420,2	435,7	453,9	472,0	490,6	505,6	519,8	528,8	540,9
Lønn per årsverk ¹	410,4	425,3	442,3	461,4	480,8	500,6	515,3	529,3	538,4	551,2
Lønnskostnader per årsverk	503,8	521,3	540,1	564,5	591,2	616,7	636,6	654,3	663,4	678,2
<i>Industri</i>										
Årslønn	407,1	425,1	441,6	458,8	478,4	497,1	513,0	526,9	535,5	547,2
Lønn per årsverk ¹	425,5	445,4	466,3	486,5	507,4	525,8	542,7	556,6	564,6	578,4
Lønnskostnader per årsverk	514,6	527,8	548,1	574,1	601,6	625,2	647,1	664,2	678,9	692,5
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn	372,6	384,7	397,1	411,4	425,2	440,0	451,4	465,4	475,0	486,9
Lønn per årsverk ¹	377,1	386,3	401,9	417,5	431,5	449,3	460,2	474,4	485,7	499,7
Lønnskostnader per årsverk	452,6	463,5	481,1	497,9	517,0	538,2	549,4	564,7	577,9	593,0
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>										
Årslønn	395,3	414,4	424,2	439,2	453,6	469,4	482,5	496,2	507,9	521,4
Lønn per årsverk ¹	416,3	428,8	440,5	458,7	475,0	493,2	506,5	521,2	534,0	549,1
Lønnskostnader per årsverk	492,6	505,4	523,1	545,1	566,7	587,0	601,9	619,2	633,8	650,1
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>										
Årslønn	297,1	307,8	319,3	328,7	337,9	348,5	356,3	365,9	372,3	380,7
Lønn per årsverk ¹	298,9	306,7	320,3	330,6	341,0	352,9	360,8	370,7	377,0	385,6
Lønnskostnader per årsverk	346,2	356,7	373,5	386,4	399,5	413,1	422,1	432,6	439,3	448,0
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>										
Årslønn	575,4	572,4	610,8	651,2	656,0	692,7	725,4	752,8	777,2	799,2
Lønn per årsverk ¹	607,7	605,0	644,0	687,1	712,6	751,3	787,6	817,2	846,1	872,9
Lønnskostnader per årsverk	769,4	771,5	803,0	842,7	885,9	930,1	979,2	1013,2	1046,1	1063,2
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn	390,1	407,8	424,0	441,4	460,6	477,8	494,0	509,5	521,6	535,0
Lønn per årsverk ¹	379,5	395,3	412,5	429,2	447,8	464,7	479,9	495,4	507,8	521,3
Lønnskostnader per årsverk	485,9	506,9	528,7	551,3	578,9	603,2	628,3	650,4	659,8	678,7
Lønnskostnader per årsverk inkludert premieavvik ²	492,1	510,7	533,9	551,8	585,4	602,6	633,6	647,3	659,7	-

* Foreløpige tall,

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

² Omfatter såkalte premieavvik i kommunene. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.3 Forholdet mellom årslønn, lønn per årsverk¹ og lønnskostnader per årsverk

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
<i>Totalt</i>										
Årslønn (1000 kroner)	403,2	420,2	435,7	453,9	472,0	490,6	505,6	519,8	528,8	540,9
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	101,8	101,2	101,5	101,7	101,9	102,0	101,9	101,8	101,8	101,9
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	122,7	122,6	122,1	122,3	123,0	123,2	123,5	123,6	123,2	123,0
<i>Industri</i>										
Årslønn (1000 kroner)	407,1	425,1	441,6	458,8	478,4	497,1	513,0	526,9	535,5	547,2
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	104,5	104,8	105,6	106,0	106,1	105,8	105,8	105,6	105,4	105,7
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	120,9	118,5	117,5	118,0	118,5	118,9	119,2	119,3	120,2	119,7
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn (1000 kroner)	372,6	384,7	397,1	411,4	425,2	440,0	451,4	465,4	475,0	486,9
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	101,2	100,4	101,2	101,5	101,5	102,1	101,9	101,9	102,3	102,6
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	120,0	120,0	119,7	119,2	119,8	119,8	119,4	119,0	119,0	118,7
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>										
Årslønn (1000 kroner)	395,3	414,4	424,2	439,2	453,6	469,4	482,5	496,2	507,9	521,4
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	105,3	103,5	103,8	104,4	104,7	105,1	105,0	105,0	105,1	105,3
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	118,3	117,8	118,8	118,8	119,3	119,0	118,8	118,8	118,7	118,4
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>										
Årslønn (1000 kroner)	297,1	307,8	319,3	328,7	337,9	348,5	356,3	365,9	372,3	380,7
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	100,6	99,7	100,3	100,6	100,9	101,3	101,3	101,3	101,3	101,3
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	115,8	116,3	116,6	116,9	117,1	117,1	117,0	116,7	116,5	116,2
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>										
Årslønn (1000 kroner)	575,4	572,4	610,8	651,2	656,0	692,7	725,4	752,8	777,2	799,2
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	105,6	105,7	105,4	105,5	108,6	108,5	108,6	108,6	108,9	109,2
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	126,6	127,5	124,7	122,6	124,3	123,8	124,3	124,0	123,6	121,8
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn (1000 kroner)	390,1	407,8	424,0	441,4	460,6	477,8	494,0	509,5	521,6	535,0
Lønn per årsverk/Årslønn * 100	97,3	96,9	97,3	97,2	97,2	97,2	97,1	97,2	97,4	97,4
Lønnskostnader per årsverk /Lønn per årsverk * 100	128,0	128,3	128,2	128,4	129,3	129,8	130,9	131,3	129,9	130,2
Lønnskostnader per årsverk inkludert premieavvik ² /Lønn per årsverk *100	129,7	129,2	129,4	128,6	130,7	129,7	132,0	130,7	129,9	-

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

² Omfatter såkalte premieavvik i kommunene. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.4 Gjennomsnittlig vekst i årslønn, lønn per årsverk og lønnskostnader per årsverk. Prosentvis vekst fra året før

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
<i>Totalt</i>										
Årslønn	6,3	4,2	3,7	4,2	4,0	3,9	3,1	2,8	1,7	2,3
Lønn per årsverk ¹	5,5	3,6	4,0	4,3	4,2	4,1	2,9	2,7	1,7	2,4
Lønnskostnader per årsverk	5,7	3,5	3,6	4,5	4,7	4,3	3,2	2,8	1,4	2,2
<i>Industri</i>										
Årslønn	-	4,4	3,9	3,9	4,3	3,9	3,2	2,7	1,6	2,2
Lønn per årsverk ¹	4,3	4,7	4,7	4,3	4,3	3,6	3,2	2,6	1,5	2,4
Lønnskostnader per årsverk	3,7	2,6	3,9	4,7	4,8	3,9	3,5	2,7	2,2	2,0
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Årslønn	-	3,2	3,2	3,6	3,4	3,5	2,6	3,1	2,1	2,5
Lønn per årsverk ¹	4,3	2,4	4,1	3,9	3,4	4,1	2,4	3,1	2,4	2,9
Lønnskostnader per årsverk	4,5	2,4	3,8	3,5	3,8	4,1	2,1	2,8	2,3	2,6
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet</i>										
Årslønn	-	4,8	2,4	3,5	3,3	3,5	2,8	2,8	2,4	2,6
Lønn per årsverk ¹	5,8	3,0	2,7	4,1	3,6	3,8	2,7	2,9	2,5	2,8
Lønnskostnader per årsverk	7,2	2,6	3,5	4,2	4,0	3,6	2,5	2,9	2,4	2,6
<i>Overnattings- og serveringsvirksomhet</i>										
Årslønn	-	3,6	3,7	3,0	2,8	3,1	2,2	2,7	1,8	2,3
Lønn per årsverk ¹	3,0	2,6	4,4	3,2	3,1	3,5	2,3	2,7	1,7	2,3
Lønnskostnader per årsverk	3,2	3,0	4,7	3,4	3,4	3,4	2,2	2,5	1,6	2,0
<i>Finansierings- og forsikringsvirksomhet</i>										
Årslønn	-	-0,5	6,7	6,6	0,7	5,6	4,7	3,8	3,2	2,8
Lønn per årsverk ¹	7,5	-0,4	6,4	6,7	3,7	5,4	4,8	3,8	3,5	3,2
Lønnskostnader per årsverk	6,1	0,3	4,1	4,9	5,1	5,0	5,3	3,5	3,3	1,6
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Årslønn	-	4,5	4,0	4,1	4,3	3,7	3,4	3,1	2,4	2,6
Lønn per årsverk ¹	5,6	4,2	4,4	4,1	4,3	3,8	3,3	3,2	2,5	2,7
Lønnskostnader per årsverk	6,1	4,3	4,3	4,3	5,0	4,2	4,2	3,5	1,4	2,9
Lønnskostnader per årsverk, inkludert premieavvik ²	6,5	3,8	4,5	3,3	6,1	2,9	5,1	2,2	1,9	-

* Foreløpige tall.

¹ Tidligere kalt lønn per normalårsverk.

² Omfatter såkalte premieavvik i kommunene. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.5 Lønnskostnader per årsverk i 1000 kroner, og fordeling på kostnadstype i prosent

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
<i>Totalt</i>										
Lønnskostnader per årsverk	503,8	521,3	540,1	564,5	591,2	616,7	636,6	654,3	663,4	678,2
- Lønn	81,5	81,6	81,9	81,7	81,3	81,2	80,9	80,9	81,2	81,3
- Arbeidsgiveravgift	11,4	11,4	11,5	11,4	11,5	11,4	11,4	11,4	11,3	-
- Pensjonskostnader mv.	7,2	7,0	6,6	6,9	7,2	7,4	7,6	7,7	7,5	-
<i>Markedsrettet virksomhet</i>										
<i>Fastlands-Norge</i>										
Lønnskostnader per årsverk	510,3	525,9	542,6	567,5	593,2	618,4	636,4	653,2	662,9	676,5
- Lønn	83,1	83,4	83,9	83,7	83,3	83,3	83,3	83,3	83,4	83,5
- Arbeidsgiveravgift	11,4	11,1	11,5	11,5	11,5	11,5	11,5	11,5	11,4	-
- Pensjonskostnader mv.	5,6	5,5	4,6	4,8	5,1	5,2	5,3	5,2	5,2	-
<i>Industri</i>										
Lønnskostnader per årsverk	514,6	527,8	548,1	574,1	601,6	625,2	647,1	664,2	678,9	692,5
- Lønn	82,7	84,4	85,1	84,7	84,4	84,1	83,9	83,8	83,2	83,5
- Arbeidsgiveravgift	11,2	11,0	10,9	11,0	11,1	11,1	11,1	11,2	11,4	-
- Pensjonskostnader mv.	6,2	4,6	4,0	4,2	4,5	4,8	5,0	5,0	5,5	-
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Lønnskostnader per årsverk	452,6	463,5	481,1	497,9	517,0	538,2	549,4	564,7	579,6	595,0
- Lønn	83,3	83,3	83,5	83,9	83,5	83,5	83,8	84,0	84,0	84,3
- Arbeidsgiveravgift	11,7	11,4	11,5	11,7	11,8	11,7	11,7	11,6	11,5	-
- Pensjonskostnader mv.	5,0	5,3	5,0	4,5	4,7	4,8	4,6	4,4	4,4	-
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Lønnskostnader per årsverk	485,9	506,9	528,7	551,3	578,9	603,2	628,3	650,4	659,8	678,7
- Lønn	78,1	78,0	78,0	77,9	77,4	77,0	76,4	76,2	77,0	76,8
- Arbeidsgiveravgift	11,5	11,9	11,4	11,2	11,3	11,2	11,2	11,2	11,2	-
- Pensjonskostnader mv.	10,4	10,1	10,6	11,0	11,4	11,8	12,4	12,6	11,8	-
<i>Offentlig forvaltning, inkludert premieavvik¹</i>										
Lønnskostnader per årsverk	492,1	510,7	533,9	551,8	585,4	602,6	633,6	647,3	659,7	-
- Lønn	77,1	77,4	77,3	77,8	76,5	77,1	75,7	76,5	77,0	-
- Arbeidsgiveravgift	11,3	11,9	11,3	11,2	11,2	11,2	11,1	11,2	11,2	-
- Pensjonskostnader mv.	11,6	10,8	11,4	11,0	12,4	11,7	13,1	12,2	11,8	-

* Foreløpige tall.

¹ Omfatter såkalte premieavvik i kommunene, fratrukket årets amortiserte premieavvik. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 7.6 Utviklingen i lønnskostnader per årsverk fordelt på kostnadstype.
Prosentvis vekst fra året før

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*	2017*
<i>Totalt</i>										
Lønnskostnader per årsverk	5,7	3,5	3,6	4,5	4,7	4,3	3,2	2,8	1,4	2,2
- Lønn	5,5	3,6	4,0	4,3	4,2	4,1	2,9	2,7	1,7	2,4
- Arbeidsgiveravgift	5,9	3,5	4,4	4,0	5,4	3,6	3,4	2,6	1,0	-
- Pensjonskostnader mv.	7,1	1,9	-2,4	8,1	10,1	7,2	6,3	3,7	-1,5	-
<i>Markedsrettet virksomhet</i>										
<i>Fastlands-Norge</i>										
Lønnskostnader per årsverk	5,3	3,1	3,2	4,6	4,5	4,2	2,9	2,6	1,5	2,0
- Lønn	5,3	3,4	3,9	4,4	4,0	4,2	2,8	2,7	1,5	2,4
- Arbeidsgiveravgift	4,3	1,0	6,4	4,5	5,0	3,6	3,2	2,5	0,9	-
- Pensjonskostnader mv,	6,3	2,1	-13,6	8,6	12,1	6,1	3,3	1,6	2,1	-
<i>Industri</i>										
Lønnskostnader per årsverk	3,7	2,6	3,9	4,7	4,8	3,9	3,5	2,7	2,2	2,0
- Lønn	4,3	4,7	4,7	4,3	4,3	3,6	3,2	2,6	1,5	2,4
- Arbeidsgiveravgift	4,4	1,0	3,3	5,9	5,5	4,1	3,5	3,1	3,8	-
- Pensjonskostnader mv.	-4,6	-23,1	-10,3	10,6	12,4	9,2	8,7	3,3	11,4	-
<i>Varehandel og reparasjon av motorvogner</i>										
Lønnskostnader per årsverk	4,5	2,4	3,8	3,5	3,8	4,1	2,1	2,8	2,6	2,7
- Lønn	4,3	2,4	4,1	3,9	3,4	4,1	2,4	3,1	2,7	2,9
- Arbeidsgiveravgift	4,3	-0,1	4,5	5,2	5,0	2,9	2,1	1,8	2,1	-
- Pensjonskostnader mv.	7,0	8,1	-2,0	-7,1	10,0	6,5	-3,4	-0,2	2,7	-
<i>Offentlig forvaltning</i>										
Lønnskostnader per årsverk	6,1	4,3	4,3	4,3	5,0	4,2	4,2	3,5	1,4	2,9
- Lønn	5,6	4,2	4,4	4,1	4,3	3,8	3,3	3,2	2,5	2,7
- Arbeidsgiveravgift	9,1	8,7	-0,3	2,2	6,0	3,5	4,2	3,4	1,4	-
- Pensjonskostnader mv.	6,6	0,9	9,3	8,1	8,9	7,8	10,0	5,3	-4,9	-
<i>Offentlig forvaltning, inkludert premieavvik¹</i>										
Lønnskostnader per årsverk	6,5	3,8	4,5	3,3	6,1	2,9	5,1	2,2	1,9	-

* Foreløpige tall.

¹ Omfatter såkalte premieavvik i kommunene, fratrukket årets amortiserte premieavvik. Dette er definert som avvik mellom netto pensjonskostnad og betalt pensjonspremie.

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk sentralbyrå.